

سند راهبردی انتقال اقتصاد

برنامه دولت اقدام و تحول

استان خراسان جنوبی

سند راهبردی انقلاب اقتصادی

استان خراسان جنوبی

سند راهبردی انقلاب اقتصادی زیر نظر دکتر
علی رضایی میرقائد تهیه و تدوین شده است.

ویراستار فنی: دکتر سید اسعد حسینی
همکاران پژوهشی: ناصر مولایی، اسماعیل لجمیری، حسن محمدیان مصمم،
عباس علی پور، مصطفی رشیدی، بهزاد همتی، سعید ضرغامی، میثم داوری، نواب
میرزایی، ایمان ارفعی مقدم، پرستو میمنی، سعید یوسفی، رزینا لطفی جبلی،
سعیده جلالی، مصیب قره بیگی، سمیه ملکی پور، حمید نصیر، سید رمضان
عقیلی، بهاره ایمانی، جمیله اسمعیلی، پویان کیانی و فاطمه شیخ زاده
طراح جلد و صفحه آرایی: محمود خستو، مهدی نجفی

بهار ۱۴۰۰

بهره برداری از مطالب پژوهش سند راهبردی انقلاب اقتصادی با ذکر منبع و نام پژوهشگران بلا مانع است.
حق چاپ محفوظ است.

بسمه تعالی

با توجه به برگزاری سیزدهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری، کاندیداها رویکردها و برنامه های مختلف خود را برای دولت آینده مطرح می کنند. یکی از طرح های اینجانب که از سالها قبل مدنظر قرار گرفته، ایجاد ایالت های اقتصادی است که حاصل آن تمرکززدایی از مرکز و توجه به مناطق و استان ها می باشد.

یکی از اقسام عدالت، عدالت سرزمینی است که در قالب طرح های آمایش سرزمین تجلی می یابد. آمایش سرزمین مدیریت خردمندانه و عالمانه فضا و نگرشی جامع به برنامه ریزی و مدیریت بهینه بهره برداری پایدار از سرزمین است. کاربرد آمایش سرزمین برای شناخت و رعایت قابلیت و استعداد زمین و منابع موجود در آن برای کشورهایی که در صدد حرکت در مسیر توسعه پایدار هستند، اجتناب ناپذیر است.

کشور ایران دارای قابلیت ها و ظرفیت های فراوانی برای پیشرفت است. با اجرایی کردن طرح های آمایش سرزمین و فعال نمودن مزیت ها و استعدادهای هر استان، دستیابی به ایران بزرگ اقتصادی و تعامل سازنده با دنیا به ویژه کشورهای آسیای جنوب غربی و در راس آنها، پانزده کشور همسایه ایران، می تواند ما را به یکی از بازیگران اصلی در عرصه اقتصادی و سیاسی جهان تبدیل نموده و استان ها و مناطق کشور را نیز به بالاترین حد پیشرفت برساند. در این راستا، چنانچه دولت اقدام و تحول موفق به کسب اعتماد مردم شود، در ابتدای فعالیت خود، سند اقدام و تحول را بر مبنای این کتاب، با استان ها امضا خواهد نمود تا تکلیف برنامه ریزی استانی و منطقه ای برای چهار سال آینده شفاف و قابل پیش بینی باشد.

در این مجموعه؛ اطلس استعدادهای، ظرفیت ها، تنگناها و آسیب ها شناسایی و ترسیم شده و درکی واقع بینانه از مناطق و استانهای کشور ارائه گردیده است. همچنین، راهبردها و سیاست های توسعه اقتصادی استان به تفکیک بخش های مختلف در دو فصل مجزا ارائه شده است. دولت اقدام و تحول، آماده پذیرش پیشنهادات برای افزایش کیفیت و کارایی این سند می باشد. امیداست؛ گردآوری این مجموعه که حاصل تلاش کارشناسان، صاحب نظران و مراکز و نهادهای متعدد کشور بوده، گامی بزرگ برای تحقق آرمان پیشرفت در کشور عزیزمان باشد.

محسن رضایی

کاندیدای سیزدهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری

بهار ۱۴۰۰

فهرست مطالب

.....	فصل نخست: کلیات	۰
.....	۱-۱- مقدمه	۱
.....	۲-۱- بیان مسئله	۱
.....	۳-۱- اهداف بنیادین سند	۳
.....	۴-۱- مواد و روش‌ها	۳
.....	۱-۴-۱- روش تحقیق	۳
.....	۲-۴-۱- استراتژی مطالعه موردی	۴
.....	۳-۴-۱- جمع‌آوری داده‌ها و منبع آن‌ها	۵
.....	۴-۴-۱- روش‌های تحلیل داده‌ها	۵
.....	الف) کیفی	۵
.....	ب) کمی	۷
.....	فصل دوم: تحلیل محیط بیرونی	۸
.....	۱-۱- احصاء و تحلیل سیاست‌های کلان ملی در ابعاد مختلف	۹
.....	۲-۲- بررسی وضعیت، فشارها و روندها در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و ارتباطی	۳۳
.....	۱-۲-۲- بررسی وضعیت	۳۳
.....	۲-۲-۲- توان اکولوژیک	۳۳
.....	۳-۲-۲- چالش‌های هیدروپلیتیک خراسان جنوبی	۳۴
.....	فصل سوم: تحلیل محیط درونی	۳۶
.....	۱-۳- تقسیمات کشوری و هم‌جواری‌ها	۳۷
.....	۲-۳- بررسی نظام طبیعی و محیط‌زیستی	۳۹
.....	۱-۲-۳- ویژگی‌ها توپوگرافی (ناهمواری‌ها)	۳۹
.....	۲-۲-۳- آب و هوا و اقلیم	۴۲
.....	۱-۲-۳- بارش	۴۴
.....	۲-۲-۳- دما	۴۶

- ۴۷..... ۳-۲-۲-۳- رطوبت هوا
- ۴۸..... ۴-۲-۲-۳- جریان وزش باده ها
- ۴۹..... ۵-۲-۲-۳- تیخیر
- ۵۰..... ۶-۲-۲-۳- ساعات آفتابی
- ۵۰..... ۳-۲-۳- منابع آب
- ۵۴..... ۴-۲-۳- پایداری منابع آب
- ۵۸..... ۵-۲-۳- کشاورزی استان
- ۶۰..... ۶-۲-۳- پوشش گیاهی و جانوری
- ۶۱..... ۷-۲-۳- وضعیت کانسارهای معدنی
- ۶۴..... ۸-۲-۳- مخاطرات محیطی
- ۶۴..... ۱-۸-۲-۳- زلزله
- ۶۶..... ۲-۸-۲-۳- سیل
- ۶۸..... ۳-۸-۲-۳- خشکسالی
- ۶۹..... ۹-۲-۳- کاربری اراضی
- ۷۱..... ۱۰-۲-۳- مناطق حفاظت شده
- ۷۲..... ۳-۳- بررسی نظام اجتماعی-جمعیتی
- ۷۲..... ۱-۳-۳- بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی استان خراسان جنوبی
- ۷۲..... ۱-۱-۳-۳- تعیین عوامل و فرایندهای فرهنگی مانع و پیشبرنده توسعه استان خراسان جنوبی
- ۷۳..... ۲-۱-۳-۳- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی پیشبرنده توسعه
- ۷۳..... ۳-۱-۳-۳- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی مانع توسعه
- ۷۴..... ۴-۱-۳-۳- وضعیت شاخص های توسعه انسانی در استان خراسان جنوبی
- ۸۲..... ۵-۱-۳-۳- سنجش سرمایه اجتماعی استان
- ۹۶..... ۲-۳-۳- فقر و محرومیت
- ۹۷..... ۱-۲-۳-۳- طرح های انجام شده در زمینه مناطق محروم
- ۱۰۶..... ۲-۲-۳-۳- شاخص های جمعیتی دهستان های محروم استان خراسان جنوبی
- ۱۰۸..... ۳-۲-۳-۳- جمع بندی

- ۱۱۰ سکونتگاه‌های غیر رسمی ۳-۳-۳
- ۱۱۱ نحوه مواجهه دولت‌ها با سکونتگاه‌های غیررسمی ۱-۳-۳
- ۱۴۸ سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران و به‌طور خاص استان خراسان جنوبی ۲-۳-۳
- ۱۵۰ جمع‌بندی ۳-۳-۳
- ۱۵۲ بررسی ویژگی‌ها جمعیتی ۴-۳-۳
- ۱۵۳ تغییرات تعداد جمعیت ۱-۴-۳
- ۱۵۶ تراکم جمعیت ۲-۴-۳
- ۱۵۸ سهم جمعیت استان از کشور ۳-۴-۳
- ۱۶۰ میزان شهرنشینی و روستائینشی ۴-۴-۳
- ۱۶۱ متوسط رشد سالانه جمعیت ۵-۴-۳
- ۱۶۴ هرم سنی جنسی جمعیت ۶-۴-۳
- ۱۶۶ گروه عمده سنی جمعیت ۷-۴-۳
- ۱۷۰ نسبت جنسی جمعیت ۸-۴-۳
- ۱۷۲ متوسط بعد خانوار ۹-۴-۳
- ۱۷۴ موازنه مهاجرتی ۱۰-۴-۳
- ۱۷۶ مبدأ اقامت قبلی مهاجران ۱۱-۴-۳
- ۱۷۸ الگوی مهاجرت ۱۲-۴-۳
- ۱۷۹ ولادت‌های ثبت شده ۱۳-۴-۳
- ۱۸۰ میزان باروری کل ۱۴-۴-۳
- ۱۸۱ مرگ و میرهای ثبت شده ۱۵-۴-۳
- ۱۸۲ امید به زندگی ۱۶-۴-۳
- ۱۸۲ پیش‌بینی جمعیت تا سال ۱۴۱۵ ۱۷-۴-۳
- ۱۸۳ جمع‌بندی ۱۸-۴-۳
- ۱۸۵ وضعیت سواد و تعلیم و تربیت رسمی-عمومی ۵-۳-۳
- ۱۸۵ تعلیم و تربیت رسمی-عمومی ۱-۵-۳
- ۱۸۵ آمار و اطلاعات ۱-۱-۵-۳

- ۱۸۷ ۳-۵-۱-۲- مهم‌ترین مسائل آموزش و پرورش استان خراسان جنوبی
- ۱۸۸ ۳-۵-۱-۳- راهکارهای پیشنهادی
- ۱۸۸ ۳-۵-۲- وضعیت سواد در استان خراسان جنوبی
- ۱۸۹ ۳-۵-۲-۱- آمار و اطلاعات
- ۱۹۰ ۳-۵-۲-۲- مهم‌ترین مسائل سوادآموزی
- ۱۹۰ ۳-۵-۲-۳- راهکارهای پیشنهادی
- ۱۹۰ ۳-۵-۱-۳- داده‌ها و اطلاعات
- ۱۹۲ ۳-۵-۲-۳- مهم‌ترین مسائل آموزش عالی
- ۱۹۲ ۳-۵-۳-۳- راهکارهای پیشنهادی
- ۱۹۳ ۳-۴- بررسی نظام اقتصادی و تولید
- ۲۱۰ ۳-۵- نظام سکونتگاهی
- ۲۱۰ ۳-۵-۱- نظام شهرنشینی
- ۲۱۲ ۳-۵-۱-۱- بررسی تحولات جمعیتی کانون‌های شهری استان خراسان جنوبی
- ۲۱۵ ۳-۵-۲- وضعیت نخست شهری در استان خراسان جنوبی
- ۲۱۵ ۳-۵-۱-۳- بررسی وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی کانون‌های شهری استان
- ۲۱۸ ۳-۵-۱-۴- الگوی استقرار سکونتگاه‌های شهری استان
- ۲۲۱ ۳-۵-۲- نظام روستانشینی
- ۲۲۳ ۳-۶- نظام زیربنایی
- ۲۲۳ ۳-۶-۱- نظام حمل و نقل و ارتباطات
- ۲۲۳ ۳-۶-۱-۱- حمل و نقل جاده‌ای استان خراسان جنوبی
- ۲۲۴ ۳-۶-۱-۲- پهنه‌بندی دسترسی‌پذیری
- ۲۲۵ ۳-۶-۱-۳- حمل و نقل هوایی و فرودگاه‌ها
- ۲۲۶ ۳-۶-۱-۴- حمل و نقل ریلی و راه آهن
- ۲۲۸ ۳-۶-۱-۵- فناوری اطلاعات و ارتباطات
- ۲۲۸ ۳-۶-۲- نظام انرژی و تأمین آب
- ۲۲۹ ۳-۶-۲-۱- زیرساخت‌های مرتبط با برق

۲۲۹ ۳-۶-۲- زیرساخت‌های نفت و گاز.
۲۳۰ ۳-۶-۳- استحصال و تأمین آب.
۲۳۱ ۳-۷-۷- بررسی نظام مدیریتی.
۲۳۱ ۳-۷-۱- وضع موجود و مدل مفهومی.
۲۳۵ ۳-۷-۲- تحلیل وضع موجود.
۲۴۳ ۳-۸-۱- شناسایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها.
۲۴۳ ۳-۸-۱-۱- قابلیت‌ها و ظرفیت‌های منابع طبیعی.
۲۴۵ ۳-۸-۲- مزیت‌های موقعیتی و استراتژیکی.
۲۴۹ ۳-۸-۳- مزیت‌های رقابتی و نسبی.
۲۵۲ ۳-۸-۴- شناخت قابلیت گردشگری.
۲۵۷ فصل چهارم: رویکرد راهبردی.
۲۵۸ ۴-۱- شناسایی مسائل راهبردی.
۲۷۲ ۴-۲- تدوین اهداف بنیادین.
۲۷۳ ۴-۳- تدوین چشم‌انداز.
۲۷۴ ۴-۴- مأموریت‌های اصلی.
۲۷۵ ۴-۵- بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید.
۲۸۴ فصل پنجم: تدوین راهبردها و سیاست‌ها.
۲۸۵ ۵-۱- راهبردها و سیاست‌ها.
۲۹۰ منابع و مأخذ.

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱- راهبردها و سیاست‌های طرح‌های فرادست در محور جمعیت و مهاجرت ۱۰
- جدول ۲- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اقتصاد ۱۲
- جدول ۳- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور زیربنایی ۲۱
- جدول ۴- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور نظام سکونتگاهی ۲۳
- جدول ۵- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اجتماعی و فرهنگی ۲۶
- جدول ۶- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط‌زیست ۲۹
- جدول ۷- تقسیمات سیاسی استان خراسان جنوبی در سال ۱۳۹۸ ۳۹
- جدول ۸- طبقات شیب استان خراسان جنوبی ۴۱
- جدول ۹- اطلاعات بارندگی و پارامترهای بارندگی بلندمدت سالانه ایستگاه‌های هواشناسی استان ۴۵
- جدول ۱۰- میانگین رطوبت نسبی در ایستگاه‌های مختلف استان (دوره آماری ۹۳-۱۳۶۸) ۴۸
- جدول ۱۱- میانگین تبخیر در ایستگاه‌های مختلف استان (دوره آماری ۹۳-۱۳۶۸) ۴۹
- جدول ۱۲- میانگین ساعات آفتابی در ایستگاه‌های مختلف استان ۵۰
- جدول ۱۳- منابع آب زیرزمینی موجود ۵۲
- جدول ۱۴- منابع و مصارف آب سطحی و زیرزمینی استان خراسان جنوبی ۵۵
- جدول ۱۵- شاخص فالکن مارک و وضعیت منابع آبی استان خراسان جنوبی و ایران ۵۶
- جدول ۱۶- شاخص سازمان ملل برای بحران آب ۵۷
- جدول ۱۷- شاخص نسبت بحرانی و محدوده‌های آن ۵۷
- جدول ۱۸- میزان تولید و مساحت زیر کشت دارای اراضی زراعی ۵۸
- جدول ۱۹- محصولات عمده کشاورزی استان ۵۹
- جدول ۲۰- مساحت پارک‌های جنگلی طبیعی، فضاها و سبز و ذخیره‌گاه‌های جنگلی استان در پایان سال ۹۸ ۶۰
- جدول ۲۱- مساحت جنگل‌ها، مراتع و پدیده‌های بیابانی تا سال ۱۳۹۸ ۶۱
- جدول ۲۲- مشخصات عمومی معادن در حال بهره‌برداری بر حسب نوع استخراج ۶۳
- جدول ۲۳- موقعیت و مساحت مناطق حفاظت شده استان ۷۱
- جدول ۲۴- موقعیت و مساحت مناطق شکارممنوع استان ۷۱
- جدول ۲۵- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر ۷۴
- جدول ۲۶- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی ۷۵

- جدول ۲۷- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک جنسیت ۷۵
- جدول ۲۸- تعداد ازدواج و طلاق واقع شده در استان خراسان جنوبی ۷۶
- جدول ۲۹-نسبت طلاق به ازدواج در استان خراسان جنوبی ۷۶
- جدول ۳۰-تعداد مراکز تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت گیرنده ۷۷
- جدول ۳۱-میزان شاخص های مرتبط با سازمان بهزیستی ۷۷
- جدول ۳۲-میزان شاخص های مرتبط با کمیته امداد امام خمینی ۷۸
- جدول ۳۳-درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی ۷۸
- جدول ۳۴- درصد بیمه شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت ایران ۷۹
- جدول ۳۵- انواع مواد مخدر و روان گردان های کشف شده ۷۹
- جدول ۳۶- دستگیرشدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم ۸۰
- جدول ۳۷-نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر) ۸۰
- جدول ۳۸- نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت(در هر ده هزار نفر) ۸۱
- جدول ۳۹- سرقت های عادی بر حسب نوع (مورد) ۸۱
- جدول ۴۰- نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت های عادی به کل جمعیت(در ده هزار نفر) ۸۱
- جدول ۴۱- جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران بر حسب موضوع ۸۲
- جدول ۴۲-نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران ۸۲
- جدول ۴۳- میانگین مؤلفه های سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان خراسان جنوبی و کل کشور ۸۴
- جدول ۴۴- میانگین سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان خراسان جنوبی و کل کشور ۸۴
- جدول ۴۵- میانگین مؤلفه های سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان خراسان جنوبی و کل کشور ۸۵
- جدول ۴۶- میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان خراسان جنوبی و کل کشور ۸۶
- جدول ۴۷- میانگین مؤلفه های سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان خراسان جنوبی و کل کشور ۸۷
- جدول ۴۸- توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم در استان خراسان جنوبی و کل کشور ۸۷
- جدول ۴۹- توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان در استان خراسان جنوبی و کل کشور ۸۸
- جدول ۵۰- توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان خراسان جنوبی و کل کشور ۸۸
- جدول ۵۱- توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان خراسان جنوبی و کل کشور ۸۹
- جدول ۵۲- توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان خراسان جنوبی و کل کشور ۸۹
- جدول ۵۳- توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان خراسان جنوبی و کل کشور ۹۰
- جدول ۵۴- توزیع درصدی احساس امنیت در استان خراسان جنوبی و کل کشور ۹۰

- جدول ۵۵- میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان خراسان جنوبی و کل کشور..... ۹۱
- جدول ۵۶- میانگین سرمایه اجتماعی در استان خراسان جنوبی و کل کشور..... ۹۱
- جدول ۵۷- پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته..... ۹۲
- جدول ۵۸- سرانه پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته..... ۹۲
- جدول ۵۹- تعداد بیمارستان‌های فعال کشور و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی..... ۹۳
- جدول ۶۰- سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی (صد هزار نفر)..... ۹۳
- جدول ۶۱- تعداد تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی..... ۹۴
- جدول ۶۲- سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی (صد هزار نفر)..... ۹۴
- جدول ۶۳- مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی..... ۹۵
- جدول ۶۴- سرانه مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی (صد هزار نفر)..... ۹۵
- جدول ۶۵- تعداد پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵..... ۹۵
- جدول ۶۶- سرانه پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵..... ۹۶
- جدول ۶۷- شاخص‌ها و ابعاد فقر چندبعدی..... ۹۷
- جدول ۶۸- مناطق کمتر توسعه یافته استان خراسان جنوبی..... ۹۹
- جدول ۶۹- وزن شاخص‌های ترکیبی بر اساس روش مک گراناها (روش ضریب همبستگی)..... ۱۰۱
- جدول ۷۰- مناطق کم‌تر توسعه یافته استان خراسان جنوبی..... ۱۰۳
- جدول ۷۱- شاخص‌های جمعیتی مناطق محروم استان خراسان جنوبی..... ۱۰۷
- جدول ۷۲- مسائل کلیدی مرتبط با فقر و محرومیت استان خراسان جنوبی..... ۱۱۰
- جدول ۷۳- خلاصه رویکردهای مسلط در برنامه‌ریزی و حل مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی..... ۱۱۱
- جدول ۷۴- تغییرات تعداد جمعیت کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵..... ۱۵۴
- جدول ۷۵- تغییرات تعداد جمعیت استان خراسان جنوبی به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵..... ۱۵۵
- جدول ۷۶- تراکم نسبی جمعیت شهرستان‌های استان خراسان جنوبی، در سال ۱۳۹۵..... ۱۵۸
- جدول ۷۷- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان خراسان جنوبی از جمعیت شهری و روستایی کشور..... ۱۵۹
- جدول ۷۸- مقایسه روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان خراسان جنوبی با کشور..... ۱۶۱
- جدول ۷۹- درصد رشد سالانه جمعیت استان خراسان جنوبی و کشور به تفکیک وضع سکونت..... ۱۶۲
- جدول ۸۰- تعداد و توزیع درصد جمعیت استان خراسان جنوبی و کشور برحسب گروه‌های عمده سنی..... ۱۶۸
- جدول ۸۱- نسبت جنسی جمعیت استان خراسان جنوبی و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵..... ۱۷۱
- جدول ۸۲- تعداد و متوسط بعد خانوارهای استان خراسان جنوبی و کشور به تفکیک وضع سکونت..... ۱۷۳

- جدول ۸۳- مقایسه مهاجران وارد شده، خارج شده و خالص مهاجرت استان خراسان جنوبی ۱۷۵
- جدول ۸۴- تعداد و نسبت مهاجرپذیری استان خراسان جنوبی و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۷۶
- جدول ۸۵- تعداد و توزیع درصد مهاجران وارد شده به استان خراسان جنوبی بر حسب الگوی مهاجرت ۱۷۸
- جدول ۸۶- تعداد و میزان ولادت‌های ثبت شده استان خراسان جنوبی و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۷۹
- جدول ۸۷- تعداد و میزان مرگ و میر ثبت شده استان خراسان جنوبی و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۸۱
- جدول ۸۸- مقایسه امید به زندگی کل کشور و استان خراسان جنوبی به تفکیک جنس، در سال‌های ۹۵-۱۳۸۵ ۱۸۲
- جدول ۸۹- پیش‌بینی تعداد جمعیت کشور و استان خراسان جنوبی تا سال ۱۴۱۵ ۱۸۳
- جدول ۹۰- خلاصه اطلاعات آموزش و پرورش استان خراسان جنوبی ۱۸۷
- جدول ۹۱- وضعیت نرخ باسوادی در استان خراسان جنوبی ۱۹۰
- جدول ۹۲- نمای کلی وضعیت استان خراسان جنوبی در مقایسه با کشور در سال ۹۸ ۱۹۴
- جدول ۹۳- تولید ناخالص داخلی (میلیون ریال) ۱۹۵
- جدول ۹۴- سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی و معدن استان خراسان جنوبی از کشور ۱۹۷
- جدول ۹۵- وضعیت شاخص‌های بخش کشاورزی و معدن در مقایسه با کشور ۱۹۸
- جدول ۹۶- سهم ارزش افزوده بخش صنعت و ساختمان استان خراسان جنوبی از کشور ۲۰۰
- جدول ۹۷- وضعیت شاخص‌های بخش صنعت در مقایسه با کشور ۲۰۱
- جدول ۹۸- سهم استان خراسان جنوبی از ارزش افزوده بخش خدمات کشور ۲۰۲
- جدول ۹۹- ارزش افزوده بخش کشاورزی و معدن نسبت به استان ۲۰۵
- جدول ۱۰۰- ارزش افزوده بخش صنعت و ساختمان نسبت به استان ۲۰۶
- جدول ۱۰۱- ارزش افزوده بخش خدمات نسبت به استان ۲۰۷
- جدول ۱۰۲- نرخ مکمل‌گری فعالیت‌های اقتصادی در سطح شهرستان‌های استان ۲۰۹
- جدول ۱۰۳- تغییرات جمعیت کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۲۱۱
- جدول ۱۰۴- تغییرات جمعیت شهری و نرخ رشد کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۲۱۱
- جدول ۱۰۵- جمعیت نقاط شهری استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۸۵ ۲۱۳
- جدول ۱۰۶- روند تغییرات شاخص نخست شهری در استان خراسان جنوبی ۲۱۵
- جدول ۱۰۷- روند تغییرات سطوح جمعیتی نقاط شهری استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۸۵ ۲۱۷
- جدول ۱۰۸- طبقه‌بندی شهرهای استان بر اساس ویژگی‌های طبیعی و دسترسی به راه‌ها ۲۲۰
- جدول ۱۰۹- تغییرات جمعیت روستایی طی دوره ۱۳۶۵-۱۳۹۵ ۲۲۲
- جدول ۱۱۰- مقایسه شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای استان و کشور ۲۲۴

- جدول ۱۱۱- میزان برداشت و مصرف منابع آب سطحی و زیرسطحی در سال ۱۳۹۲ ۲۳۰
- جدول ۱۱۲- سهم مکانی شهرستان‌های استان خراسان جنوبی ۲۵۰
- جدول ۱۱۳- ضریب تخصصی شدن فعالیت‌های صنعتی در استان خراسان جنوبی ۲۵۱
- جدول ۱۱۴- ضریب تمرکز اشتغال صنعتی به تفکیک شهرستان‌های استان ۲۵۱
- جدول ۱۱۵- جاذبه‌های طبیعی گردشگری استان خراسان جنوبی به تفکیک شهرستان ۲۵۳
- جدول ۱۱۶- مناطق حفاظت‌شده در استان خراسان جنوبی ۲۵۵
- جدول ۱۱۷- آثار تاریخی و انسان‌ساخت ثبت شده در استان خراسان جنوبی ۲۵۵
- جدول ۱۱۸- تعیین مسائل راهبردی نظام مدیریتی ۲۶۰
- جدول ۱۱۹- شرح مسائل راهبردی در حوزه مدیریتی ۲۶۴
- جدول ۱۲۰- تعیین مسائل راهبردی در حوزه جمعیتی-اجتماعی-آموزش ۲۶۵
- جدول ۱۲۱- شرح مسائل راهبردی در حوزه اجتماعی-جمعیتی و آموزش ۲۶۶
- جدول ۱۲۲-مسائل راهبردی در عرضه زیربنایی و نظام سکونتگاهی ۲۶۷
- جدول ۱۲۳-شرح مسائل راهبردی در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی ۲۶۸
- جدول ۱۲۴- تعیین مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط‌زیست ۲۶۹
- جدول ۱۲۵-شرح مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط‌زیست ۲۶۹
- جدول ۱۲۶-تعیین مسائل راهبردی در عرصه اقتصادی ۲۷۰
- جدول ۱۲۷-شرح مسائل راهبردی استان خراسان جنوبی در عرصه اقتصادی ۲۷۱
- جدول ۱۲۸-اهداف بنیادین سند راهبردی توسعه خراسان جنوبی ۲۷۲
- جدول ۱۲۹-عوامل درونی و بیرونی در نظام مدیریتی توسعه فضایی استان ۲۷۶
- جدول ۱۳۰-عوامل درونی و بیرونی در نظام اقتصادی ۲۷۸
- جدول ۱۳۱-عوامل درونی و بیرونی در نظام طبیعی و محیط زیستی توسعه فضایی استان ۲۷۹
- جدول ۱۳۲-عوامل درونی و بیرونی در نظام اجتماعی-جمعیتی و آموزشی توسعه فضایی استان ۲۸۰
- جدول ۱۳۳-عوامل درونی و بیرونی در نظام زیربنایی و سکونتگاهی توسعه فضایی استان ۲۸۳
- جدول ۱۳۴-راهبردها و سیاست‌های سند توسعه استان خراسان جنوبی در محورهای مختلف ۲۸۷

فهرست شکل‌ها

- شکل ۱- شاخص فناوری اطلاعات در استان خراسان جنوبی ۱۳۹۹ ۲۲۸
- شکل ۲- چارچوب مفهومی نظام مدیریت آمایش و توسعه فضایی استان ۲۳۵
- شکل ۳- محورهای بزرگراه آسیایی عبوری از کشور ۲۴۵
- شکل ۴- ارتباط ایران با کریدور بین‌المللی تراسیکا و موقعیت استان خراسان جنوبی ۲۴۶

فهرست نمودارها

- نمودار ۱- میانگین دراز مدت دما در استان ۴۶
- نمودار ۲- مصرف آب‌های زیرزمینی در بخش‌های مختلف ۵۲
- نمودار ۳- میزان ذخایر مواد معدنی استان خراسان جنوبی ۶۱
- نمودار ۴- درصد ذخایر انواع مواد معدنی در استان خراسان جنوبی ۶۲
- نمودار ۵- سهم انواع اراضی در استان خراسان جنوبی ۷۰
- نمودار ۶- تغییرات تعداد مطلق جمعیت کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۵۴
- نمودار ۷- تغییرات تعداد جمعیت استان خراسان جنوبی، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۵۵
- نمودار ۸- تغییرات افزایش تعداد مطلق جمعیت استان خراسان جنوبی، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۵۶
- نمودار ۹- تراکم نسبی جمعیت کشور و استان خراسان جنوبی، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۵۷
- نمودار ۱۰- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان خراسان جنوبی از جمعیت شهری و روستایی کشور ۱۵۹
- نمودار ۱۱- روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستائین استان خراسان جنوبی، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵ ۱۶۱
- نمودار ۱۲- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان خراسان جنوبی و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۶۳
- نمودار ۱۳- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان خراسان جنوبی و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۶۳
- نمودار ۱۴- هرم سنی جنسی جمعیت استان خراسان جنوبی، در سال ۱۳۸۵ ۱۶۴
- نمودار ۱۵- هرم سنی جنسی جمعیت استان خراسان جنوبی، در سال ۱۳۹۰ ۱۶۵
- نمودار ۱۶- هرم سنی جنسی جمعیت استان خراسان جنوبی، در سال ۱۳۹۵ ۱۶۶
- نمودار ۱۷- روند تغییرات درصد جمعیت ۱۴-۰ ساله استان خراسان جنوبی و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۶۸
- نمودار ۱۸- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۴-۱۵ ساله استان خراسان جنوبی و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۶۹
- نمودار ۱۹- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر استان خراسان جنوبی و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ۱۶۹
- نمودار ۲۰- مقایسه نسبت جنسی جمعیت استان خراسان جنوبی به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۷۲
- نمودار ۲۱- متوسط بعد خانوارهای نقاط شهری استان خراسان جنوبی و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ۱۷۴
- نمودار ۲۲- خالص مهاجرت استان خراسان جنوبی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۷۵ ۱۷۵
- نمودار ۲۳- مبدأ اقامت قبلی مهاجران استان خراسان جنوبی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰ ۱۷۷
- نمودار ۲۴- مبدأ اقامت قبلی مردان مهاجر استان خراسان جنوبی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰ ۱۷۷
- نمودار ۲۵- مبدأ اقامت قبلی زنان مهاجر استان خراسان جنوبی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰ ۱۷۸
- نمودار ۲۶- میزان باروری کل استان خراسان جنوبی و کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۶ ۱۸۰
- نمودار ۲۷- وضعیت شهرستان‌های استان خراسان جنوبی از نظر نرخ مکمل‌گری و هم‌افزایی ۲۰۹
- نمودار ۲۸- تغییرات رشد سالانه جمعیت کل و شهری کشور و استان ۲۱۲
- نمودار ۲۹- تغییرات رتبه جمعیتی شهرهای استان طی دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ ۲۱۴
- نمودار ۳۰- تغییرات نرخ رشد جمعیت روستایی استان و کشور ۲۲۲

فهرست نقشه‌ها

- نقشه ۱- موقعیت سیاسی استان نسبت به استان‌های همجوار ۳۸
- نقشه ۲- طبقات ارتفاعی استان خراسان جنوبی ۴۱
- نقشه ۳- طبقات شیب استان خراسان جنوبی ۴۲
- نقشه ۴- اقلیم استان خراسان جنوبی ۴۴
- نقشه ۵- خطوط هم‌بارش استان خراسان جنوبی ۴۵
- نقشه ۶- خطوط هم‌دما استان خراسان جنوبی ۴۷
- نقشه ۷- رودخانه‌ها و آبراهه‌های استان خراسان جنوبی ۵۴
- نقشه ۸- پراکندگی گروه‌های معدنی استان خراسان جنوبی ۶۴
- نقشه ۹- گسل‌های اصلی استان خراسان جنوبی ۶۵
- نقشه ۱۰- پهنه‌بندی خطر زمین‌لرزه بر اساس استاندارد ۲۸۰۰ ۶۶
- نقشه ۱۱- نقشه اطلس سیل ایران و استان خراسان جنوبی ۶۸
- نقشه ۱۲- کاربری اراضی استان خراسان جنوبی ۷۰
- نقشه ۱۳- مناطق تحت حفاظت محیط‌زیست استان خراسان جنوبی ۷۲
- نقشه ۱۴- سطح‌بندی سکونتگاه‌های شهری استان خراسان جنوبی ۲۱۷
- نقشه ۱۵- پهنه‌بندی دسترسی‌پذیری در استان خراسان جنوبی ۲۲۵
- نقشه ۱۶- شبکه حمل و نقل استان خراسان جنوبی ۲۲۷

فصل اول

کلیات

۱-۱- مقدمه

در سراسر تاریخ، نیل به کشوری آباد و پیشرفته که در آن اجتماعی کامل و سعادتمند، فرصت‌های عادلانه، شکوفایی استعدادها و تأمین نیازهای مادی و معنوی را میسر می‌سازد اصلی‌ترین دغدغه و نیرومندترین انگیزه تکاپوی اغلب ایرانیان بوده است. قریب به هفتاد سال است که این اندیشه، چهره تقریباً نظام‌مند به خود گرفته و در پرتو رهیافت‌های نوین مدیریت و برنامه‌ریزی، در قالب برنامه‌ها و طرح‌های مختلف دنبال می‌گردد. با این حال، هنوز کشوری که آرزومند آن هستیم شکل نگرفته و بسیاری از مسائل و مشکلات به قوت خود باقی است. مسائل اجتماعی-جمعیتی، مسائل فرهنگی، تمرکزگرایی، کم‌توجهی به اقتصاد فضا و نظام اقتصادی ضعیف، نابودی کارکردهای سامانه‌های طبیعی پشتیبان حیات، نظام سکونتگاهی نامتوازن و فقر و محرومیت و حاشیه‌نشینی تنها برخی از این مسائل و مشکلات است. شکی نیست که گذار از این وضعیت مستلزم انداختن طرحی نو تمرکز بر آبادانی و توسعه از نوعی دیگر است. آبادانی و پیشرفت در جهان به شدت پیچیده، رقابتی و فشرده، مستلزم، نگرش سیستمی و دگرسان ساز، هماهنگی اثرات فضایی سیاست‌های بخشی، فرایندهای باز ساخت فضایی-اقتصادی، ظرفیت‌سازی نهادی در میان ذینفعان، تدوین چشم‌اندازی جسورانه، مقیاس‌بندی مجدد و تمرکززدایی (که نیازمند فرم‌های نوین حکمروایی چند سطحی و شیوه‌های جدید یکپارچگی سیاست قلمروی است) است که از طریق تمرکز بر تنوع ویژگی‌ها خاص مکان‌ها و روابط اجتماعی ویژه فضا، اهداف یکپارچگی و انسجام، مشارکت، کارآفرینی، نوآوری، رقابت‌پذیری، خلاقیت، حکمروایی شایسته و پایداری را برآورده سازد. در این راستا، این گزارش بر آن است که با بهره‌گیری از رویکردی راهبردی-فضایی سپارده و شناخت پتانسیل‌های اقتصادی و اجتماعی استان‌های کشور و برنامه‌ریزی بر مبنای آن بتواند گامی مهم در گذار از چالش‌ها و مسائل بردارد. این گزارش مشتمل بر پنج فصل است. بدین ترتیب که در فصل نخست به کلیات پرداخته شده و در فصل دوم و سوم محیط درونی و بیرونی استان بررسی و تحلیل می‌گردد. در فصل چهارم به برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری پرداخته شده و در نهایت در فصل پنجم راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌ها تدوین و اولویت‌بندی می‌گردند.

۱-۲- بیان مسئله

استان خراسان جنوبی پایتخت طلای سرخ، شرقی‌ترین منطقه و موسوم به سرزمین خورشید بوده و کم‌تراکم‌ترین استان، با جمعیت ۷۶۸۸۹۸ نفر که کمتر از یک درصد جمعیت کل کشور است، اما از نظر وسعت، سهمی معادل ۹/۳ درصد از کشور و رتبه سوم مساحت را دارد. شرایط اقلیمی منحصر به فرد استان خراسان

جنوبی باعث شده شرایط مناسبی برای کاشت و تولید محصولات از قبیل عنب، زرشک، زعفران و سنجید فراهم باشد؛ به طوری که این استان رتبه اول تولید محصولات باغی زرشک و عنب و رتبه دوم تولید زعفران را در سطح کشور دارد. قسمت‌های شمال غرب، مرکز، غرب و جنوب غرب استان، شرایط مساعدی برای دام‌پروری، فعالیت‌های معدنی و گردشگری تاریخی و طبیعی (مانند چشمه‌های آب معدنی و آب گرم) را فراهم آورده است. علاوه بر این، نقاط پست و کم ارتفاع در جنوب و جنوب غربی استان از پتانسیل ویژه‌ای برای استقرار پنل‌های خورشیدی برخوردارند. مرز مشترک با افغانستان، وجود بازارچه‌های مرزی و توان ترانزیتی بالا از دیگر قابلیت‌ها و ظرفیت‌های این استان مرزی و پهناور است. با وجود این قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها، استان خراسان جنوبی از لحاظ توسعه‌یافتگی و پیشرفت در سطح مطلوبی قرار ندارد.

نظام مدیریتی ضعیف و ناکارآمد بوده و بدین‌سان مدیریت قلمرویی چند پارچه استان را با مشکلات زیادی مواجه کرده است. علاوه بر این، شرایط اقلیمی دشوار از جمله میزان بارندگی اندک و بحران کم‌آبی، خشک‌سالی‌های پی‌در پی و کم‌توجهی به ملاحظات محیط زیستی، روند کاهش کمیت و کیفیت منابع آب، روند افزایشی بیابان‌زایی و گرد غبار در برخی از شهرستان‌های جنوبی و غربی استان و از بین رفتن اکوسیستم گیاهی و جانوری، استان را در مضیقه و تنگنا قرار داده است. این استان از نظر مخاطرات طبیعی به ویژه زلزله جزو نقاط بسیار آسیب‌پذیر کشور است؛ به طوری که اکثریت گستره استان خراسان جنوبی (در حدود چهار پنجم مساحت استان) در محدوده با خطر نسبی بالا و بسیار بالا قرار دارد که توجه و تأکید بر رهیافت تاب‌آوری را می‌طلبد. با وجود امکان توسعه بخش معدن و صنایع معدنی با بهره‌گیری از توان صنعتی استان اصفهان و کرمان و هم‌جواری با کشور افغانستان و امکان دسترسی به بازار مصرف این کشورها، این استان در زمره مناطق محروم است. به بیانی، فقر و محرومیت از دیگر رخساره‌های استان است به گونه‌ای که در سال ۱۳۹۵ نرخ فقر مطلق (درصد فقرا) در استان خراسان جنوبی برابر با ۹/۳۵ درصد بوده است و مناطق حاشیه‌نشین بخصوص در شهر بیرجند ۲۲/۲ درصد جمعیت این شهر را به خود اختصاص داده است. نظام سکونتگاهی و به‌ویژه نظام شهری استان در شرایط نامتعادل قرار دارد به نحوی که هیچ‌یک از شهرهای استان در رده جمعیتی شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر) قرار نگرفته است. افزون بر این، موقعیت جغرافیایی و طبیعی استان خراسان جنوبی به گونه‌ای است که از محدودیت‌های طبیعی و منابع آب رنج می‌برد و توسعه شهرهای استان در بستر کویری با محدودیت‌های مانند کمبود منابع آب، غلظت گردوغبار و ... مواجه است.

در این استان به دلیل محدودیت‌های منابع آب و خاک، بخش کشاورزی رونق چندانی ندارد و کارکرد غالب استان در بخش‌های خدماتی و صنعتی است. در این استان ارزش‌های فرهنگی همچون افتخار به ایرانی بودن روبه‌زوال است و آسیب‌های اجتماعی همچون قاچاق مواد مخدر و طلاق رو به فزونی است. موازنه مهاجرتی

استان منفی است و با رتبه ۱۳ بین استان‌ها، در رده استان‌های با نسبت بالای خانوار زن سرپرست قرار دارد. با وجود این چالش‌ها و مسائل در استان خراسان جنوبی، گشتن به دنبال رهیافت جهت عبور از وضع نامطلوب شاید یادآور این ضرب‌المثل باشد که تا ریشه در آب است امید ثمری هست. واضح است که گذار از این چالش‌ها و مشکلات مستلزم شناخت موشکافانه‌تر مسائل، تعیین قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها و در نهایت سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی نظام‌مند و ژرف‌اندیشانه است. بر این اساس گزارش حاضر بر آن است که با مطالعه و شناخت استان خراسان جنوبی در ابعاد مختلف، مسائل راهبردی را شناسایی کرده و در نهایت راهبردها و سیاست‌هایی را در جهت توسعه و آبادانی ارائه دهد.

۱-۳- اهداف بنیادین سند

اهداف بنیادین یا به بیانی علمی‌تر، اهداف راهبردی به دنبال نیل به اهداف طرح راهبردی در مدت‌زمانی معین هستند و به عنوان پلی یا پله‌هایی برای تحقق چشم‌انداز و مأموریت‌های یک سازمان یا منطقه عمل می‌کنند. این سند می‌تواند افق زمانی ۲۰ ساله داشته باشد و هدف بنیادین آن پیشرفت و آبادانی جاوید و در برگیرنده استان‌های کشور است. در چارچوب این هدف اصلی، اهداف بنیادین زیر را نیز دنبال می‌کند:

- ایجاد چارچوب کلی عمل برای اقدام در جهت پیشرفت و آبادانی؛
- رونق و شکوفایی اقتصادی و ارتقای رقابت‌پذیری و کیفیت تولیدات داخلی؛
- ریشه‌کنی فقر و محرومیت و تأمین معیشت پایدار برای تمامی مردم؛
- شناخت قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها استان‌های کشور و ایجاد توازن و سازگاری بین قابلیت‌ها و عملکردها؛
- جلوگیری از هدر رفت منابع و ایجاد توازن و کارآمدی در تخصیص منابع؛
- شناسایی مسائل راهبردی استان‌ها در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، اکولوژیکی، کالبدی و مدیریتی؛
- مشخص ساختن کارآمدترین راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌های پیشرو محرک؛
- اولویت‌بندی برنامه‌های پیشرو محرک استان‌های کشور

۱-۴- مواد و روش‌ها

۱-۴-۱- روش تحقیق

پژوهش علمی، تحلیلی نظام‌مند، کنترل‌شده، تجربی و یا واکاوی انتقادی مفروضات، فرضیه‌ها و تکاپوی برای پاسخ‌دهی به سؤالاتی است که با بهره‌گیری از روش علمی منجر به توسعه تعمیم‌ها، اصول و نظریه‌ها

می‌گردد. با توجه به ماهیت و چارچوب میان رشته‌ای سند حاضر، به منظور پاسخ‌دهی به سؤالات و همچنین نیل به اهداف، روش تحقیق کمی و کیفی برگزیده شده است که در ادبیات جهانی به روش ترکیبی یا آمیخته مشهور است. اگرچه تعریف جامعی از این روش وجود ندارد؛ ولیکن می‌توان گفت که روش تحقیق ترکیبی، روشی است که در آن محقق عناصر رویکردهای تحقیق کمی و کیفی (برای نمونه استفاده از دیدگاه‌های کمی و کیفی، جمع‌آوری داده، تحلیل) را برای درک ژرف‌تر و گسترده‌پدیده مورد نظر خود، ترکیب می‌کند (Johnson et al, 2007; Teddlie & Tashakkori, 2010). ترکیب روش‌ها شامل، جمع‌آوری، تحلیل، و یکپارچگی داده‌های کمی و کیفی در مطالعه‌ای تک یا چندمرحله‌ای است (Hanson et al, 2005). جانسون و آنوکبوزی (۲۰۰۴) و برایمن (۲۰۰۷) بعدها، اصل یکپارچگی روش تحقیق ترکیبی مطرح ساختند که به موجب آن بایستی برآیندهای تحقیق بایستی در نقطه‌ای یکپارچه گردند و فراتر از مجموع نتایج بخش‌های کمی و کیفی باشد (Bryman, 2007; Johnson & Onwuegbuzie, 2004). در این سند در بند رویکرد راهبردی این عمل انجام می‌پذیرد.

دلیل استفاده از این نوع تحقیق، ویژگی کلیدی آن یعنی روش‌شناسی کثرت‌گرا و التقاط‌گرایی^۱ آن است که اغلب نتایج آن را برتر از رویکردهای تک‌روشی^۲ می‌سازد (Johnson & Onwuegbuzie, 2004). روش ترکیبی نقشی برجسته در رسیدگی به مسائل پیچیده‌ای ایفا می‌کند که ماهیت و راه حل قطعی نداشته و تبیین سیاست مستلزم شناخت و آگاهی سیستم‌های چندگانه در کنش متقابل باهم است. این روش با رفع کاستی‌های رویکرد تک-روشی و با تکمیل دو روش کمی و کیفی، امکان پاسخگویی نیرومندتر سؤالات سند را فراهم می‌کند.

۱-۴-۲- استراتژی مطالعه موردی

یکی از روش‌های مورد استفاده در این سند، مطالعه موردی است. روش مطالعه موردی نظامی کران‌دار یا موردی را طی زمان و با جزئیات مورد بررسی قرار داده و از منابع داده‌ای مختلفی که در خصوص بستر وجود دارد استفاده می‌کند. این رویکرد از طریق به هم ربط دادن حقایق مختلف به یک مورد واحد، ویژگی یگانه‌ای به داده‌های مورد مطالعه می‌بخشد (Reinharz, 1992). علاوه بر این، فرصت تحلیل فشرده بسیاری از جزئیات ویژه‌ای که ممکن است با دیگر روش‌ها مورد غفلت واقع شود را فراهم می‌کند. از جمله اهداف اصلی

1- Methodological pluralism or eclecticism

2- Mono-method approach

رویکردهای مطالعه موردی به مشکلات می‌تواند تولید و آزمون یک فرضیه یا نظریه، تحلیل تغییرات در یک پدیده در طی زمان، یا برای تحلیل روابط بین بخش‌های یک پدیده باشد (Reinharz, 1992). مطالعه موردی این سند را استان‌های کشور تشکیل می‌دهند.

۱-۴-۳- جمع‌آوری داده‌ها و منبع آن‌ها

در هر پژوهشی به منظور پاسخ‌دهی به سؤالات و آزمون فرضیات، جمع‌آوری داده صورت می‌گیرد. در روش تحقیق ترکیبی محققان به منظور پاسخ به سؤالات و آزمون فرضیه‌ها داده جمع‌آوری می‌کنند. رویه جمع‌آوری داده بایستی با نوع طرح تحقیق تطابق داشته باشد. توجه به اینکه در روش تحقیق ترکیبی هر دو داده‌های کمی و کیفی جمع‌آوری و تحلیل می‌گردند.

در این سند، جمع‌آوری داده به شکل ترتیبی^۳ بوده و در آن نوعی از داده‌ها پیش از داده‌های دیگر جمع‌آوری و تحلیل شده و سپس به عنوان ورودی مرحله بعد مورد استفاده قرار گرفته است. به بیانی، با داده‌های کمی و کیفی جمع‌آوری شده مستقل نبوده و با یکدیگر در ارتباط هستند. با توجه به ماهیت عنوان سند و همچنین روش تحقیق آن، بنابراین منبع داده‌ها چندگانه بوده و شامل اسنادی همچون طرح‌ها و برنامه‌های فرادست و موازی، مقالات، کتاب‌ها، گزارش‌های علمی، قوانین و مقررات است.

۱-۴-۴- روش‌های تحلیل داده‌ها

الف) کیفی

پژوهش کیفی شامل بهره‌گیری از داده‌های کیفی از قبیل مصاحبه، اسناد و مشاهده به منظور درک و شرح پدیده‌های اجتماعی- فضایی است. دغدغه اصلی محققین در انتخاب روش کیفی بهره‌گیری از اندیشه‌های پژوهشگران از مکاتب مختلف، توصیف فریه، پذیرش رهیافت انعطاف‌پذیر و التقاطی و پروراندن مفاهیم و نظریه‌ها بوده است. در این راستا، از روش‌های کیفی تحلیل محتوا و توصیفی استفاده شده است که در زیر به شرح آن‌ها پرداخته شده است.

تحلیل محتوای کیفی

تحلیل محتوای کیفی یکی از روش‌های تحقیق است که به منظور تحلیل داده‌های متنی بکار گرفته می‌شود. تحلیل محتوای کیفی از شمارش لغات فراتر رفته و با آزمون ژرف زبان به دنبال تولید دانش و درک پدیده مورد مطالعه (Weber, 1990) است.

در این سند، از روش تحلیل محتوا کیفی به منظور تعیین وجود واژگان یا مفاهیم خاص در ادبیات جهانی و بنیان‌های فلسفی و نظری در ارتباط با سند استفاده شده است. منظور از متن یا متون، فصول کتاب‌ها، مقالات، گزارش‌ها و طرح‌ها است. به منظور انجام تحلیل محتوا، متون کد بندی شده، خردتر شده و دسته‌های قابل مدیریت در سطوح مختلف واژه، کلمه، جمله و موضوع تبدیل شده و با بهره‌گیری از تحلیل مفهومی^۴ تحلیل محتوا انجام شده است.

تحلیل مفهومی بدین معناست که داده‌ها با بهره‌گیری از سیستم کدبندی کاهش یافته و بدین‌سان مشخص‌سازی واژگان یا الگوهایی که با سؤال تحقیق در ارتباط بوده‌اند، تسهیل گشته است.

تحلیل اسناد^۵

تحلیل اسناد فرآیند نظام‌مند بررسی و ارزیابی اسناد (هم پرنیت شده و هم الکترونیکی) است. همانند دیگر روش‌های تحلیل در پژوهش کیفی، تحلیل اسناد مستلزم نیازمند این است که داده‌های به منظور آشکار ساختن معانی، درک و توسعه دانش تجربی آزمون شده و تفسیر شوند (Corbin & Strauss, 2008).

در این سند، سطح توصیفی شامل توصیفات داده‌های کیفی و کمی بود. در خصوص داده‌های کیفی، توصیفات برگرفته از بازگویی و نقل قول متون و نوشته‌های نهایی بود. علاوه بر این، سطح توصیفی تحلیل همچنین شامل شرح ویژگی‌ها اصلی داده‌ها، خلاصه‌سازی روش‌شناسی، منطق‌های تحلیل و نتایج مقالات، کتاب‌ها، طرح‌ها و غیره بود. به طور کلی تحلیل توصیفی موارد زیر را فراهم آورد:

- برآوردهای اولیه و خلاصه‌سازی، آرایش جداول و اشکال به منظور برآورد اهداف؛
- اطلاعاتی در خصوص پویایی‌ها و تغییرپذیری داده‌ها؛
- نشانه‌ها و الگوهای غیرمنتظره که بایستی در تحلیل‌های اصلی مورد استفاده قرار می‌گرفت.

ب) کمی

تحقیق کمی، پژوهشی است که به تفسیر پدیده از طریق جمع‌آوری داده‌های عددی می‌پردازد؛ داده‌هایی که با استفاده از روش‌های ریاضی تحلیل می‌گردند (Creswell, 1994). روش‌های کمی مورد استفاده در این سند، آمارهای توصیفی و استنباطی، روش‌های کمی تحلیل جمعیتی و اقتصادی، روش‌های کمی تحلیل نظام سکونتگاهی و تحلیل‌های فضایی با بهره‌گیری از بسته نرم‌افزاری GIS بوده است. علاوه بر این از تحلیل SWOT، نیز استفاده شده است.

فصل دوم

تحليل محیط بیرونی

۲-۱- احصاء و تحلیل سیاست‌های کلان ملی در ابعاد مختلف

شکی نیست که یکی از مهم‌ترین پیش‌شرط‌های موفقیت و تحقق‌پذیری یک سند، طرح یا برنامه، همسویی سیاست‌ها، برنامه‌ها و پروژه‌های احتمالی آن با اسناد و طرح‌های فرادست است. علاوه بر این، به هنگام تدوین طرح یا برنامه، آگاهی برنامه ریزان و سیاست‌گذاران از اثرات فضایی طرح‌ها و برنامه‌های فرادست بسیار حائز اهمیت است؛ زیرا که می‌تواند عدم قطعیت‌های برنامه‌ریزی را کاهش داده و توان برنامه‌ریزی بر کنترل نظام فضایی و به تبع آن نیل به نظم در سیستم فضایی را افزایش دهد. سند توسعه اقتصادی نیز از این قاعده مستثنا نبوده و بر همین اساس به مطالعه اسناد فرادست و سیاست‌های اصلی آن پرداخته شده است.

در سطح ملی مهم‌ترین اسناد توسعه‌ای که جهت‌گیری‌ها و سیاست‌های کلان ملی را مشخص می‌سازد شامل سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری ۱۳۹۰، سند چشم‌انداز توسعه ۱۴۰۴، طرح کالبدی ملی ۱۳۷۰، قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۹۶-۱۴۰۰)، طرح پایه آمایش سرزمین ۱۳۷۷، ضوابط ملی آمایش سرزمین مصوب هیئت‌وزیران ۱۳۸۳ و ضوابط ملی آمایش سرزمین ۱۳۹۴، سند ملی آمایش سرزمین ۱۳۹۹، سند توسعه ملی خراسان جنوبی ۱۳۸۴، مسئله‌شناسی راهبردی در استان خراسان جنوبی - مرکز بررسی‌های استراتژیک ۱۳۹۶، برنامه آمایش خراسان جنوبی - سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی ۱۳۹۹ است.

جدول ۱- راهبردها و سیاست‌های طرح‌های فرادست در محور جمعیت و مهاجرت

سند طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات در محور جمعیت و مهاجرت
سیاست‌های کلی آمایش سوز زمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد ترازن در استقرار جمعیت - ارتقا و بهبود شاخص توسعه انسانی - جلوگیری از مهاجرت بی رویه به شهرهای بزرگ 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از افزایش عدم تعادل در نظام سکونت (به‌ویژه نخست شهری) یا توجه به قابلیت‌ها و ظرفیت‌های مناطق - ارتقای نقش اقتصادی-اجتماعی و حمایت از شهرهای میانی و کوچک به‌عنوان مراکز تعدیل بخش نظام سکونتگاهی - جلوگیری از افزایش بی‌سود و سطح پرگدومیر یا سازوکارها و برنامه‌های مختلف - جلوگیری از افزایش بی‌عدالتی و نابرابری در شرایط زیست و فعالیت در پهنه سرزمینی در چارچوب محدودیت‌های اکولوژیکی - تسهیل مهاجرت‌های اجباری و تدریجی برنامه‌ها و سازوکارهایی در خصوص ارتقای مهارت‌های آنها و تأمین نیاز مسکن
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۷	<ul style="list-style-type: none"> - توزیع متوازن جمعیت و فعالیت‌ها در پهنه سرزمین - چشم‌پوشی منابعی جانشین و کاهش اتکا به منابع نفتی - حمایت و تشویق توسعه در مناطق دورافتاده و محروم - انجام اقدامات اساسی برای تجهیز و سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی - جلوگیری از موج مهاجرت‌های گسترده روستایی به مناطق شهری و پهنه آن - برقرار مسکن‌ها و زیرساخت‌ها در شهرهای بزرگ 	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه بخش خصوصی یا سازوکارهای مختلف - حمایت و تشویق اقتصاد دانش‌بنیان و تولیدات صنعتی - جلوگیری از افزایش مهاجرت‌ها و تمرکز آن در کلان‌شهرها از طریق دگرگونی ساختار فعالیت‌های صنعتی و خدماتی و جذب سرمایه‌ها و توسعه اقتصاد دانش‌بنیان در نواحی دیگر - افزایش نرخ رشد جمعیت استان با برنامه‌ها و سازوکارهای مختلف (نرخ رشد ۱ درصد) - توسعه فرصت‌های شغلی و جذب نیروهای کارآفرین در مناطق مهاجر فرست
ضوابط ملی آمایش سوز زمین مصوب هیات وزیران مرکز ملی آمایش سوز زمین	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش تمرکز و تراکم جمعیت و فعالیت در مناطق پرتراکم کشور - ایجاد تعادل در افزایش جمعیت و پراکنش آن در پهنه سرزمین - حمایت از اقتصاد مناطق مهاجر فرست - ساماندهی مراکز جدید انتقال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان - تعادل بخشی به توزیع جمعیت متناسب با توزیع منابع و فعالیت - ایجاد تعادل در ساختار و ویژگی‌های جمعیت - هدایت هدفمند مهاجرت در تناسب با برنامه‌های توسعه پایدار - تشویق و برآوردن‌نگی به‌منظور کنترل و هدایت نرخ رشد جمعیت - متمرکزسازی از نقاط دارای تمرکز بیشتر جمعیت به‌ویژه کلان‌شهرها 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد تعادل در نظام فضای سکونت با توجه به ظرفیت‌ها و قابلیت‌ها - جلوگیری از افزایش میانگین سن ازدواج با برنامه‌های مختلف - مدیریت نرخ باروری و افزایش ولادت برای نسل به نسبت جانشینی و سلامت - کاهش نرخ مرگ‌ومیر و طلاق در استان - ایجاد تعادل در نسبت جنسی استان - جلوگیری از افزایش بیشتر نرخ سالمندی - حمایت و تشویق کارآفرینی و سرمایه‌گذاری در شهرهای کوچک و متوسط - کاهش نرخ بیکاری و حمایت از اشتغال جوانان - توسعه گزینه‌های مسکن جوانان به‌ویژه در شهرهای کوچک و میانی
مطالعات آمایش سوز زمین مقدماتی دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳		
ضوابط ملی آمایش سوز زمین مصوب هیئت وزیران مرکز ملی آمایش سوز زمین	۱۳۹۴	<ul style="list-style-type: none"> - توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی - ایجاد زمینه‌های لازم برای استقرار جمعیت در نواحی مستعد - مهار و کنترل رشد جمعیت در مناطق کلان‌شهری - ساماندهی و هدایت هدفمند جریان‌های مهاجرت 	<ul style="list-style-type: none"> - برقراری ترازن در توزیع جمعیت با توجه به محدودیت‌های اکولوژیکی و توان مناطق - حمایت و افزایش سرمایه‌گذاری در صنعت و خدمات عمومی در نواحی کمتر توسعه‌یافته - جلوگیری از کاهش شتاب تمرکز جمعیت در شهر با سازوکارهای مختلف با تکرش منطقه‌ای و دستگاهی - حمایت از شهرهای کوچک و میانی استان به‌ویژه در عرصه‌های اقتصادی

سند/ طرح	سال	راهبردها/ سیاست	حکم/ الزامات در محور جمعیت و مهاجرت
مطالعه استراتژی در زمینه طرح آمایش سرزمین - مهندسان مشاور سینوران	۱۳۵۵	<ul style="list-style-type: none"> - تسهیل مهاجرت از طریق کاهش فواصل مهاجرت و جذب مهاجران روستایی در مناطق جذب نزدیک - کاهش رشد شهر بزرگ‌ترین شهرها و هدایت بخشی از جمعیت آنها به سمت شهرهای ماهواره‌ای - تقویت شهرهای کوچک و میانی به عنوان قطب خدمات رمان به نواحی روستایی - تثبیت جمعیت و کاهش مهاجرت از مناطق روستایی 	<ul style="list-style-type: none"> - حمایت، تشویق و رونق بخشی به اقتصاد مناطق روستایی - رونق بخشی به شهرهای کوچک و میانی به‌ویژه در عرصه خدمات عمومی و اقتصادی (صنایع تبدیلی، بازرگانی و غیره) - ترغیب خوداشتغالی اقتصادی - اجتماعی شهرهای اقماری - حمایت از طرح‌های مسکن اجتماعی در شهرهای کوچک و میانی به‌ویژه برای نسل جوان - ایجاد مراکز تسهیل‌گر جذب مهاجران در شهرهای میانی و کوچک
طرح کالبد ملی - وزارت مسکن و شهرسازی	۱۳۷۵	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد احداث شهرهای جدید - جلوگیری از تمرکز جمعیت و هدایت در چند شهر بزرگ - گسترش شهرها در زمین‌های ناآمناب سگرت - جلوگیری از تخریب زمین از طریق طرح‌ریزی یکپارچه و با دقت گسترش شهری و صنعتی - تهیه طرح‌های تفصیلی منطقه‌ای و محلی برای منطقه ساحلی 	<ul style="list-style-type: none"> - حمایت و رونق بخشی به شهرهای کوچک و میانی به‌ویژه در عرصه خدمات عمومی و اقتصادی (صنایع تبدیلی، بازرگانی و غیره) با توجه به محدودیت‌های اکولوژیکی - توسعه سگرت و فعالیت قانزینند و با ضابطه در نوار ساحلی - جلوگیری از تخریب سواحل آروشنند به واسطه ساخت‌وسازها - ایجاد محدودیت‌های محیط زیستی به‌منظور حفظ منابع حساس اکولوژیکی در سواحل - استفاده از ظرفیت‌های ساحلی
سند ملی توسعه فرا بخشی: ساماندهی سواحل کشور - سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی	۱۳۸۵	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد تعاون در توزیع جمعیت و فعالیت، متناسب با منابع توان محلی - قانزینند کردن شیوه‌های بهره‌برداری، استقرار فعالیت و جمعیت در مناطق ساحلی - جلوگیری از گسترش بی‌رویه شهرها نواحی ساحلی 	<ul style="list-style-type: none"> - ارتقای نقش اقتصادی - اجتماعی و حمایت از شهرهای میانی و کوچک به‌عنوان مراکز تبدیل بخش نظام سگرت‌نگامی - سرمایه‌گذاری و ایجاد اشتغال مولد به‌ویژه در نواحی روستایی و شهرهای کوچک و کمتر توسعه‌یافته - حمایت از طرح‌های کارآفرین در مناطق روستایی - ارائه مشورتهای (معاینه‌های مالیاتی، زمین ارزاقیت، اعتبارات کمپوه و ...) به جوانان تحصیل کرده به‌منظور کارآفرینی در مناطق روستایی و شهرهای کوچک - توسعه خدمات عمومی در مناطق کمتر توسعه‌یافته با توجه به سلسله‌مراتب عملکردی - کاهش جذابیت مهاجرت به شهرهای بزرگ از طریق ایجاد شرایط زیست و فعالیت عادلانه - سرمایه‌گذاری و ایجاد فرصت‌های شغلی مولد برای نسل جوان به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه‌یافته و شهرهای کوچک و میانی - توسعه و تجهیز مراکز درمانی و ایجاد کلینیک‌های سلامت به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه‌یافته - جلوگیری از سوداگری و بوردس‌بازی زمین و هدایت سرمایه‌ها به بخش مولد
پروانه ششم توسعه - مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	<ul style="list-style-type: none"> - بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی و توزیع مهاجرت معکوس - توزیع مناسب جمعیت و منابع و جلوگیری از بروز و تشدید آسیب‌های اجتماعی - برنامه‌ریزی برای مدیریت و توزیع مناسب فعالیت، جمعیت و مهاجرت در کشور - زمین‌سازی مناسب جهت کنترل و کاهش مایگن سن ازدواج - زمین‌سازی جهت افزایش نرخ باروری (TFR) به حداقل ۲.۵ فرزند به‌آرامی هر زن - پشتیبانی و حمایت از ترویج ازدواج موفق، پایدار و آسان - ارائه تسهیلات جهت افزایش سلامت ازدواج و درمان ناباروری 	<ul style="list-style-type: none"> - ارتقای نقش اقتصادی - اجتماعی و حمایت از شهرهای میانی و کوچک به‌عنوان مراکز تبدیل بخش نظام سگرت‌نگامی - سرمایه‌گذاری و ایجاد اشتغال مولد به‌ویژه در نواحی روستایی و شهرهای کوچک و کمتر توسعه‌یافته - حمایت از طرح‌های کارآفرین در مناطق روستایی - ارائه مشورتهای (معاینه‌های مالیاتی، زمین ارزاقیت، اعتبارات کمپوه و ...) به جوانان تحصیل کرده به‌منظور کارآفرینی در مناطق روستایی و شهرهای کوچک - توسعه خدمات عمومی در مناطق کمتر توسعه‌یافته با توجه به سلسله‌مراتب عملکردی - کاهش جذابیت مهاجرت به شهرهای بزرگ از طریق ایجاد شرایط زیست و فعالیت عادلانه - سرمایه‌گذاری و ایجاد فرصت‌های شغلی مولد برای نسل جوان به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه‌یافته و شهرهای کوچک و میانی - توسعه و تجهیز مراکز درمانی و ایجاد کلینیک‌های سلامت به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه‌یافته - جلوگیری از سوداگری و بوردس‌بازی زمین و هدایت سرمایه‌ها به بخش مولد

جدول ۲- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اقتصاد

سند/نوع سند	سال	سیاست‌ها/الزامات	راهبردها/سیاست
سیاست‌های کلی آمایش سوزمین ایلامی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - ارتقاء بهره‌وری نیروی انسانی در بخش‌ها - تقسیم کار منطقه‌ای در استان با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و توان اکولوژیک - اصلاح و تکمیل زیرساخت‌های تولید صنعتی - ایجاد کار کردها و جریان‌های تکمیل‌گر در استان به‌ویژه در شهرها و شهرک‌های صنعتی - جلوگیری از بی‌علاقگی در محیط‌کاری و ایجاد نهاد کاری - ایجاد هماهنگی بین استعدادهای تحصیل‌کرده و فری و معنایی - رفع هرگونه تبعیض بین کارکنان و اجراء برنامه‌های آموزش ضمن خدمت 	<ul style="list-style-type: none"> - ارتقاء بهره‌وری نیروی کار - ارتقای کارآیی و بازدهی اقتصادی - تسهیل روابط دولتی و بیرونی اقتصاد کشور - حفظ احیاء بهره‌وری بهینه از سرمایه‌ها و منابع طبیعی
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی و تأمین آن از محل درآمدهای مالیاتی - تنظیم سیاست‌های مالی، مالی و ارزی - ارتقاء ظرفیت و توانمندی‌های بخش تعاونی - توانمندسازی بخش‌های خصوصی و تعاونی - ارتقاء بازار سرمایه ایران و اصلاح ساختار بانکی و بین‌المللی کشور - هم‌افزایی و گسترش فعالیت‌های اقتصادی در زمینه‌های دارای مزیت نسبی - ایجاد اشتغال مولد و کاهش نرخ بیکاری - افزایش بهره‌وری عوامل و منابع تولید در بخش کشاورزی - ایجاد رقابت‌پذیری در کالاها و خدمات کشور - متنوع‌سازی اقتصاد - رشد بهره‌وری عوامل تولید - پشتیبانی از کارآفرینی، نوآوری و استعدادهای نخبه و پژوهشی - تأمین امنیت غذایی کشور با تکثیر تولید در منابع داخلی - مهار تورم و افزایش قدرت خرید گروه‌های کم‌درآمد و محروم - حرکت در جهت تبدیل درآمد نفت و گاز به دارایی‌های مولد 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از گرایش تعاونی‌ها به ارائه خدمات و ارائه مشوق و حمایت از تعاونی‌های فعال در بهره‌برداري بهینه از منابع - ارتقای ظرفیت‌ها و توانمندسازی تعاونی‌ها - تکمیل زنجیره ارزش صنعت و کشاورزی و بخش معنایی - جلوگیری از افزایش ناهمه بین دهک‌های بالا و پایین در آمدی - تنوع‌بخشی به اقتصاد استان - حمایت از کارآفرینی و سرمایه‌گذاری در بخش صنایع کاربردی به‌ویژه در شهرهای کوچک و مناطق روستایی - جلوگیری یا کاهش خام‌فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فرآوری در استان - جلوگیری از افزایش اندازه بخش اجرائی و حذف دستگاه‌های موازی به‌منظور کاهش هزینه‌های عمومی استان - بهره‌گیری از فناوری‌های نوین به‌منظور ارتقای بازار سرمایه استان - حمایت و توانمندسازی بخش‌های تعاونی در استان - حمایت و ترغیب سرمایه‌گذاری در بخش‌های دارای مزیت رقابتی استان - کاهش هزینه‌های غیرضروری سازمان‌های اجرائی - جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی و حمایت از نظام غذایی پایدار - هدایت سرمایه‌ها و اعتبارات به‌سوی بخش‌های دارای مزیت نسبی و رقابتی - ترغیب و حمایت از صادرات محصولات استان - واگذاری تأمین زیرساخت‌های اقتصادی به بخش خصوصی، همگرا، هم‌افزا، مسئول، متعهد و آینده‌نگر - کاهش وابستگی به بودجه‌های عمومی و افزایش نقش بخش خصوصی - جلوگیری از ورود سرمایه‌ها به بخش غیر مولد اقتصاد استان - پرهنر از واردات کالاهای غیرضروری به استان - تغییر فرآیندهای تولید سنتی به تولید مدرن و دانش‌بنیان - سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات مدرن‌تر و کارآمدتر و منابع انسانی - ارتقای بهره‌وری در بخش‌های مولد

سند/نوع سند	سال	راهبردا سیاست
سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی - حضرت آیت‌الله خامنه‌ای	۱۳۹۲	<p>توسعه کار آفرینی و به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی</p> <p>پیششاری اقتصاد دانش بنیان و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش بنیان</p> <p>ارتقای بهره‌وری در اقتصاد</p> <p>بهره‌گیری حداکثره عوامل در زنجیره تولید تا مصرف</p> <p>افزایش تولید داخلی نهادهای و کالاهای اساسی</p> <p>تأمین امنیت غذا و درمان و ایجاد ذخایر راهبردی</p> <p>اصلاح همه‌جانبه‌دهنده از صادرات کالاها</p> <p>حمایت همه‌جانبه‌دهنده از صادرات کالاها</p> <p>افزایش قدرت مقاومت و کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد</p> <p>توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه اقتصادی کشور</p> <p>افزایش ارزش افزوده از طریق تکمیل زنجیره ارزش صنعت نفت و گاز</p> <p>افزایش سهم درآمدهای مالیاتی</p> <p>تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری، کار آفرینی</p> <p>افزایش پوشش استاندارد برای کلیه محصولات داخلی و ترویج آن</p> <p>شفاف و روان‌سازی نظم توزیع و قیمت‌گذاری</p> <p>صرفه‌جویی در هزینه‌های عمومی کشور</p>
ضوابط ملی آمایش سوزش - هیئت وزیران مرکز ملی آمایش سوزش	۱۳۸۳	<p>تأکید بر توسعه صنایع شیمیایی و پتروشیمی، صنایع معدنی با توجه به مزیت‌های نسبی کشور</p> <p>توسعه صنایع تولید کالاهای مورد نیاز کشورهای منطقه</p> <p>تجول بنیادی در ساختار بخش خدمات و افزایش سهم خدمات توریسم و دانش‌پایه</p> <p>ارتقای جایگاه صنعت گردشگری در اقتصاد ملی</p> <p>بازتعریف نقش وظایف مناطق آزاد تجاری - صنعتی و ویژه اقتصادی، با توجه به ویژگی‌ها مناطق کشور</p> <p>گسترش تعامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی درون و بین منطقه‌ای</p>
حکم الزامات در محور اقتصاد		<p>خصوصی‌سازی عادلانه و شفاف و تلاش برای ایجاد نظام مالیاتی کارآمد</p> <p>توسعه فعالیت گردشگری در استان</p> <p>استفاده درست از نیروی انسانی</p> <p>ترغیب سرمایه‌گذاری و تخصیص بیشتر اعتبارات به بخش‌های دارای مزیت نسبی و رقابتی در استان</p> <p>جلوگیری از ورود سرمایه‌ها به بخش غیر مولد در استان</p> <p>هدایت سرمایه‌ها به سوی صنایع دانش بنیان همچون صنعت فناوری اطلاعات، بیوه، بیوتکنولوژی، بهداشت و درمان، هوانا</p> <p>ارتقای فرهنگ تولید خدمات و محصولات دانش بنیان</p> <p>ایجاد معاونت دانش در سازمان برنامه‌ریزی و بودجه استان</p> <p>ارتقای مهارت دانش کار (Knowledge Worker) در سازمان‌های عمومی و خصوصی</p> <p>افزایش سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه</p> <p>ارتقای بهره‌وری در بخش‌های مولد</p> <p>توجه بخشی به اقتصاد استان از جمله توسعه گردشگری</p> <p>افزایش سهم همکاری در تحقیقات کاربردی بین صنعت و دانشگاه</p> <p>بجاری‌سازی و بازاریابی دانش در استان</p> <p>جلوگیری از بی‌علاقگی در محیط کاری و ایجاد نهاد کاری</p> <p>جلوگیری از ناهماهنگی بین استعدادهای و تحصیلات فردی و شغلی</p> <p>رفع هرگونه تبعیض بین کارکنان و اجرای برنامه‌های آموزش ضمن خدمت</p> <p>افزایش بهره‌وری در عوامل تولید آب، زمین، نیروی کار و غیره</p> <p>تکمیل زنجیره ارزش صنعت و کشاورزی و بخش معدنی</p> <p>حمایت از نظم غذایی استان و جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی</p> <p>حمایت از نقش آفرینی بخش خصوصی و نهادهای مردمی در عرصه اقتصادی</p> <p>خصوصی‌سازی عادلانه و شفاف و تلاش برای ایجاد نظام مالیاتی کارآمد</p> <p>بهره‌گیری از واردات کالاهای غیر ضروری به استان و حمایت از صادرات</p> <p>حمایت و ترغیب کار آفرینی به ویژه در شهرهای کوچک و متوسط و مناطق روستایی</p> <p>توسعه و تقویت خدمات و زیرساخت‌ها و محصوره پس کرانه‌ای یاندر</p> <p>جلوگیری و کاهش خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فرآوری در استان</p> <p>تقسیم کار منطقه‌ای در استان با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و توان آکولوژیک</p> <p>ایجاد اتصالات بین ویژگی‌ها استان (از نظر اقتصادی، اجتماعی، طبیعی و فرهنگی) و نقش مناطق آزاد و ویژه اقتصادی</p> <p>تولید کالاهای محصولات و ارائه خدمات بر اساس تقاضای محلی و منطقه‌ای و مزیت رقابتی و نسبی</p> <p>توسعه گردشگری پایدار و اجتناب محور</p> <p>نیازسنجی کالاها و خدمات مورد نیاز محلی و منطقه‌ای به‌ویژه در عرصه دریایی</p> <p>هدایت سرمایه‌ها به سوی صنایع و خدمات دانش بنیان همچون صنایع فناوری اطلاعات، بهداشت و درمان و</p>

سند طرح	سال	راهبردی سیاست	حکم الزامات در محور اقتصاد
<p>مطالبات آمایش سرزمین مقدماتی دفتر آمایش و توسعه پایدار</p>	<p>۱۳۸۳</p>	<p>- تحول ساختار بخش کشاورزی در راستای دستیابی به کشاورزی پایدار، مدرن و رقابتی - استفاده پایدار از قابلیت‌های طبیعی و امکانات آب‌و‌خاک - توسعه بهره‌برداری از قابلیت‌های طبیعی و امکانات آب‌و‌خاک - افزایش ظرفیت‌های اکتشاف و بهره‌برداری از ذخایر عظیم نفت و گاز - توسعه صنایع پشتیبان حمل‌ونقل، شامل صنایع خودروسازی، آگن ساری، تجهیزات راه‌آهن و صنایع حمل‌ونقل هوایی در مراکز و نواحی مستعد - توسعه صنایع پشتیبان حمل‌ونقل، شامل صنایع خودروسازی، آگن ساری، تجهیزات راه‌آهن و صنایع حمل‌ونقل هوایی در مراکز و نواحی مستعد - تأکید بر توسعه فعالیت‌های صنعتی مبتنی بر نفت و گاز در مناطق مواجه با محدودیت‌هایی برای توسعه سایر فعالیت‌های اقتصادی و برخوردار از اهمیت استراتژیک، از جمله مناطق کمتر توسعه‌یافته جنوب شرقی کشور، سواحل خلیج فارس و دریای عمان و مناطق کمتر توسعه‌یافته غرب کشور</p>	<p>هوافضا - ارتقای فرهنگ تولید خدمات و محصولات دانش‌بنیان - ایجاد معاونت دانش در سازمان برنامه‌ریزی و بودجه استان - ارتقای معیار دانش کار (Knowledge Worker) در سازمان‌های عمومی و خصوصی - افزایش سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه - ارتقای بهره‌وری در بخش‌های مولد - افزایش بهره‌وری در عوامل تولید در بخش‌های مختلف اقتصادی - مطالعه و امکان‌سنجی در خصوص بهره‌برداری از منابع نفت و گاز منطقه - اصلاح نظام‌های بهره‌برداری با توسعه فناوری‌های تولیدی - امکان‌سنجی در خصوص توسعه صنایع فرآوری نفت و گاز با ملاحظات پایداری محیط‌زیستی و با توجه به مزیت‌های رقابتی و نسبی</p>
<p>مطالبات آمایش سرزمین مقدماتی دفتر آمایش و توسعه پایدار</p>	<p>۱۳۸۳</p>	<p>- گسترش فناوری‌های پیشرفته در تولید محصولات صنعتی - ارتقاء مهارت و تخصص نیروی شاغل در بخش صفت و معدن - توسعه بخش صنعت - اولویت استقرار صنایع صادراتی در نزدیکی کریدورها و مبادی ورودی و خروجی اصلی کشور - رعایت ملاحظات محیط‌زیستی در استقرار صنایع - ارتقاء عملکرد، اصلاح شبکه‌ها و تجهیزات مورد نیاز در مراکز تخطیه، نگهداری و توزیع کالا - ایجاد زمینه‌های لازم جهت ارتقاء سهم و نقش ترانزیتی کشور - حفظ محیط‌زیست در راستای توسعه اکو توریسم - جلب سرمایه‌های خارجی و داخلی برای ایجاد تسهیلات و تجهیزات گردشگری - تشویق و حمایت از ایجاد ناسبات افقی و ترنژیکالی - تحول ساختار بخش کشاورزی در جهت دستیابی به کشاورزی مدرن و رقابتی - افزایش کیفیت محصولات کشاورزی در توجه به صنایع تبدیلی و بسته‌بندی - طراحی و استقرار نظام سلسله مراتبی خدمات پشتیبان تولید - ایجاد مجتمع‌های دام‌پروری صنعتی و نیمه صنعتی - بالا بردن سهم صادرات محصولات صنعتی از کل صادرات کشور - ایجاد زمینه‌های مناسب جهت جذب سرمایه‌های خارجی - محدود نمودن صادرات مواد خام و اولیه و توسعه محصولات فرآوری‌شده و صنعتی - توسعه و ایجاد صنایع معدنی در جهت تکمیل زنجیرهای تولید</p>	<p>- اجتناب از استقرار صنایع صادراتی در مناطق دور از کریدورهای اصلی - اولویت‌دهی به توسعه راه‌های متصل شونده به کریدورهای اصلی - توسعه صنایع صادراتی در مناطق آزاد تجاری صنعتی - اجتناب از بهره‌گیری از فناوری‌ها و ابزارهای قدیمی و استفاده از فناوری‌های سبز پیشرو در استان - ایجاد سازمان‌ها و مؤسسات ارائه‌دهنده خدمات توانمندسازی کسب‌وکار مبتنی بر فناوری اطلاعات - توسعه صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) از طریق سرمایه‌گذاری مشترک با بخش خصوصی - تأمین و مدیریت منابع سرمایه‌ای در صنایع پیشرفته - ایجاد دگرگونی در شیوه‌های سنتی تولید صنعتی استان و ارتقای سرمایه‌گذاری برای ایجاد صنایع مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته و انتقال دانش فنی - تجاری‌سازی دستاوردهای پژوهشی و انتقال فناوری در زمینه‌های فناوری برتر در استان - اجتناب از خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فناوری به‌ویژه در بخش معدن و کشاورزی - جلوگیری از گسترش ساخت‌وسازهای خصوصی در مناطق و محورهای گردشگری و حفظ جاذبه‌ها - تشویق و توسعه شیوه‌های نوین بازاریابی به‌منظور جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی - ایجاد امکانات و خدمات مشترک گردشگری در نواحی حساس اکولوژیکی - افزایش ظرفیت‌های پاندر استان - اجتناب از استخدام نیروی کار غیرمتخصص در بخش صفت و معدن - اجتناب از توسعه صنایع در زمین‌های حاصلخیز و مناطق حساس اکولوژیکی - مدرنیزاسیون و بهره‌گیری از شیوه‌های نوین در بخش کشاورزی - اصلاح نظام‌های بهره‌برداری با توسعه فناوری‌های تولیدی - ایجاد و توسعه خدمات پشتیبان تولید در معاونت شهرک‌ها و نواحی صنعتی استان یا در شهرهای نزدیک به آن‌ها - جلوگیری از حرکت سرمایه‌ها به‌سوی اقتصاد غیر مولد یا سازوکارهای مختلف</p>

سند طرح	سال	راهبردا سیاست
مطالعه استراتژی در از دست طرح آمایش سرزمین - مهندسان مشاور	۱۳۵۵	<p>توسعه تعاون در روستاها از طریق تعاونهای خدماتی و ایجاد بهای تولیدی</p> <p>تنوع بخشیدن به فعالیت‌های اقتصادی</p> <p>حمایت از بهبودهای کوچک خانوارهای بالا بردن کارایی آنها</p> <p>استقرار واحدهای تولیدی کوچک در محیطهای روستایی</p>
<p>ضوابط ملی آمایش سرزمین - مصوب هیات وزیران مرکز ملی آمایش سرزمین</p>	۱۳۴۴	<p>رعایت تناسب بین نیازهای استقرار فعالیت در یک نلمر و با امکانات و قابلیت‌های آن</p> <p>تخصیص کردن عملکرد اقتصادی بر اساس قابلیت‌ها و مزیت‌های نسبی به منظور تقویت وابستگی‌های متقابل منطقه‌ای و یکپارچگی ملی</p> <p>توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی</p> <p>اولویت برداشت از میادین مشترک نفت و گاز با مرزهای شمالی</p> <p>ایجاد و توسعه مناطق ویژه اقتصادی و تخصصی انرژی</p> <p>سازماندهی بخش کشاورزی در پهنه سرزمین</p> <p>تندین الگوی کشت بهینه در دشت‌ها</p> <p>محدودیت کشت محصولات با نیاز آبی بالا</p> <p>ایجاد و توسعه مجتمع‌های کشت و صنعت متناسب با قابلیت‌ها</p> <p>ساماندهی روابط بین بخش کشاورزی و صنعت</p> <p>توسعه پرورش و صید آبزیان در آب‌های دور و سرزمینی</p> <p>شناسایی و ایجاد خوشه‌های صنعتی با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و تکمیل زنجیره ارزش</p> <p>توسعه صنایع دریایی و تعمیر و خدمات وسایط حمل و نقل دریایی در جوار بندر اصلی</p> <p>ساماندهی مجتمع‌های صنعتی اعم از شهرک‌ها و نواحی صنعتی</p> <p>توسعه و ساماندهی مجاد فعالیت‌های صنعتی پایه و آب بر</p> <p>توسعه صنایع تولید کننده کالاهای مورد نیاز کشورهای منطقه</p> <p>استقرار صنایع فراوری اولیه منابع معدنی در جوار ذخایر معدنی</p> <p>توسعه صنایع مبتنی بر فناوری‌های نوین و برتر</p> <p>ایجاد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی جدید در پهنه سرزمین</p> <p>سیات و استفاده از ظرفیت‌ها و جاذبه‌ها به منظور رونق گردشگری</p> <p>عدم استقرار صنایع پرخطر در محدوده سکونتگاه‌ها و رعایت حریم‌های ایمنی و امنیتی</p> <p>توسعه فعالیت‌های پارک‌ها، مراکز رشد، کربدهای علم و فن آوری و مراکز تخصصی ICT</p>
<p>تقویت پهنه‌های بین بخشی در صنایع استان و افزایش کمال‌گری</p> <p>جلوگیری از افزایش جمعیت و فعالیت‌ها در مکان‌های فاقد توان اکولوژیک</p> <p>جلوگیری از استفاده ناکارآمد از منابع اقتصادی</p> <p>جلوگیری از نابودی منابع طبیعی و آسانی گردشگری</p> <p>جلوگیری و کاهش فعالیت‌های اقتصادی فاقد مزیت نسبی و رقابتی</p> <p>امکان‌سنجی در خصوص بهبودهای اقتصادی از صنایع نفت و گاز و توسعه صنایع فرآوری نفت و گاز با ملاحظاتی شدید محیط زیستی و با توجه به مزیت‌های رقابتی و نسبی</p> <p>قطع کامل خام فروشی محصولات استان و ایجاد زنجیره ارزش افزوده محصولات</p> <p>انقاد قراردادهای و تعام‌نامه‌های همکاری با سایر مناطق و نهادهای دولتی و مردم نهاد داخلی و خارجی در مناطق ویژه و آزاد</p> <p>بازاریابی و تبلیغات گسترده به منظور جذب سرمایه‌گذاران در مناطق آزاد و ویژه استان</p> <p>جلوگیری از کشت و پرورش محصولات فاقد مزیت در استان</p> <p>توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی</p> <p>ارائه مشورتهای و تعمیر و نگهداری انواع تجهیزات</p> <p>شناورهای سطحی، زیر سطحی، اتر سطحی و صنایع فراساحلی به‌ویژه در نزدیکی بندر و مناطق آزاد</p> <p>حمایت از کارگاه‌ها و تولیدکنندگان مرتبط با صنایع دریایی کشور</p> <p>حمایت از مشاغل حاصل از طرح‌های فن آوری و دانش‌بنیان در صنعت دریایی</p> <p>هدایت اعتبارات به‌سوی طرح‌های کارآفرینی و خوداشتغالی دریایی</p> <p>افزایش تسهیلات سرمایه در گردش تولیدکنندگان، سازندگان و شرکت‌های خدماتی فعال در صنایع دریایی</p> <p>جلوگیری از توسعه صنایع در مراکز حساس و رعایت حریم‌های ایمنی</p> <p>شناسایی تقاضای کالاهای و محصولات در منطقه و تلاش برای برآورد آنها بر اساس مزایای نسبی و رقابتی</p> <p>تکمیل زنجیره تولید و حلقه‌های ارزش افزوده بخش معدن استان</p> <p>هدایت سرمایه‌ها و اعتبارات به‌سوی صنایع یا فناوری برتر</p>		

سند طرح	سال	راهبر داسیاست	حکم الزامات در محور اقتصاد
سبزیان		<ul style="list-style-type: none"> - تسهیل توسعه فعالیت‌ها و مشاغل مستقل در بخش اول در محیط روستایی و شهرهای کوچک - ایجاد مؤسسات اعتباری در محیط روستایی و رساندن محصولات به بازار - آرایش گسترده صنایع نوین - توسعه فعالیت‌های نوین در شهرها متوسط - استفاده از توان گردشگری شهرهای کوچک و توسعه صنایع کوچک 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از خام‌پوشی و توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی - حمایت از صنایع دارای بزرگ رقابتی و نسبی استان - حمایت از توسعه صنایع کوچک و کوچک کار آفرین در نواحی روستایی - توسعه بخش گردشگری در روستاها و شهرهای کوچک - تکیه بر بخشی به فعالیت‌های اقتصادی مناطق روستایی - جلوگیری از تکرار خدمات در یک یا چند شهر اصلی و ضرورت ساماندهی توزیع و استقرار آن
طرح کالبدی-مکانی و وزارت مسکن و شهرسازی	۱۳۷۵	<ul style="list-style-type: none"> - به حداقل رساندن هزینه‌های توسعه شهری از طریق سازگاری با اقلیم، توسعه درون افزا، مکان‌یابی مناسب - خلق سلسله مراتب مناسب به منظور جلوگیری از تمرکز فعالیت و جمعیت در چند نقطه - توان کم و نسبتاً کم توسعه صنعتی در نواحی ساحلی خزر 	<ul style="list-style-type: none"> - بازآرایی گسترده به منظور سرمایه‌گذاران و شرکت‌های معتبر جهانی در مناطق آزاد و ویژه استان - اجتناب از بهره‌گیری از فناوری‌ها و ابزارهای قدیمی و استفاده از فناوری‌های سبز پیشرو در استان - ایجاد سازمان‌ها و مؤسسات ارائه‌دهنده خدمات توانمندسازی کسب‌وکار مبتنی بر فناوری اطلاعات - توسعه صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) از طریق سرمایه‌گذاری مشترک با بخش خصوصی - تأمین و مدیریت منابع سرمایه‌ای در صنایع پیشرفته - ایجاد دگرگونی در توسعه شهری استان و ارتقای سرمایه‌گذاری برای ایجاد صنایع مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته و انتقال دانش فنی
برنامه توسعه - ششم مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	<ul style="list-style-type: none"> - جذب شرکت‌های معتبر جهانی و منطقه‌ای در زنجیره تولید داخلی - حمایت حقوقی، مالی و نهادی لازم برای توسعه دانش و پیشرفت فناوری‌ها و نوآوری‌ها - تجهیز منابع مالی مورد نیاز سرمایه‌گذاری - همچنین قطع وابستگی بودجه به نفت تا پایان اجرای قانون برنامه ششم - افزایش و یا دریافت عوارض آلاینده‌گی و عوارض ارزش افزوده گاز طبیعی و عوارض شماره‌گذاری خودروها - عملیاتی کردن رویکرد ترمززدایی و اثر بخشی مدیریت اجرایی در مراکز استان‌ها و جهت زمینه‌سازی، تعادل بخشی، توازن و آمایش سرزمینی - گسترش و تعمیق نظام تأمین مالی و ابزارهای آن (بازار پول، بازار سرمایه و بیمه‌ها) - افزایش سهم تعاون در اقتصاد به بیست و پنج درصد - تأمین امنیت غذایی و نیل به خودکفایی در محصولات اساسی - توسعه کشاورزی حفاظتی، توسعه کشت نشانی - مصرف بهینه سووم، دفع آفات نباتی و کودهای شیمیایی و استفاده بیشتر از کود آلی (کمپوست) - توسعه کشت محصولات سالم و محصولات زمینی (ارگانیک) - ممنوعیت هرگونه رهاسازی، تولید و واردات مصرف محصولات ژن مهندسی - حمایت از توسعه ظرفیت صادراتی صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی - ایجاد ردیف مستقل پرداخت خسارت به بیمه‌گذاران محصولات کشاورزی و صندوق بیمه کشاورزی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از خام‌پوشی مواد معدنی و تأمین خدمات زیرساخت‌های مورد نیاز معدن و تکمیل زنجیره‌های ارزش - تجاری‌سازی دستاوردهای پژوهشی و انتقال فناوری در زمینه‌های فناوری برتر در استان - اجتناب از خام‌پوشی و توسعه صنایع تبدیلی و فناوری‌های پژوهش در بخش معدن و کشاورزی - جلوگیری از گسترش ساختارهای خصوصی در مناطق و محوره‌های گردشگری و حفظ جانمایی - جلوگیری از آلاینده‌گی و محدودسازی فعالیت صنایع آلاینده و اخذ غربت و مالیات - جلوگیری از تکرار گرایش مدیریتی در استان و ترمززدایی تدریجی در کنار ایجاد ظرفیت‌های نهادی - حمایت و ترفیع تعاونی‌های تولیدی - جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی و توسعه کشاورزی با رعایت ملاحظات محیط زیستی - جلوگیری از استفاده بیش از حد از سموم و کودهای شیمیایی - ترفیع و حمایت از تولید کودهای ارگانیک - توسعه ارائه مشور و اعتبارات به تولیدکنندگان محصولات ارگانیک - جلوگیری یا کنترل فعالیت‌های معدنی آلاینده

سند طرح	سال	راهبردا سیاست	حکم الزامات در محور اقتصاد
سند توسعه ملی خراسان جنوبی	۱۳۸۴	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد و تکمیل شبکه حمل و نقل - حامل های انرژی - بهسازی و استفاده از فناوری فن آوری ارتباطات و اطلاعات (IT) - اصلاح الگوی تخصیص و مصرف آب - گسترش بهره گیری از انرژی های تجدیدپذیر در استان - بهبود وضعیت دامپروری و توسعه فرقیتهای مرز - افزایش بهره‌وری عوامل تولید کشاورزی (بایوپژه آب-خاک)، اصلاح الگوی کشت - و شیوه‌های بهره‌داری سنتی به نوین - افزایش سطح مشارکت مردم در فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی - متنوع کردن فعالیت‌های اقتصادی در نواحی روستایی استان - بهره‌گیری از صنایع زردباده و اشتغال‌زا در توسعه صنعتی و هدایت ساماندهی کارگاههای کوچک - حمایت از صنایع دولتی - توسعه صنعتی استان با اولویت صنایع معدنی (درب و ریخته‌گری فلزات و کانی غیرفلزی)، خودروسازی، الکترونیک و حمل و نقل، غذایی و تبدیلی کشاورزی با تأکید بر صنایع کم آب بر - ایجاد نظام ارزیابی برای برنامه‌های اجرایی و پروژه‌های توسعه - ارتقاء سطح روش‌های کیفی و کمی شناسایی، استخراج و بهره‌برداری معادن و 	<ul style="list-style-type: none"> - افزایش آگاهی‌های محیط زیستی و شنلی کشاورزان استان - ترغیب و گسترش بیمه محصولات کشاورزی - افزایش توانمندی، رقابت‌پذیری و صادرات کالاها و خدمات تولیدی - توسعه بازارهای مرزی به‌منظور جذب گردشگر - جلوگیری از سفرهای کوتاه‌مدت با افزایش بازار گذران تعطیلات بر کار دریا و نقاط کوهستانی - حمایت از طرح‌های ترکیب کننده گردشگری و تجارت - توسعه بازارهای علاقه‌مند به سفرهای دریایی - افزایش تسهیلات و خدمات گردشگری - جلوگیری از نابودی جاذبه‌های طبیعی - ایجاد اقداماتکدهای ارزان‌قیمت متمرکز و پراکنده توسط افراد بومی - اولویت دادن به ایجاد زیرساخت‌های حمل و نقل مناسب - آموزش و ترویج به‌منظور بهره‌گیری از فن آوری - توجه و تأکید بر مدیریت تقاضای آب در کشاورزی و صنعت - توسعه زیرساخت‌های مربوط به انرژی‌های تجدیدپذیر و پاک - نیازسنجی و کنترل و تنظیم مسو با تقاضا در دامپروری و تولیدات آن و کمک به کاهش هزینه‌های تولید به‌منظور پایین آوردن قیمت‌ها و کنار زدن تولیدات وارداتی در رقابت قیمت‌ها - ایجاد نهادهایی جهت آموزش و اراده تسهیلات در راستای تبدیل کشاورزی سنتی به نوین - دینفع سازی مردم جهت افزایش سطح مشارکت مردم در فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی - ایجاد صنایع تبدیلی در روستاها جهت متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی - ایجاد صنایع حلاق و فرهنگی با قابلیت دانش بنایی و زودبازده - ایجاد زیرساخت‌های مناسب برای گسترش صنایع معدنی - ایجاد کار گروه برای ارزیابی پروژه‌های اجرایی - استفاده از فناوری روز برای استخراج و شناسایی معادن - امضا قراردادهای تجاری با افغانستان و ایجاد بازار برای محصولات تولیدی - ارائه برنامه‌های شفاف برای جذب سرمایه‌گذاری‌ها - ایجاد موسساتی کار و دانش و فن حرفه‌ای
طرح جامع گردشگری ملی - سازمان جهاتگردی ایران گردی و جهانگردی	۱۳۸۰	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه منابع گردشگری در روستاهای سنتی - توسعه بازار گذران تعطیلات بر کار دریا و نقاط کوهستانی - توسعه محصولات گردشگری - توسعه نواحی گردشگری دارای اولویت 	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه بازارهای مرزی به‌منظور جذب گردشگر - جلوگیری از سفرهای کوتاه‌مدت با افزایش بازار گذران تعطیلات بر کار دریا و نقاط کوهستانی - حمایت از طرح‌های ترکیب کننده گردشگری و تجارت - توسعه بازارهای علاقه‌مند به سفرهای دریایی - افزایش تسهیلات و خدمات گردشگری - جلوگیری از نابودی جاذبه‌های طبیعی - ایجاد اقداماتکدهای ارزان‌قیمت متمرکز و پراکنده توسط افراد بومی

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست	مسئله شناسی
<p>فرآوری محصولات آن با اولویت صادرات</p> <p>گسترش فرهنگ صادراتی و شناسایی بازارهای هدف با افغانستان</p> <p>توسعه سطح همکاری اقتصادی و فرهنگی با کشور افغانستان</p> <p>هدایت سرمایه‌های خصوصی به سمت فعالیت‌های مولد</p> <p>توسعه آموزش‌های فنی حرفه‌ای و کاربردی متناسب با نیازهای توسعه استان</p> <p>ساماندهی بازار کار و توسعه مراکز کارآزمایی</p> <p>هدایت سرمایه‌های همکاری اقتصادی و فرهنگی با کشور افغانستان</p> <p>حفظ، بهسازی و ساماندهی فضاهای تاریخی، مذهبی و فرهنگی و فضاهای جاذب گردشگری</p> <p>ایجاد مکانیزه تعامل دانشگاه‌های استان با بخش‌های تولید و صنعت در سطح منطقه‌ای، ملی و فراملی</p> <p>ایجاد سازوکارهای لازم و حمایت از افزایش بهره‌وری در بخش‌های اقتصادی و عوامل تولید</p> <p>ترشدگی فقر شدید و گرسنگی و به‌هم‌مندی همگانی از موانع توسعه اقتصادی و اجتماعی</p> <p>حمایت مؤثر از تشکیل و توسعه تعاونی‌ها و ایجاد و گسترش شهرک‌ها و مجتمع‌های تعاونی</p> <p>بستر سازی برای افزایش مشارکت اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی زنان</p> <p>درروند توسعه استان</p>	<p>۱۳۹۶</p> <p>در کنار منابع دولتی بیشترین تلاش بیشتر برای جذب سرمایه‌گذار خارج از استان و کشور صورت گیرد و استفاده از توان حداکثری بانک‌ها در این زمینه</p> <p>تخصیص اعتبار لازم جهت افتتاح و راه‌اندازی هرچه سریع‌تر راه آهن خراسان جنوبی به منظور توسعه صنعت استان</p> <p>برطرف شدن مشکلات اعتباری و زیرساختی صنعت سیمان استان (خاصه مشکلات سه طرح سیمان باقران، فولادقاین و کک طیس)</p> <p>برطرف شدن مشکلات زیرساختی، فنی و تجاری بازارهای مرزی استان به منظور افزایش صادرات استان</p> <p>فرآهم شدن باید زمینه صادرات معدنی استان به دیگر استان‌ها و خاصه کشورهای خارجی</p> <p>در اولویت قرار گرفتن تأمین زیرساخت‌های مورد نیاز برای توسعه صنعت معدن در استان‌عم از آب، برق و گاز، جاده و راه آهن در برنامه‌ریزی‌های استانی و ملی</p>	<p>ایجاد پیوند بین دانشگاه و بازار کار و جلوگیری از آماس تحصیل کرده در یک‌دسته خاص</p> <p>ایجاد مجتمع‌های کشت و صنعت</p> <p>گسترش زیرساخت‌های گردشگری</p> <p>در نظرگیری معافیت‌های مالیاتی برای کارفرمایانی که نیروی زن به‌ویژه زنان سرپرست خانوار را بکار می‌گیرند</p>	<p>مسئله شناسی</p> <p>راهبردی توسعه</p> <p>در استان خراسان جنوبی - مرکز</p> <p>استراتژی های</p>
<p>حکم‌الزومات در محور اقتصاد</p>		<p>اعطای مشوق‌های مالیاتی در راستای سرمایه‌گذاری</p> <p>تشکیل کارگروه مربوطه جهت رفع مشکلات متوقف ماندن پروژه‌ها و پیگیری اعتبارات لازم</p> <p>توجه به زیرساخت‌های لازم و تسهیل در قوانین جهت گسترش صادرات به کشورهای دیگر</p> <p>ساماندهی وضعیت بازارچه مرزی</p> <p>گسترش خدمات حیاتی صنایع (آب و برق و سیستم فاضلاب)</p> <p>سرمایه‌گذاری بیشتر در زمینه حمل و نقل و احداث زیرساخت‌ها جهت صادرات محصولات</p> <p>برپایی نمایندگی‌ها جهت معرفی ظرفیت‌ها و محصولات استان برای جذب سرمایه‌گذاران</p> <p>استفاده از توان بخش خصوصی در راستای بهبود زیرساخت‌ها</p> <p>انتخاب نوع کشت مناسب با کمک محققان دانشگاهی</p> <p>استفاده از شیوه‌های نوین کشت و آبیاری محصولات در راستای افزایش محصولات کشاورزی</p> <p>بازارآزمایی و تبلیغ محصولات در کشورهای هم‌جوار</p>	

سند طرح	سال	زهدور استیاست	سند طرح
	۱۳۹۹	<p>حکم الزامات در محور اقتصاد</p>	<p>بوفاه آمایش خراسان جنوبی -</p>
		<p>برداشت ارائه و تسهیلات با سود و کارمزد مناسب برای رفع مشکل نقدینگی و سرمایه در گردش واحدهای تولیدی استان در سطح کلان</p> <p>- افزایش حضور شرکت‌های دولتی و خصوصی در تکمیل طرح‌های نیمه‌تمام و اجرای طرح‌های جدید معدنی استان به منظور رونق صنعت معدن استان</p> <p>- ایجاد کانال بازرگانی فروش تولیدات واحدهای صنعتی و معدنی</p> <p>- سرعت گرفتن عملیات احداث و بهره‌برداری از هر دو فاز پانه صادراتی و نمایشگاه سنگ‌های تزئینی با تخصص بودجه‌های مناسب</p> <p>- تکمیل و بازبینی نقشه راه و سند توسعه گردشگری استان که شرح وظیفه بخش‌های اقتصادی و نهادهای مسئول را مشخص نماید.</p> <p>- هبستگی و انسجام مجموعه دستگاه‌های اجرایی و بخش خصوصی جهت توسعه بخش گردشگری استان</p> <p>- تدوین برنامه جامع برای شرکت‌های گردشگری درون و خارج از استان در راستای معرفی ظرفیت‌ها و جاذبه‌های تاریخی، گردشگری و طبیعی استان به مسافران و گردشگران</p> <p>- انجام رابزنی‌های سیاسی و فرهنگی لازم با شرکت‌ها و لیدرهای جهانی جهت برقراری ارتباطات دوطرفه در راستای جذب پیش از پیش گردشگران خارجی.</p> <p>- انجام اقدام اساسی از نظر امکانات رفاهی و بهداشتی و تقویت زیرساخت‌ها در مناطق نمونه گردشگری استان</p> <p>- بازرینی مصوبه مناطق گلزاری نادرند تا از این طریق زمینه تمرکز فعالیت‌ها و بودجه بر اقتصادی جذب سرمایه‌گذاری نادرند تا از این طریق زمینه تمرکز فعالیت‌ها و بودجه بر موارد باقی‌مانده فراهم آید.</p> <p>- تأمین اعتبار و تسهیلات لازم جهت توسعه ویژه به شیوه‌های آبیاری نوین و مناسب با شرایط اقلیمی و تغییر الگوی کشت استان</p> <p>- حرکت به سمت کشت محصولات با حداقل نیاز آبی و مقاوم در برابر تنش‌های آبی</p> <p>- ساماندهی بازار محصولات کشاورزی استان.</p> <p>- اعطای تسهیلات مناسب به باغداران زرشک کار برای ساخت کارخانه جهت فرآوری زرشک و انبار کردن محصولات</p> <p>- تصفیه فاضلاب و استفاده از پساب تصفیه‌شده در زمینه کشاورزی استان.</p> <p>- توجه مضاعف به حل بحران‌های کشاورزی و دامداری در شهرستان‌های غربی و جنوبی استان مانند بشرویه، طیس و</p>	<p>گسترش صنایع دانش‌بنیان و متنوع</p> <p>- استفاده از شیوه‌های نوین کشت و آبیاری محصولات در راستای افزایش بهره‌وری کشاورزی</p>

سند طرح و برنامه مدیونیت و برنامه‌ریزی	سال	راهبردها سیاست	سند ملی آمایش سرزمین
<ul style="list-style-type: none"> - توسعه سیستم‌های تولیدی کم‌هزینه بخش کشاورزی از طریق تغییر الگوی کشت و افزایش بهره‌وری عوامل تولید به‌ویژه آب و خاک - توسعه محصولات استراتژیک و صادراتی و کم‌هزینه (زرشک، عناب، زعفران، انگور، خاکشیر و ...) - توسعه و تکمیل زنجیره ارزش از طریق ایجاد صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی و ایجاد صنایع ترازوی مواد معدنی - توسعه صنایع مبتنی بر پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های استان - تجاری‌سازی و تبدیل استان به بارانداز شرق از طریق گسترش روابط خارجی - توسعه گردشگری پایدار مبتنی بر گره‌های گردشگری دارای مزیت در مناطق استان - توسعه خدمات پشتیبان تولید - افزایش سهم ICT در اقتصاد استان و ارتقای زیست‌بوم کارآفرینی - ارتقای کیفیت خدمات حمل و نقل جاده‌ای، ریلی و هوایی و توسعه صنعت حمل و نقل در دالان‌های موجود و صنایع وابسته به آن 	۱۳۹۹	<ul style="list-style-type: none"> - شناسایی توان‌های هر منطقه در راستای ایجاد مشاغل جدید و مزیت نسبی در تولید - تولید محصولات دارای ارزش مالی بالا متناسب با اقلیم منطقه و کمک به صادرات آن از سوی نهادهای مربوطه - جلوگیری از خام فروشی و ایجاد ارزش افزوده و فرآوری تولیدات کشاورزی - سرمایه‌گذاری دولتی جهت تبدیل استان به منطقه ترازینی شرق - ارتقا زیرساخت‌های گردشگری و تبلیغات برای معرفی جاذبه‌ها - ایجاد پیوند بین مؤسسات آموزشی و پژوهشی و فناوری - بهبود وضعیت زیرساخت‌های حمل و نقل جهت رونق تولید و صادرات در منطقه 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد شبکه پشتیبان تولید - تقویت نقش مفصلی کشور در شبکه ترازینی منطقه‌ای و بین‌المللی - شبکه‌سازی و ایجاد زنجیره‌های جدید تولید بین‌المللی و ارتقای جایگاه بین‌المللی کشور در بازارهای جهانی به‌ویژه در زمینه انرژی - تنوع‌بخشی به اقتصاد متناسب با مزیت‌ها و قابلیت‌ها و تخصص‌های سرزمین - تحول کشاورزی، اصلاح ساختار و نظام بهره‌برداری و استقرار کشاورزی هوشمند و پایدار با حصول اطمینان از امنیت غذایی، آب و محیط‌زیست - ارتقای بهره‌وری و کاهش انرژی بری و تنوع‌بخشی به منابع تولید انرژی - سازگاری توسعه با محیط‌زیست و منابع طبیعی - ساماندهی استقرار صنایع کشور و شکل‌دهی به زنجیره فعالیت‌های صنعتی - بازآرایی فضایی قطب‌های تولید محصولات کشاورزی - ارتقای گردشگری و آفریز میراث فرهنگی، تاریخی و طبیعی ایران - تولید انرژی باد و زمین گرمایی در استان خراسان جنوبی - تجاری‌سازی و برندسازی محصولات کشاورزی ویژه (صادراتی و ارزش افزوده بالا) - با تأکید بر زرشک، زعفران و عناب در خراسان جنوبی - ایجاد و توسعه زنجیره ارزش شکر در خراسان جنوبی - تجهیز زیرساخت‌ها و توسعه شبکه‌های یکپارچه گردشگری کویری
<ul style="list-style-type: none"> - توجه به نقش قدرت فرهنگی در سیاست خارجی و قابلیت پیوند - برقراری پیوند از طریق ایجاد خواهرخواندگی کشورهای همسایه - گسترش کریدورهای ترازینی کشور از طریق پررنگ کردن جایگاه کریدور شرق به غرب با اتصال مسیر جاده‌ای و راه‌آهن ایران به کشورهای چین از مسیر کشورهای افغانستان، تاجیکستان و قزاقستان - اجتناب از تمرکزگرایی در تعیین تعاملات اقتصادی فرامرزی - ایجاد شبکه نیرومند بازاریابی - اجتناب از تصویب قوانین و مقررات بازدارنده تولید و تجارت - هوشمند سازی زنجیره تأمین - رفع موانع جذب سرمایه‌گذارانی - جلوگیری از توسعه فعالیت‌های ناسازگار با قابلیت‌های استان - ارتقای تنوع فعالیت‌های اقتصادی بر مبنای قابلیت‌ها - اجتناب از رویه‌های ناپایدار کشاورزی - اجتناب از نابودی محیط‌زیست و پایداری فعالیت‌های اقتصادی - ارتقای سبزی و تکمیل گرانی‌های صنایع - استفاده بهینه، کارآمد و رقابتی از منابع معدنی - توسعه صنایع و محصولات کشاورزی بر اساس قابلیت‌ها - استفاده بهینه از قابلیت‌های گردشگری - تکمیل زنجیره ارزش و تولید طیور و دام‌پروری 			

جدول ۳- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/اوامات در محور زیربنایی

سند ساختار	سال	راهبرد/سیاست	حکم/اوامات در محور زیربنایی
سیاست‌های کلی آمایش سوز زمین ایلانی مقام معتمد رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه و گسترش شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی - تقویت شبکه ریلی و راه‌های ارتباطی اصلی و شریانی سوز زمین و تبدیل کشور به مرکز عبور و مرور هوایی منطقه برای ترانزیت کالا و مسافر - انتخاب تعدادی از باندر مستند کشور و تجهیز آنها به خدمات پیشرفته ارتباطی و اطلاعاتی برای پذیرش نقش فراملی - استفاده بهینه از منابع طبیعی و حفظ محیط‌زیست 	<ul style="list-style-type: none"> - افزایش سهم انرژی‌های نو در بخش زیربنایی - جلوگیری از نابودی محیط‌زیست به هنگام توسعه زیرساخت‌ها - توسعه زیرساخت‌های سازگار با محیط‌زیست و سبز - استفاده بهینه از موقعیت استراتژیک استان در خصوص ترانزیت کالا و مسافر - ارتقای نقش خدماتی باندر استان
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - تسهیل بهره‌گیری موثرتر و جایگزینی سوخت‌های سنتی - حفاظت از سلامت شهروندان در مقابل آلودگی‌ها و آلودگی‌های هوا - کاهش اثرات منفی ناشی از مصرف انرژی در گرایش جهانی 	<ul style="list-style-type: none"> - به حداقل رساندن آلودگی‌های ناشی از مصرف سوخت‌های فسیلی - در پیش گرفتن سیاست‌های تقابل و سازگاری در برابر تغییرات اقلیمی - افزایش سهم انرژی‌های نو - در پیش گرفتن سیاست‌های افزایش آگاهی‌های پایدار
ضوابط ملی آمایش سوز زمین مصوب هیات وزیران موکد ملی آمایش سوز زمین	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه و تجهیز گریدهای از محورهای اصلی ارتباطی کشور در کریدورهای حمل‌ونقل بین‌المللی - تأمین منابع آب و خدمات اجتماعی متناسب با سهم قابلیت و جمعیت پیش‌بینی شده - رفع ننگ‌های شبکه‌های زیربنایی مناطق مستند - توجه ویژه به صنایع انرژی بر در تلفیق مثبت نسبی بر خودداری از ذخایر معامنی و مزیت نسبی بر خودداری از منابع انرژی، به خصوص گاز و استقرار آنها در نقاط واقع در کریدورها و محورهای حمل‌ونقل بین‌المللی 	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش علم تبادل‌های زیربنایی در سازمان فضایی استان - استفاده بهینه و اقتصادی از موقعیت ترانزیتی استان - جلق دسترس دیرگیرنده به زیرساخت‌ها به‌ویژه آب و خدمات اجتماعی در سطح استان - توسعه شبکه‌های زیربنایی مناطق با پتانسیل توسعه - توسعه صنایع انرژی بر در نزدیکی محورها و کریدورهای بین‌المللی - جلوگیری از نابرابری‌ها در دسترسی به فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات
ملاحظات آمایش سوز زمین مقدماتی دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه و تجهیز محورهای اصلی ارتباطی کشور در کریدور شمال-جنوب و شرقی غربی - افزایش سهم شبکه بزرگراهی در شبکه جاده‌ای - توسعه هماهنگ شبکه ریلی همگام با افزایش ناگان با اولویت شبکه راه آهن برقی - توسعه ارتباطات فیبر نوری با پهنای باند مناسب بین شهری و درون شهری - استفاده از فناوری‌های نوین و برتر ارتباطی و گسترش شبکه‌های مخابراتی در کشور - به کار گیری فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات به عنوان ابزاری برای تمرکز زدایی از شهرهای بزرگ - آموزش کاربری‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات شامل: دولت الکترونیک، اقتصاد الکترونیک، بهداشت و درمان الکترونیک، آموزش الکترونیک، تجارت الکترونیک 	<ul style="list-style-type: none"> - بهره‌گیری از موقعیت ترانزیتی استان با توسعه و تقویت زیربنایهای ارتباطی - تکمیل شبکه ریلی استان - کاهش سفرهای غیر اضطراری از طریق فناوری‌های نو - توسعه دور کاری و خدمات از راه دور - توسعه شبکه بزرگراهی در مناطق اولویت‌دار - جلوگیری از نابرابری‌ها در دسترسی به زیرساخت‌ها و تسهیلات اطلاعات و ارتباطات
ضوابط ملی آمایش سوز زمین مصوب هیات وزیران موکد ملی آمایش سوز زمین	۱۳۹۴	<ul style="list-style-type: none"> - فراهم‌سازی زیرساختها، امکانات و زیرساخت‌های موردنیاز به منظور ایفای نقش مؤثر ترانزیتی کشور در منطقه - توسعه، تجهیز، ارتقا و اصلاح ساختار فضایی شبکه ریلی کشور - توسعه، تجهیز، تقویت و سطح‌بندی باندر کشور در سواحل - تقویت و ساماندهی باندر و اسکله‌های صیادی در سواحل شمال کشور - توسعه، تجهیز و تقویت شبکه حمل و نقل هوایی کشور 	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه و تجهیز زیرساختها و تسهیلات موردنیاز برای بهره‌گیری کارآمد و سودآور از موقعیت ترانزیتی استان - توسعه و تکمیل شبکه ریلی استان و افزایش سهم آن در جابجایی کالا و مسافر - توسعه باندر ماهیگیری استان با توجه به پتانسیل‌ها - جلوگیری از مصرف بی‌درجه سوخت‌های فسیلی و افزایش سهم انرژی‌های پاک

سند طرح	سال	راهبردها/سیاست	مهمه استراتژی
سند ملی توسعه فرابخشی، سازماندهی سواحل کشور- سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور	۱۳۸۵	<ul style="list-style-type: none"> - منع کردن استفاده های اختصاصی از حرم سواحل و تأمین دسترسی همگانی به آن - تجهیز اسکله ها و بنادر صیادی، سالمانه ای و ارتقای کیفی ناوگان صیادی - توسعه و تجهیز مبادی ورودی و خروج دریایی و افزایش ضریب بهره برداری از بنادر 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد شبکه راه های مناسب برای سکو رنگاهای روستایی - توسعه زیربنای حمل و نقل در مناطق مساز
سند ملی توسعه فرابخشی، سازماندهی سواحل کشور- سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور	۱۳۸۵	<ul style="list-style-type: none"> - ارتقای عدالت اجتماعی، افزایش بهره برداری مصرف آب و انرژی - استفاده از منابع حاصل از اجرای هدفمند سازی پارانه ها برای افزایش تولید، اشتغال، حمایت از صادرات غیر نفتی، بهره برداری، کاهش شدت انرژی، کاهش آلودگی هوا و ارتقای شاخص های عدالت اجتماعی - تکمیل زیربنای و زیرساخت های مورد نیاز برای معادن و زیرساخت های عمومی صنایع معدنی - کاهش تلفات انرژی و ضلوع سرمایه گذاری بخش غیر دولتی - افزایش بازدهی و ضریب بهره برداری نیروگاه ها - تشکیل بازار منطقه ای ایجاد قطب (هاب) منطقه ای برق و اتصال شبکه برق کشور از شمال، جنوب، شرق و غرب به کشورهای همسایه 	<ul style="list-style-type: none"> - فراهم سازی بستری های مورد نیاز برای توسعه شبکه ارتباطات و انتقال داده - تئج بخشی در منابع تولید انرژی و افزایش سهم انرژی های تجدید پذیر در تولید و تأمین بهینه انرژی - ایجاد و توسعه مناطق ویژه اقتصادی و تخصصی انرژی در مناطق دارای قابلیت - بازنگری و تجدید نظر در تخصیص آب از سد به نفع تقویت مخازن دریاچه ها و تالابها - ایجاد تناسب و هماهنگی در اجرای طرح های سد، آبخوانداری، آبخوانداری و شبکه آبیاری و زهکشی پایین دست
مجلس شورای اسلامی - برنامه ششم توسعه -	۱۳۹۵	<ul style="list-style-type: none"> - تکمیل بازار منطقه ای ایجاد قطب (هاب) منطقه ای برق و اتصال شبکه برق کشور از شمال، جنوب، شرق و غرب به کشورهای همسایه - افزایش سهم نیروگاه های تجدید پذیر و پاک - جذب سرمایه گذاران (داخلی و خارجی) و بهره برداری از بنادر اصلی با کارکرد بین المللی - واگذاری حق بهره برداری و مدیریت بنادر کوچک و محلی به اشخاص حقوقی حرفه ای و معتبر غیر دولتی - جذب سرمایه گذاری بخش غیر دولتی در احداث و بهره برداری از حمل و نقل ریلی - حمایت از اقتصاد دانش بنیان و تقویت و توسعه صنعت هوایی - تکمیل و اجرای طرح های پروژه های حمل و نقل ریلی، در خطه کردن مسیرها و احداث خطوط برقی و سریع السیر - اصلاح الگوی مصرف به ویژه مصرف انرژی در بخش ساختمان و مسکن 	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد پیوندهای نیرومند منطقه ای - کاهش رنگاهای دسترسی راحت مناطق روستایی - توسعه حمل و نقل زمینی به ویژه در مناطق اولویت دار
حکم الزامات در محور زیربنایی		<ul style="list-style-type: none"> - جلودگری از عدم تخصیص سهم منابع آب تالابها - جلودگری از توزیع نامتعادل منابع آب سیدرود در سطح استان - افزایش بهره برداری در استفاده از آب - اجرای طرح های آبخوانداری و آبخوانداری با هدف ارتقای منابع آبی استان 	<ul style="list-style-type: none"> - جلودگری از مصرف بی رویه منابع آب و اصلاح الگوی مصرف - جلودگری از افزایش بی عدالتی های اجتماعی - کاهش سطح آلاینده ها و آلودگی های انسانی - جلودگری از خام فروشی و تکمیل زنجیره ارزش بخش صنعت استان - افزایش نقش بخش خصوصی در تأمین و عرضه انرژی - افزایش ضریب بهره برداری نیروگاه های استان با اتصال شبکه به کشورهای منطقه - کاهش سهم سوبسخت های فسیلی و افزایش سهم انرژی های سبز و نو - ارتقای نقش فراملی بنادر استان و جذب سرمایه گذاری ها - توسعه حمل و نقل ریلی برقی در استان - توسعه سیستم حمل و نقل ریلی استان با مشارکت بخش خصوصی - ارتقای استانداردهای مصرف انرژی در بخش مسکن

جدول ۴- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور نظام سکونتگاهی

سند طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاقی، مقام معظم دهری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد شبکه به هم پیوسته مناطق اسکان و فعالیت‌های ملی و تعریف نقش و کارکرد فرامی‌فرسج از آن‌ها - انتخاب تعدادی از کلان‌شهرها، بندر و جزایر مستعد کشور و تجهیز آن‌ها به خدمات پیشرفته ارتباطی و اطلاعاتی برای پذیرش نقش فرامی - برقراری تناسب کمی و کیفی جمعیت و استقرار متعادل آن در پهنه سرزمین و تعیین و گسترش شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی - ساماندهی سطح خدمات و استقرار جمعیت در کشور با توجه به مدیریت سوانح طبیعی، حوادث و منابع آب و رعایت شرایط زمین‌شناسی - دستیابی به عادلانه‌های متناسب با قابلیت‌ها و توان‌های هر منطقه 	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش پیوندها و مناسبات نابرابر و تک سویه - توسعه خدمات اطلاعاتی و ارتباطی
ضوابط ملی آمایش سرزمین، مصوب هیات وزیران و مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش تمرکز و تراکم جمعیت و فعالیت در مناطق پر تراکم کشور - ایجاد شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای بزرگ و متوسط کشور و تجهیز آن‌ها - زمینه‌سازی لازم برای استفاده حداکثر از ظرفیت‌ها و توان‌های مراکز جمعیتی کوچک و پرآکنده (روستاها، شهرها، شهرهای کوچک) در حفظ و نگهداشت جمعیت و برقراری تعادل در الگوی استقرار جمعیت - تعادل بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت متناسب با منابع، توان محیطی و ظرفیت تحمل زیست‌بوم‌ها - بهره‌برداری از شبکه نسبی توسعه یافته مراکز زیست و فعالیت در این مناطق با اصلاح تقسیم کار تخصصی بین آن‌ها، با تأکید بر توسعه فعالیت‌های کشاورزی، صنعتی، گردشگری و بازرگانی - ساماندهی مراکز جدید اشتغال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان پذیرش جمعیت متناسب با سرمایه‌گذاری‌های جدید تولیدی و خدماتی - تحول بنیادی در ساختار بخش خدمات و افزایش سهم خدمات نوین و دانش پایه، با تأکید بر توسعه خدمات پشتیبان تولید، خدمات گردشگری، خدمات بازرگانی، بانکی و بیمه‌ای، حمل‌ونقل و ترابری و استفاده از فن‌آوری‌های نوین در این بخش، متناسب با نقش و جایگاه بین‌المللی کشور 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از افزایش پدیده نخست شهری - ارتقای نقش شهرهای میانی و کوچک - کاهش بی‌عدالتی‌ها در دسترسی به خدمات و زیرساخت‌ها - جلوگیری از نابودی روستاها و تعویق پهنه اقتصادی آن‌ها - ارتقای مهارت‌های شغلی به‌ویژه در مناطق محروم و روستایی - جلوگیری از دلالی و واسطه‌گری محصولات روستایی و توسعه بازاریابی مستقیم
مطالعات آمایش سرزمین مقدماتی دفتر آمایش توسعه پایدار	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای بزرگ و متوسط کشور و تجهیز آن‌ها به منظور پذیرش وظایف بالاتر در منطقه تحت نفوذ در راستای عدم تمرکز در تقسیم کار ملی و منطقه‌ای - تبدیل روستاهای مستعد و دارای توان‌های رشد و استقرار فعالیت، به روستا شهر و ایجاد و تقویت زیرساخت‌های شهر در آن‌ها - ایجاد نقاط شهری جدید در مناطق مستعد گسترش فعالیت و فاقد ظرفیت کافی اسکان جمعیت جدید در مراکز شهری موجود - تقویت شهرهای کوچک و متوسط کوچک با قابلیت توسعه دارای مسافت مناسب از یکدیگر به عنوان منطقه‌های شهری در جهت هماهنگی بیشتر در ارائه عملکردهای مشخص در پهنه سرزمین - استقرار شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای موجود و نقاط شهری جدید در کشور - بازنگری و تغییر استخوان‌بندی الگوی نظام شهری با اولویت توسعه، تقویت و تجهیز شهرهای متوسط - توسعه پایدار و موزون روستایی و هماهنگ با توسعه کشور با توجه بخشی به فعالیت‌های اقتصادی سازگار با محیط روستایی، توسعه منابع انسانی و تجهیز فضاهای روستایی - توسعه منابع انسانی محلی با استفاده از دانش و تکنولوژی نوین، افزایش سطح مهارت‌های فنی و حرفه‌ای، توسعه اطلاع‌رسانی برای تحرک اقتصادی بیشتر جوامع روستایی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از افزایش پدیده نخست شهری - ارتقای نقش شهرهای میانی و کوچک - کاهش بی‌عدالتی‌ها در دسترسی به خدمات و زیرساخت‌ها - جلوگیری از نابودی روستاها و تعویق پهنه اقتصادی آن‌ها - ارتقای مهارت‌های شغلی به‌ویژه در مناطق محروم و روستایی - جلوگیری از دلالی و واسطه‌گری محصولات روستایی و توسعه بازاریابی مستقیم

حکم/ الزامات	سند/ طرح
<p>حکم الزامات</p> <p>راهبردی سیاست</p>	<p>سال</p>
<p>بهره‌گیری از قابلیت‌های محیطی مناطق روستایی به‌منظور سازمان‌دهی نظام خدمات‌رسانی چند سطحی و اصلاح نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی</p> <p>استفاده حداکثر از ظرفیت محیط‌های روستایی برای حفظ و نگهداشت جمعیت متناسب با اقتصاد منطقه‌ای، توان‌های اکولوژیک و بهره‌گیری مؤثر و مؤازر از منابع پایه پراکنده کشور در فضاهای روستایی</p> <p>توانمندسازی و ارتقای ظرفیت‌های اجتماعی با تأکید بر توسعه فرصت‌های برابر از حیث دسترسی به منابع، امکانات و منابع میان شهر و روستا</p> <p>توجه به شبکه‌های بازار و بازاریابی محلی روستایی و تکمیل پیوند آن‌ها با شبکه‌های بازارهای ملی و جهانی</p> <p>سازمان‌دهی شبکه سکونتگاهی کشور با هدف ارتقای بهره‌وری از سرزمین با ملاحظات محیط زیستی و کاهش مشکلات</p> <p>جهت رویکردهای چون گسترش حوزه نفوذ اقتصاد کشور در منطقه و محیط آسیای جنوب غربی، سازمان قضایی مطلوب توسعه کشور، مؤلفه‌های نوین برنامه‌ریزی و تجارب جدید جهانی و تمرکززدایی از طریق انتخاب مراکز متعدد با اختیارات لازم، شبکه سکونتگاه شهری کشور در سه لایه طبقه‌بندی می‌شود:</p> <p>۱- لایه پیرامونی، شامل استان‌های مرکزی کشور به عنوان مراکز راهبردی، تسهیل و پشتیبانی تعاملات اقتصادی و اجتماعی با کشورهای واقع در عقب راهبردی اقتصادی و سیاسی آن‌ها در خارج از مرزهای کشور</p> <p>۲- لایه مرکزی، شامل مراکز منتخب مناطق ۹ گانه به عنوان مراکز راهبردی، تسهیل و پشتیبانی از تعاملات اقتصادی و اجتماعی کشور با جامعه بین‌المللی در حوزه‌های علم و فناوری، آموزش، تحقیق و تبادل کالا، خدمات و اطلاعات و گسترش کسب و کار با بازارهای جهانی</p> <p>۳- لایه میانی، شامل مراکز استان‌ها و شهرهای برخوردار از توانمندی و با استقرار در موقعیت‌های مناسب نسبت به مناطق شهری و روستایی به عنوان مراکز راهبردی، تسهیل و پشتیبانی از تعاملات اقتصادی و اجتماعی بین این مراکز با حوزه نفوذ خود، با سایر مراکز منتخب لایه میانی و نیز با لایه مرکزی فعالیت می‌نماید.</p> <p>تعمیر و ساماندهی سکونتگاه‌ها و مرصع‌های روستایی با هدف حفظ ارتباط پویا و سازنده بین نواحی شهری و روستایی و تقویت زمینه‌های ارزش با تأکید بر استقرار صنایع کوچک و اشتغال‌زا</p> <p>انجام بخشی به فرایندها و رویه‌های تبدیل و الحاق سکونتگاه‌های روستایی به شهر با هدف ماندگاری جمعیت در روستاها و حفظ و بهره‌بری از اراضی قابل کشت</p> <p>ساماندهی سکونتگاه‌های غیر رسمی پیرامون شهرها به‌ویژه کلان‌شهرها</p>	
<p>بهره‌گیری از پراکنده‌دویی و ترویج توسعه دوزنار</p> <p>جلوگیری از مهاجرت‌های روستا-شهری با سازوکارهای منطقی و متصفانه</p> <p>کاهش آسیب‌های اجتماعی</p> <p>ارتقای ظرفیت‌های شغلی و مهارتی</p> <p>حمایت از مسکن اجتماعی و توسعه آن</p>	<p>برنامه ششم توسعه - مجلس شورای اسلامی</p> <p>۱۳۹۵</p>

سند/ طرح	سال	راهبردی/ سیاست	حکم/ الزامات
		<ul style="list-style-type: none"> - بهسازی و نوسازی در بافت‌های فرسوده و ساماندهی و احیاء شهرهای آسیب‌دیده از چنگ تحمیلی و استفاده از اراضی رهاشده و ساختمان‌های مخروبه 	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش رتکا به خودروهای شخصی
		<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد پوشش خدماتی مناسب برای روستاها به منظور دسترسی آن‌ها به نیازهای روزانه، فرهنگی و غیره .. - تنوع بخشیدن به فعالیت‌ها و ایجاد اشتغال در شهرهای کوچک - کاهش تمرکز در شهرهای بزرگ به نفع شهرهای ماورای - حمایت از توسعه شهرهای متوسط در نواحی حاشیای و دورافتاده - توسعه شبکه‌ای از شهرهای کوچک برای تأمین پوشش خدماتی روستاها - تحکیم و بنا کردن شبکه شهری درجه‌بندی شده‌ای که بتواند میان مراکز تقویتی و محیط روستایی رابطه برقرار کند - پویستن شهرهای متوسط به شبکه‌های بزرگ زیربنایی (شبکه بزرگراه، شبکه راه آهن، شبکه انتقال گاز و نفت و برق) - ایجاد تجهیزات خدمات تولیدی در شهرهای متوسط؛ - تسهیل جذب مهاجران روستایی و شهرهای کوچک به شهرهای متوسط از طریق آموزش مهارت به آن‌ها و اجرای سیاست‌های مسکن اجتماعی - تدوین طرح‌های جامع برای تمامی شهرهای متوسط - تقویت تجهیزات خدماتی در شهرهای حومه‌ای - توسعه تأسیسات زیربنایی و تجهیزات و خدمات عمومی و دستگاه‌های اداری در شهرهای متوسط دور از مراکز اصلی - توسعه صنایع کوچک و پیشه‌های تولیدی و همچنین کارکردهای متوسط دورافتاده - عرصه کشاورزی پیرامون شهرها حفظ شود - برنامه‌ریزی و هماهنگ کردن توسعه مناطق شهری - خلق چارچوب نهادی برای مناطق شهری یا شهر منطقه‌ها (زیر نظر مستقیم استاندار) به منظور رسیدگی به مسائل برنامه‌ریزی و هماهنگی توسعه فضایی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از بی عدالتی فضایی در دسترسی به خدمات - توسعه اقتصادهای محلی - ایجاد ساختار شبکه‌ای نظام شهری - توسعه زیربنای اصلی بر اساس سلسله مراتب جمعیتی - توسعه خدمات پشتیبان تولید در شهرهای کوچک و میانی - مهیا سازی شهرهای حومه‌ای به شهرهای اقداری خودرکتا - ایجاد چارچوب نهادی منطقه‌ای در کلان‌شهرها - جلوگیری از نابودی زمین‌های کشاورزی پیرامون شهرها
	۱۳۵۵	<ul style="list-style-type: none"> - استراتژی مطالعه - طرح درازمدت - سبز زمین - - مشاور - مهندسان - ستیران 	

جدول ۵- راهبردها/سیاست ها و حکم‌ها/الزامات در محور اجتماعی و فرهنگی

سند طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - تربیت انسان‌های سالم، با انگیزه، شاداب، متدین، وطن دوست، جمع گرا، نظمی‌پذیر و قانون گرا - ارتقاء سطح آموزش، پژوهش و بهره‌دهی نیروی کار - ایجاد همگرایی، یکپارچگی ملی، وحدت و پیوندهای اجتماعی - ایجاد تقویت نهادها و تشکلهای منطقه‌ای - بهبود شاخص‌های توسعه انسانی با تأکید بر تدبیر، شکوفایی استعدادها و خلاقیت‌ها، گسترش سلامت و ارتقای سطح دانش عموم - تعامل سازنده میان ارزش‌ها و مزیت‌های مناطق گوناگون کشور با استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی، آموزشی، اقتصادی و انگیزه‌های ملی و اقدام در جهت افزایش اختیارات مناسب قانونی به سطوح منطقه‌ای و محلی - تقویت هدایت‌دهنده عوامل پیشرفت و آبادانی در مناطق حساس و ویژه 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از دین‌گرایی، قانون‌گرایی و آسیب اجتماعی - جلوگیری از نابودی انسجام ملی - ارتقای همکاری‌های منطقه‌ای - توسعه منابع و سرمایه‌های انسانی
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - تمرکز دادن فعالیت‌های مربوط به رشد و توسعه اقتصادی به سمت و سوی عدالت اجتماعی و کاهش فاصله میان درآمدهای طبقات و رفع محرومیت از قشرهای کم‌درآمد - حفظ وحدت، امنیت و یکپارچگی سرزمین - رفع محرومیت‌ها خصوصاً در مناطق روستایی کشور - ایجاد نظام جامع تأمین اجتماعی برای حمایت از حقوق محرومان و مستضعفان و مبارزه با فقر 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از کاهش همبستگی ملی - ارتقای رفاه اجتماعی و جلوگیری از افزایش عدم تعادل‌ها - جلوگیری از نابودی هویت ایرانی-اسلامی - استفاده بهینه از منابع فرهنگی - جلوگیری از طردشدگی گروه‌های محروم و آسیب‌پذیر
ضوابط ملی آمایش سرزمین - مصوب هیات وزیران مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - گسترش تعامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی درون و بین منطقه‌ای در راستای تقویت همبستگی ملی - توسعه رفاه و تأمین اجتماعی در مناطق مختلف کشور و برقراری تعادل در شاخص‌های اصلی آن - توسعه علوم، آموزش، پژوهش و فن آوری و گسترش و تجهیز مراکز آموزشی، پژوهشی، شهرک‌ها و پارک‌های علمی و فن آوری کشور - تأکید بر استفاده از ظرفیت‌های اجتماعی، فرهنگی و علمی استان‌ها و مناطق کشور، به‌ویژه شهرهای تهران، شیراز، اصفهان، مشهد، تبریز، اهواز و یزد - تأکید بر حفظ و پویایی هویت ایرانی -اسلامی در تعامل با برون‌نگری و انکاب از این هویت برای تحکیم و انسجام وحدت ملی در ابعاد درونی - گسترش آموزش و بهداشت، به‌ویژه برای زنان و جوانان در مناطق کمتر توسعه یافته و گروه‌های اجتماعی در معرض خطر - ارتقای نظام جایگاه صنعت گردشگری در اقتصاد ملی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از کاهش سطح عمومی جامعه - ایجاد سامانه پایه دین‌گریزنده - جلوگیری از نامناسبی و توسعه همبستگی بین بخشی - حمایت از سلامت گروه‌های آسیب‌پذیر - ایجاد پایگاه داده منسجم برای نظام سلامت - جلوگیری از بی‌عدالتی فضایی در دسترسی به خدمات و امکانات درمانی - ایجاد پیوند نیرومند بین پژوهش و بخش سلامت - جلوگیری از فعالیت‌های مخرب سلامت - تمرکز بر پیشگیری به جای درمان
مطالعات آمایش سرزمین تقدیماتی دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - تأمین، حفظ و ارتقای سلامت افراد جامعه - ترویج الگوهای رفاه‌ی سالم و افزایش آگاهی‌های بهداشتی مردم و کاهش رفتارهای پرخطر - تقویت پیشگیری بر درمان، به منظور کنترل و ریشه‌کنی بیماری‌های واگیردار - ایجاد و توسعه بیهوش‌های سلامت‌نگر و تأکید بر روش‌های پرداخت سرانه و نظارت بر عملکرد نظام بیهوش درمان کشور - تقویت همبستگی بین بخشی به‌خصوص برای گسترش کمی و کیفی نظارت بر بهداشت و امنیت مواد غذایی، دارویی، بهداشتی و آرایشی و ارتقای شاخص‌ها و عوامل مؤثر در بهداشت و ایمنی محیط‌های خصوصی و عمومی با تأکید بر دسترسی آب آشامیدنی سالم و کنترل آلودگی‌های صوتی، شیمیایی، و نظیر این‌ها - ایجاد و توسعه محیط‌های حمایتی سلامت جسمی، روانی و اجتماعی با تأکید بر حفظ کرامت انسانی و حقوق مدنی بیماران و مشارکت با سایر بخش‌ها برای تأمین نیازها اساسی آن‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از فعالیت‌های مخرب سلامت

سند مطرح	سال	راهبرد سیاست	حکم الزامات
		<ul style="list-style-type: none"> - اصلاح ساختار نظام سلامتی جامعه در راستای ایجاد یک نظام پاسخگو برای ارائه خدمات سلامتی به آحاد مردم؛ - وضع قوانین برای حمایت از افتخار آسیب‌پذیر از قبیل زنان، افراد کم‌برآمد، معذمان و کودکان و نوجوانان؛ - تغییر الگوها و اولویت‌های سرمایه‌گذاری در زمینه منابع فیزیکی، نیروی انسانی و فناوری؛ - طراحی و عملیاتی کردن نظام جامع اطلاعات در بخش سلامت؛ - تأکید بر اولگاری ارائه خدمات سلامت به بخش غیردولتی با بهره‌گیری از نظام مناسب خرید خدمت، به منظور افزایش کارایی و بهبود مستمر کیفیت خدمات؛ - عدلانه ساختن در یافت خدمات سلامت برای آحاد جامعه و تأمین منابع مالی مورد نیاز برای مراقبت‌های اولیه بهداشتی؛ - طراحی و استقرار نظام جامع مدیریت خدمات درمانی کشور با تأکید بر تخصیص بهینه منابع و در نظر گرفتن سطح‌بندی، نظام ارجاع و ...؛ - توجه سرمایه‌گذاری بیشتر در بخش آموزش و پرورش و ارتقای پژوهش‌های علمی، کاربردی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از نابودی هویت ملی و ارتقای همگرایی - ارتقای همبستگی و انسجام ملی بر مبنای رویکردهای مشارکتی - توانمندسازی و مقنن‌سازی مردم - تمرکز بر مهارت به جای مدرک - ایجاد هماهنگی بین قابلیت‌های منتقلی و آموزش تخصصی - توسعه ارتباط دانشگاه با صنعت - آمایش فضایی فقه‌های آموزشی - جلوگیری از بی‌عدالتی فضایی در حوزه‌های رفاهی و تأمین اجتماعی
<ul style="list-style-type: none"> - آمایش سوزن‌بین - مصوب هیات وزیران مرکز ملی آمایش سوزن‌بین 	۱۳۹۴	<ul style="list-style-type: none"> - افزایش همگرایی و تقویت هویت ملی در طراحی و اجرای طرح‌های ملی - تقویت انسجام ملی و ارتقای هویت اسلامی-ایرانی اقوام مختلف و مشارکت آنان در اداره امور، توسعه و امنیت مناطق مختلف کشور؛ - تقویت پیوندهای منافع مرزی با داخل کشور با رویکرد وحدت و یکپارچگی اجتماعی در پهنه سرزمین - توسعه رفاه و تأمین اجتماعی در نواحی مختلف کشور و زمینه‌سازی تحقق عدالت فراگیر در پهنه سرزمین، کاهش فقر، نابرابری و آسیب‌های اجتماعی با تأکید بر توانمندسازی و حداقلگرایی مشارکت مردم - توسعه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و مهارت‌آموزی متناسب با عملکرد تخصصی هر قلمرو به‌ویژه نواحی مرزی و حاشیه شهرها؛ - توزیع جغرافیایی و سامانه‌های دانشگاهها و مراکز آموزشی و پژوهشی در سطح کشور و جذب دانشجوی آنان بر اساس مقتضیات و اولویت‌های توسعه ملی، منطقه‌ای و انسانی و کار ویژه‌های هر منطقه - تأکید بر استفاده از ظرفیت‌های اجتماعی، فرهنگی و علمی استان‌ها و مناطق کشور به‌ویژه کلان‌شهرها با محدود نمودن توسعه کمی سطح پایین آموزش عالی به نفع سطح بالاتر - طراحی و ساخت فضاهای تربیتی متناسب با اقتضات برنامه درسی، استانداردهای تربیتی، تحولات جمعیتی - الزام به پیوستن نیازمندی‌های نیروی انسانی برای طرح‌های توسعه‌ای، خدماتی و تولیدی عمده برای تعیین نیازهای آموزشی آن در منطقه - توسعه و تقویت ظرفیت‌های علمی-دانشگاهی در شهرهای منتخب 	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه فرهنگ قرآنی و سیره امامان و پیامبران - جلوگیری از فروپاشی و نابودی نقش‌های خانواده - افزایش نرخ باروری - جلوگیری از نابودی سبک زندگی ایرانی-اسلامی - توسعه مشارکت‌های مدنی - گسترش نقش فناوری‌های نو در توسعه فرهنگی - صدور و توسعه فرهنگ ایرانی-اسلامی و ارزش‌های آن در سطح بین‌المللی
<ul style="list-style-type: none"> - نقشه مهندسی فرهنگی کشور- دبیرخانه شورای انقلاب فرهنگی 	۱۳۹۲	<ul style="list-style-type: none"> - نهادینه‌سازی فرهنگ تسکین به قرآن و عزت‌انعام عصر (هج) و تبیین ترویج، تقویت و ماندگاری شعار الهی، مادها و آیین‌های اسلامی ایرانی - بازآفرینی نظام مکتوب، ساختارهای رسمی و غیررسمی و مبررات تمدنی جامعه مبتنی بر جهان‌بینی و تعالیم اسلام ناب محمدی (ص) - تبیین، تشکیل، تکمیل، تعالی و ابعین‌سازی خانواده - جلوگیری از کاهش نرخ باروری کل و ارتقای آن - مطالعات جمعیت‌شناختی و آمایش و پایش مستمر جمعیتی - طراحی و نهادینه‌سازی آداب و سبک زندگی اسلامی-ایرانی - انسجام‌بخشی و تقویت مشارکت فراگیر و نظام‌مند نهاد خانواده، نظام ملیم و تربیت، سازمان‌های اجتماعی و اداری و سایر نهادهای مرتبط در گسترش نظم و انضباط، قانون‌گرایی و احساس امنیت عمومی و فرهنگ‌سازی برای رفع موانع فرهنگی، ساختاری و رفاهی - تبیین، نهادینه‌سازی و ارتقای اخلاق و رفتار و نظام حقوقی اسلام در حوزه‌های اجتماعی و سیاسی - طراحی و استقرار الگوی اسلامی، اخلاق و فرهنگ کار و رفتار اقتصادی دولت و مردم در عرصه تولید، توزیع و مصرف 	

حکم الزامات	راهبرد سیاست	سال	سند طرح
<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از آسیب پذیری در برابر مخاطرات - افزایش سرمایه اجتماعی - جلوگیری از افزایش بی عدالتی اجتماعی - توسعه نقش جنبش ها و نهادهای مردمی - جلوگیری از افزایش سکونت گاه های غیر رسمی - توانمندسازی گروه های آسیب پذیر - توسعه مسکن اجتماعی - توسعه مراکز فرهنگی و فرهنگ توسعه و کتابخوانی - توسعه تولیدات فرهنگی - جلوگیری از فروپاشی نهاد خانواده 	<p>تئین، ترویج و نهادینه سازی هنر معنوی، تالیف، نشر، موق آفرین و استکبارستیز و تمهید درک زیباشناختی عمومی و بهره گیری از ظرفیت هنر در تکمیل فرهنگ اسلامی - ایرانی و گفتمان انقلاب اسلامی مبتنی بر پیغام امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (مدظله العالی)</p> <ul style="list-style-type: none"> - طراحی و استقرار نظام جامع و کارآمد اطلاعات، ارتباطات و رسانه های مبتنی بر آموزه های دینی، انقلابی و ارزش های اخلاقی، مقتضیات راهبردی کشور و سیاست های کلی نظام - گسترش تأثیرگذاری و ارزش آفرینی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران - بازنگری و اصلاح اهداف و کارکردهای فرهنگی نظام های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی - ساندن وجهی فرهنگی انقلاب اسلامی، راهبردی فعال، جنگ نرم و ارتقای مؤلفه های قدرت نرم نظام اسلامی <p>افزایش ضرب ایمنی و تاب آوری جامعه، پیشگیری و کاهش خطرات ناشی از حوادث و سوانح</p> <ul style="list-style-type: none"> - کمک به حفظ و ارتقای سرمایه اجتماعی با استفاده از توان و ظرفیت های مردمی و افزایش مشارکات های اجتماعی مردم - تحقق عدالت اجتماعی و حمایت از اقشار آسیب پذیر و بسط پوشش های امدادی، حمایتی و بیمه ای و پیشگیری و کاهش آسیب های اجتماعی - خدمات رسانی به موقع به افراد در معرض آسیب های اجتماعی - بسط و توسعه نقش مردم و سازمان های مردم نهاد در حوزه های مشارکات های گروهی و تأمین مالی - بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاه های غیررسمی و ترویج مهاجرت - برنامه ریزی برای مدیریت و توزیع مناسب فعالیت، جمعیت و مهاجرت در کشور - حمایت و توانمندسازی زنان سرپرست خانوار - مقابله با اعتیاد، سالماندگی کودکان کار و حمایت از بیماران روانی مزمن و سالمندان - تأمین نیاز اقشار آسیب پذیر و گروه های هدف سازمان های مدنی در مناطق کمتر توسعه یافته - توسعه فرهنگ کتابخوانی با اولویت کتابخانه های روستایی در مناطق کمتری فرهنگی و بهره گیری بهینه از اماکن مذهبی - حمایت از کتاب فروشان، ناشران و مطبوعات و توسعه فضاهای مذهبی فرهنگی و توسعه گردشگری - حمایت از تورات فرهنگی و حمایت از صنایع دستی و تشریف و توسعه گردشگری - تقویت و تکمیل جامعه های خانواده محور و تقویت و فعالی خانواده و کارکردهای اصلی آن 	<p>۱۳۹۵</p>	<p>یونامه ششم توسعه - مجلس شورای اسلامی</p>

جدول ۶- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/ الزامات در محور منابع طبیعی و محیط‌زیست

سند/نظر	سال	راهبردها/سیاست	حکم الزامات در محور منابع طبیعی و محیط‌زیست
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - حفظ، احیا و بهبود طبیعت از سرمایه‌ها، منابع طبیعی تجدیدپذیرند، و حفظ محیط‌زیست در طرح‌های توسعه - تقویت هدفمند عوامل پیشرفت و آبادانی در مناطق حساس و ویژه با توجه به ملاحظات دفاعی، امنیتی، فرهنگی، اجتماعی و زیست‌محیطی و افزایش نقش و فعالیت مردم در فرایند توسعه - دستیابی به تعادل‌های متنقدها متناسب با قابلیت‌ها و توان‌های هر منطقه - استفاده مؤثر از موقعیت، میراث تاریخی و جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی کشور در مسیر اهداف توسعه، تقویت گردشگری و حفاظت از سواحل تاریخی 	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش وابستگی به منابع تجدیدپذیر - حفظ مناطق حساس اکولوژیکی - جلوگیری از عدم توازن‌های منطقه‌ای - استفاده از پتانسیل‌ها و قابلیت‌های گردشگری
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران آفاق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد و توسعه نظام ارزیابی، پایش و ارائه گزارش در زمینه تنوع - تدوین و اجرای راهبردهای بخشی توسعه پایدار مبتنی بر حفاظت از تنوع زیستی - تقویت و تعمیق ملاحظات تنوع زیستی در سطح زیست‌بوم‌ها و زیستگاه‌ها - تدوین اصول، سیاست‌ها و دستورالعمل‌های اعمال ضوابط تنوع زیستی در فعالیت‌ها - تدوین و تکمیل شاخص‌های پایداری و اتصال آن‌ها در فعالیت‌های مرتبط با تنوع زیستی - تدوین و اجرای برنامه جامع طبیعت‌گردی - اصلاح و تقویت مدیریت شبکه مناطق حفاظت شده - تدوین اصول، سیاست‌ها و ضوابط توسعه فناوری زیستی و به کارگیری آن در زمینه‌های مرتبط با تنوع زیستی - پیشگیری و مبارزه با تخریب سرزمین با تأکید بر استفاده از دانش بومی جوامع محلی - اصلاح نظام بهره‌برداری از منابع طبیعی (منابع پایه تولید) و مهار عوامل نابیناری منابع - هماهنگی بین مجموعه دستگاه‌های اجرایی اثرگذار بر عرصه‌های منابع طبیعی با اعمال مدیریت یکپارچه و نظام‌مند بر منابع طبیعی کشور - اعمال دیدگاه‌های آمایش برای تعیین کاربری اصولی عرصه‌های جنگلی و مرتعی در فرایند توسعه کشور - ایجاد و تقویت سیستم‌های پایش و ارزیابی تغییرات ایجادشده در جنگل‌ها و مراتع 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از تخریب محیط‌زیست - کاهش فرآیندهای مخرب اکولوژیکی - ارتقای مدیریت محیط‌زیستی - ارتقای جایگاه دانش محلی در حفظ محیط‌زیست - استفاده بهینه و پایدار از منابع طبیعی - اجتناب از مدیریت چندپارچه و متفرق - جلوگیری از نابودی جنگل‌ها و مراتع - ایجاد نظام پایش و دیده‌بانی کارآمد
ضوابط ملی آمایش سرزمین - مصوب هیات وزیران مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - تعادل بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت مناسب با منابع، توان محیطی و ظرفیت تحمل زیست‌بوم‌ها - رعایت ملاحظات "امنیتی و دفاعی"، "حفاظت از محیط‌زیست" و "حراست از میراث فرهنگی" در استقرار جمعیت و فعالیت - استفاده پایدار از قابلیت‌های طبیعی و امکانات آب و خاک برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی و صنایع وابسته و تداوم مرتبط با آن - توجه به محدودیت‌های آب برای مصارف کشاورزی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از تمرکز جمعیت فراتر از ظرفیت تحمل زیستی - جلوگیری از نابودی میراث فرهنگی و طبیعی - اجتناب از روه‌های نابینار در بخش کشاورزی
مطالعات آمایش سرزمین مقدمه‌ای دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - انجام برنامه‌های محیط‌زیستی با توجه به اصل توسعه پایدار برای جلوگیری از بروز صدمات محیط‌زیستی - ارتقاء فن آوری‌های لازم جهت کاهش آلودگی‌های آب، خاک، هوا، سروصدا در مناطق شهری، صنعتی و مناطق کشاورزی - اجرای طرح‌های مدیریت پسماند و گسترش روش‌های بازیافت در شهرها و مناطق صنعتی - ارتقاء آگاهی‌های عمومی و جلب مشارکت‌های مردمی در حفظ محیط‌زیست - ارزیابی طرح‌ها و پروژه‌های ملی با معیارهای زیست‌محیطی قبل از تصویب 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از تخریب محیط‌زیست - هم‌رشدسازی خطرات از محیط‌زیست - ایجاد جرمه سینه در مدیریت پسماند - تمرکززدایی و افزایش مشارکت‌های مردمی در حفظ محیط‌زیست - ارتقای مهارت و دانش مسئولان و کارکنان بخش محیط‌زیست

سند طرح	سال	راهبر و سیاست	حکم/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست
<p>ضموابط ملی آمایش سوزش - مصوب هیات وزیران مرکز ملی آمایش سرزمین</p>	<p>۱۳۹۴</p>	<p>راهبر و سیاست</p> <p>- ارتقاء کمی و کیفی دانش و مهارت‌های فنی نیروهای متخصص با توجه به شرایط محیطی کشور - الزام صنایعی که باعث آلودگی آب می‌شوند به تجهیز به سیستم تصفیه فاضلاب - بهره‌برداری از منابع طبیعی متناسب با ظرفیت و تحمل محیط و تجدید پذیری منابع طبیعی - رعایت معیارهای زیست‌محیطی در توسعه یا ایجاد شهرها و شهرک‌های با عملکرد صنعتی - رعایت معیارهای زیست‌محیطی در احداث راه‌های جاده‌ای و ریلی - ایجاد و توسعه مناطق ویژه زیستی به عنوان مناطق چندمنظوره برای حفاظت از گونه‌ها و مجموعه‌های طبیعی در مناطق حساس - استفاده از انرژی‌های پاک و چاشنشین در شهرهای بزرگ و کاهش آلودگی هوا در این شهرها - تقویت مدیریت ملی آب کشور بر اساس مدیریت جامع و ترانمان عرضه و تقاضا در کل چرخه آب با توجه به اصول آمایش سرزمین و توسعه پایدار - هماهنگ‌سازی طرح‌های آمایش سرزمین، توسعه کالبدی و برنامه‌های توسعه بخش آب با توجه به ظرفیت قابل‌تحمل حوضه‌های آبریز و امکانات توسعه منابع آب در مناطق مختلف کشور - اصلاح و بهبود ساختار نظام مصرف آب و مدیریت - اولویت‌بندی در سرمایه‌گذاری‌ها و طرح‌های در دست مطالعه انتقال بین‌حوزه‌ای و ایجاد سدهای مخزنی بر اساس استراتژی‌های توزیع جمعیت و فعالیت و الزامات آمایش سرزمین - تمرکززدایی از ساختار مدیریت منابع آبی کشور و مشارکت گروه‌های ذی‌نفع در انطباق با برنامه‌های مدیریت پیشگیری - اولویت ایجاد شبکه‌های آبیاری و زهکشی در پایین دست سدها و مسیرهای انتقال - مهار، کنترل و بهره‌برداری روان آب‌های سطحی از طریق اجرای سدهای مخزنی، تأسیسات کوچک آبی و طرح‌های آبخیزداری</p>	<p>- جلوگیری از تخریب زمین - کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی - جلوگیری از برداشت ناپایدار منابع آب‌های زیرزمینی و سطحی - توسعه دیپلماسی آب - جلوگیری از عدم رعایت حقایق‌های محیط زیستی - توسعه صنایع و فعالیت‌ها بر اساس منابع آب و ظرفیت تحمل - جلوگیری از تخصیص و استفاده ناعادلانه و ناپایدار منابع آب - صرفه‌جویی در مصرف آب و ارتقای بهره‌وری آن - اصلاح الگوی کشت - سازگاری در برابر تغییرات اقلیمی - جلوگیری از فرسایش و تخریب خاک - جلوگیری از نابودی جنگل‌ها و مراتع - جلوگیری از بیابان‌زایی و ریزگردها - جلوگیری از نابودی جان‌فیه‌های طبیعی</p>
		<p>منوعیت تغییر کاربری زمین خارج از برنامه‌ها و طرح‌های مصوب و مغایر با ملاحظات محیط زیستی - تبع‌عطفی به منابع تولید انرژی و افزایش سهم انرژی‌های تجدید پذیر (به‌ویژه بادی و خورشیدی) در تولید و تأمین انرژی بینه - اصرار مدیریت یکپارچه بر منابع آب - منوعیت برداشت بیرویه و ناپایدار از منابع آب‌های زیرزمینی و سطحی کشور - مهار آب‌های مرزی و مدیریت کارآمد و بینه آب‌های ورودی و خروجی کشور - رعایت نیازهای پایه محیط زیستی رودخانه‌ها، تالاب‌ها، دریاچه‌ها بر اساس میزان تجدیدشوندگی آب و ظرفیت قابل‌تحمل حوضه‌های آبریز در مهار و کنترل آب‌های سطحی کشور - توجه به محدودیت آب در چالمانی و استمرار فعالیت‌های اقتصادی بر در فلررودهای مختلف کشور - رعایت ملاحظات ژئوپلیتیکی در طرح‌های استحصال، تأمین، انتقال، توزیع و مصرف آب در سطح فراملی، منطقه‌ای و محلی - افزایش تراز مثبت آب مجاز در تجارت کالا - بازنگری و تجدیدنظر در تخصیص آب از سدها به نفع تقویت مخازن دریاچه‌ها و تالاب‌ها در پایین دست و حفظ حقایق‌های محیط زیستی رودخانه‌ها و تالاب‌ها - کاهش نسبت حجم آب مصرفی کل کشور به حجم آبی منابع آب تجدید شونده متناسب با ظرفیت هر منطقه - ایجاد تناسب و هماهنگی در اجرای طرح‌های سد، آبخیزداری، آبخیزداری و شبکه‌های آبیاری و زهکشی پایین دست - تدوین الگوی بینه کشت در دشت‌ها (راخدهای اکولوژیکی) با تأکید بر ارزش اقتصادی آب</p>	

سند/نوع طرح	سال	راهبردی/سیاست	حکم/اوامرات در محور منابع طبیعی و محیط زیست
<p>مدیریت یکپارچه ساحلی طرح کاربری مطلوب اراضی مناطق ساحلی کشور - وزارت راه و ترابری ۱۳۸۸</p>	<p>۱۳۵۵</p>	<p>- ارتقای بهره‌وری آب و به‌کارگیری روش‌های مناسب آبیاری با شرایط اقلیمی و منطقه‌ای در راستای صرفه‌جویی و استفاده بهینه از منابع آب با توجه به محدودیت‌های ناشی از تغییرات آب و هوایی</p> <p>- حفاظت، پیشگیری و کاهش فرسایش خاک و تغذیه آبخوان‌ها با اجرای عملیات آبخیزداری و آبخیزداری در حوضه‌های آبخیز کشور</p> <p>- محدودیت کشت محصولات آبی با نیاز آبی بالا در فضای باز و جایگزینی در موارد ممکن از طریق کشت گلخانه‌ای،</p> <p>- مدیریت جامع و یکپارچه حوضه‌های آبخیز برای بهره‌برداری از منابع آب پایه (آب، خاک و پوشش گیاهی)</p> <p>- توسعه، حفاظت و احیای جنگل‌ها و مراتع کشور</p> <p>- ارتقاء سطح تعاملات و همکاری‌های دو یا چند جانبه با کشورهای منطقه با منظور حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی</p> <p>- رعایت ملاحظات محیط زیستی (نوان اکولوژیک و ظرفیت تحمل زیستی) در استقرار فعالیت‌های توسعه‌ای در پهنه سرزمین</p> <p>- پایان‌دانی و جلوگیری از بیابان‌زایی و تثبیت شبن‌های روان و مهار کانون‌های شکل‌دهنده بزرگ‌گرمها</p> <p>- سیاحت و استفاده بهینه از ظرفیت‌ها و جاذبه‌های طبیعی</p> <p>- نوین‌سازی واحدهای بهره‌برداری و بزرگ‌سقیاس نمودن اراضی کشاورزی، افزایش کارایی واحدهای موجود، محدود نمودن کاربرد سموم دفع آفات، محدود نمودن تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی و افزایش بازدهی سیستم‌های آبیاری</p> <p>- احیا و ضابطه‌بندی نمودن بهره‌برداری از منابع طبیعی با تأکید بر سیاحت اکوسیستم‌های ملی و ویژه استان</p> <p>- ضابطه‌بندی نمودن ساخت و ساز در اراضی ساحلی، جنگلی و حاشیه محوره‌های گردشگری</p> <p>- اختصاص اراضی ساحلی و جنگلی با کاربری عمومی یا تأکید بر احیاء حفظ جنگل‌ها، حرم دریا و رودخانه</p> <p>- توسعه عمودی شهرها و بهره‌گیری از اراضی موات و بایر داخل شهرها</p>	<p>- اجتناب از بهره‌برداری‌های ناپایدار در بخش کشاورزی</p> <p>- اجتناب از نابودی اکوسیستم‌ها طبیعی</p> <p>- جلوگیری از ساخت و سازهای بی‌رویه در مناطق حساس اکولوژیکی</p> <p>- اجتناب از توسعه در حرام</p> <p>- جلوگیری از پراکنده‌دوری شهرها</p>
<p>سیاست‌های کلی محیط زیست - حضرت آیت‌الله خامنه‌ای</p>	<p>۱۳۹۴</p>	<p>- مدیریت جامع، هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی (از قبیل هوا، آب، خاک و تنوع زیستی) مبتنی بر توان و پایداری زیست‌بوم به‌ویژه با افزایش ظرفیت‌ها و توانمندی‌های حقوقی و ساختاری مناسب همراه با رویکرد مشارکت مردمی</p> <p>- ایجاد نظام یکپارچه ملی محیط زیست</p> <p>- اصلاح شرایط زیستی به منظور بر خردار ساختن جامعه از محیط زیست سالم و رعایت عدالت و حقوق بین نسلی</p> <p>- پیشگیری و ممانعت از انتشار انواع آلودگی‌های غیرمجاز و چراغ‌نگاری تخریب محیط زیست و مجازات مؤثر و بازدارنده آلوده‌کنندگان و تخریب‌کنندگان محیط زیست و الزام آنان به جبران خسارت</p> <p>- پایش مستمر و کنترل منابع و عوامل آلاینده هوا، آب، خاک، آلودگی‌های صوتی، امواج و اشعه‌های مخرب و تغییرات نامساعد اقلیم</p> <p>- تهیه اطلس زیست‌بوم کشور و حفاظت، احیاء، بهسازی و توسعه منابع طبیعی تجدید پذیر (مانند دریا، رودخانه، رودخانه، مخزن سدها، تالاب، آبخیزان زیرزمینی، جنگل، مراتع و تنوع زیستی به‌ویژه حیات وحش) و اصلاح محدودیت قانونمند در بهره‌برداری از این منابع</p> <p>- مدیریت تغییرات اقلیم و مقابله با تهدیدات زیست‌محیطی تغییرات اقلیم، گرم‌ساز بیابان‌زایی، گرم‌ساز به‌ویژه ریزگردها، خشکسالی و عوامل سرایت دهنده میکروبی و رادیواکتیو</p> <p>- گسترش اقتصاد سبز</p> <p>- تعدیل بخشی و حفاظت کلی آب‌های زیرزمینی از طریق اجرای عملیات آبخیزداری، آبخیزداری، مدیریت عوامل کاهش بهره‌برداری از</p>	<p>- اجتناب از بخشی‌نگری و مدیریت متفرق در عرصه منابع طبیعی</p> <p>- افزایش مشارکت‌های مردمی</p> <p>- اجتناب از افزایش آلاینده‌های محیط زیستی</p> <p>- ایجاد نظام پایش کارآمد محیط زیستی</p> <p>- بازبینی قوانین محیط زیستی</p> <p>- کاهش آسیب‌پذیری و سازگاری با تغییرات اقلیمی</p> <p>- ارتقای مدیریت منابع آب کشور</p> <p>- توسعه فناوری‌های سبز</p> <p>- ارتقای آگاهی‌های محیط زیستی</p> <p>- ارتقا و کارآمدسازی دیپلماسی محیط زیستی</p>

سند مطرح	سال	راهبردی سیاست	حکم الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست
		<p>آب های زیرزمینی و تبخیر و کنترل ورود آلاینده ها</p> <p>- استقرار نظام حسابرسی زیست محیطی در کشور با لحاظ ارزش ها و هزینه های زیست محیطی (تخریب آلودگی و احیا) در حساب های ملی</p> <p>- حمایت و تشویق سرمایه گذاری ها و فناوری های سازگار با محیط زیست با استفاده از ابزارهای مناسب از جمله عوارض و مالیات سبز</p> <p>- تدوین دستور اخلاق محیط زیست و ترویج و نهادینه سازی فرهنگ و اخلاق زیست محیطی مبتنی بر ارزش ها و الگوهای سازنده ایرانی اسلامی</p> <p>- ارتقاء مطالعات و تحقیقات علمی و بهرمندی از فناوری های نو آفرانه زیست محیطی و تجارت سازنده بومی در زمینه حفظ تعادل زیست بوم ها و پیشگیری از آلودگی و تخریب محیط زیست</p> <p>- گسترش سطح آگاهی، دانش و پیشرفت زیست محیطی جامعه و تقویت فرهنگ و معارف دینی مشارکت و مسئولیت پذیری اجتماعی</p> <p>- تقویت دیپلماسی محیط زیست</p>	<p>- اجتناب از توسعه بدون ارزیابی محیط زیستی</p> <p>- جلوگیری از نابودی تالاب ها</p> <p>- جلوگیری از مدیریت بیسازگانه و مدیریت پایدار بیسازگانه</p> <p>- ایجاد چرخه های بسته آب</p> <p>- جلوگیری از نابودی جنگل ها و مراتع</p> <p>- جلوگیری از بیابان زایی</p> <p>- جلوگیری از نابودی جنگل ها و مراتع</p> <p>- جلوگیری از نابودی تنوع زیستی</p> <p>- مدیریت سبز منابع طبیعی و سوخت ها</p> <p>- توسعه جنگل ها و مراتع</p> <p>- رعایت حلقه های محیط زیستی</p> <p>- جلوگیری از نابودی تنوع زیستی</p>
<p>برنامه ششم توسعه - مجلس شورای اسلامی</p>	۱۳۹۵	<p>ارزایی راهبردی محیط زیست (SEA) در سیاست ها و برنامه های توسعه ای و ارزیابی اثرات زیست محیطی (EIA) طرح های بزرگ کلیه دستگاه های اجرایی و بخش های خصوصی و تعاونی، نهادهای عمومی غیر دولتی در پهنه سرزمینی</p> <p>- اجرای برنامه عمل حفاظت، احیا، مدیریت و بهر برداری مناسب از تالاب های کشور</p> <p>- اجرای طرح های جامع مدیریت بیسازگانه، بهره داری در سواحل دریاها، رودخانه ها، جنگل ها و دشت های حاشیه تالاب ها</p> <p>- تهیه و اجرای طرح جامع پیشگیری و اطفای حریق در عرصه تحت مدیریت سازمان جنگل ها، مراتع و آبخیزداری و سازمان حفاظت محیط زیست</p> <p>- احیا، توسعه و غنی سازی جنگل ها</p> <p>- اجرای عملیات آبخیزداری و حفاظت از خاک و آبخوان</p> <p>- بیابان زایی و کنترل کانون های بحرانی آن</p> <p>- تهیه نقشه های جنگل کاری (کاداستر) منابع طبیعی</p> <p>- اجرای برنامه مدیریت سبز شامل مدیریت مصرف انرژی، آب، مواد اولیه، کافت، کاهش جامد زائد و بازیافت آن ها در ساختمان ها و وسایط نقلیه</p> <p>- احیای رویشگاه های مریمی و توسعه و فرآوری گیاهان دارویی</p> <p>- تبدیل بیسازگانه به کود یا انرژی برای شهرهای مختلف</p> <p>- اقدامات سیاسی، اقتصادی و عمرانی لازم برای تثبیت، استمرار و افزایش حلقه به رودخانه های مشترک و مرزی</p> <p>- تهیه، تدوین و اجرای برنامه عمل حفاظت و مدیریت از مناطق چهارگانه محیط زیست و گونه های در معرض تهدید و خطر انقراض حیات وحش کشور</p> <p>- جلوگیری از تغییر کاربری، تخریب و تصرف، بارز با قاچاق چوب، استقرار مدیریت پایدار جنگل</p>	

۲-۲- بررسی وضعیت، فشارها و روندها در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و ارتباطی

۲-۲-۱- بررسی وضعیت

از منظر جغرافیایی، خراسان جنوبی از شمال با استان خراسان رضوی، از غرب با استان یزد، از جنوب غربی با استان کرمان، از جنوب شرقی با استان سیستان و بلوچستان و از شرق با کشور افغانستان همسایه است. خراسان جنوبی با ۱۵۰۷۹۷ کیلومترمربع، ۹/۳ درصد از مساحت ایران را در بر می‌گیرد. استان خراسان جنوبی از نظر توپوگرافی به دو منطقه کوهستانی و هموار تقسیم‌پذیر است. منطقه کوهستانی استان در مرکز و در شمال شرقی استان جای دارد و جهت آن شمال غربی جنوب شرقی و در سطح وسیعی تا مرز افغانستان و شمال استان سیستان و بلوچستان گسترده شده است (جغرافیای استان خراسان جنوبی، ۱۳۹۹: ۹). سطح وسیعی از استان خراسان جنوبی در مناطق زلزله خیز کشور با درجه خطر خیلی بالا، خطر بالا و خطر متوسط واقع شده است. از این رو مناطق مختلف این استان در طول تاریخ حیات خود با زلزله‌های مرگبار و ویرانگر بسیاری روبرو بوده است. در ناحیه نهبندان واقع در جنوب استان، چند گسل موازی با جهت شمالی جنوبی وجود دارد که نهبندان نامیده می‌شود. این گسل موازی با گسل ناینند در غرب استان است که مسیر آن را تا حدود ۷۵۰ کیلومتر می‌توان دنبال کرد. گسل دشت بیاض و گسل سرایان (فردوس)، از گسل‌های مهم شمال استان به شمار می‌آیند. گسل‌های شوکت‌آباد، شکرآب و خراشاد از گسل‌های معروف استان هستند که دقیقاً از سطح شهر بیرجند و جنوب آن می‌گذرند. از ۱۳۰۷ تا ۱۳۸۳، افزون بر ۲۰۰ زلزله با بزرگی بیش از ۴ ریشتر و حدود ۴۵ زلزله با قدرت بیش از ۵ ریشتر، مناطقی از این استان را لرزانده و خسارات جانی و مالی بسیاری را بر جای گذاشته است (سازمان نقشه‌برداری کشور، ۱۳۹۹: ۲۲). استان خراسان در ۱۳۸۳ به سه استان خراسان رضوی، خراسان شمالی و خراسان جنوبی، تقسیم شد (دفتر تقسیمات کشوری، ۱۳۹۴: ۱۰).

۲-۲-۲- توان اکولوژیک

ذخایر معدنی، محصولات کشاورزی که برخی از آن‌ها خاص خراسان جنوبی است و مرز مشترک با افغانستان از جمله قابلیت‌ها و ظرفیت‌های این استان مرزی و پهناور است که شکوفایی این بخش‌های اقتصادی زمینه‌ساز توسعه همه‌جانبه و پایدار منطقه می‌شود. تنها ذخایر منیزیت ایران مربوط به خراسان جنوبی بوده و بزرگ‌ترین ذخیره و تنها معدن آزیست ایران «معدن حاجات نهبندان» است، ذخایر و معادن مهم بنتونیت در شهرستان فردوس، گرانیت در شهرستان‌های بیرجند و سریشه، گل سفید در بیرجند، بازالت شهرستان سریشه و معادن سنگ در بشرویه می‌تواند منبع مهمی برای تجارت به‌ویژه صادرات به کشورهای همسایه باشد. یکی

دیگر از مهم‌ترین معادن خراسان جنوبی، معدن مس قلعه زری واقع در جنوب غرب استان در شهرستان خوسف است که به علت عیار بالای طلای آن در جهان شناخته شده است. معادن ارزشمند زغال‌سنگ طیس هم از ظرفیت‌های منحصر به فرد استان است و شهرستان طیس را در ردیف یکی از غنی‌ترین مناطق کشور به لحاظ ثروت ملی قرار داده است. کشاورزی از قابلیت‌های خراسان جنوبی از گذشته بوده چون این استان به لحاظ اقلیمی دارای شرایط ویژه است و با وجود خشکسالی متوالی، محصولات راهبردی و دارای شهرت جهانی از قبیل عنب، زرشک و زعفران را دارد که در صورت ایجاد بسترهای لازم از کالاهای پرمصرف صادراتی خواهد بود. امروز با مشخص شدن و معرفی ظرفیت‌های خراسان جنوبی می‌توان ادعا کرد که این استان به لحاظ بالقوه از ثروتمندترین استان‌های کشور است و برنامه‌ریزی و مدیریت صحیح می‌تواند در مدت زمان نه چندان طولانی چهره این استان مرزی را متحول کند. بیش از یک هزار گونه گیاه خودرو و دارویی در دل کویر خراسان جنوبی وجود داشته که سرمایه عظیم از نعمت‌های خدادادی است و استفاده از این ظرفیت به عنوان گیاهان دارویی برای کمک به اشتغال‌زایی، رونق اقتصادی و پیشرفت استان ضروری است.

۲-۳- چالش‌های هیدروپلیتیک خراسان جنوبی

استان مرزی خراسان جنوبی ۲۰ سال خشکسالی را پشت سر نهاده و در ۲ سال اخیر میزان بارندگی‌ها نسبت به کوتاه مدت و بلندمدت با افزایش قابل توجهی مواجه شده است. این در حالی است که بارندگی مطلوب سال زراعی جاری و پارسال مشکل کم آبی در این استان کویری و بیابانی را رفع نکرده و همه ساله در فصل گرما مردم برخی از روستاهای استان به‌ویژه در مناطق مرزی با قطعی یا کمبود آب دست‌وپنجه نرم می‌کنند. به گفته مسئولان استان خراسان جنوبی در حال حاضر ۴۵۰ تا ۵۰۰ روستای استان با تانکر سیار آب‌رسانی می‌شود و بیش از ۱۹ درصد روستاهای استان با تنش آبی مواجه‌اند. بسیاری از روستاهای خراسان جنوبی در شرایط شیوع کرونا و گرمای طاقت‌فرسای تابستان با قطعی و کمبود آب مواجه هستند و به سختی روزگار می‌گذرانند. کم آبی مجتمع‌های آب‌رسانی و استفاده از آب شرب برای آبیاری باغچه‌ها و ویلا به‌ظاهر یکی از دلایل کم آبی و قطعی چندساعته و حتی روزانه برخی روستای استان تشخیص داده شده است.

سازگاری با کم آبی در استان خراسان جنوبی با توجه به اقلیم خشک و خشکسالی‌های پیاپی اهمیت این موضوع را نشان داده و از طرفی آب به عنوان یک پدافند غیرعامل، خصوصاً در منطقه مرزی شرق کشور (استان خراسان جنوبی) محسوب می‌گردد که با توجه به اهمیت این موضوع، مهم‌ترین راهکارهای عملیاتی که می‌تواند در بخش آب استان خراسان جنوبی قابلیت اجرایی داشته باشد در قالب ۴ بخش اصلی (کشاورزی،

شرب و بهداشت، محیط‌زیست و صنعت) قابل بحث است. اجرای هر راهکار نیاز به عزم ملی، فرهنگ‌سازی همگانی و مدیریت جهادی دارد. از طرفی چون بخش کشاورزی با ۹۰ درصد مصرف آب، بزرگ‌ترین مصرف‌کننده آب است لذا با صرفه‌جویی ۱۰ درصدی آب در این بخش می‌توان سایر نیازهای استان به آب شامل: شرب، بهداشت، صنعت، گردشگری و فضای سبز را مرتفع نمود. با توجه به روند رو به توسعه استان در بخش‌های مختلف و نیز افزایش روزافزون جمعیت و به تبع آن افزایش فاضلاب‌ها، پساب‌ها و زه آب‌ها، تنها راهبرد اساسی سازگاری با کم آبی، بازچرخانی (Water Reuse) و استفاده مجدد از آب‌های نامتعارف در استان می‌باشد (شهیدی و لعل، ۱۳۹۸: ۵).

فصل سوم

تحلیل محیط درونی

۳-۱- تقسیمات کشوری و هم‌جواری‌ها

استان خراسان جنوبی دارای مساحتی معادل ۱۵۱۰۱۸ کیلومترمربع است. این استان سهمی بیش از ۹ درصد از مساحت کشور را به خود اختصاص داده است و از نظر مساحت سومین استان کشور است. بر اساس آخرین نقشه تقسیمات کشور استان خراسان جنوبی از شمال با خراسان رضوی و از شرق به طول حدود ۳۳۱ کیلومتر دارای مرز مشترک با کشور افغانستان بوده و از غرب به استان‌های یزد، اصفهان و سمنان و از جنوب به استان‌های سیستان و بلوچستان و کرمان محدود می‌باشد.

منطقه‌ای که اکنون استان خراسان جنوبی نام دارد دارای پیشینه کهن تاریخی است که تا سال ۱۳۸۳ جزو خراسان بزرگ بوده است. در سال ۱۳۸۳، مطابق مصوبه اعلامی هیئت محترم وزیران، از استان خراسان منتزع و بیرجند به عنوان مرکز استان خراسان جنوبی انتخاب گردید.

لازم به ذکر است شهرستان درمیان در سال ۱۳۸۴، شهرستان بشرویه سال ۱۳۸۷ و شهرستان‌های خوسف و زیرکوه سال ۱۳۹۱ مطابق مصوبه اعلامی هیئت محترم وزیران به عنوان شهرستان اعلام شده‌اند. شهرستان فردوس در اواخر سال ۱۳۸۵ مطابق مصوبه اعلامی هیئت محترم وزیران از استان خراسان رضوی منتزع و به خراسان جنوبی الحاق گردید.

شایان ذکر است شهرستان طبس نیز در اواخر سال ۱۳۹۱ مطابق مصوبه اعلامی هیئت محترم وزیران به استان الحاق شده است که اطلاعات این شهرستان از سال ۱۳۹۲ لحاظ شده است.

بر اساس تقسیمات کشوری در سال ۱۳۸۵ این استان دارای شش شهرستان بوده است و تغییرات بعدی در تقسیمات داخلی منجر به تشکیل شهرستان‌های جدید شده است و شهرستان‌های استان از ۶ در سال ۱۳۸۵ به ۱۱ در سال ۱۳۹۸ و تعداد بخش‌ها طی همین بازه به ۲۵ رسیده است.

در حال حاضر بیشترین مرز مشترک استان خراسان جنوبی از جانب جنوب با استان‌های سیستان و بلوچستان و کرمان، از جانب شمال با استان خراسان رضوی، از جانب غربی با سه استان سمنان، اصفهان و یزد و از جانب غرب با کشور افغانستان مرز مشترک دارد.

نقشه ۱- موقعیت سیاسی استان نسبت به استان های همجوار

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸

بر اساس سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۸ استان خراسان جنوبی دارای ۱۱ شهرستان، ۲۵ بخش و ۳۰ شهر بوده است. شهرستان بیرجند با مرکزیت شهر بیرجند (به عنوان مرکز استان) و پرجمعیت ترین شهر استان مهم ترین جایگاه را در بین شهرستان ها دارد. شهرستان های طبس، نهبندان و خوسف به ترتیب بزرگ ترین شهرستان های استان هستند که این سه شهرستان از نظر مساحتی سهمی بیش از ۶۰ درصد مساحت استان را به خود اختصاص داده اند. کمترین مساحت در بین شهرستان های استان مربوط به شهرستان بیرجند است. از نظر

جمعیت پس از شهرستان بیرجند شهرستان‌های قانات و طبس به ترتیب بیشترین جمعیت استان را در خود جای داده‌اند و کمترین جمعیت مربوط به شهرستان بشرویه است.

جدول ۷- تقسیمات سیاسی استان خراسان جنوبی در سال ۱۳۹۸

نام شهرستان	مساحت (کیلومتر مربع)	تعداد بخش	تعداد دهستان	تعداد شهر	تعداد آبادی	تعداد آبادی دارای سکنه	تعداد آبادی خالی از سکنه
بیرجند	۴۰۲۷	۱	۶	۱	۴۳۲	۳۰۵	۱۲۷
خوسف	۱۵۹۷۰	۲	۵	۲	۲۹۲	۱۹۹	۹۳
درمیان	۵۸۱۶	۳	۶	۴	۱۹۶	۱۵۴	۴۲
سرایان	۹۳۰۵	۲	۴	۳	۳۰۶	۳۷	۲۶۹
سربیشه	۷۹۲۸	۳	۶	۳	۳۵۸	۲۵۳	۱۰۵
قانات	۸۰۲۷	۳	۸	۵	۲۵۷	۱۷۱	۸۶
زیرکوه	۷۹۴۴	۳	۶	۳	۱۰۰	۹۳	۷
نهبندان	۲۶۴۷۴	۲	۵	۲	۵۴۳	۲۸۷	۲۵۶
فردوس	۴۱۲۱	۱	۳	۲	۲۴۰	۳۹	۲۰۱
بشرویه	۶۰۴۷	۲	۴	۲	۳۵۳	۸۳	۲۷۰
طبس	۵۵۳۵۹	۳	۸	۳	۴۹۴	۱۷۱	۳۳۳
کل استان	۱۵۱۰۱۸	۲۵	۶۱	۳۰	۳۵۷۱	۱۷۹۲	۱۷۷۹

منبع: سالنامه آماری استان خراسان جنوبی، ۱۳۹۸

۳-۲- بررسی نظام طبیعی و محیط زیستی

۳-۲-۱- ویژگی‌ها توپوگرافی (ناهمواری‌ها)

در محدوده استان خراسان جنوبی قسمت‌های کوهستانی بیشتر در شمال و مرکز و قسمت‌های پست و هموار در دشت‌های جنوب و جنوب غرب استان و حاشیه مرز استان با کشور افغانستان واقع شده است. نقطه استان ارتفاعات نایبند طبس به ارتفاع ۲۹۸۰ متر و پست‌ترین نقطه آن در دهستان کویر طبس با ۵۳۰ متر ارتفاع از سطح دریا در شهرستان طبس می‌باشند. مناطق پست و هموار استان شامل زمین‌ها و دشت‌های همواری هستند که در قسمت‌های شمال غرب، مرکز، غرب و جنوب غرب استان قرار گرفته‌اند. دشت‌های جنوب و جنوب غربی استان حاوی نمکزارها و نقاط پست و کم ارتفاعی است که گاهی از هر نوع پوشش گیاهی عاری هستند و به دلیل مجاورت با حاشیه شمال کویر لوت، آب و هوایی خشک و خشن داشته و در معرض حمله شن‌های روان قرار دارند. ۵/۶۱ درصد از مساحت استان خراسان جنوبی ارتفاعی بیش از ۱۲۰۰ متر دارد. به طور کلی میانگین ارتفاع این استان ۱۲۹۷ متر از سطح آب‌های آزاد می‌باشد. توپوگرافی استان خراسان جنوبی به دو بخش کلی کوهستان و دشت تقسیم می‌شوند.

واحد کوهستان: نواحی کوهستانی استان به چهار بخش شمالی، مرکزی، جنوبی و غربی تقسیم می‌شود:

کوه‌های شمالی: در این بخش کوه‌های قائنات و سرایان قرار دارند. مهم‌ترین قله‌های آن شامل کوه‌های آهنگران، شاسکوه، کوه کمرسرخ و کوه سیاه است. مرتفع‌ترین قله‌ی این بخش، کوه سیاه با ارتفاع ۲۸۵۷ متر است. به همین سبب آن را بام خراسان جنوبی نیز می‌گویند. کوه سیاه در غرب خضری و شمال سرایان واقع شده است.

کوه‌های مرکزی: مهم‌ترین ارتفاعات این بخش، کوه‌های باقران، مؤمن آباد و کوه شاه ناصر است، که به صورت دو رشته‌کوه از شمال غرب به جنوب شرق امتداد یافته‌اند. بلندترین قله به نام بند دره با ۲۷۸۷ متر ارتفاع در کوه‌های مؤمن آباد دیده می‌شود.

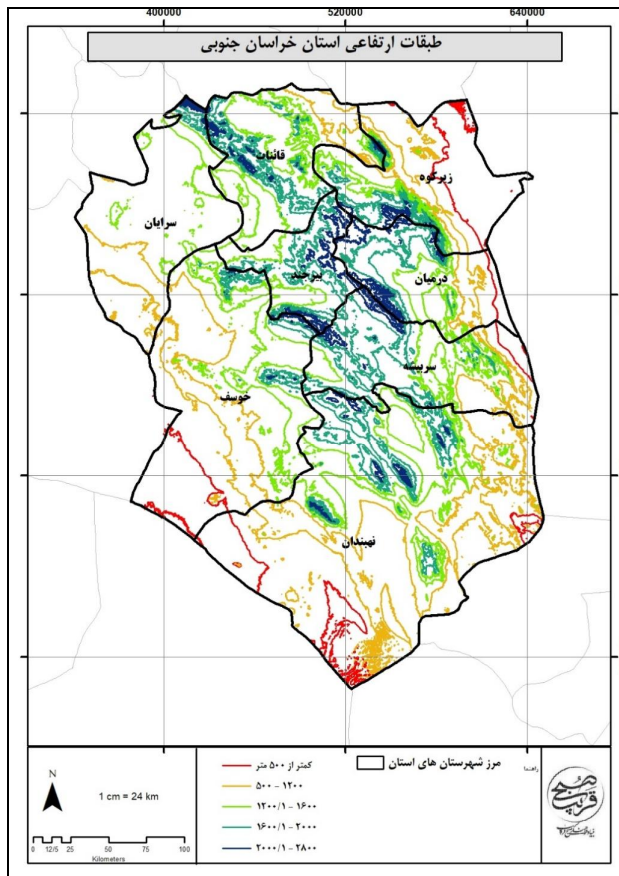
کوه‌های جنوبی: کوه‌های جنوبی که در ارتفاعات شهرستان‌های سریشه و نهبندان قرار دارند، عبارت‌اند از: کوه‌های باران، استند و کوه سرخ. بلندترین قله‌ی این ارتفاعات کوه‌شاه با ۲۶۳۳ متر ارتفاع در جنوب دشت مختاران قرار دارد.

کوه‌های غربی: این کوه‌ها در محدوده شهرستان طبس واقع شده‌اند. شهر طبس در حد فاصل دو رشته‌کوه واقع شده است. امتداد این رشته‌کوه‌ها از شمال به جنوب است. این دو به صورت موازی با هم قرار دارند و شهرستان طبس را در میان گرفته‌اند. این دو رشته‌کوه به نام رشته‌کوه شتری و کوه شیب می‌باشند. بلندترین قله رشته‌کوه شتری طبس، قله جمال است که در منتهی‌الیه جنوب این رشته‌کوه قرار دارد و غار جمال در آن واقع شده است.

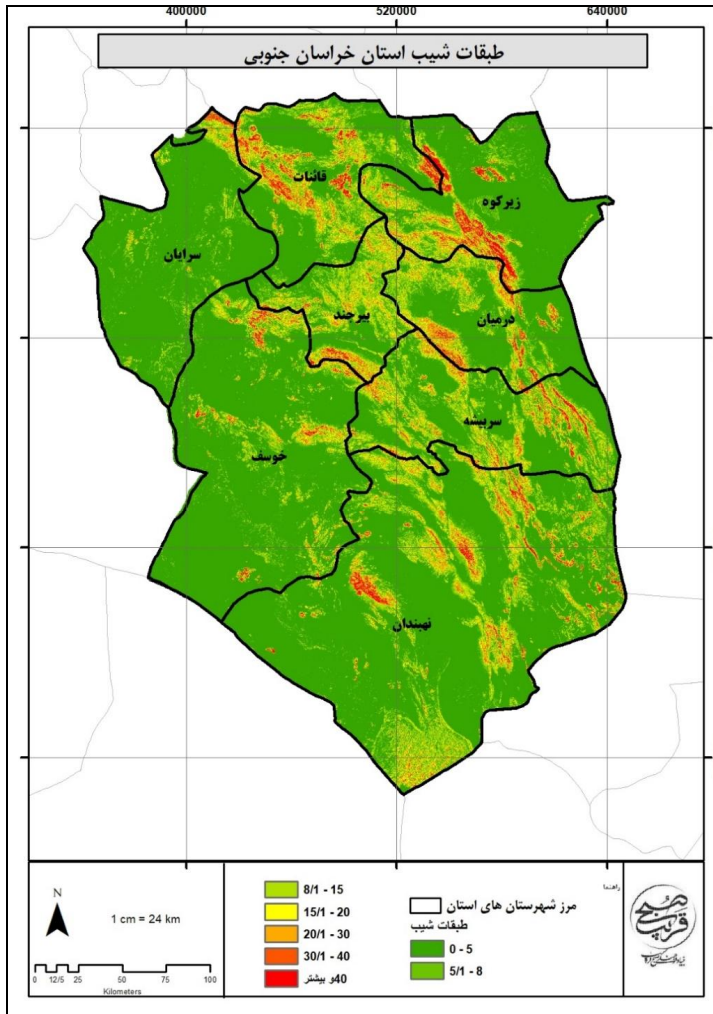
واحد دشت: دشت‌های خراسان جنوبی در حد فاصل رشته‌کوه‌ها و ارتفاعات پراکنده‌ی استان گسترده شده‌اند و شامل مناطقی که اغلب مخروط افکنه، تپه‌های ماسه‌ای بعضاً جهت‌دار، کفه‌های رسی، دق‌ها و مادرکرک‌ها هستند. در دشت‌ها به سبب هموار بودن زمین، شرایط مناسب کشاورزی، وجود راه‌های ارتباطی جمعیت زیادی زندگی می‌کنند. از جمله دشت‌های استان می‌توان به دشت خضری، سرایان، قاین اسفدن، شاه‌رخت، چاهک موسویه، دیهوک، گزیک و آواز، سریشه، حسین‌آباد، مختاران، علی‌آباد هامون، درح، سهل‌آباد، بندان، کویر لوت، سفیدابه علی‌آباد، خوشاب، ده نو میغان و ده سلم اشاره کرد. همچنین بیشترین مساحت استان را زمین‌هایی با شیب صفر تا ۴ درصد و کمترین مساحت را زمین‌های یا شیب بیشتر از ۴۰ درصد تشکیل می‌دهند.

جدول ۸- طبقات شیب استان خراسان جنوبی

درصد از مساحت	مساحت (کیلومتر مربع)	طبقه شیب
۴۱/۵۷	۶۲۲۸۹/۰۹	۰-۴
۱۹/۹۸	۲۹۹۳۵/۲۸	۴-۶
۱۹/۴۲	۲۹۱۰۵/۸۷	۶-۱۰
۹/۳	۱۳۹۳۷/۵۸	۱۰-۱۵
۴/۲۲	۶۳۳۷/۳۲	۱۵-۲۰
۲/۳۸	۳۵۶۸/۲۶	۲۰-۲۵
۱/۴۱	۲۱۲۱/۰۶	۲۵-۳۰
۱/۲۸	۱۹۳۱/۹۸	۳۰-۴۰
۰/۴	۵۹۹/۶۸	بیشتر از ۴۰ درصد
۱۰۰	۱۴۹۸۲۶/۱۲	جمع کل

نقشه ۲- طبقات ارتفاعی استان خراسان جنوبی

نقشه ۳- طبقات شیب استان خراسان جنوبی

۲-۲-۳- آب و هوا و اقلیم

عناصر اقلیمی متأثر از عوامل طبیعی محلی مخصوصاً تنوع توپوگرافی و پراکندگی کوه‌ها، بیش از عناصر متأثر از سیستم‌های سینوپتیک در سطح استان تغییرپذیرند. بنابراین در شکل‌گیری خرده نواحی اقلیمی سراسر استان، نقش ناهمواری‌ها و پراکندگی بیشتر آن‌ها در نیمه‌ی شمالی استان باعث شکل‌گیری پهنه‌های اقلیمی بیشتری شده است. بطوری‌که سراسر نیمه جنوبی استان به خاطر همواری نسبی آن (مجاورت با کویرلوت) فقط

در یک پهنه‌ی اقلیمی قرار می‌گیرد. در مجموع اقلیم استان خراسان جنوبی به شش ناحیه اقلیمی گرم و خشک نیمه بیابانی، کوهستانی سرد و نیمه‌خشک، گرم و خشک بیابانی، نیمه گرم و خشک معتدل، نیمه کوهستانی و خشک و بیابانی تقسیم می‌شود.

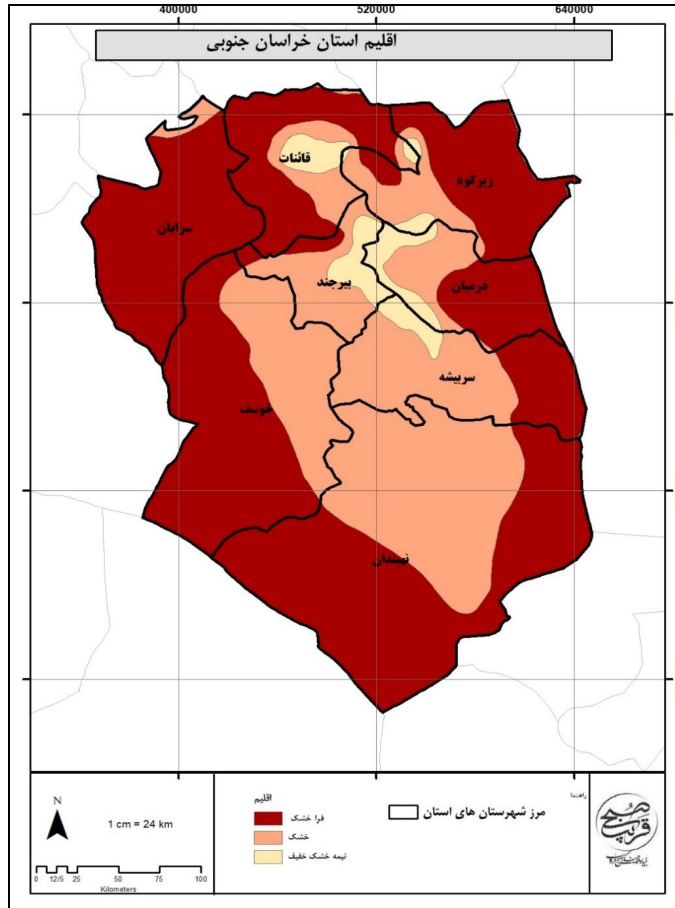
ناحیه گرم و خشک نیمه بیابانی (ایستگاه‌های نماینده فردوس، بشرویه): این ناحیه از سمت شمال هم‌مرز با کویر بجستان و از سمت غرب مجاور با کویر لوت می‌باشد. منطقه‌ی بشرویه از دو قسمت کم وسعت کوهستان در غرب و پهنه‌ی وسیع کویری، بیابانی و ریگزار، در سمت شمال، جنوب و شرق تشکیل شده است.

ناحیه کوهستانی سرد و نیمه‌خشک (ایستگاه نماینده قاین): ناحیه‌ی قاین با توجه به اینکه در شمال استان قرار گرفته است و ۴۴ درصد وسعت ناحیه‌ی قاین را کوه‌هایی که اکثراً بالای ۲۰۰۰ متر ارتفاع دارند مانند ارتفاعات کمرسرخ (۲۸۴۲ متر) فرا گرفته‌اند به‌عنوان گره کوهستانی استان خوانده شده و سردترین ناحیه‌ی اقلیمی استان محسوب می‌شود. از طرفی زمستان‌ها تحت تأثیر هوای سرد و خشک سبیری از طرف شمال ناحیه نیز قرار می‌گیرد بنابراین عامل یخبندان در این ناحیه به‌طور چشمگیر، به چشم می‌خورد.

ناحیه گرم و خشک بیابانی (ایستگاه نماینده نهبندان): سراسر غرب و جنوب استان دارای دشت‌های هموار است. به عبارتی این ناحیه به اقتضای موقعیت طبیعی و مجاورت با کویر لوت، دشتی نسبتاً وسیع و حاوی نم‌گزار است و متأثر از آب‌وهوای گردوغباری و کویری سیستان است. ناهمواری‌های این ناحیه عمدتاً در شمال آن قرار دارد.

ناحیه نیمه گرم و خشک معتدل (ایستگاه‌های نماینده بیرجند، اسدآباد، آموزش کشاورزی بیرجند و سده): این ناحیه در مرکز استان واقع است و از لحاظ وسعت بزرگ‌ترین ناحیه‌ی اقلیمی استان است. در نیمه‌ی شمالی و شرقی این ناحیه رشته‌کوه‌های بلندی قرار گرفته است. بطوری‌که اسدآباد در شرق ناحیه، از بیرجند در مرکز ناحیه توسط رشته‌کوه‌ها از هم جدا شده‌اند. رشته‌کوه مرتفع مومن‌آباد با ارتفاع ۲۷۷۱ متر در این ناحیه قرار گرفته است.

ناحیه بیابانی (ایستگاه نماینده خور و طبس): در محدوده‌ی غربی استان از لحاظ توپوگرافی شاهد منطقه‌ی بسیار هموار و مسطح خشکی هستیم که تحت تأثیر مجاورت با کویر لوت قرار دارد بنابراین آب و هوای این ناحیه نیز متأثر از هوای گرم و خشک کویر بوده است.

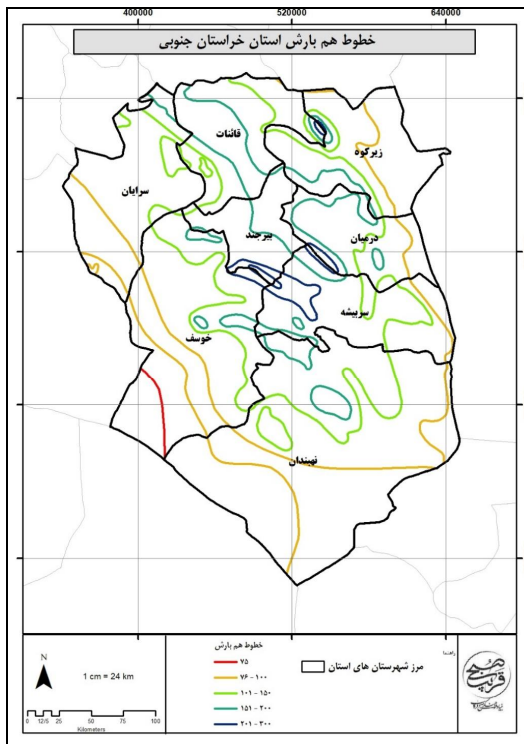
نقشه ۴- اقليم استان خراسان جنوبی

۳-۲-۱- بارش

بررسی بارش به عنوان یک عنصر بسیار مهم آب و هوایی و رکن اصلی در مطالعات بیلان آب، اساس برنامه ریزی های هر کشوری را تشکیل می دهد. استان خراسان جنوبی در شرق کشور از استان های کم بارش کشور می باشد. قسمت های جنوبی استان خراسان جنوبی جزو ناحیه ی فلات شرقی (کویری و پست) قرار می گیرد. به طوری که می توان ویژگی ها اقلیمی نیمه ی شمالی استان را معتدل، کم بارش و خشک دانست و نیمه ی جنوبی استان را گرم، بسیار کم بارش و خشک دانست. میانگین بارش سالانه در دوره آماری بلندمدت ۱۲۹/۶۳ میلی متر می باشد.

جدول ۹- اطلاعات بارندگی و پارامترهای بارندگی بلندمدت سالانه ایستگاه‌های هواشناسی استان

ردیف	ایستگاه	تعداد روزهای بارانی	میانگین بارندگی (میلی‌متر)
۱	بیرجند	۳۹	۱۴۷/۴
۲	قائن	۴۶	۱۶۱
۳	نهبندان	۳۰	۱۱۹/۴
۴	خور	۲۸	۸۹/۶
۵	فردوس	۳۷	۱۳۲/۸
۶	طبس	۲۷	۷۹
۷	سرایان	-	۱۱۸/۸
۸	سریشہ	=	۱۶۹
۹	حاجی آباد زیرکوه	=	۱۵۹/۹
۱۰	زهان	=	۱۵۳/۳
۱۱	درمیان	=	۱۴۰/۶
۱۲	بشرویہ	۳۱	۸۴/۷
	میانگین استانی	۳۴	۱۲۹/۶۳

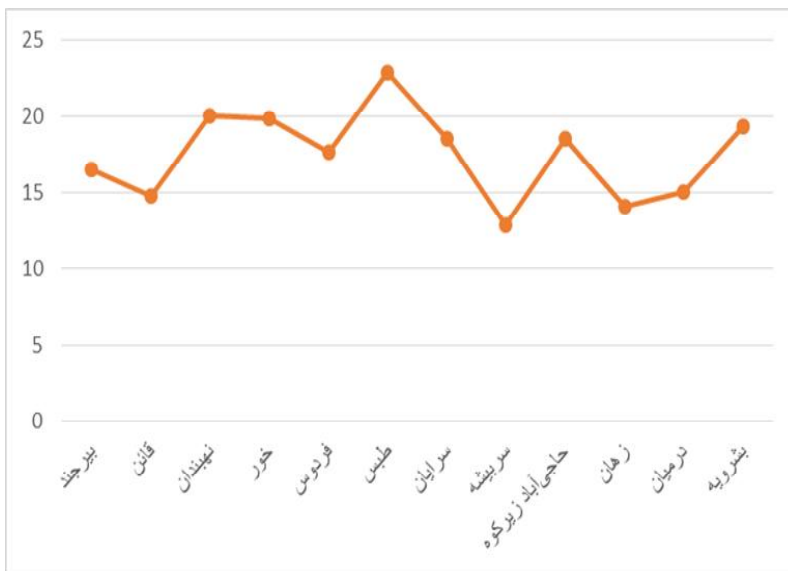

نقشه ۵- خطوط هم‌بارش استان خراسان جنوبی

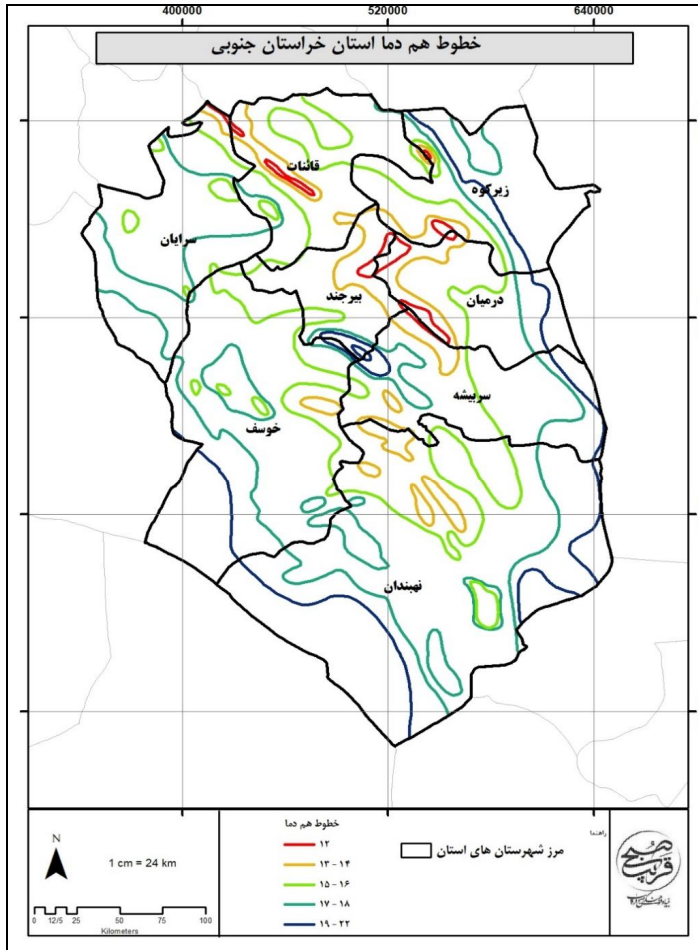
۳-۲-۲-۲-۳-۵۵

میانگین دمای روزانه‌ی استان در بهار و مخصوصاً تابستان به حداکثر می‌رسد فقط قاین بهار خنک‌تری نسبت به دیگر ایستگاه‌ها دارد. قسمت‌های شمالی و مخصوصاً شمال شرقی خراسان جنوبی که به صورت کمربند باریک و گاه پهناوری گرداگرد توده‌های کوهستانی استان را فرا گرفته است و به عبارتی نواحی پایکوهی استان را از نظر دمایی، ناحیه‌ی معتدل گویند. درحالی‌که نیمه‌ی جنوبی استان که شامل دشت‌های کم ارتفاع داخلی و کمربند کم ارتفاع مجاور رشته کوه‌ها است را از نظر دمایی در گروه ناحیه نیمه گرم جای می‌گیرد.

میانگین دمای سالانه در دوره آماری بلندمدت ۱۷/۵۶ درجه سانتی‌گراد می‌باشد.

نمودار ۱- میانگین دراز مدت دما در استان

نقشه ۶- خطوط هم‌دما استان خراسان جنوبی

۳-۲-۳- رطوبت هوا

به طور کلی همیشه مقداری رطوبت به صورت بخار آب در هوا وجود دارد که به علت تبخیر از سطوح آزاد آب و همچنین تبخیر و تعرق گیاهان می‌باشد. این میزان رطوبت از تغییرات دمای هوا تبعیت می‌کند. میزان رطوبت هوا عموماً توسط شاخص رطوبت نسبی گزارش می‌گردد. بررسی شاخص رطوبت نسبی در مطالعات کشاورزی و صنعتی از اهمیت خاصی برخوردار است و به عنوان یک عامل تشدید کننده یا تعدیل کننده شرایط هوا نقش مهمی در زندگی انسان دارد. میانگین رطوبت هوا در دوره آماری بلندمدت ۴۱/۷ درصد می‌باشد.

جدول ۱۰- میانگین رطوبت نسبی در ایستگاه‌های مختلف استان (دوره آماری ۹۳-۱۳۶۸)

ردیف	ایستگاه	رطوبت نسبی (درصد)
۱	بیرجند	۴۲
۲	قائن	۴۷
۳	نهبندان	۳۹
۴	خور	۳۷
۵	فردوس	۴۳
۶	بشرویه	۴۶
۷	طیس	۳۸
	میانگین استانی	۴۱/۷

۳-۲-۴- جریان وزش بادها

پهنه‌های بادخیز از نظر مدت فعالیت، قلمروی فعالیت، شدت و جهت وزش باد با یکدیگر تفاوت دارند و عبارت‌اند از: پهنه‌ی کم‌باد، پهنه‌ی بادی، پهنه‌ی آرام، پهنه‌ی بسیار پر باد و پهنه‌ی پر باد. در این میان استان خراسان جنوبی در طول سال در پهنه‌ی کم باد قرار می‌گیرد. ولی در تابستان این استان به همراه منطقه‌ی سیستان جزو پهنه پر باد قرار می‌گیرند. بر اساس گزارشات بیشترین شدت و سرعت باد در محدوده‌ی ایستگاه خور بیرجند و بخش شمال غربی استان (محدوده‌ی ایستگاه بشرویه) دارای کمترین سرعت باد است. بادهای غالب استان بیشتر در سه جهت شمالی- جنوبی، شرقی- غربی و جنوب غربی- شمال شرقی می‌وزند. بادهای جنوب غربی- شمال شرقی در کل به "سیاه باد" موسوم‌اند و باران‌زا می‌باشند. از بادهای مخرب می‌توان از بادهای شرقی- غربی ۱۲۰ روزه سیستان نام برد که در فصل تابستان می‌وزد و با خود مقادیری خاک و شن حمل می‌نماید. در مجموع در ۳۴/۱ درصد از ایام سال هوا در بیرجند آرام است و در بقیه ایام سال، انواع جریان‌های جوی فعال می‌باشند. که این وزش بادهای محلی مختلف در استان به خاطر ناهماهنگی توزیع فشار هوا، سطح استان می‌باشد. ضمناً اکثر بادها در سه ماه گرم سال می‌وزند.

بادهای محلی استان عبارت‌اند از:

باد شمال شرقی- جنوب غربی که در زمستان می‌وزد در حقیقت اثر آنتی سیکلون‌های سیبری است که در اصطلاح محلی به آن سیاه باد گویند. بادی است که برای کشت انگور و زعفران مضر است. به این ترتیب که هنگام وزش درجه حرارت را به سرعت پایین می‌آورد.

باد قبله (قبله باد): از جنوب غربی به شمال شرقی می‌وزد. بادی است گرم و مرطوب که در فصل زمستان می‌وزد و عموماً توأم با بارندگی است و در حقیقت اثر سیکلون‌های دریای مدیترانه و اقیانوس اطلس است در اصطلاح محلی به آن قبله باد می‌گویند.

فرح باد: از جنوب شرقی به شمال غربی می‌وزد. بادی است گرم که درجه حرارت را به سرعت بالا می‌برد و بیشتر در اواخر زمستان و اوایل بهار می‌وزد. بیشترین میزان دید و صافی آسمان در نیمه شرقی و شمالی استان، مشاهده می‌شود در حالیکه نیمه غربی و مرکزی در محدوده ایستگاه خور، کمترین میزان دید (آسمان صاف) را در استان دارا می‌باشند.

۳-۲-۵- تبخیر

بیشتر وسعت استان در اقلیم خشک و نیمه خشک واقع شده است. در این میان تبخیر و تعرق از جمله پارامترهای اقلیمی است که این اقلیم خشک و نیمه خشک را بیش از پیش تحت تأثیر خود قرار داده است. لذا آگاهی هر چه بیشتر در زمینه روابط بین پارامترهای اقلیمی و تبخیر و تعرق کمک زیادی به متخصصان در زمینه مدیریت منابع آب منطقه به صورت فعالیت‌های آبخیزداری و عملیات کشاورزی می‌کند. پدیده تبخیر و تعرق پدیده‌های منطقه‌ای است، نه نقطه‌ای؛ و با توجه به تغییرات مکانی عوامل دخیل در تبخیر اعم از سطح تبخیرکننده و عوامل محیطی مؤثر بر آن، در برآورد مقدار تبخیر و تعرق بایستی اقدام به مدل‌سازی توزیعی در مکان کرد. بیشترین میانگین تبخیر سالانه در دوره آماری بلندمدت مربوط به ایستگاه‌های خور و طبس با میزان تبخیر ۱۳۰۱/۱ و ۱۱۷۸/۷ میلیمتر می‌باشد.

جدول ۱۱- میانگین تبخیر در ایستگاه‌های مختلف استان (دوره آماری ۹۳-۱۳۶۸)

ردیف	ایستگاه	تبخیر (میلیمتر)
۱	بیرجند	۹۳۷/۸
۲	قائن	۸۷۷/۵
۳	نهبندان	۹۷۷/۳
۴	خور	۱۳۰۱/۱
۵	فردوس	۹۴۴/۸
۶	بشرویه	۷۷۰/۵
۷	طبس	۱۱۷۸/۷
	میانگین استانی	۹۹۸/۲

۳-۲-۶- ساعات آفتابی

میانگین آفتاب‌گیری ایران یعنی کل ساعات آفتابی سالانه حدود ۳۱۲۲ ساعت است. در مجموع بخش‌های شمالی و غربی ایران از تعداد ساعات آفتابی کم و بخش‌های مرکزی، جنوبی و شرقی از تعداد ساعات آفتابی بیشتری برخوردارند. در دی‌ماه آفتاب‌گیری ایران به کمترین مقدار خود می‌رسد در حالی که در خرداد و تیر پرآفتابی‌ترین ماه‌های سال هستند. در استان خراسان جنوبی ابتدا زمستان، سپس در بهار میزان ابرناکی بیشتر است و میانگین آفتاب‌گیری استان حدود ۳۱۸۲ ساعت است که رقم بالایی را نشان داده و قسمت‌های جنوبی و غربی استان به واسطه‌ی مجاورت با کویر لوت دارای بیشترین میزان آفتاب‌گیری هستند. در مجموع میانگین ساعات آفتابی در سطح استان ۱۸۶۹/۵ ساعت می‌باشد.

جدول ۱۲- میانگین ساعات آفتابی در ایستگاه‌های مختلف استان

ردیف	ایستگاه	ساعات آفتابی
۱	بیرجند	۱۹۰۰/۶
۲	قائن	۱۸۶۱/۱
۳	نهبندان	۱۹۶۶/۹
۴	خور	۱۸۹۶
۵	فردوس	۱۸۶۹/۶
۶	بشرویه	۱۶۶۸/۱
۷	طبس	۱۹۲۴
	میانگین استانی	۱۸۶۹/۵

۳-۲-۳- منابع آب

استان خراسان جنوبی از چهار حوضه آبریز درجه ۲ به نام‌های خواف، لوت، هیرمند و کویر مرکزی تشکیل شده است.

حوضه آبریز خواف در شمال استان و بیشتر در محدوده شهرستان قاینات قرار دارد. این حوضه به عنوان تنها حوضه آبی استان است که رودخانه‌هایی با آب دهی بیشتر و تداوم زمانی بالاتر دارد و با مساحت ۲۰۵۸۹/۸۴ کیلومترمربع در بخش‌های شمالی استان (نواحی کوهستانی) مطرح است. حوضه آبریز خواف واقع در شمال شرقی استان پرآب‌ترین حوضه آبریز در استان است که شامل شهرستان‌های درمیان، زیرکوه و بخشی از شهرستان قاین می‌باشد.

حوضه آبریز لوت که در بخش‌های شرقی و شمال شرقی استان قرار دارد در واقع پایاب رودخانه بیرجند می‌باشد. این حوضه با وسعت ۲۰۶۲۲۲ کیلومتر مربع بزرگ‌ترین حوضه آبریز استان بوده که با جهت شرقی - غربی به کویر و شن زار لوت می‌ریزد. این حوضه فاقد رودخانه دائمی بوده و آب آن بیشتر ناشی از سیلاب‌های فصلی است. حوضه آبریز لوت که در مرکز استان واقع شده است از بخش‌های مرکزی استان کشیده شده و به جنوب استان ختم می‌شود و شامل شهرستان‌های بیرجند و خوسف و بخش‌هایی از شهرستان‌های سرایان، طبس و نهبندان می‌باشد.

حوضه آبریز هیرمند در جنوب استان و با مساحت ۱۳۱۷۲/۸ کیلومتر مربع در شهرستان نهبندان واقع شده که با جهت شمالی - جنوبی محل خروجی آن به هامون - هیرمند و صابری در استان سیستان و بلوچستان ختم می‌شود. این حوضه نیز مانند حوضه آبی کویر لوت فاقد رودخانه دائمی بوده و آب آن بیشتر ناشی از سیلاب‌های فصلی و بارش‌های ناگهانی است.

حوضه آبریز کویر مرکزی با وسعت ۴۲۷۳/۱ کیلومتر مربع، که بخشی از آن در خراسان جنوبی واقع گردیده است شامل زیر حوضه‌های بشرویه، فردوس، بجستان، کویر بجستان، دستگردان، درونه، حلوان-رباط خان و بیاضه می‌باشد. از این میان ۴ محدوده فردوس، بشرویه، دستگردان و حلوان-رباط خان جزو محدوده‌های مطالعاتی استان به شمار می‌رود و مابقی محدوده‌های مشترک در استان هستند.

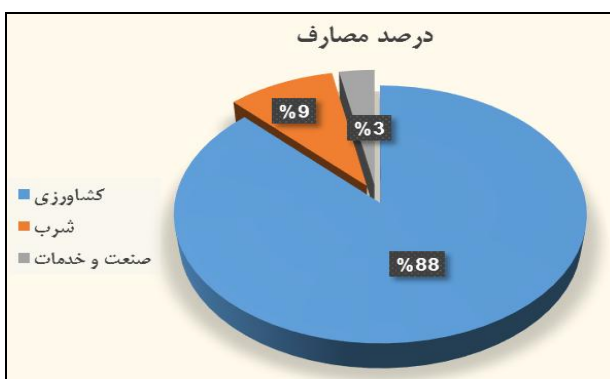
رودخانه‌های استان به صورت فصلی و اتفاقی جریان دارند و عمدتاً در فصل زمستان از آب بیشتری برخوردارند. کال تهور، کال درجا، کال تلخاب، کال زلزله، کال پنج چپی، کال سیرخون، کال چاه تلخ، کال چاه قوری مهم‌ترین رودخانه‌های حوضه آبریز محدوده مطالعاتی نمکزار خواف می‌باشد.

شور بودن احتمالی آب رودخانه‌ها به‌ویژه در مناطق خروجی از محدوده، زیاد بودن تغییرات آبدهی رودخانه‌ها به‌ویژه در مناطق خروجی از محدوده، نبود اطلاعات و آمار و در نتیجه اطلاعات دقیق از میزان آب خروجی و رژیم آن و نبود ایستگاه‌های کنترل حجم آب خروجی از محدوده از جمله محدودیت‌های بهره‌برداری از منابع آب‌های سطحی می‌باشد.

منابع آب زیرزمینی نقاط مختلف استان، به‌وسیله قنات‌ها، چشمه‌ها، چاه‌های عمیق و نیمه عمیق بهره‌برداری می‌شوند. متأسفانه این استان به دلیل خشکسالی‌های پی در پی و بهره‌برداری بیش از حد از آب‌های زیرزمینی، با افت شدید منابع آب مواجه است. به همین دلیل بسیاری از دشت‌های استان خراسان جنوبی جزء دشت‌های ممنوعه یا بحرانی به حساب می‌آیند.

جدول ۱۳- منابع آب زیرزمینی موجود

نوع منبع	تعداد	تخلیه (میلیون مترمکعب)	مصارف (میلیون مترمکعب)		
			کشاورزی	شرب	صنعت و خدمات
چاه	۳۷۵۵	۶۵۸/۶۴	۵۵۲/۴۶	۸۲/۸۶	۲۳/۳
قنات	۶۹۴۴	۲۰۹/۱	۲۰۵/۲۷	۰/۴۹	۲/۱۵
چشمه	۲۸۵۴	۳۷/۲۵	۳۱/۳۴	۰/۳۹	۲/۰۲
جمع	۱۳۵۵۳	۹۰۴/۹۸	۷۸۹/۰۷	۸۳/۷۴	۲۷/۴۸

نمودار ۲- مصرف آب‌های زیرزمینی در بخش‌های مختلف

مهم‌ترین رودهای استان خراسان جنوبی که در چهار حوضه آبریز اصلی جریان دارند، عبارت‌اند از: رود شور قائن (کال دونخ): رود شور بزرگ‌ترین رود شهرستان قائنات است که به نمکزار خواف (حوضه آبریز شرق) می‌ریزد. این رود از ارتفاعات غرب و جنوب غربی شهرستان قائنات سرچشمه می‌گیرد و از به هم پیوستن رودهای شاخن، رود باز، کالخونیک و رود آلتج به وجود می‌آید. این رودخانه در جهت شمال شرقی جریان می‌یابد و پس از مشروب ساختن روستاهای فرخی، امیرآباد و ابراهیم‌آباد در شمال شرق قائنات، از استان خراسان جنوبی خارج شده و وارد نمکزار خواف می‌شود. طول این رودخانه ۲۶۰ کیلومتر است و به علت عبور از زمین‌های شور، آب آن نامطلوب است.

رودخانه حاجی‌آباد (رود بمرود یا خوشبخت): این رود از ارتفاعات جنوب شرق شهرستان قائن (کوه‌های زهان) سرچشمه می‌گیرد و سرشاخه‌های اصلی آن عبارت‌اند از رود مولید، رود علی‌آباد، رود شور و رود افین. این رودخانه پس از مشروب ساختن اراضی روستاهای کبودان، زهان و افین به سد مخزنی حاجی‌آباد در ۵

کیلومتری شهر حاجی آباد و در نهایت دق پترگان وارد می شود. طول این رودخانه ۱۳۵ کیلومتر است. با احداث سد حاجی آباد امکان کنترل سیلاب‌ها، توسعه کشاورزی و پرورش آبزیان به وجود آمده است.

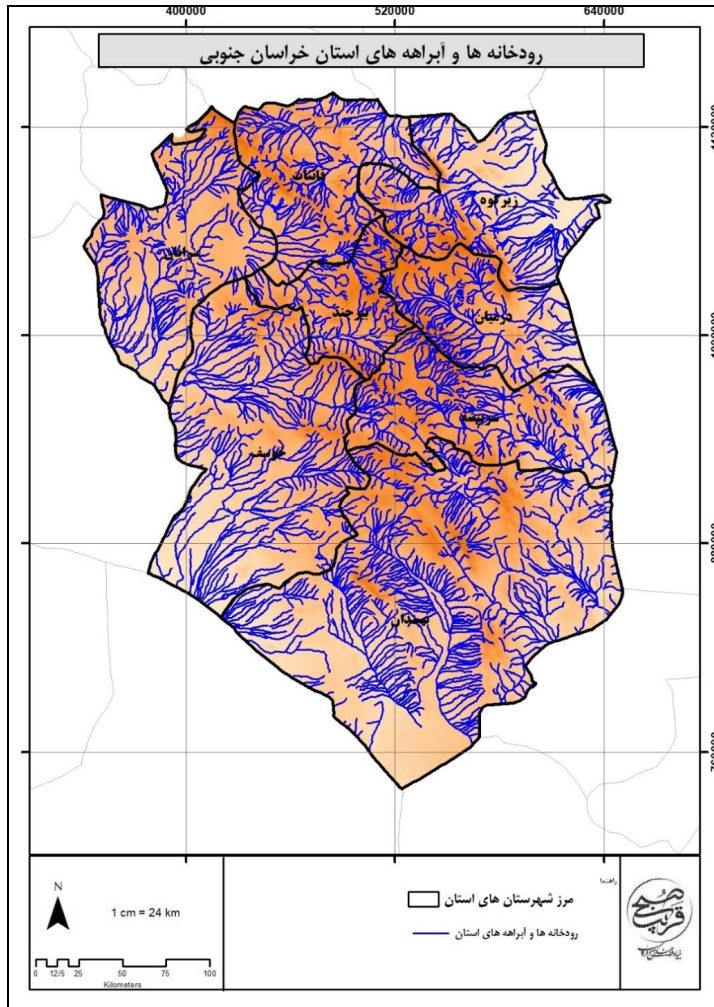
رود زو: این رود از ارتفاعات شمال سرایان سرچشمه می گیرد و با احداث سد مخزنی شهید پارسا در ۲ کیلومتری روستای چرمه، امکان مهار این رود وجود دارد.

رود بلده (چهل): این رود از ارتفاعات کلات و تیرماهی در شهرستان فردوس سرچشمه می گیرد و پس از آبیاری اراضی باغستان و اسلامیه، به کال نمک می ریزد.

رودخانه فخرود: این رودخانه از ارتفاعات شمال غربی شهرستان درمیان در اطراف روستاهای نقنج و نگینان (کوه گینو) سرچشمه می گیرد و از مرکز دشت‌های بورنگ و درمیان (اسدیه) عبور می کند و به سد رزه (در ۳۵ کیلومتری جنوب شرق اسدیه) و در نهایت به دقتندی در افغانستان ختم می گردد. نزدیک‌ترین شهر به این رود شهر اسدیه است. طول این رودخانه تا مرز، ۹۵۵ کیلومتر است و رودهای فرعی جاجنگ، خورشیدان، درمیان و زالیران به آن می پیوندند. با احداث سد زره بر روی این رودخانه ضمن کنترل سیلاب‌ها امکان تهیه آب برای کشاورزی نیز فراهم می شود.

رود بندان: این رود از کوه‌های بی بی مریم واقع در شرق شوسف سرچشمه می گیرد و به دریاچه هامون در مرز ایران و افغانستان می ریزد.

رودخانه شور بیرجند (شاهرود): این رودخانه که تنها رودخانه دائمی حوضه آبریز دشت لوت است، از ارتفاعات شهرستان سریشه سرچشمه می گیرد و پس از زهکشی دشت بیرجند و خوسف به رود گاریجگان می پیوندد و در نهایت به دشت لوت می ریزد. این رودخانه در حوالی بیرجند و خوسف به نام "شاهرود" یا "رود بیرجند" و در پایان، "رود شور" نامیده می شود. طول این رودخانه ۲۸۰ کیلومتر است.

نقشه ۷- رودخانه‌ها و آبراهه‌های استان خراسان جنوبی

۳-۲-۴- پایداری منابع آب

استان خراسان جنوبی در حوزه آبریز اصلی مرکزی، مرزی شرق قرار دارد و حجم کل منابع آب تجدیدشونده برابر با ۱۱۸۳ میلیون مترمکعب در سال است که از این مقدار ۷۱۸ میلیون مترمکعب مربوط به آب‌های زیرزمینی و ۴۶۴ میلیون مترمکعب برای آب‌های سطحی است.

جدول ۱۴- منابع و مصارف آب سطحی و زیرزمینی استان خراسان جنوبی

مشخصات جغرافیایی و اقلیمی		
عنوان	واحد	مقدار
تعداد و نام حوضه‌های آبریز اصلی	حوضه	۲ مرکزی، مرزی شرق
تعداد و نام حوضه‌های آبریز فرعی	حوضه	۴ پترگان، خوف، مرکزی، لوت، هامون هیرمند
میانگین سالانه نزولات جوی	میلی متر	۱۳۰
متوسط سالانه حجم نزولات جوی	میلیون مترمکعب	۱۲۲۲۹
حجم کل منابع آب تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۱۱۸۳
منابع آب سطحی		
عنوان	واحد	مقدار
حجم منابع آب سطحی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۴۶۴
تعداد رودخانه‌های مهم	رودخانه	۴
تعداد رودخانه‌های مرزی	رودخانه	۴
حجم سالانه آب رودخانه‌های مرزی	میلیون مترمکعب	۳۸/۴
حجم سالانه آب در چرخه (خروجی از استان یا ورودی به دریاچه‌ها، کفه‌ها و کویرها)	میلیون مترمکعب	۲۸۸
حجم سالانه آب ورودی از طریق مرزهای استان یا انتقالی به استان	میلیون مترمکعب	۰
منابع آب زیرزمینی		
عنوان	واحد	مقدار
حجم منابع آب زیرزمینی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۷۱۸
تعداد چاه‌ها	حلقه	۲۹۷۸
حجم برداشت سالانه آب از چاه‌ها	میلیون مترمکعب	۸۳۱
تعداد چشمه‌ها	دهنه	۳۲۱۴
حجم سالانه تخلیه از چشمه‌ها	میلیون مترمکعب	۳۳۰
تعداد قنوات	رشته	۶۳۰
حجم سالانه تخلیه از قنوات	میلیون مترمکعب	۷۴
میزان کل برداشت و مصارف		
عنوان	واحد	مقدار
میزان مصرف سالانه از منابع آب زیرزمینی	میلیون مترمکعب	۱۰۸۱/۸
اضافه برداشت سالانه از منابع آب زیرزمینی	میلیون مترمکعب	۱۲۲
میزان برداشت سالانه از منابع آب سطحی استان	میلیون مترمکعب	۶۸/۷
حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی)	میلیون مترمکعب	۱۱۵۰/۴
مصارف سالانه کشاورزی	میلیون مترمکعب	۱۰۸۴/۰۵
مصارف سالانه شرب	میلیون مترمکعب	۵۵/۳
مصارف سالانه صنعت	میلیون مترمکعب	۱۰/۹

شاخص فالکن مارک

فالکن مارک دانشمند سوئدی در مطالعات خود بحران آب را بر اساس مقدار سرانه منابع آب تجدیدپذیر سالانه هر کشور تعریف کرده است. فالکن مارک میزان سرانه آب ۱۷۰۰ مترمکعب در سال را به عنوان شاخص کمبود معرفی کرده است. بر این اساس کشورهایی که دارای سرانه منابع آب سالانه تجدیدپذیر بیش از ۱۷۰۰ مترمکعب هستند، مشکل بحران آب ندارند و کشورهایی که دارای سرانه منابع آب تجدیدپذیر بین ۱۰۰۰ تا ۱۷۰۰ مترمکعب هستند جزو کشورهای با تنش آبی محسوب می‌شوند و کشورهایی که دارای سرانه آب تجدیدپذیر کمتر از ۱۰۰۰ مترمکعب در سال هستند جزو کشورهای با کمبود آب هستند و سرانه آب کمتر از ۵۰۰ مترمکعب در سال، فشار بسیار شدیدی به آن کشور تحمیل می‌کند.

با توجه به جمعیت کشور، در حال حاضر سرانه آب تجدیدپذیر ایران از مرز ۱۷۰۰ مترمکعب عبور کرده و کشور ما وارد دوره تنش آبی شده است. با توجه به تقسیم حجم آب تجدید شونده استان خراسان جنوبی بر جمعیت در سال ۱۳۹۸ (۷۶۸۸۹۸ نفر) عدد ۱۵۳۸/۵۶ به دست آمد. از این رو استان خراسان جنوبی محدوده تنش قرار دارد.

جدول ۱۵- شاخص فالکن مارک و وضعیت منابع آبی استان خراسان جنوبی و ایران

تعیین وضعیت/دسته بندی	شاخص (سرانه/مترمکعب)	عدد شاخص برای ایران و استان خراسان جنوبی
بدون تنش	بالاتر از ۱۷۰۰	-
تنش آبی	۱۷۰۰-۱۰۰۰	ایران و خراسان جنوبی
کم آبی	۱۰۰۰-۵۰۰	-
کم آبی مطلق	کمتر از ۵۰۰	-

شاخص سازمان ملل

بنیاد کمیسیون توسعه پایدار سازمان ملل میزان درصد برداشت از منابع آب تجدیدپذیر در هر کشور را به عنوان شاخص اندازه‌گیری بحران آب معرفی کرده است. بر اساس شاخص مذکور هرگاه میزان برداشت آب یک کشور بیشتر از ۴۰ درصد کل منابع آب تجدیدپذیر آن باشد این کشور با بحران شدید آب مواجه است و اگر این مقدار در حدها ۲۰ تا ۴۰ درصد باشد بحران در وضعیت متوسط و چنانچه این شاخص بین ۱۰ تا ۲۰ درصد باشد بحران در حد متعادل و کمتر از ۱۰ درصد بدون بحران تلقی می‌شود. با توجه به اینکه در ایران هم‌اکنون ۷۰ درصد کل آب تجدیدپذیر کشور مورد استفاده قرار می‌گیرد، ایران در وضعیت بحران شدید آبی قرار دارد.

جدول ۱۶- شاخص سازمان ملل برای بحران آب

محدوده بحرانی	شاخص‌ها
بدون بحران	کمتر از ۱۰ درصد
بحران در حد متعادل	بین ۱ تا ۲۰ درصد
بحران در وضعیت متوسط	بین ۲۰ تا ۴۰ درصد
بحران شدید آب	بیشتر از ۴۰ درصد

حجم آب تجدیدشونده استان خراسان جنوبی برابر با ۱۱۸۳ میلیون مترمکعب است و حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی) ۱۱۵۰ میلیون مترمکعب است. از این رو برداشت از منابع تجدید پذیر استان خراسان جنوبی برابر با ۹۷ درصد است. بنابراین طبق این شاخص استان در وضعیت بحران شدید قرار دارد. شایان ذکر است که حجم مصارف آب (زیرزمینی و سطحی) بیش از حجم آب تجدید شونده است.

شاخص نسبت بحرانی

به منظور مقایسه سطح کم آبی در حوضه‌های آبریز متفاوت می‌توان از شاخص نسبت بحرانی استفاده کرد. آلکامو همکاران (۲۰۰۰) این شاخص را نسبت میزان آب برداشت شده برای استفاده‌های انسانی به کل منابع آب تجدیدپذیر تعریف نموده‌اند. هرچه نسبت بحرانی عدد بزرگ‌تری باشد. فشار بیشتری بر منابع آب وارد می‌شود و به همان میزان هم کیفیت آب مصرف کنندگان پایین دست کاهش می‌یابد.

$$CR = W/WA$$

W = آب برداشت شده

WA = منابع آب در دسترس (منابع آبی تجدیدپذیر)

جدول ۱۷- شاخص نسبت بحرانی و محدوده‌های آن

محدوده بحرانی	شاخص‌ها
۰/۱-۰	بدون تنش
۰/۲-۰/۱	تنش آبی کم
۰/۴-۰/۲	تنش آبی متوسط
۰/۸-۰/۴	تنش آبی زیاد

محاسبه شاخص نسبت بحرانی برای منابع آب استان خراسان جنوبی در سال ۱۳۹۸

کل منابع آبی استان (سطحی و زیرزمینی) $CR=1150/1183=0/97$ تنش آبی زیاد

منابع آب سطحی استان $CR=68/1183=0/057$ تنش آبی زیاد

منابع آب زیرزمینی استان $CR=1081/1183=0/91$ تنش آبی کم

با توجه به نتایج به دست آمده از شاخص‌های ارائه شده در این قسمت مشخص شد که استان خراسان جنوبی در مرحله تنش آبی قرار دارد.

شایان ذکر است که این استان در مرحله بحران آب قرار دارد چراکه با توجه به دو شاخص سازمان ملل و همچنین شاخص نسبت بحرانی این استان در محدوده بحران زیاد آب قرار دارد. علاوه بر این استان به لحاظ شاخص فالکن در سطحی بالاتر از کشور قرار دارد اما در محدوده تنش آبی قرار دارد.

۳-۲-۵- کشاورزی استان

استان خراسان جنوبی از نظر کشاورزی دارای منابع آبی شامل ۳۷۵۵ حلقه چاه، ۲۸۵۴ رشته چشمه ۶۹۴۴ رشته قنات با تخلیه‌ی ۹۰۴/۹۸ میلیون متر مکعب آب می‌باشد.

استان دارای ۳۵۱۷۵ هکتار اراضی زیر کشت محصولات زراعی و ۳۵۱۴۳ هکتار سطح زیر کشت محصولات باغی با تولید ۱۰۵۵۴۱ تن می‌باشد. عمده‌ترین محصولات زراعی استان شامل گندم، جو، پنبه، چغندر قند، سیب‌زمینی، حبوبات، محصولات جالیزی و نباتات عمده‌ترین محصولات باغی شامل زرشک، عناب، زعفران، پسته، انار، خرما، انگور، سنجد و گل نرگس می‌باشد.

جدول ۱۸- میزان تولید و مساحت زیر کشت دارای اراضی زراعی

نوع بهره‌برداری	میزان تولید (تن)	مساحت (هکتار)
آبی	۵۷۳۶۸۹/۵	۶۹۵۱۲/۴۴
دیم	۲۵۰۴۱/۵	۳۸۳۱
کل	۵۹۸۷۳۱	۷۳۳۴۳/۳

جدول ۱۹- محصولات عمده کشاورزی استان

تولید (تن)	سطح کشت (هکتار)	محصول	
۶۲۰۴۹/۷	۱۸۱۷۰	گندم	غلات
۶۳۷۱۶	۱۹۶۰۵	جو	
۰	۰	ذرت دانه‌ای	
۰	۰	برنج	
۱۲۵۷۶۵/۷	۳۷۷۷۵	جمع غلات	
۱۳۵/۴	۱۴۰/۳	نخود	حبوبات
۲۷/۵	۲۸	لوبیا	
۱۲۴/۶	۱۱۹	عدس	
۳۲/۸	۱۵/۱	سایر حبوبات	
۳۲۰/۳	۳۰۲/۴	جمع حبوبات	
۶۸۵۱۲/۵	۴۱۴۷	خربزه	محصولات جالیزی
۵۰۷۰۳/۴	۲۸۶۸	هندوانه	
۱۹۰۱/۷	۱۰۶	خیار	
۶۴۷/۵	۳۹/۹	طالبی	
۲۵۱/۴	۱۹/۲	کدو	
۲۶۶/۳	۲۳/۷	سایر محصولات جالیزی	
۱۲۲۲۸۲/۸	۷۲۰۳/۸	جمع محصولات جالیزی	
۲۵۹۰/۷	۱۲۷	سیب زمینی	سبزیجات
۳۵۶۲	۱۷۸	پیاز	
۹۲۰۰/۳	۴۰۲	گوجه فرنگی	
۴۶۰۳/۶	۳۳۶/۳	سیر خشک	
۸۸۴/۳	۶۱/۶	هویج فرنگی	
۶۳۵۱/۱	۲۷۴/۴	بادمجان	
۱۱۶۹۰/۳	۶۱۶/۴	شلغم	
۳۶۱۱/۱	۱۹۱/۹	سایر سبزیجات	
۴۲۴۹۳/۴	۲۱۸۷/۶	جمع سبزیجات	
۱۷۹۲۵/۱	۷۱۷۰	پنبه	محصولات صنعتی
۰	۰	منداب	
۲۹۹۲۳	۷۰۰/۱	چغندر قند	
۶۰۰	۶۰۰	کنجد	
۶۴	۶۱	کلزا	
۰	۰	شاهدانه	
۵/۱	۱۳/۹	گلرنگ	
۱۰	۱۰	آفتابگردان روغنی	
۴۸۵۲۷/۲	۸۵۵۵	جمع محصولات صنعتی	
۳۲۸۱۲/۵	۳۱۲۵	یونجه	
۷۱	۱۰	شیدر	

۳۷۹۶/۵	۱۹۷۱/۹	ارزن	نباتات علوفه ای
۲۵۳۳۶	۵۴۲	ذرت علوفه ای	
۹۹۵۶۵	۱۴۳۹/۵	ذرت خوشه ای	
۳۲۲۰۴/۴	۹۵۸/۱	چغندر علوفه ای	
۷۴۸/۱	۵۶/۶	هویج علوفه ای	
۱۱۸۰۲/۹	۷۶۰/۴	شلغم علوفه ای	
۴۹۰۵۸/۲	۳۷۳۵/۲	خصیل	
۴۹۸/۲	۱۰۶/۲	سایر نباتات علوفه ای	
۲۵۵۸۹۲/۸	۱۲۷۰۴/۹	جمع نباتات علوفه ای	
۱۳۶۷/۴	۲۲۲۱/۷	زیره	سایر محصولات
۱۵۰۱	۱۱۲۷	هنداونه بذری	
۶۴/۱	۹۱/۲	کدوبذری	
۲۴۰/۹	۲۱۰	آفتابگردان آجیلی	
۲۶۴/۱	۹۶۳/۱	خاکشیر	
۱۱/۳	۱/۶	سایر محصولات	
۳۴۴۸/۸	۴۶۱۴/۶	جمع سایر محصولات	
۵۹۸۷۳۱	۷۳۴۴۳/۳	جمع کل استان	

۳-۲-۶- پوشش گیاهی و جانوری

در شمال این مناطق شهرهای طبس، خور و انارک و در مرکز آن شهر نهبندان واقع شده است. همچنین دشت لوت و کویر نمک از مهم‌ترین بخش‌های آن به شمار می‌آیند. پوشش گیاهی این مناطق بسیار فقیر بوده به نحوی که این مناطق اکثراً به مسیل‌های فصلی محدود شده‌اند. در بخش مرکزی عملاً پوشش گیاهی قابل‌ملاحظه‌ای وجود ندارد. سطح وسیعی از این مناطق به دلایلی از جمله دخالت انسان، انباشته شدن مقادیر زیاد نمک در گودال‌های مرطوب و حرکت تپه‌های ماسه‌ای فاقد هرگونه رُستنی است.

جدول ۲۰- مساحت پارک‌های جنگلی طبیعی، فضاها سبز و ذخیره‌گاه‌های جنگلی استان

در پایان سال ۹۸

پوشش گیاهی	مساحت (هکتار)
پارک‌های جنگلی طبیعی	۲۳۴/۵
فضاهای سبز	۱۳۰
ذخیره‌گاه‌های جنگلی	۱۰۹۴۳
جمع کل عرصه‌های جنگلی	۶۲۷۷۲۲

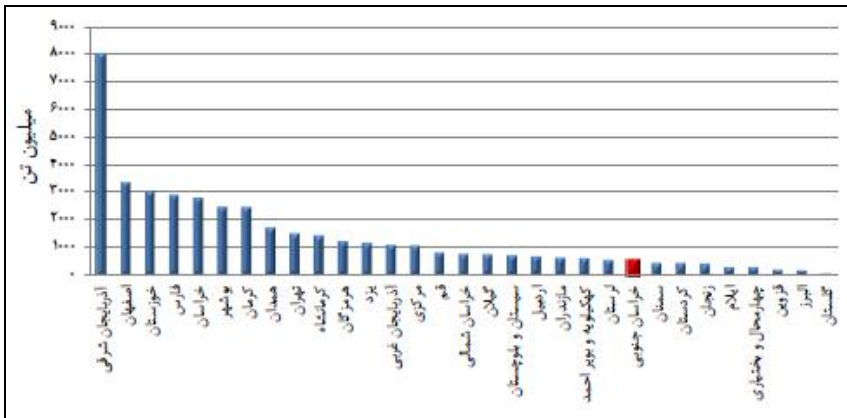
جدول ۲۱- مساحت جنگل‌ها، مراتع و پدیده‌های بیابانی تا سال ۱۳۹۸

مساحت (هکتار)		شرح
۱۵۵۲۰۹/۴		جنگل
۸۴۸۵۰۷۴/۲	۶۲۷۷/۹	خوب (پر تراکم)
	۹۳۹۶۶۶/۲	متوسط (نیمه تراکم)
	۷۵۳۹۱۳۰/۲	فقیر (تراکم کم)
۴۵۲۵۷۸۵/۱		بیابان
۸۲۱۸۳		بیشه زارها

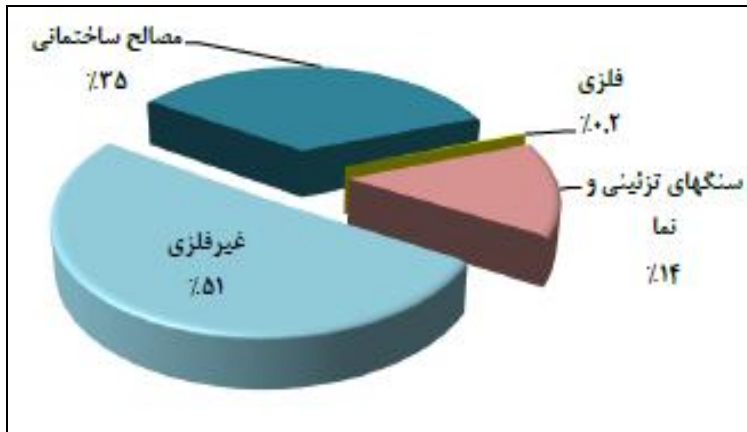
گونه های جانوری متنوع در منطقه زیست می کنند، زیرا ارتفاعات، ورزش باد و اشکال زمین شناختی بر میزان پراکنش و زیستگاه های گونه تأثیر گذاشته است.

۳-۲-۷- وضعیت کانسارهای معدنی

سهم گروه‌های معدنی از کل ذخیره استان به صورت مواد غیر فلزی ۵۱ درصد (برابر ۲۵۷ میلیون تن) مصالح ساختمانی ۳۵ درصد (برابر ۱۷۶ میلیون تن) سنگ‌های تزئینی و نما ۱۴ درصد (برابر ۷۰ میلیون تن) و مواد فلزی ۰/۲ درصد (برابر ۹۴۵ هزار تن) می‌باشد.

نمودار ۳- میزان ذخایر مواد معدنی استان خراسان جنوبی

نمودار ۴- درصد ذخایر انواع مواد معدنی در استان خراسان جنوبی

علی‌رغم سهم ناچیز استان از لحاظ مجموع ذخیره و تولید مواد معدنی کشور، اما با در نظر گرفتن نوع ماده معدنی استان خراسان جنوبی دارای ذخایر ارزشمندی به‌ویژه در گروه کانی‌های غیرفلزی است. مهم‌ترین رتبه‌های معدنی استان به شرح زیر می‌باشد:

رتبه اول ذخیره دولومیت (۲۲۳ میلیون تن) معادل ۶۵ درصد از کل ذخیره دولومیت کشور

رتبه اول ذخیره دیاتومیت (۱/۲ میلیون تن) معادل ۷۰ درصد از کل ذخیره دیاتومیت کشور

رتبه اول ذخیره بنتونیت (۲۰ میلیون تن) معادل ۵۲ درصد از کل ذخیره بنتونیت کشور

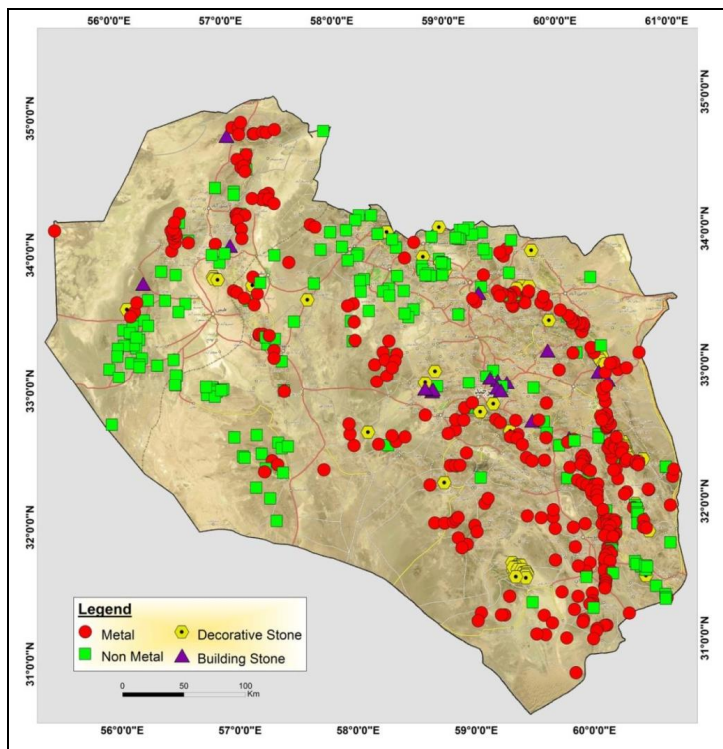
رتبه اول ذخیره منیزیت (۳/۶ میلیون تن) معادل ۸۶ درصد از کل ذخیره منیزیت کشور **رتبه چهارم** ذخیره کرومیت (۴۴۵ میلیون تن) معادل ۱۴ درصد از کل ذخیره کرومیت کشور

رتبه دوم ذخیره گرانیت (۶۳ میلیون تن) معادل ۱۶ درصد از کل ذخیره گرانیت کشور

بیشترین ضریب توزیع مکانی معادن در شهرستان طبس است. بعد از شهرستان طبس، شهرستان‌های نهبندان و سربیشه بیشترین توزیع مکانی معادن را دارند. شاید بتوان دلیل این امر را پراکندگی واحدهای زمین‌شناختی چون سنگ‌های اولترامافیک و سری‌های افیولیتی در این شهرستان‌ها دانست که معادنی چون منیزیت، کرومیت، در این شهرستان‌ها نسبت بیشتری را شامل می‌شوند. همچنین وجود سنگ‌های آذرین درونی و بیرونی توزیع معادن گرانیت و بنتونیت در این شهرستان‌ها تعداد معادن این شهرستان‌ها را نسبت به سایر شهرستان‌های استان افزایش داده است.

جدول ۲۲- مشخصات عمومی معادن در حال بهره‌برداری بر حسب نوع استخراج

تعداد شاغلین	تعداد معادن		جمع کل	نوع استخراج
	نحوه مدیریت			
	عمومی	خصوصی		
۵۱۴۷	۲	۱۲	۱۴	استخراج زغال سنگ خشک
۱۱۴	۰	۳	۳	استخراج سنگ آهن
۱۰	۰	۱	۱	استخراج سنگ سرب و روی
۳۱	۱	۱	۲	استخراج سنگ طلا
۳۹۹	۰	۲	۲	استخراج سنگ مس
۴۶	۰	۴	۴	استخراج سنگ کرومیت
۷	۰	۲	۲	استخراج سنگ منگنز
۲۳	۰	۱	۱	استخراج بوکسیت
۱۴	۰	۳	۳	استخراج شن و ماسه
۶۰۱	۱	۴۶	۴۷	استخراج سنگ‌های تزئینی
۹۷	۰	۲۱	۲۱	استخراج سنگ لاشه
۱۰۰	۳	۳	۶	استخراج سنگ آهک
۳۱	۱	۵	۶	استخراج سنگ گچ
۱۵۵	۰	۳۶	۳۶	استخراج کائولن و خاک نسوز
۴	۰	۲	۲	استخراج دولومیت
۹۵	۰	۳۳	۳۳	استخراج بنتونیت و گل سرشوی
۹	۰	۲	۲	استخراج باریت
۷۴۴۲	۱۰	۲۰۵	۲۱۵	کل

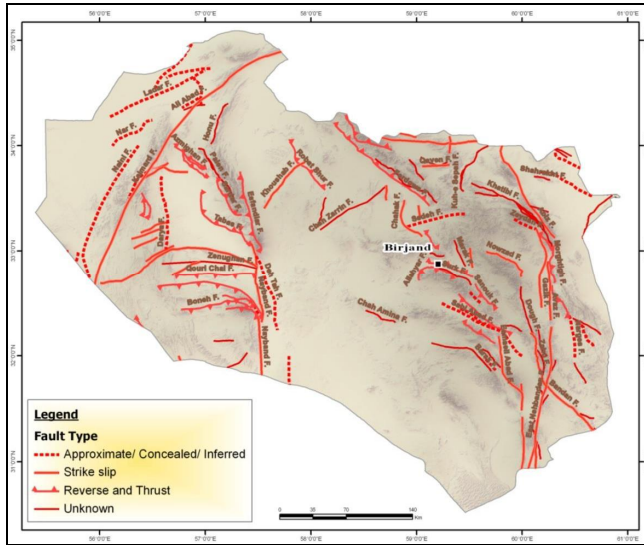
نقشه ۸- پراکندگی گروه‌های معدنی استان خراسان جنوبی

۸-۲-۳- مخاطرات محیطی

۸-۲-۳-۱- زلزله

استان خراسان جنوبی به دلیل وجود گسل‌های فعال هر ۱۳ تا ۱۵ سال با یک زلزله‌ی مخرب با بزرگی بیشتر از ۵/۶ ریشتر مواجه بوده و هر ساله بیش از ۶۰۰ زمین‌لرزه کمتر از چهار ریشتر در استان به ثبت می‌رسد.

در ۵۰ سال گذشته شش زمین‌لرزه مخرب در محدوده‌ی استان به وقوع پیوسته است. گسل نهبندان در جنوب استان فعال‌ترین و بزرگ‌ترین گسل استان خراسان جنوبی است. با توجه به وضعیت حادثه‌خیزی استان خراسان جنوبی و قرار داشتن بر روی کمربند زلزله و درجه حادثه‌خیزی بسیار بالای این منطقه، توجه به امر پیشگیری و هشدار قبل از حادثه ضروری است و همچنین پرداختن به بازسازی بافت‌های فرسوده را غیرقابل اجتناب می‌نماید.

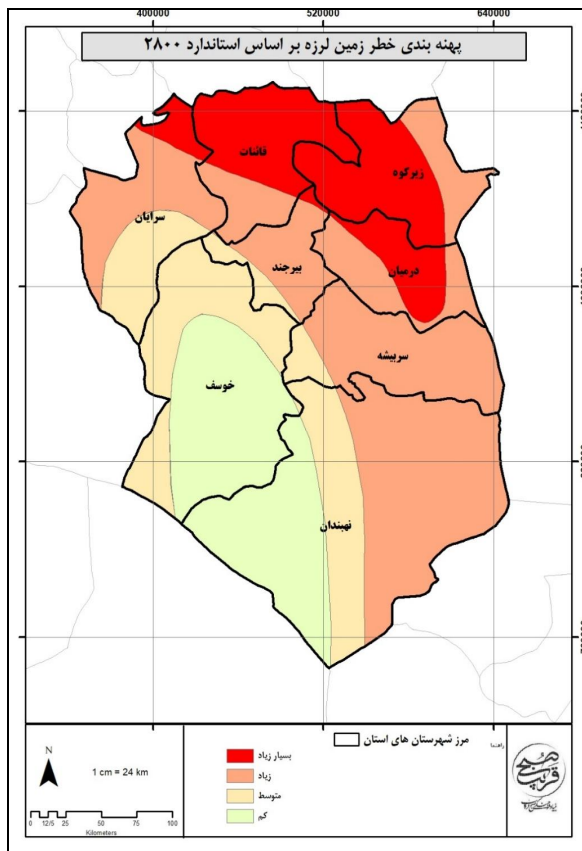

نقشه ۹- گسل‌های اصلی استان خراسان جنوبی

زلزله خیز بودن جنوب خراسان و به‌ویژه زمین‌لرزه‌های بزرگ تاریخی در منطقه بیرجند و قاین از عوامل ایجاد و تشدید فعالیت زمین‌لغزه‌ها بوده است که نمونه بارز آن در زمین‌لرزه اردیبهشت‌ماه ۱۴ منطقه بیرجند و قاین با ایجاد و گسترش درز و شکاف در اکثر توده‌های لغزش یافته منطقه همراه بوده است. فعالیت و جابجایی در زمین‌لغزه شمال پامرغ نمونه این تأثیر است. نقشه پهنه‌بندی خطر لرزه‌ای نشان می‌دهد که در استان خراسان جنوبی هر چهار نوع منطقه یعنی مناطق با خطر لرزه‌خیزی خیلی بالا، بالا، متوسط و پائین وجود دارد که از میان آن‌ها، مناطق با خطر لرزه‌ای خیلی بالا، بیشترین وسعت و مناطق با خطر لرزه‌ای پایین کمترین وسعت را دارند. با توجه به مشخصات زمین‌لرزه‌هایی که قادر به ایجاد پارامترهای جنبش زمین می‌باشند، زمین‌لرزه‌های طراحی مطابق با آیین‌نامه طراحی ساختمان‌ها در برابر زلزله (استاندارد ۲۸۰۰) مناطق مختلف کشور را از دیدگاه خطر لرزه‌ای به چهار قسمت تقسیم می‌نماید. این چهار قسمت عبارت‌اند از:

- مناطق با خطر نسبی خیلی زیاد (شتاب $g \leq 0.35$)
- مناطق با خطر نسبی زیاد (شتاب $g = 0.30$)
- مناطق با خطر نسبی متوسط (شتاب $g = 0.25$)
- مناطق با خطر نسبی کم (شتاب $g \geq 0.20$)

بر اساس نقشه پهنه‌بندی خطر نسبی زمین‌لرزه اکثریت گستره استان خراسان جنوبی در محدوده با خطر نسبی زیاد قرار دارد. بر این اساس، بیشتر مساحت استان خراسان جنوبی، به عبارتی در حدود چهارپنجم مساحت استان در منطقه خطر بالا و بسیار بالا و یک‌پنجم باقیمانده در منطقه خطر زمین‌لرزه متوسط و کم قرار گرفته است. بیشترین میزان تراکم جمعیت مربوط به شهرستان بیرجند و کمترین آن شهرستان طبس می‌باشد. بر پایه نقشه پهنه‌بندی خطر نسبی زمین‌لرزه شهرستان بیرجند در محدوده با خطر بالای زمین‌لرزه واقع شده است.

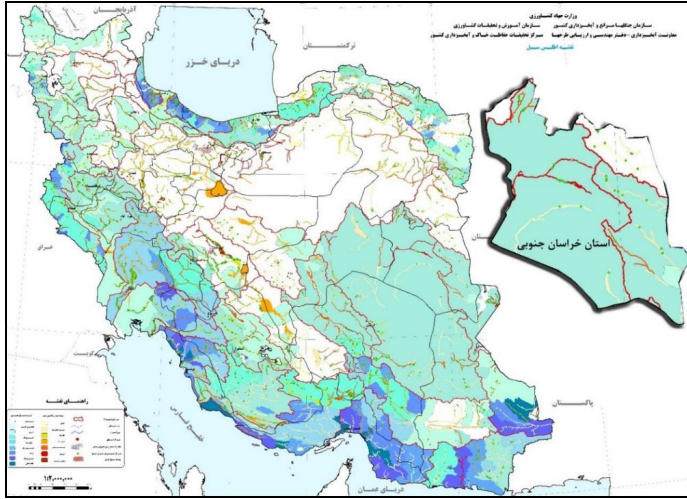
نقشه ۱۰- پهنه‌بندی خطر زمین لرزه بر اساس استاندارد ۲۸۰۰

۳-۲-۸-۲- سیل

بی‌شک مهم‌ترین علت وقوع سیل در رودخانه‌ها و مسیل‌های کشور، بارش در حوضه آبریز مناطق سیل گرفته و بالادست آن‌ها می‌باشد، اما آنچه که مهم است بررسی دلایل تشدید خسارات سیل ناشی از چنین بارندگی‌هایی می‌باشد. پهنه سیلاب در محدوده استان بیشتر در نواحی غرب و جنوب غرب قابل قرار گرفته

است. از آنجا که این نواحی در محدوده کویر مرکزی قرار دارند و وسعت بالای سیلاب‌دشت‌ها در این محدوده، تلاقی پهنه‌های سیل گیر و رودخانه‌ها خطر چندانی برای اراضی حاشیه رودخانه ایجاد نمی‌کند. تقابل پهنه‌های سیل‌گیر با رودهای استان می‌تواند به نوعی در افزایش خطر سیلاب مؤثر باشد. رودخانه‌هایی که پهنه‌های سیل‌گیر وسیع در نزدیکی آن‌ها قرار دارند بسیار زودتر از سایر رودخانه‌ها در معرض فرسایش می‌باشند. از طرفی دیگر در محدوده این رودخانه‌ها افزایش سیلاب، سبب پر شدن گنجایش رودخانه و در نهایت ورود به سیلاب‌دشت می‌شود که این خود باعث بروز پهنه‌های سیل‌گیر جدید می‌شود. ورود طغیان‌های رودخانه‌ها با دبی پیک بالا، علاوه بر تخریب بستر و دیواره رودخانه، سبب بروز آسیب جدی به مناطق مسکونی و اراضی کشاورزی ناحیه سیلاب‌دشت می‌گردد.

وضعیت پهنه‌های سیل‌گیر و نقاطی که در معرض خطر سیل هستند به شدت می‌تواند بر وضعیت کاربری اراضی و پوشش گیاهی منطقه اثرگذار باشد. اگر نقطه یا نقطاتی از یک محدوده در معرض سیل باشند، کشت و کار و زراعت در آنجا رونقی نخواهد داشت و همچنین ایجاد سکونتگاه در این محدوده نیز چندان کار متوقع و شایسته‌ای نیست. مضاف بر این وجود پهنه‌های سیل‌گیر در دراز مدت می‌تواند یک زمین مرتعی را شورزار مبدل کند که این‌ها همه بیان از تأثیر این پهنه‌ها بر وضعیت کاربری اراضی یک منطقه دارد. با توجه به گسترش و مراتع متراکم و نیمه متراکم در شمال استان، قسمت عمده‌ای از این مراتع در پهنه‌های سیل‌گیر قرار گرفته‌اند. گرچه وجود پوشش مرتعی در حاشیه جریان‌های سطحی به مهار و کنترل جریان کمک می‌کند؛ ولی این خود تهدیدی برای این مراتع به حساب می‌آید. شهرستان نهبندان به لحاظ پوشش گیاهی گیاهان متراکم از سیلاب تأثیر نپذیرفته است. پوشش مرتعی کم تراکم به صورت یکنواخت در سرتاسر استان وجود دارد و از این جهت انتظار می‌رود که خطرپذیری این اراضی در برابر سیلاب نیز از یک روال خاص و یک‌نواخت در استان تبعیت نماید. مراتع کم تراکم در معرض خطر سیل به مراتب بیش از مراتع نیمه متراکم و متراکم است. مراتع کم تراکم در شهرستان فردوس از وجود پهنه‌های سیل‌گیر تأثیر نگرفته و از سیلاب‌های مخرب در امان است. پس از مناطق مسکونی و نقاط جمعیتی، زراعت‌های آبی و باغات مهم‌ترین اراضی از نظر حفظ در قبال سیلاب هستند. این اهمیت به خاطر وجود سرمایه‌گذاری در این بخش و حیاتی بودن زراعت آبی و باغات در تأمین درآمد و اشتغال و سرمایه‌گذاری در منطقه می‌باشد. این خطرپذیری به صورت یکنواخت در سراسر استان توزیع شده است. بر اساس نقشه پهنه‌بندی خطر سیل، استان خراسان جنوبی دارای شدت سیل‌خیزی خیلی کم تا کم بوده و همچنین استان از نظر میزان خطر سیل دارای درجه نسبتاً خفیف تا نسبتاً شدید است.

نقشه ۱۱- نقشه اطلس سیل ایران و استان خراسان جنوبی

۳-۸-۲-۳- خشکسالی

تمامی نتایج حاصل از محاسبه SPI نشان دهنده وقوع خشکسالی‌های شدید تا بسیار شدید در شاخص خشکسالی ایستگاه‌های هواشناسی مورد مطالعه استان می‌باشد. این وضعیت در محاسبات مربوط به شاخص خشکسالی با دوره‌های زمانی مختلف ملاحظه می‌گردد. از آنجایی که خشکسالی با دوره‌های بیشتر از ۶ ماهه می‌تواند تأثیر بسزایی بر منابع آبی استان داشته باشد؛ افزایش فراوانی این خشکسالی‌ها از اهمیت بیشتری برخوردار است.

بررسی خشکسالی‌های سه ماهه نشان می‌دهد در ایستگاه نهندان بیشترین خشکسالی مربوط به فصل زمستان بوده به طوری که طی ۱۳ سال از ۲۶ سال زمستان خشکی در منطقه حاکم گردیده است. ایستگاه‌های فردوس، زیرکوه و نوغاب نیز در هر سه فصل بهار، پاییز و زمستان دچار خشکسالی شدید بوده که شدت خشکسالی در فصل زمستان بیشتر است. در مورد ایستگاه سینوپتیک بیرجند ۱۳ مورد خشکسالی در فصل زمستان و ۱۱ مورد خشکسالی در فصول بهار و پاییز ملاحظه می‌گردد که نشان دهنده کاهش بارندگی‌ها در این فصل است. ایستگاه طبس نیز در طول دوره آماری مورد مطالعه دو بار خشکسالی خیلی شدید را در فصل بهار و پاییز تجربه کرده است. به طور کلی در دوره آماری مورد مطالعه ۳ مورد خشکسالی فصلی متوسط داشته که این مسئله قطعاً روی منابع آب زیرزمینی آن منطقه تأثیر گذاشته است. ایستگاه اسدآباد نیز به طور متوسط در طول دوره آماری ۹ مورد خشکسالی متوسط تا ملایم در کلیه فصول خود داشته است. فریز، خنگ، خور و موسویه ۸ سال پیاپی از سال ۱۳۸۴ تا سال ۱۳۹۲ دچار خشکسالی بوده‌اند و در ایستگاه‌های رقه، طبس، قاین، فردوس و بشرویه نیز

بارندگی‌های زمستانه کاهش یافته و موجب شده که ۱۵ سال خشکسالی در فصل زمستان دیده شود. و بالاخره در ایستگاه نهبندان نیز بارندگی‌های زمستانه و پاییزه به شدت کاهش یافته بطوریکه از ۱۷ سال خشکسالی در فصل زمستان دو دوره ۵ ساله آن متوالی بوده است ولی شدت خشکسالی درازمدت در این منطقه ملایم تا متوسط بوده است.

۳-۲-۹- کاربری اراضی

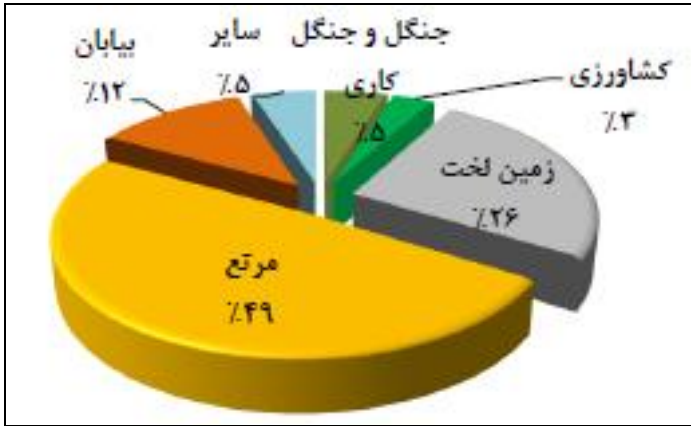
از مجموع مساحت استان ۴۹ درصد مربوط به مراتع، ۲۶ درصد مربوط زمین‌های لخت و ۱۲ درصد بیابان است. اراضی کشاورزی تنها ۳ درصد از مساحت استان را به خود اختصاص داده است. از مجموع مساحت استان ۴۹ درصد را مراتع تشکیل داده است. مراتع استان خراسان جنوبی در گذشته در مقایسه با مراتع موجود، بسیار غنی‌تر بوده‌اند اما به دلیل عدم توجه و دخالت عوامل مختلفی همچون چرای بی‌رویه، خشک‌سالی، شخم زمین برای کشت دیم، بوته‌کشی و جمع‌آوری گیاهان دارویی، سطح وسیعی از مراتع از بین رفته‌اند. انواع مراتع استان عبارت انداز:

مراتع متراکم (خوب): گسترش این مراتع در بخش‌های شمالی بیشتر از سایر مناطق استان است. علف‌زارهای یک ساله و چندساله و بوته‌های درمنه در این مراتع می‌روید. بیشترین سطح این مراتع به ترتیب در شهرستان‌های قائنات، سرایان و بیرجند واقع شده است.

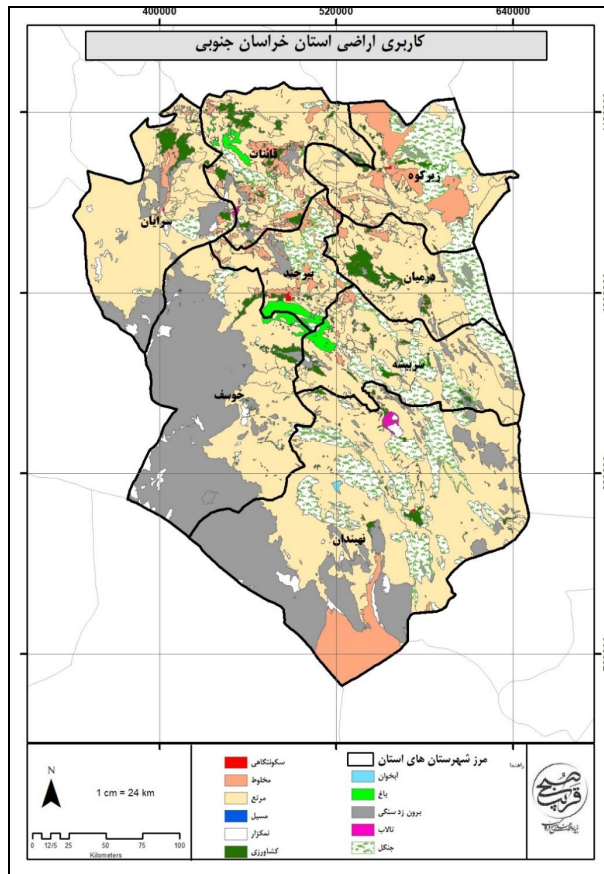
مراتع نیمه متراکم (متوسط): این مراتع در نقاط مختلف استان دیده می‌شوند. پوشش گیاهی این نوع مراتع شامل گیاهان علفی یک ساله و چند ساله و بوته‌هاست. بیشترین مساحت این نوع مراتع در شهرستان قائنات دیده می‌شود.

مراتع کم ارتفاع (مراتع بیابانی یا فقیر): با توجه به شرایط اقلیمی منطقه، این مراتع بخش وسیعی از استان را در بر می‌گیرند. مراتع کم ارتفاع از نظر پوشش گیاهی بسیار فقیرند. این نوع مراتع در محدوده شهرستان بیرجند واقع‌اند.

حدود ۱۲ درصد مساحت استان خراسان جنوبی را بیابان‌ها تشکیل داده‌اند که این مقدار بیش از ۶ درصد از بیابان‌های کل کشور را شامل می‌شود. این بیابان‌ها شامل اراضی کویری، تپه‌های ماسه‌ای، اراضی شور و نم‌کزار است که در نواحی غربی، جنوبی و شرقی استان پراکنده شده و به شکل نعل اسب کوه‌ها را در بر گرفته‌اند. ۲۶ درصد مساحت استان را زمین لخت تشکیل داده که در بخش‌های جنوبی و غربی مشخص‌اند.

نمودار ۵- سهم انواع اراضی در استان خراسان جنوبی

نقشه ۱۲- کاربری اراضی استان خراسان جنوبی

۳-۲-۱۰- مناطق حفاظت شده

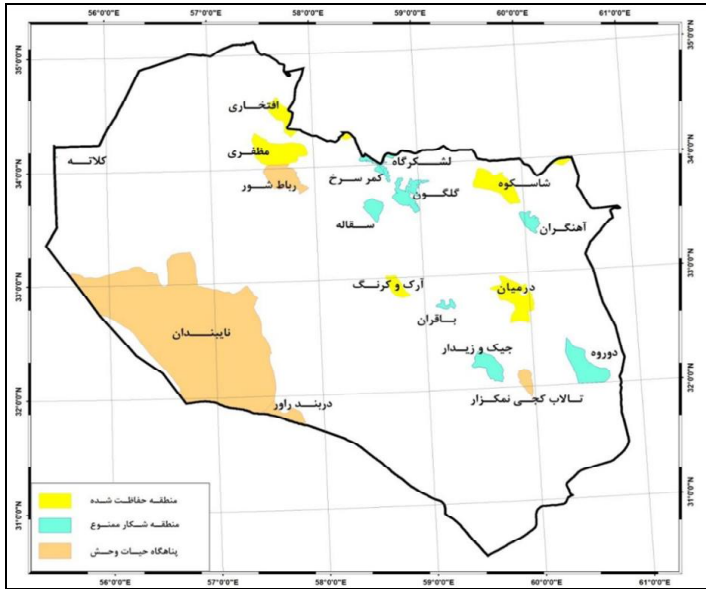
بر اساس گزارش اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان خراسان جنوبی مناطق تحت مدیریت استان شامل ۴ منطقه حفاظت شده (۲۷۲۴۱۹ هکتار) و ۶ منطقه شکارممنوع (۳۱۳۹۲۴ هکتار) و همچنین ۲ پناهگاه حیات وحش (۱۵۲۱۴۹۳ هکتار) می‌باشد.

جدول ۲۳- موقعیت و مساحت مناطق حفاظت شده استان

موقعیت	مساحت (هکتار)	منطقه حفاظت شده
شهرستان خوسف	۳۰۰۰۰	منطقه حفاظت شده آرک و گرنگ
شهرستان قائن	۷۰۳۰۰	منطقه حفاظت شده شاسکوه
واقع در در فاصله ۶۸ کیلومتری شهرستان بیرجند و در فاصله ۲۵ کیلومتری شمال شهرستان سریشه	۷۹۳۱۱	منطقه حفاظت شده درمیان
غرب شهرستان فردوس	۹۲۸۰۸	منطقه حفاظت شده مظفری

جدول ۲۴- موقعیت و مساحت مناطق شکارممنوع استان

موقعیت	مساحت (هکتار)	منطقه شکارممنوع
شهرستان بشرویه	۴۷۰۰۰	منطقه شکارممنوع خدا آفرید
شهرستان بشرویه	۸۸۰۰۰	منطقه شکارممنوع عشق آباد
سریشه- نهبندان	۷۸۰۰۰	منطقه شکارممنوع درح
قاین سرایان	۳۵۰۰۰	منطقه شکارممنوع لشکرگاه
سریشه- نهبندان	۴۲۰۰۰	منطقه شکارممنوع جیک و زیدر
سرایان	۲۳۹۲۴	منطقه شکارممنوع سه قلعه
فردوس	۴۵۰۰	پناهگاه حیات وحش کفترکوه
طیس	۱۵۱۶۹۹۳	پناهگاه حیات وحش نایبندان

نقشه ۱۳- مناطق تحت حفاظت محیط زیست استان خراسان جنوبی

۳-۳- بررسی نظام اجتماعی-جمعیتی

۱-۳-۳- بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی استان خراسان جنوبی

۱-۱-۳-۳- تعیین عوامل و فرایندهای فرهنگی مانع و پیشبرنده توسعه استان خراسان جنوبی

توسعه اجتماعی با چگونگی و شیوه زندگی افراد یک جامعه پیوند تنگاتنگی دارد و ناظر بر بالا بردن سطح زندگی عمومی از طریق ایجاد شرایط مطلوب و بهینه در زمینه‌های فقرزدایی، تغذیه، بهداشت، مسکن، اشتغال، آموزش و چگونگی گذران اوقات فراغت می‌باشد. توسعه اجتماعی باید به رفاه و آسایش بیشتر افراد جامعه منجر شود تا افراد رضایت بیشتری از زندگی داشته باشند. توسعه اجتماعی، یک حوزه میان رشته‌ای و میان بخشی در جست و جوی بهزیستی مادی و اجتماعی مردم در همه سطوح جامعه تعریف می‌شود. از طرفی دیگر توسعه اجتماعی در برگیرنده بعدی از توسعه است که بر کنش و واکنش‌های انسانی، نهادها و روابط اجتماعی با یکدیگر تأکید می‌ورزد و بر آن‌ها تمرکز می‌نماید. امروز طرح رویکرد اجتماع محور در فرایند مدیریت و برنامه‌ریزی سبب شده که سنجش میزان توسعه یافتگی بر مبنای شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی بخش مهمی از جریان تحقیق در راستای رفع نابرابری‌های منطقه‌ای به حساب آید (سرور و خلیجی، ۱۳۹۴). به طور کلی در مسیر رسیدن به توسعه عواملی وجود دارد که مانع و عواملی نیز پیشبرنده توسعه است که پژوهشگران نیز در

صدد شناخت این عوامل هستند؛ شناسایی عوامل مانع و یا پیشبرنده توسعه این امکان را فراهم می‌نماید که در شناخت و تحلیل روند تغییرات نیروهای پیشران توسعه در استان به یک چارچوب مشخص دست یافت. در واقع هدف از شناخت عوامل و فرایندهای فرهنگی و اجتماعی در نهایت دستیابی به چارچوبی جامع از این عوامل در ارتباط با توسعه استان است؛ اینکه روند تغییرات شاخص‌ها و مؤلفه‌های فرهنگی و اجتماعی استانی به طور کلی در راستای توسعه و به عنوان بستر ساز و محرک توسعه عمل می‌کنند یا اینکه در فرایند توسعه به عنوان اختلال ایجاد می‌کنند (گزارش آمایش استان گیلان، ۱۳۹۷).

۳-۱-۲- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی پیشبرنده توسعه

در رابطه با مهم‌ترین عامل پیشبرنده توسعه استان می‌توان به سرمایه اجتماعی بالای استان در همه سطوح اشاره کرد. این عامل که در سطح استان در قالب ۴ بعد و ۴۴ متغیر ساخته شده است که متأثر از زمینه‌ها و گذشته فرهنگی استان و اعتماد بالای مردم استان به یکدیگر باشد. از مهم‌ترین متغیرها در جهت توسعه می‌توان به اعتقاد به مطلوب بودن جامعه، اعتماد سازمانی بالا، نگاه مثبت به آینده، سطح بالای اعتقاد نسبت به موفقیت نهادها، کیفیت خدمات سازمانی و ... اشاره کرد که خود می‌تواند به عنوان عاملی قوی در جهت جمع‌آوری مردم در زمینه‌های مختلف و افزایش مشارکت مردم را فراهم کند، باشد. همه متغیرهای مربوط به سرمایه اجتماعی در استان خراسان جنوبی به جز دو متغیر میانگین بالاتری نسبت به کل کشور داشته‌اند که این موضوع زمینه‌ساز پذیرش بهتر برنامه‌های توسعه توسط مردم در استان می‌تواند باشد. البته باید توجه داشت که به دلیل افزایش میزان آسیب‌های اجتماعی در استان اگر کنترلی روی آن‌ها شکل نگیرد، امکان دارد بر روی سرمایه اجتماعی تأثیر منفی گذاشته و در بلندمدت تبدیل به مانعی در جهت توسعه شود.

۳-۱-۳- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی مانع توسعه

از موانعی که در حوزه فرهنگی در استان خراسان جنوبی وجود دارد می‌توان به عدم توجه و تعهد مردم استان به فرهنگ بومی خود اشاره کرد که از موانع مهم توسعه استان به شمار می‌رود از دیگر موانع توسعه در استان خراسان جنوبی می‌توان به عدم توجه مردم به علم و دانش، وجود تعارضات و ناسازگاری‌های اجتماعی و عدم توجه مسئولین به مسائل فرهنگی در استان اشاره کرد. همچنین از موانع مهم در حوزه اجتماعی باید به مواردی همچون آمادگی پایین در مشارکت و کمک به سازمان‌ها، پایین بودن میزان افتخار به ایرانی بودن، افزایش میزان

طلاق در استان و میزان بالای قاچاق مواد مخدر اشاره کرد که بالاترین نرخ مواد مخدر کشف شده را در کشور داشته است. باید توجه داشت که این عوامل بر روند توسعه استان تأثیر منفی خواهد گذاشت.

۳-۱-۴- وضعیت شاخص‌های توسعه انسانی در استان خراسان جنوبی

مسائل و مشکلات اجتماعی

بیکاری

نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر تا سال ۱۳۹۷ استان خراسان جنوبی در جدول زیر مشخص است؛ همان‌طور که در جدول زیر مشاهده می‌شود نرخ بیکاری در استان از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰ رو به کاهش و در سال ۱۳۹۰ افزایش داشته و در سال ۱۳۹۷ مجدداً کاهش پیدا کرده است؛ همچنین باید توجه داشت که در همه سال‌های بررسی شده نرخ بیکاری استان از نرخ بیکاری کل کشور پایین‌تر بوده و وضعیت استان به نسبت متوسط استان‌های کشور مناسب‌تر بوده است.

جدول ۲۵- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر

استان	۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷
خراسان جنوبی	۱۳/۶	۱۱	۸/۴	۱۰/۷	۸/۵
کل کشور	۱۴/۲	۱۱/۳	۱۲/۳	۱۲/۴	۱۲

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان خراسان جنوبی، ۱۳۹۷

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی در استان خراسان جنوبی و کل کشور را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول نرخ بیکاری در استان خراسان جنوبی در مناطق شهری نسبت به مناطق روستایی بالاتر بوده است؛ همچنین همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود نرخ بیکاری در مناطق شهری استان خراسان جنوبی در سال ۱۳۹۸ برابر ۷/۲ درصد و در مناطق روستایی ۶/۶ درصد بوده است که در مقایسه با نرخ بیکاری کل کشور در مناطق شهری و روستایی وضعیت بهتری داشته است. باید به این نکته نیز توجه داشت که نرخ بیکاری در مناطق شهری استان به نسبت کل کشور کمترین نرخ بیکاری بوده است. استان خراسان جنوبی در سال ۱۳۹۸ در رابطه با نرخ بیکاری جزو استان‌هایی بوده است که کمترین نرخ بیکاری را در کشور داشته و از این حیث رتبه ۳۱ را داشته است. در رابطه با نرخ بیکاری در مناطق روستایی در سال ۱۳۹۸ نیز استان خراسان جنوبی جزو ۵ استانی است که دارای کمترین نرخ بیکاری است.

جدول ۲۶- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی

نقاط روستایی		نقاط شهری		جمع		سال	
رتبه	نرخ	رتبه	نرخ	رتبه	نرخ		
۲۹	۵	۲۳	۱۱/۴	۲۵	۸/۶	خراسان جنوبی	۱۳۹۴
-	۸/۱	-	۱۲/۲	-	۱۱	کل کشور	
۱۸	۸/۲	۲۱	۱۲/۷	۲۶	۱۰/۷	خراسان جنوبی	۱۳۹۵
-	۸/۹	-	۱۳/۷	-	۱۲/۴	کل کشور	
۱۷	۷/۴	۷	۱۴/۷	۱۳	۱۱/۵	خراسان جنوبی	۱۳۹۶
-	۸/۲	-	۱۳/۴	-	۱۲/۱	کل کشور	
۲۲	۶/۵	۲۸	۱۰/۱	۲۶	۸/۵	خراسان جنوبی	۱۳۹۷
-	۷/۹	-	۱۳/۵	-	۱۲	کل کشور	
۱۵	۶/۶	۳۱	۷/۲	۳۱	۶/۹	خراسان جنوبی	۱۳۹۸
-	۷/۳	-	۱۱/۸	-	۱۰/۶	کل کشور	

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک جنسیت در استان خراسان جنوبی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود نرخ بیکاری زنان در همه سال‌های مورد بررسی نسبت به بیکاری مردان، در استان خراسان جنوبی بیشتر بوده و نسبت به کل کشور در همه سال‌های بررسی شده به جز سال ۱۳۹۶ کمتر بوده است. نرخ بیکاری مردان نیز در از سال ۱۳۹۶ رو به کاهش بوده است به گونه‌ای که از ۸/۵ درصد به ۵/۶ درصد رسیده است. در سال ۱۳۹۸ نیز استان کمترین نرخ بیکاری را در کشور داشته است.

جدول ۲۷- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک جنسیت

نرخ بیکاری زنان		نرخ بیکاری مردان		سال	
رتبه	نرخ	رتبه	نرخ		
۲۵	۱۴/۳	۲۶	۷/۱	خراسان جنوبی	۱۳۹۴
-	۱۹/۴	-	۹/۳	کل کشور	
۱۷	۲۰/۵	۲۸	۷/۴	خراسان جنوبی	۱۳۹۵
-	۲۰/۷	-	۱۰/۵	کل کشور	
۱۴	۲۰/۳	۲۷	۸/۵	خراسان جنوبی	۱۳۹۶
-	۱۹/۸	-	۱۰/۲	کل کشور	
۲۰	۱۵/۱	۳۰	۶/۳	خراسان جنوبی	۱۳۹۷
-	۱۸/۹	-	۱۰/۴	کل کشور	
۲۶	۱۱/۳	۳۱	۵/۶	خراسان جنوبی	۱۳۹۸
-	۱۷/۵	-	۹	کل کشور	

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

طلاق

جدول زیر تعداد طلاق و ازدواج را به تفکیک مناطق شهری و روستایی نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر میزان طلاق در تمام سال‌های مورد بررسی افزایش داشته است و میزان ازدواج نیز از سال ۱۳۹۰ به بعد یک روند کاهشی را دنبال کرده است.

جدول ۲۸- تعداد ازدواج و طلاق واقع شده در استان خراسان جنوبی

سال	جمع		نقاط شهری		نقاط روستایی	
	ازدواج	طلاق	ازدواج	طلاق	ازدواج	طلاق
۱۳۸۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۸۵	۶۶۵۲	۵۰۹	۳۳۰۶	۳۲۰	۳۳۴۶	۱۸۹
۱۳۹۰	۸۸۲۷	۷۸۹	۵۰۳۲	۵۳۱	۳۷۹۵	۲۵۸
۱۳۹۵	۷۳۵۰	۱۱۹۶	۴۴۱۴	۹۲۰	۲۹۳۶	۲۷۶
۱۳۹۷	۶۱۸۲	۱۳۷۰	۴۰۴۷	۱۰۱۳	۲۱۳۵	۲۵۷
۱۳۹۷ کل کشور	۵۵۰۵۶۵	۱۷۵۶۱۴	۴۸۶۶۶۱	۱۶۴۱۲۴	۶۳۹۰۴	۱۱۴۹۰

سالنامه آماری استان خراسان جنوبی، ۱۳۹۷

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نسبت طلاق به ازدواج در استان خراسان جنوبی را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول قابل مشاهده است؛ نسبت طلاق به ازدواج طی سال‌های بررسی شده افزایش یافته است به صورتی که از ۷/۶۵ در سال ۱۳۸۰ به ۲۰/۵۴ در سال ۱۳۹۷ رسیده است، البته باید توجه داشت که نسبت طلاق به ازدواج در استان به نسبت کل کشور پایین‌تر بوده است.

جدول ۲۹- نسبت طلاق به ازدواج در استان خراسان جنوبی

سال	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷	۱۳۹۷ کل کشور
تعداد طلاق به ازای هر ۱۰۰ ازدواج	۷/۶۵	۸/۹۴	۱۶/۲۷	۲۰/۵۴	۳۱/۹۰

سالنامه آماری استان خراسان جنوبی، ۱۳۹۷

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

بهزیستی و تأمین اجتماعی

جدول زیر تعداد مراکز (دولتی و غیردولتی) تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت‌گیرنده را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر در سال ۱۳۹۷، ۲۰۱۲۵ نفر در ۵۸ مراکز نگهداری افراد دچار آسیب اجتماعی هستند که این تعداد نسبت به سال ۱۳۹۵ در تعداد افراد تحت پوشش کاهش و در تعداد مراکز بیشتر شده است؛ همچنین در سال ۱۳۹۷، ۴۹۳ نفر در ۲۴ مرکز نگهداری کودکان تحت پوشش هستند که نسبت به سال ۱۳۹۵ افزایش پیدا کرده است.

جدول ۳۰- تعداد مراکز (دولتی و غیردولتی) تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت گیرنده

سال	نگهداری کودکان بی سرپرست		آسیب‌های اجتماعی ^۶	
	تعداد مراکز	تعداد افراد	تعداد مراکز	تعداد افراد
۱۳۸۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۸۵	۶	۱۴۸	۳	۳۱۱
۱۳۹۰	۱۸	۱۸۹	۲۳	۳۳۴۵
۱۳۹۵	۲۱	۲۷۹	۵۳	۴۷۸۹۱
۱۳۹۷	۲۴	۴۹۳	۵۸	۲۰۱۲۵

سالنامه آماری استان خراسان جنوبی، ۱۳۹۷

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول زیر مشخص است استان خراسان جنوبی در نسبت تعداد مراکز ارائه‌دهنده خدمات اجتماعی شهری در بخش آسیب‌های اجتماعی رتبه ۱۸، نسبت تعداد مراکز نگهداری از کودکان بی‌سرپرست رتبه ۲، تعداد معلولان تحت نظارت سازمان بهزیستی کشور رتبه ۲۳ و تعداد افراد پذیرفته‌شده در مراکز آسیب‌های اجتماعی تحت پوشش سازمان بهزیستی رتبه ۱۳ را داشته است. با توجه به اطلاعات جدول استان خراسان جنوبی دومین استانی است که بالاترین نسبت تعداد مراکز نگهداری از کودکان بی‌سرپرست به تعداد کودکان بی‌سرپرست در کل کشور دارد.

جدول ۳۱- میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی

۱۳۹۸		استان	موارد
رتبه	شاخص		
۱۸	۰/۲۲	خراسان جنوبی	نسبت تعداد مراکز ارائه‌دهنده خدمات اجتماعی شهری در بخش آسیب‌های اجتماعی به تعداد افراد دارای آسیب اجتماعی
-	۰/۱۸	کل کشور	
۲	۴/۴۵	خراسان جنوبی	نسبت تعداد مراکز نگهداری از کودکان بی‌سرپرست به تعداد کودکان بی‌سرپرست
-	۲/۶	کل کشور	
۲۳	۲۶۸۱۷	خراسان جنوبی	تعداد معلولان تحت نظارت سازمان بهزیستی کشور
-	۱۷۱۰۴۷۵	کل کشور	
۱۳	۲۵۸۶۵	خراسان جنوبی	تعداد افراد پذیرفته‌شده در مراکز آسیب‌های اجتماعی تحت پوشش سازمان بهزیستی
-	۹۴۵۳۹۴	کل کشور	

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

۶. شامل فعالیت واحدهای بازپروری زنان و دختران آسیب دیده اجتماعی، خانه سلامت، ساماندهی کودکان خیابانی، مداخله در بحران‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی، مداخله به منظور کاهش طلاق، مهمانسرای سلامت کودک و طرح تلفن کودک است که در سال ۱۳۹۰ اطلاعات پایگاه خدمات اجتماعی، اسکان موقت، خدمات سیار اورژانس اجتماعی و حمایت از مبتلایان به اختلال هویت جنسی را نیز شامل می‌شود.

جدول ذیل موارد مرتبط در خصوص کمیته امداد امام خمینی استان خراسان جنوبی را در مقایسه با کل کشور نشان می‌دهد؛ همانطور که مشاهده می‌شود استان خراسان جنوبی در تعداد واحدهای کمیته امداد امام خمینی رتبه ۱۲، تعداد مددجویان مورد حمایت کمیته امداد خمینی رتبه ۱۸ و در سهم زنان سرپرست خانوار از کل افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی رتبه ۲۹ را دارد. استان خراسان جنوبی در سهم زنان سرپرست خانوار از کل افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی سومین استانی است که کمترین درصد را به خود اختصاص داده است.

جدول ۳۲- میزان شاخص‌های مرتبط با کمیته امداد امام خمینی

۱۳۹۸		استان	موارد
رتبه	شاخص		
۱۲	۲۸	خراسان جنوبی	تعداد واحدهای کمیته امداد امام خمینی
-	۸۳۲	کل کشور	
۱۸	۱۱۴۴۶۴	خراسان جنوبی	تعداد مددجویان مورد حمایت کمیته امداد خمینی
-	۴۷۸۳۶۸۱	کل کشور	
۲۹	۱۶/۱	خراسان جنوبی	سهم زنان سرپرست خانوار از کل افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی
-	۲۵/۱	کل کشور	

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی در استان خراسان جنوبی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است در مجموع ۴۶/۷۸ درصد مردم در استان بیمه شده و مستمری بگیر هستند که این درصد از درصد کل کشور بسیار پایین‌تر است. در استان خراسان جنوبی ۴۱/۲۶ درصد بیمه شده و ۵/۵۳ درصد مستمری بگیر هستند. که این درصد در کل کشور برابر با ۴۵/۶۱ درصد بیمه شده و ۸/۱۵ درصد مستمری بگیر می‌باشد.

جدول ۳۳- درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی

سال ۱۳۹۷			استان
مستمری بگیران	بیمه شدگان	مجموع	
۵/۵۳	۴۱/۲۶	۴۶/۷۸	خراسان جنوبی
۸/۱۵	۴۵/۶۱	۵۳/۷۶	کل کشور

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر درصد بیمه شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت در سال ۱۳۹۷ در استان خراسان جنوبی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است در استان خراسان جنوبی درصد افرادی که تحت

پوشش بیمه سلامت ایران شده‌اند برابر با ۶۵/۵۱ درصد بوده است که از درصد بیمه شدگان پوشش سازمان بیمه سلامت در کل کشور (۵۱/۶۳ درصد) بالاتر بوده است.

جدول ۳۴- درصد بیمه‌شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت ایران^۷

استان	سال ۱۳۹۷
خراسان جنوبی	۶۵/۵۱
کل کشور	۵۱/۶۳

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

آسیب‌های اجتماعی

اعتیاد و قاچاق مواد مخدر

جدول زیر مربوط به انواع مواد مخدر و روان‌گردان‌های کشف شده در استان خراسان جنوبی می‌باشد؛ همانطور که در جدول قابل مشاهده است بیشترین مواد مخدر کشف شده مربوط به تریاک و شیره تریاک بوده است و همچنین در سایر مواد مخدر نیز بالاترین میزان کشف به آمپول و قرص‌های روان‌گردان مربوط می‌شود.

جدول ۳۵- انواع مواد مخدر و روان‌گردان‌های کشف شده

سال	مواد مخدر (کیلوگرم)						
	۱۳۹۷	۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۸۰		
	۲۰۸۸	۱۱۸۱	۶۰۳	۰۰۰	۰۰۰	مواد افیونی	
							هروئین (هروئین، کراک، کریستال)
	۲۵۹۰	۷۲۱	۲۱۸	۰۰۰	۰۰۰		مرفین
	۵۶۱۰۱	۲۵۵۶۲	۲۸۳۶۳	۰۰۰	۰۰۰		تریاک و شیره تریاک
		۱۱	۷	۰۰۰	۰۰۰	سایر	
	۵۲۵۱	۳۲۰۲	۱۲۱۰	۰۰۰	۰۰۰	کانابیس	
	۲۱۱	۶۴۵	۰	۰۰۰	۰۰۰		حشیش
	۸۹۹	۱۹	۱	۰۰۰	۰۰۰	گراس	
						شیشه (متا آمفتامین)	
	۳۹۰			۰۰۰	۰۰۰	سایر موارد	
	۳۶۱۶۵۰	۷۷۰	۸۰۳	۰۰۰	۰۰۰	سایر موارد	
	۴۷۲۵	۰	۰	۰۰۰	۰۰۰		آمپول و قرص‌های روان‌گردان مواد پیش‌ساز (لیتر)

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان خراسان جنوبی، ۱۳۹۷

جدول زیر در خصوص دستگیر شدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم است؛ همانطور که در جدول مشاهده می‌شود تعداد دستگیر شدگان در ارتباط با مواد مخدر کشف شده در سال ۱۳۹۷

^۷ از تاریخ ۱۳۹۱/۷/۱ سازمان بیمه خدمات درمانی به سازمان بیمه سلامت ایران تغییر نام پیدا کرده است.

به نسبت سال ۱۳۹۵ افزایش پیدا کرده است به گونه‌ای که از ۵۵۴۶ در سال ۱۳۹۵ به ۶۳۸۲ در سال ۱۳۹۷ رسیده است. این نکته نیز قابل توجه است که میزان دستگیری در هر سه مورد افزایش پیدا کرده است.

جدول ۳۶- دستگیر شدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم

سال	جمع کل	قاچاقچیان و عوامل توزیع کننده	معتاد و مصرف کننده	اتباع پیگانه
۱۳۸۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۸۵	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۹۰	۶۸۷۵	۶۷۹۶	۲۲	۵۷
۱۳۹۵	۵۵۴۶	۵۴۱۷	۸۳	۴۶
۱۳۹۷	۶۳۸۲	۶۱۸۳	۸۵	۱۱۴

سالنامه آماری استان خراسان جنوبی، ۱۳۹۷

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر) در استان خراسان جنوبی را نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است این نسبت در سال ۱۳۹۸ در استان برابر با ۱۲۱۰/۷۸ و در کل کشور ۱۱۴/۴۴ بوده است که این مساله نشان از میزان بسیار بالای مواد مخدر کشف شده در استان در مقایسه با کل کشور است که استان در این مساله رتبه اول را دارا می‌باشد و بیشترین مواد مخدر به نسبت جمعیت در این استان کشف شده است.

جدول ۳۷- نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۱	۱۲۱۰/۷۸	خراسان جنوبی
-	۱۱۴/۴۴	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر نسبت دستگیر شدگان مواد مخدر به کل جمعیت در استان خراسان جنوبی را در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول مشخص است این نسبت در استان برابر با ۷۹/۷۳ و در کل کشور ۵۰/۲۵ بوده است و میزان بالای توانایی در دستگیری قاچاقچیان مواد را نشان می‌دهد استان خراسان جنوبی در این رابطه رتبه چهارم را در بین استان‌های دیگر داشته است.

جدول ۳۸- نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت (در هر ده هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۴	۷۹/۷۳	خراسان جنوبی
-	۵۰/۲۵	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

سرقت

جدول ذیل سرقت‌های عادی بر حسب نوع را در استان خراسان جنوبی نشان می‌دهد؛ همانطور که در جدول زیر مشاهده می‌شود میزان سرقت‌های اتفاق افتاده در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال ۱۳۹۵ در اکثر موارد افزایش پیدا کرده است. میزان سرقت در سال ۱۳۹۷ از اماکن خصوصی برابر ۱۴/۸۸، اماکن دولتی ۱۴۷، منزل ۵۳۴ و مغازه ۵۱ مورد گزارش شده است.

جدول ۳۹- سرقت‌های عادی بر حسب نوع (مورد)

احشام	سرقت انواع وسایل نقلیه و لوازم آن			سرقت از اماکن				Σ
	لوازم خودرو یا وسایل داخل آن	موتورسیکلت	اتومبیل	مغازه	منزل	اماکن دولتی	اماکن خصوصی	
۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۱۳۸۰
۲۴	۶۱	۱۶۳	۱۶	۳۱	۱۱۹	۲۱	۲۹	۱۳۸۵
۲۸۸	۴۹۰	۳۴۲	۶۱	۸۸	۴۳۶	۵۷	۱۸۳	۱۳۹۰
۴۲۸	۸۱۱	۲۷۴	۷۰	۸۹	۵۷۱	۶۷	۸۰۷	۱۳۹۵
۴۹۱	۱۲۲۰	۲۷۳	۸۲	۵۱	۵۳۴	۱۴۷	۱۴۸۸	۱۳۹۷

سالنامه آماری استان خراسان جنوبی، ۱۳۹۷

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت را در هر ده هزار نفر نشان می‌دهد که این نسبت در استان خراسان جنوبی برابر با ۲۸/۹۲ در ده هزار نفر می‌باشد که به نسبت کل کشور (۴۲/۸۲) کمتر است و در این خصوص رتبه ۲۲ را دارد.

جدول ۴۰- نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت (در ده هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۲۲	۲۸/۹۲	خراسان جنوبی
-	۴۲/۸۲	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران

بنابر سالنامه آماری کشور در سال ۱۳۹۷، میزان جرائم بررسی شده در استان خراسان جنوبی در جدول زیر در هیچ‌یک از موارد بالاتر از کل کشور نبوده و به نسبت کل کشور وضعیت بهتری داشته است.

جدول ۴۱- جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران بر حسب موضوع (در صد هزار نفر)

سال ۱۳۹۷									
استان	قتل	مرگ‌های مشکوک		نزاع و درگیری		شرارت			
		خودکشی	سایر	فردی	دسته جمعی	زورگیری و باج‌گیری (اخاذی)	چاقو و قمه کشی	سایر شرارت‌ها	دستگیرشدگان
خراسان جنوبی	۰/۷۸	۱/۸۲	۸/۷۱	۲۸۸/۳۳	۵/۸۵	۰/۰۰	۴/۲۹	۰/۰۰	۵/۰۷
کل کشور	۲/۲۵	۵/۳۰	۲۸/۵۳	۹۴۳/۳۴	۸/۰۴	۰/۱۵	۷/۶۵	۲/۱۸	۹/۰۰

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر در خصوص نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر) است؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر استان خراسان جنوبی نسبت دستگیر شدگان در این مورد ۵/۶۹ در صد هزار نفر است که به نسبت کل کشور (۷/۵۲) وضعیت پایین‌تری داشته و در بین ۱۰ استانی قرار گرفته است که کمترین نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم را داشته‌اند.

جدول ۴۲- نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۹	۵/۶۹	خراسان جنوبی
-	۷/۵۲	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

۳-۱-۵- سنجش سرمایه اجتماعی استان

سرمایه اجتماعی در علوم اجتماعی مفهوم جدیدی نیست بلکه صرفاً مفهومی قدیمی در بسته‌بندی جدید است (شارع‌پور، ۱۳۸۵: ۱۳). سرمایه اجتماعی جزئی جدا نشدنی از مجموعه داشته‌های یک جامعه است که نقش

اساسی در توسعه پایدار و متوازن دارد. در این بخش از گزارش به مطالعه و بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی در سطوح کلان میانی و خرد و همچنین شاخص سرمایه اجتماعی کل بر اساس نتایج آخرین گزارش سنجش سرمایه اجتماعی کشور در سال ۱۳۹۳ پرداخته شده است.

سرمایه اجتماعی سطح کلان

بر اساس گزارش سنجش سرمایه اجتماعی کشور در سال ۱۳۹۳، سنجش سرمایه اجتماعی در سطح کلان از ترکیب ۴ مؤلفه زیر ساخته می‌شود که میانگین هر کدام از این مؤلفه‌ها در تعیین وضعیت سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان و کل کشور مهم است.

❖ پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات

❖ پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف

❖ پنداشت نسبت به نکویی جامعه

۱. مطلوب بودن جامعه

۲. وجود عدالت و برابری

❖ ارزیابی نسبت به آینده

جدول زیر میانگین متغیرهای سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان خراسان جنوبی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشخص است در همه متغیرها، میانگین استان خراسان جنوبی بالاتر از میانگین کل کشور است؛ همچنین میانگین استان در دو متغیر پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات و پنداشت نسبت به نکویی جامعه (وجود عدالت و برابری) جزو بالاترین میانگین‌ها در کل کشور بوده است. البته باید به این نکته اشاره کرد که میانگین اصلی طیف سرمایه اجتماعی کلان در همه مؤلفه‌ها به جز پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف در استان پایین‌تر بوده است. به طور کلی وضعیت ابعاد سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان به نسبت کل کشور بهتر بوده است اما میزان آن به نسبت میانگین اصلی طیف پایین‌تر بوده است.

جدول ۴۳- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان خراسان جنوبی و کل کشور

رتبه	میانگین	استان	مؤلفه‌ها
۳۱	۲۷/۸۳	خراسان جنوبی	پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات (میانگین طیف ۳۰)
-	۲۳/۶۴	کل کشور	
۲۸	۳۰/۹۸	خراسان جنوبی	پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف (میانگین طیف ۳۰)
-	۲۹/۸۳	کل کشور	
۱۷	۲۲/۳۴	خراسان جنوبی	پنداشت نسبت به نکویی جامعه (مطلوب بودن جامعه) (میانگین طیف ۲۴)
-	۲۱/۹۱	کل کشور	
۳۰	۲۴/۴۸	خراسان جنوبی	پنداشت نسبت به نکویی جامعه (وجود عدالت و برابری) (میانگین طیف ۲۷)
-	۲۲/۰۸	کل کشور	
۱۶	۱۸/۸۶	خراسان جنوبی	ارزیابی نسبت به آینده (میانگین طیف ۲۱)
-	۱۸/۸۲	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

شاخص سرمایه اجتماعی در سطح کلان در استان خراسان جنوبی و همچنین کل کشور در جدول زیر مشخص است؛ با توجه به اطلاعات جدول میانگین استان خراسان جنوبی در رابطه با شاخص سرمایه اجتماعی سطح کلان ۱۴/۰۳ بوده است که از میانگین کل کشور با ۱۳/۱۸ بالاتر و از میانگین اصلی طیف پایین تر است ولیکن به نسبت کل کشور دارای وضعیت بهتری از بسیاری از استان‌ها در کشور داشته و جزو ۵ استانی است که دارای بیشترین میانگین در این خصوص هستند.

جدول ۴۴- میانگین سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان خراسان جنوبی و کل کشور

رتبه	میانگین طیف (۱۵)	استان	مورد
۲۶	۱۴،۰۳	خراسان جنوبی	سرمایه اجتماعی در سطح کلان
-	۱۳/۱۸	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی سطح میانی

سرمایه اجتماعی در سطح میانی از ترکیب ۸ متغیر زیر ساخته می‌شود که مبتنی بر نظر پاسخگویان نسبت به نهادها و سازمان‌ها می‌باشد که این ۸ متغیر عبارت‌اند از:

۱. اعتماد سازمانی
۲. کیفیت خدمات سازمانی
۳. عملکرد و پاسخگویی سازمان‌ها به نیازها

۴. آمادگی مشارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت نیاز
۵. اعتماد تعمیم یافته (اعتماد به گروه‌های شغلی و حرفه‌ای)
۶. دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه‌شناسی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای
۷. عام‌گرایی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای
۸. ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی مسئولین

متغیرهای شاخص سرمایه اجتماعی در سطح میانی در جدول زیر قابل مشاهده است؛ میانگین متغیرهای استان خراسان جنوبی نسبت به کل کشور در دو متغیر آمادگی مشارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت نیاز و ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی منفی مسئولین پایین‌تر بوده و در دیگر مؤلفه‌ها میانگین بالاتری را نسبت به کل کشور داشته است. استان خراسان جنوبی در دو متغیر عملکرد و پاسخگویی سازمان‌ها به نیازها و ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی مثبت مسئولین جزو استان‌هایی بوده است که بالاترین میانگین را به خود اختصاص داده و در متغیر آمادگی مشارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت نیاز جزو ۳ استانی بوده است که کمترین میانگین را در این خصوص داشته است.

جدول ۴۵- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان خراسان جنوبی و کل کشور

رتبه	میانگین	استان	مؤلفه‌ها
۱۵	۶۴/۷۷	خراسان جنوبی	اعتماد سازمانی (میانگین طیف ۶۹)
-	۶۴/۳۴	کل کشور	
۲۴	۵۷	خراسان جنوبی	کیفیت خدمات سازمانی (میانگین طیف ۶۰)
-	۵۵/۶۱	کل کشور	
۲۹	۵۵/۲۳	خراسان جنوبی	عملکرد و پاسخگویی سازمان‌ها به نیازها (میانگین طیف ۵۴)
-	۵۲/۲۶	کل کشور	
۳	۴۲/۱۶	خراسان جنوبی	آمادگی مشارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت نیاز (میانگین طیف ۴۸)
-	۴۵/۵۴	کل کشور	
۲۱	۴۰/۱۴	خراسان جنوبی	اعتماد تعمیم یافته (اعتماد به گروه‌های شغلی و حرفه‌ای) (میانگین طیف ۳۹)
-	۳۹/۴۹	کل کشور	
۲۱	۴۰/۹۷	خراسان جنوبی	دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه‌شناسی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای (میانگین طیف ۳۹)
-	۳۹/۷۵	کل کشور	
۲۲	۳۸/۹۷	خراسان جنوبی	عام‌گرایی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای (میانگین طیف ۳۹)
-	۳۸	کل کشور	
۱۰	۱۹/۱۸	خراسان جنوبی	ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی منفی مسئولین (میانگین طیف ۱۸)
-	۱۹/۹۷	کل کشور	
۲۹	۱۳/۹۶	خراسان جنوبی	ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی مثبت مسئولین (میانگین طیف ۱۵)
-	۱۳	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان خراسان جنوبی و کل کشور در جدول زیر آمده است که استان خراسان جنوبی با میانگین ۲۷/۱ بالاتر از میانگین کل کشور با میانگین ۲۶/۳۶ قرار داشته و میانگین این استان تقریباً با میانگین اصلی طیف (۲۷) برابر بوده است که این موضوع نشان از سطح متوسط سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان است.

جدول ۴۶- میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان خراسان جنوبی و کل کشور

رتبه	میانگین طیف (۲۷)	استان	مورد
۲۳	۲۷,۱۰	خراسان جنوبی	سرمایه اجتماعی در سطح میانی
-	۲۶,۳۶	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی سطح خرد

سرمایه اجتماعی در سطح خرد با ۸ مؤلفه زیر تعریف می‌شود که از مجموع این مؤلفه شاخص سرمایه اجتماعی سطح خرد ساخته می‌شود که این ۸ مؤلفه عبارت‌اند از:

۱. اعتماد عمومی
۲. ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی
۳. عام‌گرایی اجتماعی (شعاع اعتماد و تعاملات نزدیک و دور؛ از اعضای خانواده تا غریبه‌ها)
۴. مشارکت اجتماعی
۵. بده‌بستان اجتماعی
۶. تعلق و عرق ملی
۷. رضایت از زندگی
۸. احساس امنیت

جدول زیر میانگین متغیرهای سرمایه اجتماعی سطح خرد را در استان و کل کشور نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول میانگین استان خراسان جنوبی در همه متغیرها به جز ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی مثبت پایین‌تر از میانگین کل کشور بوده است؛ همچنین در خصوص متغیر عام‌گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با اعضای خانواده استان خراسان جنوبی سومین استانی است که دارای کمترین میانگین در کل کشور است.

جدول ۴۷- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان خراسان جنوبی و کل کشور

رتبه	میانگین	استان	مؤلفه‌ها
۲۸	۲۳/۳۱	خراسان جنوبی	ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی منفی (میانگین طیف ۲۱)
-	۲۴/۹	کل کشور	
۵	۲۵/۴۷	خراسان جنوبی	ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی مثبت (میانگین طیف ۲۷)
-	۲۳/۷۶	کل کشور	
۳	۲۳/۸۱	خراسان جنوبی	عام‌گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با اعضای خانواده
-	۲۵/۱۱	کل کشور	
۱۱	۱۸/۹۹	خراسان جنوبی	عام‌گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با همسایه‌ها و آشنایان
-	۱۹/۱۱	کل کشور	
۹	۱۴/۹۱	خراسان جنوبی	عام‌گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با غیر همشهری و غریبه‌ها
-	۱۵/۱۶	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

اعتماد عمومی

قابل اعتماد بودن مردم

توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم از نظر پاسخگویان در استان خراسان جنوبی و کل کشور در جدول زیر آمده است؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۵۱/۱ درصد از پاسخگویان استان خراسان جنوبی میزان قابل اعتماد بودن مردم را متوسط ارزیابی کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۴۷/۱ درصد بوده است؛ همچنین باید توجه داشت که ۳۰/۹ درصد پاسخگویان میزان قابل اعتماد بودن مردم در استان را کم و خیلی کم و ۱۸ درصد نیز زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند. استان خراسان جنوبی در رابطه با ارزیابی کم از این متغیر رتبه ۲۲ را در بین استان‌های دیگر داشته و در بین ۱۰ استانی قرار دارد که بالاترین میزان قابل اعتماد بودن مردم را در کشور داشته است.

جدول ۴۸- توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم در استان خراسان جنوبی و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۲۲	۲/۸	۱۵/۲	۵۱/۱	۲۱/۶	۹/۳	خراسان جنوبی
-	۲/۵	۱۴/۹	۴۷/۱	۲۳/۱	۱۲/۵	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت)

جدول زیر توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت) در استان خراسان جنوبی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۴۷/۵ درصد از پاسخگویان استان خراسان جنوبی این میزان را کم و خیلی کم و ۲۱/۷ زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور به ترتیب برابر با ۵۵/۸ و ۱۸/۲ درصد بوده است. استان خراسان جنوبی در مقایسه با استان‌های دیگر در این خصوص رتبه ۲۷ را دارد و جزو ۵ استانی است که بالاترین ارزیابی را نسبت به این متغیر داشته‌اند.

جدول ۴۹- توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت) در استان خراسان جنوبی و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۲۷	۳/۷	۱۸	۳۰/۹	۳۱/۲	۱۶/۳	خراسان جنوبی
-	۲/۸	۱۵/۴	۲۶	۲۴/۴	۳۱/۴	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

مشارکت اجتماعی

مشارکت در فعالیت داوطلبانه

توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان خراسان جنوبی و کل کشور در جدول زیر آمده است؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۴۳ درصد از پاسخگویان استان خراسان جنوبی میزان مشارکت در فعالیت داوطلبانه خود را کم و خیلی کم و ۹/۲ زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کل کشور به ترتیب برابر با ۵۱/۳ و ۱۴/۱ درصد بوده است. با توجه به رتبه استان (۲۲) در ارتباط با مشارکت در فعالیت‌های داوطلبانه، استان خراسان جنوبی در بین ۱۰ استانی قرار دارد که بیشترین میزان را عنوان کرده‌اند.

جدول ۵۰- توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان خراسان جنوبی و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۲۲	۲/۵	۶/۷	۴۷/۸	۳۳/۷	۹/۳	خراسان جنوبی
-	۳/۳	۱۰/۸	۳۴/۶	۲۷/۴	۲۳/۹	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

تعلق و شور میهنی

افتخار به ایرانی بودن

توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان خراسان جنوبی و کل کشور در جدول زیر قابل مشاهده است؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۶۳/۲ درصد از پاسخگویان استان خراسان جنوبی میزان افتخار به ایرانی بودن خود را زیاد و خیلی زیاد و ۱۸/۵ درصد کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور به ترتیب برابر با ۷۵/۵ و ۸/۸ درصد بوده است؛ استان خراسان جنوبی در رابطه با این موضوع رتبه ۳ را داشته است که این رتبه نشان می‌دهد که پاسخگویان استان خراسان جنوبی در رابطه با این شاخص سومین استانی هستند که کمترین افتخار را به ایرانی بودن خود دارند.

جدول ۵۱- توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان خراسان جنوبی و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۳	۳۵/۱	۲۸/۱	۱۸/۳	۱۴/۳	۴/۲	خراسان جنوبی
-	۴۵	۳۰/۵	۱۵/۸	۵/۸	۳	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

تمایل به مهاجرت

جدول زیر توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان خراسان جنوبی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول زیر ۵۹/۱ درصد از پاسخگویان استان خراسان جنوبی تمایل به مهاجرت خود را کم و خیلی کم و ۱۶/۴ درصد زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور به ترتیب برابر با ۵۶/۹ و ۲۳/۱ درصد بوده است؛ استان خراسان جنوبی هفتمین استانی است که کمترین میزان تمایل به مهاجرت را در کل کشور داشته است.

جدول ۵۲- توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان خراسان جنوبی و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۷	۶/۲	۱۰/۲	۲۴/۶	۲۶/۳	۳۲/۸	خراسان جنوبی
-	۹/۹	۱۳/۲	۲۰	۲۲	۳۴/۹	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

رضایت از زندگی

توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان خراسان جنوبی و کل کشور در جدول زیر آمده است؛ همان‌طور که در جدول زیر قابل مشاهده است ۲۸/۳ درصد از پاسخگویان استان خراسان جنوبی میزان رضایت از زندگی

خود را کم و خیلی کم و ۳۰/۶ زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کل کشور به ترتیب برابر با ۲۵/۹ درصد کم و خیلی کم و ۳۳/۶ درصد زیاد و خیلی زیاد بوده است. با توجه به رتبه استان (۱۲) نیز می‌توان عنوان کرد که استان خراسان جنوبی در میزان رضایت از زندگی در بین دیگر استان‌های کشور دارای میانگین متوسطی است.

جدول ۵۳- توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان خراسان جنوبی و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۱۲	۷/۶	۲۳	۴۱/۲	۲۳	۵/۳	خراسان جنوبی
-	۷/۳	۲۶/۳	۴۰/۵	۱۷/۲	۸/۷	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

احساس امنیت

جدول زیر توزیع درصدی احساس امنیت در استان خراسان جنوبی و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول زیر قابل مشاهده است ۳۹/۸ درصد از پاسخگویان استان خراسان جنوبی میزان احساس امنیت خود را زیاد و خیلی زیاد و ۲۸/۱ درصد کم و خیلی کم بیان کرده‌اند که این میزان در کل کشور به ترتیب برابر ۳۳/۹ و ۳۴/۴ درصد بوده است. استان خراسان جنوبی در این شاخص رتبه ۲۴ را داشته و جزو ۱۰ استانی است که بالاترین میزان احساس امنیت را داشته‌اند.

جدول ۵۴- توزیع درصدی احساس امنیت در استان خراسان جنوبی و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۲۴	۱۲/۶	۲۷/۲	۳۲	۲۱/۱	۷	خراسان جنوبی
-	۷	۲۶/۹	۳۱/۷	۲۰/۲	۱۴/۲	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

میانگین شاخص سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان و کل کشور در جدول زیر قابل مشاهده است؛ با توجه به جدول میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد استان خراسان جنوبی (۲۵/۵۰) بالاتر از میانگین کل کشور (۲۵/۲۳) بوده و استان خراسان جنوبی در این رابطه دارای رتبه ۱۹ است.

جدول ۵۵- میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان خراسان جنوبی و کل کشور

رتبه	میانگین طیف (۲۷)	استان	مورد
۱۹	۲۵,۵۰	خراسان جنوبی	سرمایه اجتماعی در سطح خرد
-	۲۵/۲۳	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی کل

جدول زیر میانگین شاخص سرمایه اجتماعی را در استان خراسان جنوبی و کل کشور نشان می‌دهد با توجه به جدول، میانگین سرمایه اجتماعی استان خراسان جنوبی (۲/۸۸) بالاتر از میانگین کل کشور (۲/۷۹) است و میزان سرمایه اجتماعی در استان متوسط بوده است. رتبه استان در رابطه با این شاخص نیز از نظر ارزیابی نسبت به سرمایه اجتماعی ۲۴ بوده است.

جدول ۵۶- میانگین سرمایه اجتماعی در استان خراسان جنوبی و کل کشور

رتبه	میانگین (۱ تا ۵)	استان	مورد
۲۴	۲,۸۸	خراسان جنوبی	سرمایه اجتماعی کل
-	۲/۷۹	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

وضعیت سلامت و درمان استان خراسان جنوبی

در سال ۱۳۹۷، تعداد ۱۷ بیمارستان با تعداد ۱۶۸۰ تخت ثابت به صورت فعال در استان مشغول به فعالیت بوده‌اند که ۸۶/۶ درصد آن به دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی با بیشترین سهم وابسته است. همچنین در این سال، ۱۰۲ مرکز بهداشتی و درمانی، ۶۸ پایگاه بهداشت و ۳۱۵ خانه بهداشت فعالیت داشته‌اند. تعداد پایگاه اورژانس نیز ۷۱ گزارش شده که ۲۵/۳ درصد شهری و ۷۴/۶ درصد جاده‌ای بوده است. در سال ۱۳۹۷، ۳۸ آزمایشگاه تشخیص طبی، ۸۶ داروخانه، ۳۲ موسسه تشخیصی - درمانی هسته‌ای و ۱۰۹ مرکز توان‌بخشی فعال بوده‌اند. به لحاظ وابستگی به بخش دولتی و غیردولتی ۶۳/۱ از آزمایشگاه‌های تشخیص طبی وابسته به بخش دولتی، ۸۱/۳ درصد از داروخانه‌ها در بخش غیردولتی، ۷۱/۸ درصد از مؤسسات تشخیص درمانی هسته‌ای وابسته به بخش دولتی و ۷۲/۴ درصد مراکز توان‌بخشی در بخش غیردولتی (خصوصی) مشغول به فعالیت بوده‌اند. در این سال ۶۵۰ پزشک در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی مشغول به

فعالیت بوده‌اند که پزشک عمومی با ۳۰/۳ درصد و پزشک متخصص با ۴۳/۸ درصد بیشترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند. (سالنامه آماری استان خراسان جنوبی، ۱۳۹۷).

دو جدول زیر تعداد و سرانه (در هر صد هزار نفر) پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی - درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص را نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول در سال ۱۳۹۷ سرانه مجموع پزشکان شاغل در استان ۸۴/۵۴ در هر صد هزار نفر بوده است که در مقایسه با کل کشور ۶۱/۰۶ بالاتر بوده و به نسبت کل کشور وضعیت مناسبی داشته است. استان خراسان جنوبی در رابطه با پزشکان در سرانه‌های پزشک فوق متخصص و دکترای علوم آزمایشگاهی، وضعیت نامناسب نسبت کل کشور داشته و در دیگر موارد بالاتر از سرانه کل کشور بوده است.

جدول ۵۷- پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی - درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص

سال	جمع	پزشک عمومی	دندان پزشک	دکترای علوم آزمایشگاهی	داروساز	پزشک متخصص	پزشک فوق متخصص	دکترای تخصصی
۱۳۹۷ کل کشور	۴۸۰۰۶	۱۶۱۳۰	۵۲۲۲	۳۴۰	۲۴۰۶	۱۶۵۳۰	۲۶۲۶	۵۵۵۲
۱۳۸۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۸۵	۱۹۴	۸۹	۱۸	۰۰۰	۷	۸۰	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۹۰	۳۷۶	۱۵۵	۳۷	۱	۱۵	۱۲۷	۱۱	۱۹
۱۳۹۵	۵۸۱	۱۸۲	۵۶	۰	۳۴	۲۵۴	۱۴	۴۱
۱۳۹۷	۶۵۰	۱۹۷	۵۴	۰	۳۸	۲۸۵	۱۶	۶۰

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

منبع: سالنامه آماری استان خراسان جنوبی، ۱۳۹۷

جدول ۵۸- سرانه پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی - درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص (صد هزار نفر)^۸

سال	جمع	پزشک عمومی	دندان پزشک	دکترای علوم آزمایشگاهی	داروساز	پزشک متخصص	پزشک فوق متخصص	دکترای تخصصی
کل کشور	۶۱/۰۶	۲۰/۱۸	۶/۵۳	۰/۴۳	۳/۰۱	۲۰/۶۸	۳/۲۹	۶/۹۵
۱۳۸۵	۳۰/۴۸	۱۳/۹۸	۲/۸۳	۰/۰۰	۱/۱۰	۱۲/۵۷	۰/۰۰	۰/۰۰
۱۳۹۰	۵۱/۳۵	۲۱/۱۷	۵/۰۵	۰/۱۴	۲/۰۵	۱۷/۳۵	۱/۵۰	۲/۵۹
۱۳۹۵	۷۵/۵۶	۲۳/۶۷	۷/۲۸	۰/۰۰	۴/۴۲	۳۳/۰۳	۱/۸۲	۵/۳۳
۱۳۹۷	۸۴/۵۴	۲۵/۶۲	۷/۰۲	۰/۰۰	۴/۹۴	۳۷/۰۷	۲/۰۸	۷/۸۰

۸. سرانه سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ بر اساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۹۵) محاسبه شده است.

دو جدول زیر تعداد و سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. سرانه بیمارستان‌های فعال استان خراسان جنوبی در سال ۱۳۹۷ برابر با ۲/۲۱ بوده است که از سرانه کل کشور بالاتر بوده است؛ همچنین در تخت‌های فعال و مصوب نیز وضعیت استان (۲۱۸/۴۹) در هر صد هزار نفر) در مقایسه با کل کشور (۲۰۸/۳۷) در هر هزار نفر) وضعیت مناسبی داشته است.

جدول ۵۹- تعداد بیمارستان‌های فعال کشور و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی

سال	مجموع		دولتی				غیردولتی				سایر	
	بیمارستان فعال	تخت مصوب	تأمین اجتماعی		سایر نهادهای عمومی		خبریه		خصوصی		سایر	
			تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال
۱۳۹۷ کل کشور	۱۰۱۶	۱۶۶۵۴۳	۷۵	۱۲۷۵۶	۶۹	۱۱۵۳۳	۳۵	۵۳۳۸	۱۷۴	۱۸۷۰۳	۲	۱۱۱۴
۱۳۸۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۸۵	۷	۵۸۱	۴	۴۶۳	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۹۰	۸	۷۳۶	۱	۶۵۴	۳۲	۱	۵۰	۰	۰	۰	۰	۰۰۰
۱۳۹۵	۱۳	۱۰۷۵	۲	۸۵۷	۱۸۶	۱	۳۲	۰	۰	۰	۰	۰۰۰
۱۳۹۷	۱۷	۱۶۸۰	۲	۱۴۵۶	۱۹۲	۱	۳۲	۰	۰	۰	۰	۰۰۰

منبع: سالنامه آماری استان خراسان جنوبی، ۱۳۹۷

جدول ۶۰- سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی (صد هزار نفر)

سال	مجموع		دولتی				غیردولتی				سایر	
	بیمارستان فعال	تخت مصوب	تأمین اجتماعی		سایر نهادهای عمومی		خبریه		خصوصی		سایر	
			تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال
کل کشور	۱/۲۷	۲۰۸/۳۷	۰/۷۹	۱۴/۹۸	۰/۰۹	۱۵/۹۶	۰/۱۳	۱۹/۹۵	۰/۰۴	۶/۶۸	۰/۲۲	۲۳/۴۰
۱۳۸۵	۱/۱۰	۹۱/۲۹	۰/۶۳	۷۲/۷۵	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۹۰	۱/۰۹	۱۰۰/۵۲	۰/۸۲	۸۹/۳۲	۰/۱۴	۴/۳۷	۰/۱۴	۶/۸۳	۰	۰	۰	۰۰۰
۱۳۹۵	۱/۶۹	۱۳۹/۸۱	۱/۳۰	۱۱۱/۴۶	۰/۲۶	۲۴/۱۹	۰/۱۳	۴/۱۶	۰	۰	۰	۰۰۰
۱۳۹۷	۲/۲۱	۲۱۸/۴۹	۱/۸۲	۱۸۹/۳۶	۰/۲۶	۲۴/۹۷	۰/۱۳	۴/۱۶	۰	۰	۰	۰۰۰

دو جدول زیر تعداد و سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع تخت‌های فعال در استان خراسان جنوبی در سال ۱۳۹۷ برابر ۱۵۱/۶۵ در هر صد هزار نفر است که نسبت به کل کشور پایین‌تر است. استان خراسان جنوبی در تخت‌های فعال بیمارستانی فقط در تخت‌های روانی و سوختگی بالاتر از سرانه کل کشور بوده و در دیگر تخت‌ها سرانه پایین‌تری نسبت به کل کشور داشته است.

جدول ۶۱- تعداد تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی

سال	مجموع	روانی	سوختگی	مراقبت‌های ویژه (آی سی یو)	مراقبت بیماران قلبی (سی سی یو)	مراقبت نوزادان (ان آی سی یو)	سایر
کل کشور	۱۳۸۱۱۷	۱۰۲۴۷	۹۲۱	۸۹۲۹	۵۹۳۰	۳۲۶۲	۱۰۸۸۲۸
۱۳۸۰
۱۳۸۵
۱۳۹۰	۱۳۷	۳۸	۱۲	۳۸	۲۸	۲۱	۰
۱۳۹۵	۲۳۳	۸۴	۱۴	۶۷	۴۰	۲۸	۰
۱۳۹۷	۱۱۶۶	۱۰۴	۱۰	۷۳	۴۵	۳۱	۹۰۳

منبع: سالنامه آماری استان خراسان جنوبی، ۱۳۹۷

جدول ۶۲- سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی (صد هزار نفر)

سال	مجموع	روانی	سوختگی	مراقبت‌های ویژه (آی سی یو)	مراقبت بیماران قلبی (سی سی یو)	مراقبت نوزادان (ان آی سی یو)	سایر
کل کشور	۱۷۲/۸۱	۱۲/۸۲	۱/۱۵	۱۱/۱۷	۷/۴۲	۴/۰۸	۱۳۶/۱۶
۱۳۸۵
۱۳۹۰	۱۸/۷۱	۵/۱۹	۱/۶۴	۵/۱۹	۳/۸۲	۲/۸۷	۰/۰۰
۱۳۹۵	۳۰/۳۰	۱۰/۹۲	۱/۸۲	۸/۷۱	۵/۲۰	۳/۶۴	۰/۰۰
۱۳۹۷	۱۵۱/۶۵	۱۳/۵۳	۱/۳۰	۹/۴۹	۵/۸۵	۴/۰۳	۱۱۷/۴۴

دو جدول زیر تعداد و سرانه مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی در استان خراسان جنوبی در سال ۱۳۹۷ برابر ۶۳/۶ است که نسبت به کل کشور بالاتر بوده و وضعیت استان در همه موارد مورد بررسی به نسبت کل کشور بهتر بوده است.

جدول ۶۳- مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی

پایگاه مراقبت بهداشت مرزی	تسهیلات زایمانی	خانه‌های بهداشت فعال	پایگاه بهداشت		مراکز خدمات جامع (مراکز بهداشتی و درمانی)				مجموع	سال
			شهری	روستایی	شبانه روزی	شهری روستایی	روستایی	شهری		
۹۲	۲۱۴	۱۷۷۴۶	۵۲۶۵	۳۲۴	۵۶۱	۱۰۵۹	۲۶۴۵	۱۵۵۹	۲۹۴۶۵	۱۳۹۷ کل کشور
۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۱۳۸۰
۰۰۰	۰	۲۵۲	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۳۶	۳۴	۳۲۲	۱۳۸۵
۰۰۰	۷	۲۸۰	۳۸	۱	۰۰۰	۰۰۰	۴۲	۲۹	۳۹۷	۱۳۹۰
۰۰۰	۵	۳۲۲	۶۱	۴	۰۰۰	۰۰۰	۶۲	۳۸	۴۹۲	۱۳۹۵
۰۰۰	۴	۳۱۵	۶۳	۵	۰۰۰	۰۰۰	۶۱	۴۱	۴۸۹	۱۳۹۷

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان خراسان جنوبی، ۱۳۹۷

جدول ۶۴- سرانه مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی (صد هزار نفر)

پایگاه مراقبت بهداشت مرزی	تسهیلات زایمانی	خانه‌های بهداشت فعال	پایگاه بهداشت		مراکز خدمات جامع (مراکز بهداشتی و درمانی)				مجموع	سال و شهرستان
			شهری	روستایی	شبانه روزی	شهری روستایی	روستایی	شهری		
۰/۱۲	۰/۲۷	۲۲/۲۰	۶/۵۹	۰/۴۱	۰/۷۰	۱/۳۲	۳/۳۱	۱/۹۵	۳۶/۸۷	۱۳۹۷ کل کشور
۰۰۰	۰/۰۰	۳۹/۶۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۰۰۰	۵/۶۶	۵/۳۴	۵۰/۶۰	۱۳۸۵
۰۰۰	۰/۹۶	۳۸/۲۴	۵/۱۹	۰/۱۴	۰۰۰	۰۰۰	۵/۷۴	۳/۹۶	۵۴/۲۲	۱۳۹۰
۰۰۰	۰/۶۵	۴۱/۸۸	۷/۹۳	۰/۵۲	۰۰۰	۰۰۰	۸/۰۶	۴/۹۴	۶۳/۹۹	۱۳۹۵
۰۰۰	۰/۵۲	۴۰/۹۷	۸/۱۹	۰/۶۵	۰۰۰	۰۰۰	۷/۹۳	۵/۳۳	۶۳/۶۰	۱۳۹۷

دو جدول زیر تعداد و سرانه پایگاه‌های اورژانس در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع پایگاه‌های اورژانس در استان خراسان جنوبی در سال ۱۳۹۷ برابر ۹/۲۳ است که نسبت به کل کشور بالاتر است. باید توجه داشت که سرانه پایگاه‌های اورژانس هم در نقاط شهری و هم در نقاط جاده‌ای بالاتر از سرانه کل کشور بوده است.

جدول ۶۵- تعداد پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵

جاده‌ای	شهری	مجموع	سال ۱۳۹۷
۵۳	۱۸	۷۱	خراسان جنوبی
۱۵۶۹	۹۶۷	۲۵۳۶	کل کشور

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول ۶۶- سرانه پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵

سال ۱۳۹۷	مجموع	شهری	جاده‌ای
خراسان جنوبی	۹/۲۳	۲/۳۴	۶/۸۹
کل کشور	۳/۱۷	۱/۲۱	۱/۹۶

۳-۳-۲- فقر و محرومیت

محوریت موضوع فقر و محرومیت از جمله مهم‌ترین مسائل کشور به خصوص در دوره پس از انقلاب اسلامی بوده است. فقر با تعابیری چون فقر مطلق (تعریف معیشتی و حداقلی) و فقر نسبی (به مثابه محرومیت نسبی) همواره مورد توجه سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و متخصصان کشور بوده است. با پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ به دلیل پشتوانه ایدئولوژیک انقلاب در بسط عدالت اجتماعی، اشتیاق برای تساهل، توازن و تعادل بین همه مناطق کشور و تعدیل شکاف میان شهر و روستا، دیدگاه‌های محرومیت‌زدایی رونق یافت. تلاش برای محرومیت‌زدایی و توسعه مناطق محروم و دورافتاده کشور در دستور کار نظام جمهوری اسلامی قرار گرفت. پس از آن برنامه‌های اول تا ششم توسعه نیز گواهِ اهمیت این موضوع در دولت‌های مختلف بوده است.

درواقع کاهش محرومیت و نابرابری منطقه‌ای به دلیل تبعات اقتصادی و سیاسی، موضوع مهمی در بیش‌تر کشورهای در حال توسعه است. کیفیت زندگی افراد دستخوش نابرابری‌های منطقه‌ای عظیمی است که در بسیاری موارد به سرعت در حال افزایش است. زیرا هرچقدر تفاوت‌های منطقه‌ای از ابعاد مختلف بیشتر باشد، منجر به حرکت جمعیت و سرمایه به سمت قطب‌های پرجاذبه می‌گردد.

در ایران یکی از اهداف مهم در برنامه‌های اقتصادی-اجتماعی پس از انقلاب، کاهش محرومیت و رفع نابرابری میان مناطق بوده است. توسعه منطقه‌ای در ایران در طول دهه اول بعد از انقلاب اسلامی، با توجه ویژه به مناطق محروم در کل کشور مورد توجه قرار گرفت. در دهه دوم بعد از انقلاب، جهت‌گیری جدیدی در برنامه‌ریزی منطقه‌ای ایجاد گردید؛ تغییر جهت برنامه‌ریزی منطقه‌ای از سطوح ملی و بین منطقه‌ای به سطوح منطقه‌ای و درون منطقه‌ای، توجه به سازمان‌دهی طرح‌های مناطق روستایی و توجه به شناسایی پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های مناطق برای حصول توسعه از آن جمله است.

با این وجود علیرغم تلاش‌های صورت گرفته در برنامه‌ها و سیاست‌ها، در حال حاضر نابرابری‌های مشهودی میان مناطق مختلف کشور به لحاظ شاخص‌های توسعه و سطوح محرومیت موجود است. از این رو پژوهش‌های متفاوتی در راستای شناسایی و طبقه‌بندی مناطق محروم کشور و برنامه‌ریزی به منظور اتخاذ سیاست‌های مناسب جهت ارتقای وضعیت موجود صورت گرفته است.

۳-۲-۱- طرح‌های انجام شده در زمینه مناطق محروم

طرح مطالعاتی «نگاهی به فقر چندبعدی و بررسی وضعیت آن در ایران» توسط دفتر مطالعات رفاه اجتماعی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماع (بر اساس داده‌های سرشماری سال ۱۳۹۱)؛ «شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور» زیر نظر سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۸۶-۱۳۸۵) و «اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق» توسط بنیاد برکت (۱۳۹۶) از جمله مطالعاتی است که در زمینه شناسایی مناطق محروم کشور در سطوح شهرستان، بخش و دهستان در سطح ملی صورت گرفته است.

الف) دفتر مطالعات رفاه اجتماعی به بررسی فقر چندبعدی در ایران پرداخته است. در این پژوهش با استفاده از فایل خام داده‌های طرح آمارگیری از هزینه و درآمد خانوار شهری و روستایی سال ۱۳۹۱ مرکز آمار ایران، محاسبات شاخص فقر چندبعدی انجام شده است. بدین منظور ۵ شاخص سلامت، آموزش، مسکن، استانداردهای زندگی و اشتغال به عنوان مشخصه‌های فقر چندبعدی در نظر گرفته شده است. سپس با استفاده از وزن دهی به شاخص‌ها و مؤلفه‌های هر یک، میزان اهمیت آن‌ها تعیین شده است.

جدول ۶۷- شاخص‌ها و ابعاد فقر چندبعدی

وزن مؤلفه‌ها	مؤلفه	وزن شاخص	شاخص
۱۰	سوء تغذیه	۲۰	سلامت
۱۰	عدم برخورداری از بیمه درمان		
۱۰	خانوارهای دارای عضو کمتر از ۵ سال تحصیل	۲۰	آموزش
۱۰	خانوارهای دارای کودک ۶ تا ۱۸ سال کمتر از ۸ کلاس سواد (متناسب با سن)		
۱۰	مصالح بی‌دوام	۲۰	مسکن
۱۰	سطح زیربنای کمتر از ۱۶ مترمربع		
۴	سطح دسترسی به آشپزخانه	۲۰	استانداردهای زندگی
۴	عدم دسترسی به آب و برق		
۴	نداشتن حمام		
۴	نداشتن دارایی مانند اتومبیل، دوچرخه و...		
۴	نوع سوخت خانوار برای پخت و پز		
۱۰	سرپرست بیکار	۲۰	اشتغال
۱۰	عدم برخورداری از بیمه اجتماعی		

شاخص‌های مذکور درصد خانوارهایی را که دچار فقر چندبعدی هستند به تفکیک استان نشان می‌دهد. بر این اساس ۲۰ درصد از خانوارهای مناطق شهری استان خراسان جنوبی دچار فقر شهری هستند. همچنین ۳۸ درصد

از خانوارهای مناطق روستایی دچار فقر چندبعدی هستند. در این گزارش میانگین محرومیت هر استان نیز مشخص شده است. میانگین محرومیت در مناطق شهری استان خراسان جنوبی برابر با ۳۸/۵ و در مناطق روستایی برابر با ۴۲/۸ هست. مقدار عددی این شاخص هرچه بیش تر باشد به معنی فاصله زیاد خانوارهای دچار فقر چندبعدی از آستانه فقر است. این شاخص در واقع معادل شاخص شکاف فقر در محاسبه فقر درآمدی است.

علاوه بر این، بر اساس مطالعات انجام شده، ۵ اولویت اول هر استان جهت برنامه‌ریزی به تفکیک مناطق شهری و روستایی مشخص شده است.

۵ اولویت اول استان خراسان جنوبی در مناطق شهری عبارت است از سلامت، مسکن، استاندارد زندگی، اشتغال و آموزش. اولویت‌های استان خراسان جنوبی به تفکیک مناطق روستایی نیز عبارت است از: استانداردهای زندگی، مسکن، سلامت، آموزش و اشتغال (دفتر مطالعات رفاه اجتماعی، بی‌تا).

ب) طرح مطالعاتی شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور با هدف شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته و تهیه نقشه مرکب آن‌ها (چگالی شاخص، بیکاری، بی‌سوادی، کمبود امکانات سکونتی، ارتباطی، فرهنگی، آموزشی و بهداشتی و ...) به منظور حمایت و تقویت توان منطقه‌ای صورت گرفته است.

در این پژوهش پس از انجام مطالعات اولیه و بحث و بررسی مراجع صاحب‌نظر ۲۵ شاخص به منظور سنجش میزان محرومیت در سطوح شهرستان، بخش و دهستان استفاده شده است. لازم به ذکر است برخی از شاخص‌ها به تناسب سطوح مورد بررسی (شهرستان، بخش و دهستان) متفاوت بوده است.

شاخص‌هایی نظیر نرخ بیکاری، نرخ بی‌سوادی (به دلیل وجود رابطه مستقیم و شدید با محرومیت)، تراکم خانوار در واحد مسکونی (پایین بودن این نرخ بیانگر بهبود وضعیت اقتصاد و توسعه‌ای هر جامعه‌ای است)، نرخ مهاجرت (نشانگر عدم رضایت از مکان زندگی و بازتاب توزیع نامتوازن امکانات)، بار تکفل شغلی (بیانگر نسبت جمعیت شاغل به کل جمعیت)، نسبت مراکز بهداشتی و درمانی به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت آموزشگاه متوسطه به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت تأسیسات ورزشی به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت روستاهای برخوردار از گاز، نسبت روستاهای دارای آب آشامیدنی سالم به کل روستاها (از مهم‌ترین شاخص‌های توسعه انسانی و اجتماعی که عدم برخورداری از آن سهم تعیین‌کننده‌ای در تشخیص محرومیت دارد)، نسبت جمعیت تحت پوشش کمیته امداد و بهزیستی به کل جمعیت، چگالی جمعیت (نشانگر رابطه میان جمعیت و مساحت شهرستان، بخش و دهستان است)، فاصله مرکز شهرستان از مرکز (به منظور دسترسی یا عدم دسترسی مردم منطقه به خدمات مرکزی استان)، فاصله مرکز شهرستان از نزدیک‌ترین فرودگاه، فاصله مرکز شهرستان به ایستگاه راه آهن، نسبت پزشک به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت روستاهای بهره‌مند از دفاتر پستی به تعداد روستا،

نسبت شرکت تعاونی روستایی به تعداد روستا، نسبت شعب بانک به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت کتابخانه‌های عمومی یا کانون پرورش فکری و ... در سه سطح شهرستان، بخش و دهستان مورد ارزیابی قرار گرفت.

درواقع شاخص‌ها ترکیبی از متغیرهای اجتماعی و فرهنگی و از سوی دیگر متغیرهای اقتصادی و زیرساختی بوده است. اهمیت شاخص‌های مذکور در میزان محرومیت و قابل سنجش بودن؛ در انتخاب آن‌ها نقش اساسی داشته است.

سنجش میزان محرومیت: در این طرح به دلیل محدودیت‌های موجود در دستیابی به شاخص‌های مذکور در محدوده‌های شهرستان، بخش و دهستان؛ از نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵ استفاده شده است. در طی جلساتی با مسئولین استانداری‌ها و معاونین و همین‌طور متخصصین امر، فرآیند وزن دهی شاخص‌ها انجام شده است.

بر اساس روش ضریب همبستگی، میانگین وزن هریک از شاخص‌ها مشخص شده و بر پایه آن پهنه‌بندی و سطح‌بندی بخش‌های محروم (به واسطه مجموع امتیاز شاخص ترکیبی کل) مشخص شده است. از این رو با رتبه‌بندی شاخص‌ها از طریق وزن دهی جایگاه هر شهرستان، بخش و دهستان به لحاظ میزان محرومیت مشخص شده است. بر این اساس مناطق محروم استان خراسان جنوبی به شرح جدول زیر است.

جدول ۶۸- مناطق کمتر توسعه یافته استان خراسان جنوبی

تابعیت تقسیماتی			ضریب دهستان	دهستان کمتر توسعه یافته
بخش	شهرستان	استان		
خسوف	بیرجند	خراسان جنوبی	۷	پراکوه
خسوف	بیرجند	خراسان جنوبی	۷	جلگه ماژان
خسوف	بیرجند	خراسان جنوبی	۸	قلعه زری
خسوف	بیرجند	خراسان جنوبی	۷	خوسف
مرکزی	بیرجند	خراسان جنوبی	۶	باقران
مرکزی	بیرجند	خراسان جنوبی	۶	فشارود
مرکزی	بیرجند	خراسان جنوبی	۶	کاهشنگ
مرکزی	بیرجند	خراسان جنوبی	۶	شاخن
مرکزی	بیرجند	خراسان جنوبی	۶	شاخنات
قهستان	درمیان	خراسان جنوبی	۷	فخروود
قهستان	درمیان	خراسان جنوبی	۸	قهستان
گزریک	درمیان	خراسان جنوبی	۸	طبس مسینا
گزریک	درمیان	خراسان جنوبی	۸	گزریک
مرکزی	درمیان	خراسان جنوبی	۷	درمیان
مرکزی	درمیان	خراسان جنوبی	۷	میاندشت

تابعیت تقسیماتی			ضریب دهستان	دهستان کمتر توسعه یافته
بخش	شهرستان	استان		
سه قلعه	سرایان	خراسان جنوبی	۷	دو کرهه
سه قلعه	سرایان	خراسان جنوبی	۷	سه قلعه
آیسک	سرایان	خراسان جنوبی	۶	مصعبی
آیسک	سرایان	خراسان جنوبی	۶	آیسک
مرکزی	سربیشه	خراسان جنوبی	۸	مومن آباد
مرکزی	سربیشه	خراسان جنوبی	۹	درح
مود	سربیشه	خراسان جنوبی	۶	مود
مود	سربیشه	خراسان جنوبی	۷	نهارجان
ارسک	بشرویه	خراسان جنوبی	۶	ارسک
ارسک	بشرویه	خراسان جنوبی	۷	رقه
مرکزی	بشرویه	خراسان جنوبی	۷	علی جمال
مرکزی	بشرویه	خراسان جنوبی	۷	کرنند
مرکزی	فردوس	خراسان جنوبی	۶	حومه
زهان	قائنات	خراسان جنوبی	۶	افین
زهان	قائنات	خراسان جنوبی	۶	زهان
زیرکوه	قائنات	خراسان جنوبی	۷	زیرکوه
زیرکوه	قائنات	خراسان جنوبی	۶	شاسکوه
زیرکوه	قائنات	خراسان جنوبی	۸	پترگان
سده	قائنات	خراسان جنوبی	۶	آفریز
سده	قائنات	خراسان جنوبی	۶	پسکوه
سده	قائنات	خراسان جنوبی	۶	سده
مرکزی	قائنات	خراسان جنوبی	۶	پیشکوه
مرکزی	قائنات	خراسان جنوبی	۶	مهبیار
مرکزی	قائنات	خراسان جنوبی	۶	قائن
نیمیلوک	قائنات	خراسان جنوبی	۶	کرغند
نیمیلوک	قائنات	خراسان جنوبی	۶	نیمیلوک
شوسف	نهبندان	خراسان جنوبی	۸	شوسف
شوسف	نهبندان	خراسان جنوبی	۸	عربخانه
مرکزی	نهبندان	خراسان جنوبی	۹	میغان
مرکزی	نهبندان	خراسان جنوبی	۹	بندان
مرکزی	نهبندان	خراسان جنوبی	۹	نه

(شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور، ریاست جمهوری، ۱۳۸۶)

بر اساس مطالعات مذکور، ۲۶/۰۸ درصد از دهستان‌ها محرومیت بالایی (ضریب ۹/۰۸) داشته، ۲۸/۲۶ درصد دارای محرومیت متوسط (ضریب ۷) و ۴۵/۶۵ درصد نیز از محرومیت پایینی (ضریب ۶) برخوردار بوده‌اند.

شایان ذکر است، ضرایب بر اساس ۵ تا ۹ تعیین شده و ضریب ۵ به معنی محرومیت کمتر و ضریب ۹ به معنی محرومیت بیش تر است.

دهستان‌های درج شهرستان سربیشه و دهستان‌های میغان، بندان و نه شهرستان نهبندان در اولویت میزان فقر قرار دارند.

ج) پژوهش دیگر مربوط به اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق توسط بنیاد برکت صورت گرفته است. در این طرح ۵۴ شاخص به منظور سنجش سطح محرومیت مورد استفاده قرار گرفته شده است.

سنجش میزان محرومیت: بر اساس روش مک گراناهاان (روش ضریب همبستگی) میانگین وزن هر یک از شاخص‌ها مشخص شده و بر پایه آن پهنه‌بندی و سطح‌بندی بخش‌های محروم (به واسطه مجموع امتیاز شاخص ترکیبی کل) مشخص شده است. از این رو با رتبه‌بندی شاخص‌ها از طریق وزن دهی جایگاه هر استان، شهرستان و بخش به لحاظ میزان محرومیت مشخص شده است. شاخص‌های مذکور به شرح جدول زیر است.

جدول ۶۹- وزن شاخص‌های ترکیبی بر اساس روش مک گراناهاان (روش ضریب همبستگی)

ردیف	شاخص	میانگین وزن شاخص‌ها
۱	نرخ اشتغال (درصد)	۰/۰۸۳۵
۲	نرخ اشتغال زنان (درصد)	۰/۱۱۴۸
۳	نرخ فعالیت (درصد)	۰/۱۴۰۷
۴	بار تکفل شغلی (نفر به ازای هر نفر شاغل)	۰/۱۶۴۳
۵	نسبت شاغلان بخش کشاورزی به کل شاغلان (درصد)	۰/۱۹۱۶
۶	نسبت شاغلان بخش صنعت به کل شاغلان (درصد)	۰/۲۲۲۳
۷	نسبت شاغلان بخش خدمات به کل شاغلان (درصد)	۰/۲۴۳۳
۸	نسبت مساحت اراضی راعی به کل مساحت بخش	۰/۲۷۴۵
۹	نسبت مساحت اراضی زراعی آبی به کل اراضی زراعی (درصد)	۰/۳۰۲۳
۱۰	نسبت مساحت اراضی زراعی دیم به کل اراضی زراعی (درصد)	۰/۳۲۵۱
۱۱	نسبت مساحت اراضی باغی به کل اراضی (درصد)	۰/۳۵۸۸
۱۲	سرانه دام سنگین خانوار (راس)	۰/۳۹۳۰
۱۳	سرانه دام سبک خانوار (راس)	۰/۴۱۹۵
۱۴	تراکم تراکتور در هر ۱۰۰ هکتار اراضی	۰/۴۵۰۲
۱۵	تراکم کمباین در هر ۱۰۰۰ هکتار اراضی	۰/۴۸۱۵
۱۶	نسبت شرکت تعاونی روستایی به تعداد روستا (درصد)	۰/۵۰۲۷

ردیف	شاخص	میانگین وزن شاخص‌ها
۱۸	نسبت روستاهای بهره‌مند از گاز به تعداد روستا (درصد)	۰/۵۳۶۰
۱۹	نسبت شعب بانک به ۱۰/۰۰۰ نفر جمعیت	۰/۵۵۵۴
۲۰	فاصله مرکز بخش از مرکز شهرستان (Km)	۰/۵۸۵۹
۲۱	فاصله مرکز بخش از مرکز استان (Km)	۰/۶۰۳۷
۲۲	شدت فرسایش	۰/۶۳۷۴
۲۳	قابلیت اراضی	۰/۶۶۸۹
۲۴	ارتفاع	۰/۶۹۳۴
۲۵	کلاس شیب	۰/۷۲۳۲
۲۶	میزان بارش	۰/۷۴۶۲
۳۱	دما	۰/۷۶۹۱
۳۲	اقلیم	۰/۷۹۹۸
۳۳	منابع آب	۰/۸۲۷۱
۳۴	تعداد معدن	۰/۸۵۵۵
۳۵	پتانسیل زلزله	۰/۸۷۹۴
۳۶	پتانسیل سیل	۰/۹۰۵۹
۳۷	بعد خانوار	۰/۹۳۰۰
۳۸	نرخ رشد جمعیت (درصد)	۰/۹۵۸۹
۳۹	نسبت جنسی (درصد)	۰/۹۸۵۰
۴۰	تراکم جمعیت	۱/۰۱۰۸
۴۱	نسبت شهرنشینی (درصد)	۱/۰۴۴۰
۴۲	نرخ باسوادی (درصد)	۱/۰۶۷۸
۴۳	نرخ باسوادی زنان (درصد)	۱/۰۹۸۱
۴۴	نسبت باسوادان با تحصیلات عالی به کل باسوادان (درصد)	۱/۱۲۲۸
۴۵	نسبت مراکز بهداشتی درمانی و خانه بهداشت به جمعیت (ده هزار نفر جمعیت)	۱/۱۴۶۵
۴۶	نسبت پزشک به جمعیت (ده هزار نفر جمعیت)	۱/۱۸۲۲
۴۷	نسبت مدرسه راهنمایی به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۰۴۲
۴۸	نسبت دبیرستان و هنرستان به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۳۰۶
۴۹	نسبت کتابخانه و کانون پرورش فکری کودکان به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۵۸۸
۵۰	نسبت تأسیسات ورزشی به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۹۰۰
۵۱	نسبت روستاهای بهره‌مند از آب آشامیدنی سالم (درصد)	۱/۳۱۳۳
۵۲	نسبت روستاهای بهره‌مند از دفتر پستی به تعداد روستا (درصد)	۱/۳۳۷۲
۵۳	نسبت جمعیت تحت پوشش کمیته امداد و بهزیستی به کل جمعیت (درصد)	۱/۳۶۱۱
۵۴	نسبت روستاهای خالی از سکنه به کل روستاها (درصد)	۰/۰۳۴۶

(اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶)

جدول ۷۰- مناطق کم تر توسعه یافته استان خراسان جنوبی

ردیف	استان	شهرستان	بخش
۱	خراسان جنوبی	بیرجند	خوسف
۲	خراسان جنوبی	قائنات	زهان
۳	خراسان جنوبی	قائنات	زیرکوه
۴	خراسان جنوبی	قائنات	سده
۵	خراسان جنوبی	قائنات	نیمبلوک
۶	خراسان جنوبی	بشرویه	ارسک
۷	خراسان جنوبی	بشرویه	مرکزی
۸	خراسان جنوبی	درمیان	مرکزی
۹	خراسان جنوبی	درمیان	گریک
۱۰	خراسان جنوبی	درمیان	قهستان
۱۱	خراسان جنوبی	سرایان	مرکزی (ایسک)
۱۲	خراسان جنوبی	سرایان	سه قلعه
۱۳	خراسان جنوبی	سربیشه	مرکزی
۱۴	خراسان جنوبی	سربیشه	مود
۱۵	خراسان جنوبی	فردوس	مرکزی
۱۶	خراسان جنوبی	نهبندان	مرکزی
۱۷	خراسان جنوبی	نهبندان	شوسف

(اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶)

نتایج این پژوهش حاکی از آن است که در مجموع، ۵۶۴ بخش و شهرستان محروم در استان‌های مختلف کشور مورد سنجش قرار گرفته است. در این میان استان خراسان جنوبی دارای ۸ شهرستان و ۱۷ بخش محروم است. شهرستان‌های نهبندان (بخش شوسف)، قائنات (بخش زهان) و سربیشه (بخش مود) در ردیف ۸۳، ۸۹ و ۱۲۴ مناطق محروم کشور به حساب آمدند. بدیهی است رفع محرومیت مناطق مذکور مستلزم شناخت کافی از امکانات و پتانسیل‌های منطقه‌ای و بهره‌گیری از آن‌ها در جهت رفع محرومیت و دستیابی به توسعه پایدار است. مزیت‌های نسبی مناطق محروم استان خراسان جنوبی در سه بخش عمده اقتصادی یعنی کشاورزی، صنعت و خدمات و زیربخش‌های آن به شرح زیر است:

الف) کشاورزی:

۱- مزیت‌های نسبی در تولید محصولات باغی به ترتیب شامل پسته، زرشک، بادام دیم، انار، بادام آبی، زیتون، انگور آبی، عنب و آگور دیم، توت درختی و توت نوغان و گردو

- ۲- مزیت نسبی در تولید محصولات زراعی نظیر گندم، جو، پنبه، زعفران، نباتات علوفه‌ای، یونجه، هندوانه، خربزه و چغندر قند. (استان خراسان جنوبی رتبه اول تولید محصولات باغی زرشک و عناب و رتبه دوم تولید زعفران و پنبه را در سطح ایران داراست. همچنین این استان، ششمین تولیدکننده انار در بین استان‌های ایران است و شهرستان فردوس پس از شهرستان‌های ساوه و نیریز، سومین تولیدکننده انار در ایران است).
- ۳- مزیت نسبی در دامداری و دام‌پروری و وجود ذخایر غنی ژنتیک دامی و پرورش دام سبک در تمامی بخش‌های محروم استان
- ۴- مزیت نسبی در پرورش دام سنگین مخصوصاً در بخش خوسف شهرستان بیرجند، بخش مرکزی شهرستان درمیان و بخش مرکزی شهرستان نهبندان
- ۵- مزیت نسبی در پرورش شتر و بز کرکی
- ۶- مزیت نسبی در پرورش مرغ و وجود واحدهای مرغداری گوشتی در شهرستان سرایان
- ۷- مزیت نسبی در تولید محصول زعفران مخصوصاً در شهرستان‌های قانات، بیرجند، سرایان و فردوس
- ۸- مزیت نسبی در پرورش کرم ابریشم مخصوصاً در بخش‌های محروم شهرستان‌های فردوس، بیرجند، سرایان، قانات و نهبندان
- ۹- مزیت نسبی در پرورش زنبورعسل و تولید عسل مخصوصاً در بخش‌هایی که سطح باغات و مراتع با وجود گیاهان دارویی شرایط مناسب پرورش را ایجاد کرده است.
- ۱۰- مزیت نسبی در تولید گیاهان دارویی و صنعتی با توجه به تنوع گیاهان دارویی در شهرستان‌های استان مخصوصاً شهرستان بشرویه (گیاهان دارویی و صنعتی چون کتیرا، انغوزه، زیره سیاه و بارهنگ)

ب) صنعت:

- ۱- وجود شهرک صنعتی بیرجند ۲ در بخش خوسف شهرستان بیرجند
- ۲- وجود ناحیه صنعتی خوسف در بخش خوسف شهرستان بیرجند
- ۳- وجود شهرک صنعتی سنگ سریش در بخش مرکزی شهرستان سریش
- ۴- وجود ناحیه صنعتی سریش در بخش مرکزی شهرستان سریش
- ۵- وجود ناحیه صنعتی مود در بخش مود شهرستان سریش
- ۶- وجود شهرک صنعتی فردوس در بخش مرکزی شهرستان قانات
- ۷- وجود ناحیه صنعتی قائن در بخش مرکزی شهرستان قانات
- ۸- وجود ناحیه صنعتی حاجی آباد زیرکوه در بخش مرکزی شهرستان قانات
- ۹- وجود شهرک صنعتی زیرکوه در بخش زیرکوه شهرستان قانات

- ۱۰- وجود ناحیه صنعتی باغدهک در بخش مرکزی شهرستان بشرویه
- ۱۱- وجود ناحیه صنعتی خضری در بخش نیمبلوک شهرستان قائنات
- ۱۲- وجود ناحیه صنعتی درمیان در بخش مرکزی شهرستان درمیان
- ۱۳- وجود ناحیه صنعتی سرایان ۱ در بخش آیسک (مرکزی) شهرستان سرایان
- ۱۴- وجود ناحیه صنعتی سرایان ۲ در بخش آیسک (مرکزی) شهرستان سرایان
- ۱۵- مزیت نسبی در وجود ظرفیت‌های معدنی و معادن زغال سنگ، سنگ مس، منیزیت، مرمر، سنگ، سنگ گرانیت، خاک صنعتی، سنگ لاشه موزاییکی، بازال، سنگ گچ، پرلیت، سیلیس، بنتونیت، خاک نسوز، گل سفید و کرومیت در بخش‌های محروم
- ۱۶- مزیت نسبی و پتانسیل در ایجاد واحدهای بسته‌بندی و فرآوری گیاهان دارویی (شامل بسته بندی، عصاره‌گیری و ...)
- ۱۷- مزیت نسبی در تولید صنایع دستی نظیر بافت قالی (قالی‌هایی با طرح‌های خشتی و نائینی و فرش‌های ترنجی در بخش‌های محروم بشیریه و تولید قالیچه‌هایی با طرح‌های بلوچی، ترکمی، نقش‌های گلدانی، مددخانی و محلی که قابلیت صادرات در بخش‌های محروم شهرستان نهبندان را دارد) و سفالگری، رنگرزی، آهنگری، مسگری، حصیربافی، سبدبافی، نم‌بافی، زیلوبافی، نوغانداری ریسندگی، گلیم‌بافی، جاجیم‌بافی، برک بافی و پلاس در شهرستان بیرجند و بخش‌های محروم آن و سفالگری، قالی‌بافی، گلیم‌بافی، نم‌مالی، مشبک و معرق کاری در بخش‌های محروم شهرستان فردوس.
- ۱۸- مزیت نسبی در ایجاد واحدهای فرآوری کرم ابریشم و صنایع تبدیلی آن
- ۱۹- مزیت نسبی در ایجاد واحدهای بسته‌بندی زعفران و زرشک در بخش‌های محروم شهرستان‌های قائنات، بیرجند، سرایان و فردوس
- ۲۰- مزیت نسبی و وجود پتانسیل در ایجاد واحدهای پشم‌ریسی و پنبه پاک‌کنی با توجه به تولید بالای این دو محصول در بین محصولات دامی و زراعی
- ۲۱- مزیت نسبی در وجود سیلوی ۱۰ هزار تنی نگهداری گندم در بیرجند

ج) خدمات:

- ۱- مزیت نسبی در وجود جاذبه‌های تاریخی فرهنگی گردشگری و فعالیت‌های مرتبط با گردشگری در تمامی بخش‌های محروم استان

- ۲- مزیت نسبی در وجود مراکز آموزشی فنی و حرفه‌ای در شهرستان‌های استان و ارائه خدمات آموزشی فنی و حرفه‌ای جهت توانمندسازی ساکنین بخش‌های محروم استان در حرفه‌های متناسب با توانمندی‌ها و پتانسیل‌های استان
- ۳- مزیت نسبی در ویژگی خاص ژئوپلیتیکی با وجود حدود ۴۳۰ کیلومتر مرز مشترک این استان با کشور افغانستان که از دیرباز به لحاظ قرار داشتن در مسیر جاده ابریشم در مبادله کالا و تجارت از اهمیت خاص و ویژه‌ای برخوردار بوده و تجار ایرانی همواره کالاهای اساسی همسایگان خود را در نوار مرزی با کشور افغانستان تأمین نموده‌اند.
- ۴- مزیت نسبی در قرار گرفتن استان خراسان جنوبی در کوریدور شمال- جنوب - شرق به غرب کشور و همچنین مزیت مهم ترانزیتی و تجاری استان و وجود تعاونی‌های مرزنشین در استان
- ۵- وجود گمرک فعال بیرجند جهت فعالیت‌های تجاری، صادرات و واردات
- ۶- مزیت نسبی در وجود چهار بازارچه مرزی فعال در بخش‌های محروم مرزی استان شامل؛ بازارچه مرزی یزدان در بخش محروم زیرکوه شهرستان قانات، بازارچه مرزی دوکوهانه در بخش محروم مرکزی شهرستان نهبندان، بازارچه مرزی گلورده (میل ۷۳) در بخش محروم گزیک شهرستان درمیان، بازارچه مرزی ماهیرود (میل ۷۸) در بخش محروم مرکزی شهرستان سریشه (اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶).

۳-۲-۲- شاخص‌های جمعیتی دهستان‌های محروم استان خراسان جنوبی

همان‌طور که مشاهده می‌شود بر اساس داده‌های سرشماری سال ۱۳۹۵، جمعیت کل ساکن در مناطق محروم استان خراسان جنوبی برابر با ۲۶۵,۵۷۳ نفر است. از این تعداد ۱۲۶,۸۷۱ نفر زن و ۱۲۹,۷۰۲ نفر مرد هستند. تعداد خانوار ساکن در این مناطق برابر با ۷۶,۷۳۳ است. میانگین بعد خانوار برابر با ۳/۲ است و میانگین نسبت جنسی در این مناطق برابر با ۱۰۰/۳ است. نسبت جنسی در مناطق محروم این استان پایین‌تر از متوسط نسبت جنسی در کل کشور (۱۰۳) است. بعد خانوار این مناطق نیز پایین‌تر از بعد خانوار در کل کشور است (متوسط بعد خانوار کل کشور در سرشماری ۱۳۹۵ برابر با ۳/۳ بوده است). بالاترین نسبت جنسی مربوط به پترگان شهرستان قانات با نسبت ۱۲۰ است. پس از آن دهستان‌های بندان، باقران و طبس مسینا در شهرستان‌های نهبندان، بیرجند و درمیان به ترتیب با ۱۱۹/۹، ۱۱۵/۲ و ۱۱۳/۷ بالاترین نسبت جنسی را دارند.

بالاترین میزان بعد خانوار نیز مربوط به دهستان طبس مسینا شهرستان درمیان با بعد خانوار ۴/۲ است. بعد خانوار در دهستان‌های بندان و گزیک به ترتیب با بعد خانوار ۴/۱ و ۴ شهرستان‌های نهبندان و درمیان بیش‌ترین میزان را داشته است.

جدول ۲۱- شاخص‌های جمعیتی مناطق محروم استان خراسان جنوبی

تابعیت قسمتی				سرشماری سال ۹۵					
ردیف	شهرستان	استان	دهستان کمترین توسعه یافته	بعد خانوار	تعداد مردان	تعداد زنان	تعداد مردان	جمعیت	خانوار
	بیرجند	خراسان جنوبی	براکوه	۲.۶	۹۶.۹	۱,۲۲۲	۱,۱۸۴	۲,۴۰۶	۹۱۳
	بیرجند	خراسان جنوبی	جلگه مازان	۳.۰	۹۸.۹	۱,۷۷۰	۱,۷۵۰	۳,۵۲۰	۱,۱۷۰
	بیرجند	خراسان جنوبی	قلعه زری	۳.۲	۹۸.۰	۱,۷۳۰	۱,۶۹۵	۳,۴۲۵	۱,۰۸۳
	بیرجند	خراسان جنوبی	خوسف	۳.۱	۹۶.۱	۳,۲۹۷	۳,۱۶۹	۶,۴۶۶	۲,۰۹۲
	بیرجند	خراسان جنوبی	باقران	۳.۸	۱۱۵.۲	۱۵,۸۳۰	۱۸,۲۴۱	۳۴,۰۷۱	۹,۰۴۲
	بیرجند	خراسان جنوبی	فشارود	۲.۸	۹۴.۶	۱,۲۵۱	۱,۱۸۴	۲,۴۳۵	۸۴
	بیرجند	خراسان جنوبی	کاهشنگ	۳.۱	۹۳.۳	۱,۹۳۳	۱,۸۰۴	۳,۷۳۷	۱,۲۱۰
	بیرجند	خراسان جنوبی	شاخن	۳.۲	۹۵.۷	۲,۷۴۵	۲,۶۲۷	۵,۳۷۲	۱,۶۷۵
	بیرجند	خراسان جنوبی	شاخات	۲.۸	۹۱.۲	۱,۳۵۷	۱,۲۳۷	۲,۵۹۴	۹۴۲
	درمیان	خراسان جنوبی	فخرود	۳.۳	۹۵.۲	۲,۵۰۵	۲,۳۸۴	۴,۸۸۹	۱,۴۸۹
	درمیان	خراسان جنوبی	قهبستان	۳.۳	۹۸.۲	۳,۵۷۵	۳,۵۰۹	۷,۰۸۴	۲,۱۳۶
	درمیان	خراسان جنوبی	طبس مسینا	۴.۲	۱۱۳.۷	۲,۲۳۶	۲,۵۴۲	۴,۷۷۸	۱,۱۴۷
	درمیان	خراسان جنوبی	گزیک	۴.۰	۱۰۳.۹	۲,۵۶۰	۲,۱۴۱	۴,۷۰۱	۱,۰۳۹
	درمیان	خراسان جنوبی	درمیان	۳.۸	۱۰۴.۱	۴,۰۵۶	۴,۲۲۳	۸,۲۷۹	۲,۱۸۵
	درمیان	خراسان جنوبی	میاندهشت	۳.۵	۱۰۰.۵	۴,۸۹۳	۴,۹۱۸	۹,۸۱۱	۲,۸۰۸
	سرایان	خراسان جنوبی	دوکوهه	۳.۷	۱۰۱.۰	۳۱۴	۳۱۷	۶۳۱	۱۷۰
	سرایان	خراسان جنوبی	سه قلعه	۳.۳	۱۰۱.۴	۱,۶۷۰	۱,۶۹۴	۳,۳۶۴	۱,۰۲۰
	سرایان	خراسان جنوبی	مصعبی	۲.۴	۹۸.۳	۸۴۸	۸۳۴	۱,۶۸۲	۷۰۶
	سرایان	خراسان جنوبی	آیسک	۳.۱	۹۶.۵	۲,۱۶۸	۲,۰۹۳	۴,۲۶۱	۱,۳۷۴
	سربیشه	خراسان جنوبی	مومن آباد	۳.۲	۹۳.۸	۲,۷۵۳	۲,۵۸۱	۵,۳۳۴	۱,۶۹۲
	سربیشه	خراسان جنوبی	درح	۳.۹	۱۰۷.۸	۳,۳۵۶	۳,۶۱۹	۶,۹۷۵	۱,۷۹۰
	سربیشه	خراسان جنوبی	مود	۲.۹	۹۰.۴	۲,۱۹۵	۱,۹۸۵	۴,۱۸۰	۱,۴۴۰
	سربیشه	خراسان جنوبی	نهارجان	۳.۰	۹۷.۱	۲,۲۲۲	۲,۱۵۸	۴,۳۸۰	۱,۴۴۴
	بشرویه	خراسان جنوبی	ارسک	۲.۵	۱۰۳.۹	۳۰۴	۳۱۶	۶۲۰	۲۴۴
	بشرویه	خراسان جنوبی	رقه	۳.۰	۹۸.۳	۱,۲۰۹	۱,۱۸۹	۲,۳۹۸	۷۹۴

تابعیت تقسیماتی				سرشماری سال ۹۵					
شماره	شهرستان	استان	دهستان کمتر توسعه یافته	بد خانوار	نسبت جنسی	تعداد زنان	تعداد مردان	جمعیت	خانوار
مرکزی	بشرویه	خراسان جنوبی	علی جمال	۲.۹	۱۰۰.۲	۱,۳۸۰	۱,۳۸۳	۲,۷۶۳	۹۵۵
مرکزی	بشرویه	خراسان جنوبی	کرد	۲.۹	۱۰۸.۸	۴۲۲	۴۷۰	۹۰۲	۳۰۹
مرکزی	فردوس	خراسان جنوبی	حومه	۳.۲	۱۰۱.۷	۱,۳۷۰	۱,۳۹۱	۲,۷۶۱	۸۱۰
زهان	قانات	خراسان جنوبی	افین	۳.۲	۱۰۰.۲	۲,۳۴۷	۲,۳۵۲	۴,۶۹۹	۱,۴۵۱
زهان	قانات	خراسان جنوبی	زهان	۳.۳	۹۶.۱	۲,۶۱۸	۲,۵۱۷	۵,۱۳۵	۱,۵۶۹
زیرکوه	قانات	خراسان جنوبی	زیرکوه	۳.۶	۱۰۲.۸	۳,۷۳۲	۳,۸۳۷	۷,۵۶۹	۲,۱۰۰
زیرکوه	قانات	خراسان جنوبی	شاسکوه	۳.۳	۱۰۴.۷	۱,۹۶۵	۲,۰۵۷	۴,۰۲۲	۱,۲۰۲
زیرکوه	قانات	خراسان جنوبی	پترگان	۳.۸	۱۲۰.۰	۲,۷۱۶	۳,۲۶۰	۵,۹۷۶	۱,۵۸۴
سده	قانات	خراسان جنوبی	آفریز	۳.۳	۱۰۲.۸	۳,۵۱۲	۳,۶۱۱	۷,۱۲۳	۲,۱۲۹
سده	قانات	خراسان جنوبی	پسکوه	۳.۴	۹۸.۱	۴,۳۶۰	۴,۱۸۱	۸,۵۴۱	۲,۴۷۰
سده	قانات	خراسان جنوبی	سده	۲.۶	۹۱.۷	۱,۳۶۵	۱,۵۲۱	۳,۱۸۰	۱,۲۲۰
مرکزی	قانات	خراسان جنوبی	پیشکوه	۲.۹	۹۳.۶	۱,۹۵۹	۱,۸۳۴	۳,۷۹۳	۱,۳۲۲
مرکزی	قانات	خراسان جنوبی	مهیار	۳.۴	۹۹.۸	۲,۲۲۵	۲,۳۲۰	۴,۵۴۵	۱,۳۲۳
مرکزی	قانات	خراسان جنوبی	قائن	۳.۲	۱۰۰.۰	۹,۸۸۱	۹,۸۷۷	۱۹,۷۵۸	۶,۱۶۳
نیمبلوک	قانات	خراسان جنوبی	کرغند	۳.۱	۹۵.۴	۲,۴۴۹	۲,۳۳۷	۴,۷۸۶	۱,۵۲۳
نیمبلوک	قانات	خراسان جنوبی	نیمبلوک	۲.۹	۹۹.۶	۲,۲۸۶	۲,۲۷۷	۴,۵۶۳	۱,۵۵۳
شوسف	نهبندان	خراسان جنوبی	شوسف	۳.۵	۱۰۳.۹	۲,۶۴۲	۲,۷۴۴	۵,۳۸۶	۱,۵۶۰
شوسف	نهبندان	خراسان جنوبی	عربخانه	۳.۰	۹۲.۹	۲,۰۰۷	۱,۸۶۵	۳,۸۷۲	۱,۲۸۷
مرکزی	نهبندان	خراسان جنوبی	میغان	۳.۳	۹۷.۵	۱,۸۳۰	۱,۷۸۴	۳,۶۱۴	۱,۰۹۱
مرکزی	نهبندان	خراسان جنوبی	بدان	۴.۱	۱۱۹.۹	۳,۰۶۳	۳,۶۷۳	۶,۷۳۶	۱,۶۲۵
مرکزی	نهبندان	خراسان جنوبی	نه	۳.۵	۱۰۱.۵	۵,۱۳۹	۵,۲۱۷	۱۰,۳۵۶	۲,۹۸۸
میانگین				۳.۲	۱۰۰.۳	۱۲۶,۸۷۱	۱۲۹,۷۰۲	۲۵۶,۵۷۳	۷۶,۷۳۳

(داده‌های سرشماری مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

۳-۲-۳-۳- جمع‌بندی

استان خراسان جنوبی دارای مساحت ۱۴۹,۸۳۱ کیلومتر مربع و جمعیت ۷۶۸,۸۹۸ نفر است (بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، مرکز آمار ایران). این استان از شمال به استان خراسان رضوی، از جنوب به استان سیستان و بلوچستان و استان کرمان، از غرب به استان یزد و استان اصفهان و از شمال غربی به استان سمنان محدود

می‌شود. خراسان جنوبی، از جنوب شرقی، هم‌مرز با کشور افغانستان است و $332/78$ کیلومتر مرز مشترک با این کشور دارد (مطالعات طرح آمایش استان خراسان جنوبی، تحولات جمعیتی، ۱۳۹۵: ۲۱).

خراسان جنوبی بر اساس مصوبه تقسیم استان خراسان به سه استان؛ در سال ۱۳۸۳ تأسیس شد. پس از آن در سال ۱۳۸۵ فردوس به سایر شهرهای استان ملحق شد و نهایتاً در سال ۱۳۹۲ با پیوستن طبس به این استان تعداد شهرستان‌های این استان به ۱۱ عدد رسید.

این استان به دلیل هم‌مرز بودن با کشور افغانستان و وجود بازارچه‌های مرزی، همچنین موقعیت ترانزیتی خاص استان، جمعیت بالای روستائین و بهره‌مندی از محصولات کشاورزی خاص (زعفران، عناب و زرشک) نظیر زعفران در قائن (که از جمله باکیفیت‌ترین زعفران در جهان محسوب می‌شود) جایگاه ویژه‌ای دارد. با این وجود مسائل بسیاری در این استان منجر به رشد فقر و محرومیت شده است. بر اساس گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، در رابطه با سنجش فقر ایران در سال ۱۳۹۵؛ نرخ فقر مطلق (درصد فقرا) در استان خراسان جنوبی برابر با $9/35$ بوده است. تعداد فقرا 56499 نفر و تعداد خانوارهای فقیر 19139 بوده است (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۷: ۳۱). نرخ بیکاری استان $10/7$ درصد است اما میانگین اشتغال ناقص استان ($13/2$ درصد) که $3/5$ درصد بالاتر از میانگین کشور است؛ بیانگر وجود مسئله بیکاری در این استان است. نرخ مشارکت اقتصادی پایین استان (38 درصد) نشان از مشارکت اندک افراد دارد و یکی از پایین‌ترین نرخ‌های مشارکت اقتصادی در بین استان‌های کشور است (خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار استان خراسان جنوبی، ۱۳۹۶: ۶).

مناسب نبودن زیرساخت‌های لازم برای مرکز استان شدن بیرجند در زمان تشکیل استان، خشکسالی‌های اخیر، ناامنی مرزهای شرقی کشور و جنگ طولانی در کشور همسایه (و عدم تمایل به سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی)، فاصله زیاد شهرهای استان با یکدیگر و تراکم جمعیتی کم استان؛ زمینه‌ساز بیکاری و محرومیت استان بوده است. وجود بالاترین درصد زنان سرپرست خانوار (رتبه دوم پس از سیستان و بلوچستان) و بالاترین درصد جمعیت معلول کشور اقتضا می‌کند نگاه ویژه و خاصی به برنامه اشتغال در استان خراسان جنوبی شود (خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار استان خراسان جنوبی، ۱۳۹۶: ۳).

به‌طور کلی از دست رفتن بخش قابل توجهی از مشاغل کشاورزی در اثر خشکسالی‌های مداوم، مهاجرت جوانان تحصیل کرده به استان‌های توسعه‌یافته، افزایش تعداد فارغ‌التحصیلان دانشگاهی بدون تناسب با نیازهای استان، افزایش مشاغل کاذب و غیرمولد، سهم ناچیز در تولید داخلی کشور، مناسب نبودن شرایط کسب و کار و حمایت از سرمایه‌گذاری در استان از جمله مهم‌ترین مسائل موجود در این استان است. بنابراین توجه به

فرصت‌ها و پتانسیل‌های این استان از جمله بهره‌گیری از جاذبه‌های گردشگری، توسعه صنایع، محصولات باغی، صادرات و بهره‌گیری از مرز بین‌المللی و بازارچه‌های مرزی، ارتقای مهارت‌های جوانان و اشتغال‌زایی از جمله راهکارهای غلبه بر فقر و محرومیت در استان خراسان جنوبی است.

جدول ۲۲- مسائل کلیدی مرتبط با فقر و محرومیت استان خراسان جنوبی

ردیف	مسئله	شرح مسئله
۱	فقر مطلق	در رابطه با سنجش فقر ایران در سال ۱۳۹۵؛ نرخ فقر مطلق (درصد فقرا) در استان خراسان جنوبی برابر با ۹/۳۵ بوده است.
۲	فقر و محرومیت نسبی	بر اساس داده‌های تمام شماری سال ۱۳۹۵، جمعیت کل ساکن در مناطق محروم استان خراسان جنوبی برابر با ۲۶۵،۵۷۳ نفر است. از این تعداد ۱۲۶،۸۷۱ نفر زن و ۱۲۹،۷۰۲ نفر مرد هستند.

۳-۳-۳- سکونتگاه‌های غیر رسمی

سکونتگاه‌های غیررسمی به مثابه یکی از پیامدها و ویژگی‌ها بارز شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران بوده است. این سکونتگاه‌ها یکی از عوامل تهدیدکننده کیفیت زندگی و برهم زنده تعادل اجتماعی در شهرها به حساب می‌آیند. اسکان غیررسمی در شهرها به طور اساسی ناشی از عوامل متعددی است. بخشی از آن سبب توسعه ناهمگون و نابرابر مناطق شهری و تفاوت‌های مکانی- فضایی (افتراق مکانی) نسبت به امکانات و تسهیلات موجود است. تعاریف متعددی از سکونتگاه‌ها ارائه شده است که هر یک بر ملاک‌ها و معیارهای خاصی مانند کالبد، جغرافیا، اقتصاد، روابط اجتماعی و ویژگی‌های روانی تأکید کرده‌اند. برخی از نظر «بوم‌شناسی شهری» بر عواملی مانند نحوه استفاده از زمین، کمبود مسکن، قیمت و اجاره زمین توجه کرده و عده‌ای دیگر از چشم‌انداز «فقر شهری» و مسائلی مانند نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی و «تبعیض» نگریسته‌اند.

این پدیده به اشکال متفاوت در گوشه و کنار شهرها، حتی در بخش مرکزی شهرها در قالب محله‌هایی با عناوین زاغه، آلونک‌نشینی، حاشیه‌نشینی، سکونتگاه‌های خودرو و سکونتگاه‌های غیرمجاز، سکونتگاه‌های برنامه‌ریزی نشده و ... مشاهده می‌شود. فقدان مالکیت بر زمین، قرارگیری در اراضی نامناسب (حریم خطوط راه آهن و بزرگراه‌ها و ...)، در دسترس نبودن امکانات پایه زندگی، بی‌نظمی و نابسامانی کالبدی، اقتصادی و اجتماعی، وجود فضاهای بی‌دفاع، گم و بدون نظارت؛ از ویژگی‌ها این سکونتگاه‌هاست. مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی؛ روند شتابان جمعیت شهری و عدم توسعه زیرساخت‌های ضروری، مهاجرت گسترده اعم از روستا به شهر و مهاجرت افراد از هسته داخلی شهر به حواشی آن، سطح پایین درآمد خانوار و بالا بودن بهای زمین و همچنین هزینه ساخت و ساز رسمی، فقدان منطقه بندی و کاربری

نامناسب زمین، ناکارآمدی سیاست‌ها و برنامه دولت‌ها، برنامه‌ریزی از بالا به پایین، توزیع ناعادلانه خدمات و امکانات بوده است.

۳-۳-۱- نحوه مواجهه دولت‌ها با سکونتگاه‌های غیررسمی

به دنبال شهرنشینی شتابان معاصر در کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران، سکونتگاه‌های غیررسمی به مثابه جلوه‌ای کالبدی از فقر شهری در درون یا پیرامون شهرها شکل گرفتند. بنا به شرایط تاریخی و جغرافیایی و با توجه به مکاتب اقتصادی و سیاسی حاکم، از این پدیده برداشت‌های متفاوتی شکل گرفت و برای حل آن نیز رویکردهای متفاوتی اتخاذ گردید. از نادیده انگاشتن تا توانمندسازی، طیفی از اقدامات و سیاست‌ها را در برمی‌گیرد که به فراخور شرایط تاریخی و جغرافیایی مورد توجه قرار گرفته‌اند. این سیاست‌ها تحت تأثیر مکاتب، نظام‌های سیاسی و اجرایی و یا سازمان‌های بین‌المللی ترویج شده و کمابیش در بیش‌تر این کشورها تجربه شده‌اند. سیاست‌هایی چون نادیده گرفتن، تخریب و تخلیه اجباری، مسکن عمومی، بهسازی و توانمندسازی و ... نتایج متفاوتی را در کشورهای مختلف به همراه داشته است. از اوایل سده بیستم که مسئله فقر و سکونتگاه‌های فقیرنشین مورد توجه جدی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران قرار گرفت؛ تمرکز بر سیاست‌های اقتصادی کلان از جمله سیاست‌های فقرزدایی و سیاست‌هایی برای افزایش متوسط درآمد و نیز ایجاد عدالت اجتماعی، همواره به مثابه راه حل ریشه‌ای فقر و محلات فقیرنشین مورد توجه بوده است.

جدول ۷۳- خلاصه رویکردهای مسلط در برنامه‌ریزی و حل مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی

تکات اصلی	دوره رواج و تسلط	رویکرد
با توسعه اقتصادی در کل جامعه مشکل حل خواهد شد. مشکل ساختاری است و با برنامه‌ریزی محلی حل نخواهد شد.	تا دهه ۱۹۶۰	نادیده گرفتن
سکونتگاه‌های غیررسمی غده چرکین بر بدن شهر هستند و باید برچیده شوند.	۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ برخی کشورها تاکنون	حذف و تخلیه اجباری
بهره‌گیری از نیروی کار، مهارت و توان مدیریت ساکنان در حل مشکل	۱۹۷۰ و ۱۹۸۰	خودیاری
دولت و منابع دولتی کلید حل مشکل است. نیاز به پارانه‌های هدف‌دار مسکن	۱۹۵۰ تا ۱۹۸۰	مسکن عمومی (اجتماعی)
تأمین زمین و زیرساخت‌های اولیه راه حل است.	۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰	مکان- خدمات
تأمین حق سکونت و زیرساخت‌ها با بهره‌گیری از وضع موجود	۱۹۸۰ تاکنون	ارتقاء بخشی (بهسازی)
ایجاد چارچوب سیاسی، اداری و محیطی استفاده از ظرفیت‌های درونی اجتماعات محل توسعه اقتصادی و اجتماعی	۱۹۹۰ تاکنون	توانمندسازی
با ترکیبی از توانمندسازی و تأکید بر حکمروایی شایسته (به‌ویژه حق نگاهداشت مسکن) محور، اجتماع محلی دانسته شد.	از ۲۰۰۰	اجتماع محوری (تام)

(ایراندوست، ۱۳۸۹: ۱۳۹)

۳-۳-۲- سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران و بطور خاص استان خراسان جنوبی

ایران از جمله کشورهای در حال توسعه‌ای محسوب می‌شود که با مشکل وجود سکونتگاه‌های غیررسمی روبروست. سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران پیش از سال ۱۳۳۰ به صورت محدود در چند شهر به وجود آمد. با این وجود تا قبل از اصلاحات ارضی، روندی بسیار آرام و کند داشته است. اما بعد از اصلاحات ارضی ۱۳۴۲ همراه با رشد مهاجرت، حاشیه‌نشینی نیز ابعاد وسیع‌تری پیدا کرد. چراکه اکثر خوش‌نشینانی که صاحب نسق نبوده و در نتیجه زمینی به آن‌ها واگذار نشد، همچنین کشاورزانی که مقدار ناچیزی زمین به آن‌ها رسیده بود مهاجرت نموده و در محلات فقیرنشین و حاشیه شهرها سکنی گزیدند. نکته قابل ذکر آن است که وجه اشتراک تمامی انواع سکونتگاه‌های غیررسمی دستیابی محدود و یا عدم دسترسی به امکانات و خدمات اساسی و زیرساختی است. اما در ایران سکونتگاه‌های غیررسمی به گونه‌ای متفاوت از سایر کشورها شکل گرفته است. به طوری که در غالب سکونتگاه‌های ایران، تصرف و مالکیت به صورت ملکی است و شکل تصرف عدوانی و غصبی بسیار نادر است. ساکنان این سکونتگاه‌ها مسکن را خود بر روی زمینی که تملک کرده‌اند، ساخته اما ضوابط و مقررات رسمی را رعایت نکرده و در نتیجه این سکونتگاه‌ها بدون برنامه ایجاد شده است. از این رو سکونتگاه‌های بی ضابطه با سکونتگاه‌های ایران قرابت معنایی بیش‌تری دارد. در حال حاضر بیش از ۳۰ درصد از جمعیت کشورمان در سکونتگاه‌های غیررسمی ساکن هستند. متأسفانه این پدیده به سرعت در حال رشد و گسترش است و مشکلات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، امنیتی و زیست‌محیطی فراوانی را در اغلب شهرهای ایران به وجود آورده است. استان خراسان جنوبی از جمله استان‌هایی است که درگیر مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی به خصوص در شهر بیرجند است. متأسفانه فقدان شناخت کافی و بررسی‌های جامع از سکونتگاه‌های غیررسمی منجر شده است که برخی از مسئولین استانی پدیده مذکور را به رسمیت نشناسند (خبیرگزاری مهر، ۱۳۹۴/۰۲/۱۶). بنابراین ضرورت بررسی این موضوع در استان خراسان جنوبی به منظور شناسایی راه‌حل‌های موجود و ممانعت از گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی ضروری است.

در استان خراسان جنوبی شهر بیرجند به عنوان تنها شهر بزرگ منطقه به سبب دلایلی چون بروز خشکسالی و سیل عظیم مهاجرت‌های روستا-شهری به آن و هم‌چنین مرکزیت سیاسی در استان، با پدیده خزش بی‌قاعده و بی‌برنامه شهر و توسعه ناموزون فیزیکی مواجه است. به گونه‌ای که تاکنون روستاهایی را وارد محدوده شتابان شهری نموده و روستاهایی را نیز در مرحله حاشیه‌ای بودن قرار داده است. طی دهه ۹۰-۱۳۸۰ بنا به رشد شتابان شهر بیرجند روستاهای دهل کوه و علی‌آباد به بطن شهری پیوسته و روستاهای چپکند و حاجی‌آباد نیز در حاشیه شهر قرار گرفته‌اند (مطالعات طرح آمایش سرزمین استان خراسان جنوبی، تبیین سازمان فضایی موجود و ارزیابی توانایی‌ها و محدودیت‌های استان، ۱۳۹۵: ۱۰۸).

درواقع با روند رو به رشد تخلیه روستاها به واسطه مشکلاتی مانند خشکسالی و نبود فرصت‌های اقتصادی، شاهد مهاجرت‌های گسترده از روستاها به نقاط شهری و به‌ویژه مرکز استان (شهر بیرجند) هستیم؛ بنابر مطالعات انجام شده جمعیت حاشیه‌نشین استان خراسان جنوبی ۳۳۰,۳۳ نفر برآورد شده است که در ۶ محله اسکان غیررسمی در شهر بیرجند مستقر شده‌اند. اگرچه بنا به مطالعات انجام شده در سال ۱۳۹۱ استان خراسان جنوبی از نظر جمعیت حاشیه‌نشین در رتبه ۲۳ کشور قرار داشته است. اما ادامه روند کنونی می‌تواند به افزایش غیرقابل کنترل جمعیت حاشیه‌نشین در این استان و برخی استان‌های مجاور که مقصد مهاجرین استان است، بینجامد (مسئله شناسی راهبردی توسعه در خراسان جنوبی، ۱۳۹۶: ۶۵).

بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰، ۵۶/۵۶ درصد جمعیت ساکن نقاط شهری و ۴۳/۴۴ درصد ساکن نقاط روستایی بوده‌اند. در سرشماری سال ۱۳۹۵، جمعیت شهرنشین به ۵۹/۰۳ درصد افزایش و جمعیت روستان‌نشین به ۴۰/۹۷ درصد کاهش یافت. با این وجود جمعیت روستان‌نشین استان خراسان جنوبی در مقایسه با میانگین کشوری بسیار بالاتر است.

مقایسه نرخ رشد جمعیت استان خراسان جنوبی و کشور، نشان‌دهنده پایین بودن نرخ رشد جمعیت استان خراسان جنوبی نسبت به کل کشور بوده است. علی‌رغم وسعت زیاد خراسان جنوبی و پیوستن شهرستان‌های جدید، سهم جمعیتی استان از کل کشور ناچیز است. کاهش نرخ رشد طبیعی جمعیت و کاهش باروری، روند مهاجرفرستی استان، تخلیه جمعیتی روستاها و نیز فقدان جمعیت در بسیاری از مناطق به دلیل کویری بودن استان را می‌توان از دلایل کم جمعیتی استان دانست. علاوه بر این، توزیع فضایی جمعیت در استان متعادل نبوده و شهرستان بیرجند بیش‌ترین جمعیت را در خود جای داده است. با وجود آن که در شهرستان درمیان، قانات، نهندان و سربیشه الگوی سکونت غالب، روستان‌نشین است اما روند کلی حاکم بر استان، به سود شهرنشین شدن در حال تغییر است. این تغییرات، برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌های مناسب برای مناطق شهری و روستایی را ضروری می‌نماید (مطالعات طرح آمایش سرزمین استان خراسان جنوبی، تحولات جمعیتی، ۱۳۹۵: ۳۲). خشکسالی‌های پی در پی و واقع شدن استان در حاشیه کویرهای بزرگ ایران منجر به کاهش بهره‌وری کشاورزی و تمایل روزافزون به شهرنشین شدن شده است.

درواقع چشم‌انداز کلی جمعیت استان خراسان جنوبی، نشان‌دهنده عدم تعادل در توزیع و پراکنندگی جمعیت است که به دلایل مختلف از جمله برنامه‌ریزی‌های تمرکزگرا است
ن
خراسان جنوبی، تحولات جمعیتی، ۱۳۹۵: ۲۵). با توجه به سطح‌بندی نفاذ خدماتی، تفاوت چشم‌گیری بین نقاط شهری وجود دارد. به‌طوری‌که شهر بیرجند به عنوان مرکز استان دارای

بیشترین خدمات و مؤسسات در سطح استان است و اکثر شهرهای استان فاقد مؤسسات و ادارات دولتی هستند. این عامل باعث مهاجرت‌های روزانه برای تأمین خدمات از شهر بیرجند شده است (مطالعات طرح آمایش سرزمین استان خراسان جنوبی، تحلیل وضعیت استان، ۱۳۹۵: ۱۲۶). مجموعه عواملی چون بیکاری و فقر، کاهش بهره‌وری کشاورزی، کمبود و فقدان زیرساخت‌ها و امکانات مورد نیاز، مشکلات اقلیمی، خشکسالی، توسعه نامتوازن و ... منجر به افزایش جمعیت شهرنشینی و متعاقب آن شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی در استان خراسان جنوبی و به طور خاص شهر بیرجند شده است.

۳-۳-۳- جمع‌بندی

یکی از ویژگی‌ها موقعیتی خراسان جنوبی موقعیت ارتباطی این استان است. این محدوده در گذشته حلقه واسط و معبر عبور کاروان‌های تجاری و پل ارتباطی بین شرق و غرب عالم بوده است. در دهه‌های اخیر و به خصوص پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و ایجاد چندین کشور محصور در خشکی جدید، موقعیت ترانزیتی شرق کشور بسیار اهمیت یافته است.

خراسان جنوبی با همسایگی با کشور محصور در خشکی افغانستان و از آن طریق سایر کشورهای محصور در خشکی آسیای مرکزی و در مرکز محور ترانزیتی توسعه محور شرق، جایگاه ترانزیتی و ارتباط بی نظیری دارد (مطالعات طرح آمایش سرزمین استان خراسان جنوبی، تحلیل موقعیت استان، ۱۳۹۵: ۱۳).

مرزی بودن استان، دارا بودن یک گذر رسمی و چهار بازارچه مرزی، واقع شدن در حلقه مرکزی ترانزیت شمال- جنوب و طرح توسعه محور شرق از مزایای موقعیت نسبی استان خراسان جنوبی است. پهنه سرزمینی خراسان جنوبی و مرکز آن شهر بیرجند در چند سده اخیر، اهمیت ژئواستراتژیکی، نظامی و ژئوپلیتیکی مهمی داشته است.

هسته اولیه شهر بیرجند بر پایه عوامل جغرافیایی و دسترسی به بنیان‌های عمده طبیعی شکل گرفته است. موقعیت ژئوپلیتیکی، سیاسی و اقتصادی این شهر بر رونق شهرنشینی و گسترش آن افزود، اما در مجموع تا سال ۱۳۰۰ و سپس سال ۱۳۳۵ بیرجند رشد آرام و کندی داشته است.

از این زمان به بعد به دلیل ایجاد فضای مناسب فعالیت اقتصادی در شهرها از نظر اشتغال و فرصت‌های کاری و نیز اقداماتی چون اصلاحات ارضی و نیز بروز خشکسالی‌های متعدد در منطقه، روند مهاجرت‌های روستا-شهری شدت یافت.

خشکسالی به خصوص در دهه ۱۳۲۰ یکی از مهم‌ترین دلایل مهاجرت و افت شدید درآمد حاصل از فعالیت‌های کشاورزی از یک سو و نیاز روزافزون اقتصاد شهری به نیروی انسانی از سوی دیگر، باعث بروز حرکات جمعیتی به صورت مهاجرت‌های دائمی، موقت و روزانه گشته است. در مجموع در سال ۱۳۳۵ فقط ۵/۴ درصد جمعیت شهر از جمله مهاجران بودند که این مقدار در سال ۱۳۴۵ به حدود ۱۶ درصد رسید (راستی و آرزومندان، ۱۳۹۰: ۵۷ و ۵۶).

از دهه ۴۵-۱۳۳۵ رشد کالبدی همراه با تحول نقش و کارکردهای شهر، به تبعیت از روند کلی حاکم بر کشور، سرعت بیش‌تری می‌گیرد. از این دهه کالبد شهر نه تنها به طرف شمال و شرق بلکه به تدریج به دلیل وضعیت مناسب شیب و نیز تمایل طبقات متوسط و مرفه شهر به ظرف جنوب هم توسعه می‌یابد. در سال ۱۳۵۵ نیز بیش از ۱۰۰۰ خانوار روستایی شهرستان بیرجند در سال ۱۳۵۵ مجبور به ترک روستاهای خود شدند.

دسترسی آسان به راه‌های ارتباطی و زمین‌های ارزان در محلاتی نظیر کوشه‌ای (کارگران)، شکراب و موسی بن جعفر عمدتاً طی سال‌های ۴۸ تا ۵۵ منجر به رشد و شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی در این شهر گردید (راستی و آرزومندان، ۱۳۹۰: ۵۷ و ۵۶).

در سال‌های بعدی پس از زلزله سال ۷۵ و به خصوص پس از مرکز استان شدن در سال ۱۳۸۳ به عنوان یکی از شهرهای مهاجرپذیر ایران محسوب شد که نتیجه آن رشد سکونتگاه‌های غیررسمی بود.

نتایج پژوهش راستی و آرزومندان بیانگر آن است که مناطق حاشیه‌نشین شهر بیرجند ۷/۲ درصد از مساحت (۱۸۹ هکتار) و با تراکم ۱۸۵ نفر در هکتار) و ۲۲/۲ درصد جمعیت شهر بیرجند را به خود اختصاص داده است. بالا بودن سهم جمعیت، همچنین میزان تراکم نفر در هکتار به نسبت تراکم جمعیت شهری (۶۰ نفر در هکتار) از ویژگی‌ها جمعیتی این محلات است.

به‌طور کلی بخش اصلی اقتصاد خراسان جنوبی، مبتنی بر اقتصاد کشاورزی و باغداری است. این استان دارای پتانسیل بسیاری در بخش معادن است؛ به‌طوری که دارای ذخایر منیزیت ایران، بزرگ‌ترین ذخیره و تنها معدن آزیست ایران است و این تنها بخش کوچکی از توانمندی‌های معدنی استان است.

از نظر جاذبه‌های گردشگری نیز وجود بالغ بر ۸۰۰ اثر تاریخی، فرهنگی و طبیعی ثبت ملی شده و وجود سه اثر ثبت جهانی شده حکایت از پتانسیل استان در این زمینه دارد (مسئله شناسی راهبردی توسعه در خراسان جنوبی، ۱۳۹۶: ۷).

با این حال اقتصاد استان خراسان جنوبی وضعیت چندان مطلوبی ندارد. در یک جمع‌بندی کلی می‌توان گفت که با وجود این که استان در بعضی زمینه‌ها چون نرخ بیکاری و اشتغال نسبت به میانگین کشوری از وضع بهتری برخوردار است اما بررسی اقتصاد استان در سطح کلان و ملی حاکی از آن است که استان به لحاظ اقتصادی در وضعیت مناسبی به سر نمی‌برد و جزو استان‌های محروم محسوب می‌شود.

استان خراسان جنوبی در شاخص‌هایی چون تولید ناخالص ملی، درآمد سرانه، توسعه انسانی و حتی شاخصی مانند امنیت غذایی جزء چند استان بسیار محروم کشور است. تراکم پایین صنایع «به طوری که در سال ۱۳۹۳ تنها ۷۳ کارگاه صنعتی دارای ۱۰ نفر کارکن و بیش‌تر یعنی تنها حدود ۰/۵۹ درصد از کل کارگاه‌های صنعتی کشور در استان وجود داشته است (مسئله شناسی راهبردی توسعه در خراسان جنوبی، ۱۳۹۶: ۸)»، مدیریت ناکارآمد منابع، مسائل امنیتی منطقه، عدم سرمایه‌گذاری مناسب و کافی، ضعف کارکردی برخی از روستاها به‌ویژه در بعد خدماتی، عدم توزیع جغرافیایی همگن سکونتگاه‌های روستایی در نواحی مختلف استان، کاهش ظرفیت تولیدی منابع آب و خاک روستایی استان، سنتی بودن روش‌های آبیاری و کشت، عدم استفاده از ظرفیت‌های مرزی استان برای صادرات محصولات کشاورزی، بیابان‌زایی و شوری آب، مازاد نیرو در بخش کشاورزی و دامداری، مهاجرت روستا- شهری، مهاجرت نخبگان به خارج از استان، توزیع نامتوازن امکانات و ... منجر به رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در استان خراسان جنوبی و بالأخص شهر بیرجند شده است. از این رو رصد مداوم سکونتگاه‌ها و اجرای طرح توانمندسازی آنان متناسب با نیازها و فرصت‌ها و پتانسیل‌های خاص منطقه اهمیت می‌یابد.

۳-۴- بررسی ویژگی‌ها جمعیتی

در برنامه‌ریزی‌هایی که در راستای پیشرفت و آبادانی یک منطقه صورت می‌گیرد، شناخت وضعیت گذشته آن منطقه یک اصل پذیرفته شده است و به طور معمول بخش قابل‌توجهی از مطالعات پشتیبان این نوع برنامه‌ریزی‌ها را به خود اختصاص می‌دهد.

از سوی دیگر در شرایطی که هدف‌گذاری‌های کمی در چارچوب یک برنامه‌ریزی لحاظ شوند، شناسایی روندها و ساختار تحولات متغیرهای مورد نظر، اهمیتی مضاعف خواهند یافت. به طور طبیعی در یک برنامه‌ریزی مرتبط با توسعه، تحولات جمعیتی از مهم‌ترین حوزه‌هایی است که وضعیت گذشته آن، باید مورد بررسی قرار گیرد. بنابراین یکی از پیش‌نیازهای اساسی برنامه‌ریزی‌های ملی و منطقه‌ای آگاهی از تحولات و ساختار جمعیت فعلی و آینده است. این آگاهی از یک‌سو وضعیت و کیفیت منابع انسانی را روشن می‌کند و از سوی دیگر سطح

نیازهای جامعه را برای سال‌های آتی مشخص می‌سازد. عدم توجه به شاخص‌های جمعیتی در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای و ملی، موجب می‌گردد که توان منطقه و سرزمین با جمعیت آن تناسب نداشته و مشکلات بسیاری را جهت دستیابی به توسعه متوازن در سطح ملی به وجود آورد.

گزارش حاضر با استفاده از روش اسنادی و بهره‌گیری از منابع آماری از قبیل آمارهای توصیفی، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، سالنامه‌های سازمان ثبت احوال و ...، با تمرکز بر ساختمان جمعیت استان خراسان جنوبی و مقایسه شاخص‌های مربوطه با میانگین‌های کشوری در صدد است که تصویری روشن از منابع انسانی استان را جهت دستیابی به توسعه‌ی عادلانه و متوازن ارائه دهد.

۳-۳-۴-۱- تغییرات تعداد جمعیت

جمعیت استان خراسان جنوبی از ۲۷۴۰۱۶ نفر در سال ۱۳۵۵ به ۴۷۵۲۵۱ نفر در سال ۱۳۷۵ و سپس به ۷۶۸۸۹۸ نفر در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است و بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، چهارمین استان کم‌جمعیت کشور بوده است. این ارقام بیانگر آن است که طی ۳۰ سال منتهی به سال ۱۳۹۵، جمعیت استان هر ساله به طور میانگین ۲/۵۰ درصد رشد داشته است. این نرخ رشد در مقایسه با رشد متوسط ۲ درصدی کل کشور در همین بازه زمانی، نشان می‌دهد که افزایش جمعیت استان در قیاس با کل کشور، بسیار بالاتر بوده است. در واقع طی این بازه زمانی جمعیت استان خراسان جنوبی ۲/۸ برابر و جمعیت کشور ۲/۴ برابر شده است. برآوردها نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۹ نیز جمعیت استان نسبت به سال ۱۳۹۵ با رشد متوسط ۱/۷ درصد، به بیش از ۸۲۲ هزار نفر رسیده است. با وجود افزایش مستمر تعداد جمعیت در دوره مورد بررسی، شتاب این افزایش در سطح استان کاهش یافته است. با مشاهده تغییرات افزایش نسبی جمعیت در جداول ذیل به خوبی می‌توان به کاهش این شتاب پی برد. افزایش نسبی جمعیت از حدود ۸۵/۴ درصد در دوره ۶۵-۱۳۵۵ به ۴/۱ درصد در دوره ۹۰-۱۳۸۵ کاهش یافته و سپس در دوره ۹۵-۱۳۹۰، نسبت تغییر جمعیت، در مقایسه با دوره قبل، افزایش یافته و به ۱۶/۱ درصد رسیده است. لازم به ذکر است که همسو با تغییرات کل جمعیت استان، تعداد جمعیت نقاط شهری و روستایی نیز تغییر یافته است.^۹

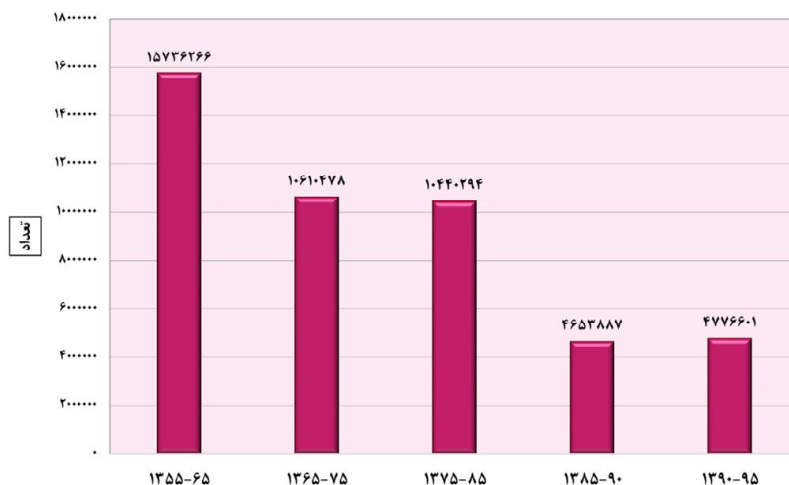
۹. روند نامتعادل و ناهموار تغییر تعداد جمعیت استان خراسان جنوبی طی سال‌های مورد اشاره، به شدت متأثر از تغییر تقسیمات سیاسی شهرستان طبس می‌باشد که در بعضی از بازه‌های زمانی جزء استان یزد محسوب می‌شده است.

جدول ۲۴- تغییرات تعداد جمعیت کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال های ۹۵-۱۳۵۵

سال	کل			نقاط شهری			نقاط روستایی		
	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)
۱۳۵۵	۳۳۷۰۸۷۴۴	-	-	۱۵۸۵۴۶۸۰	-	-	۱۷۸۵۴۰۶۴	-	-
۱۳۶۵	۴۹۴۴۵۰۱۰	۱۵۷۳۶۲۶۶	۴۶/۷	۲۶۸۴۴۵۶۱	۱۰۹۸۹۸۸۱	۶۹/۳	۲۲۶۰۰۴۴۹	۴۷۴۶۳۸۵	۲۶/۶
۱۳۷۵	۶۰۰۵۵۴۸۸	۱۰۶۱۰۴۷۸	۲۱/۵	۳۶۸۱۷۷۸۹	۹۹۷۳۲۲۸	۳۷/۲	۲۳۲۳۷۶۹۹	۶۳۷۲۵۰	۲/۸
۱۳۸۵	۷۰۴۹۵۷۸۲	۱۰۴۴۰۲۹۴	۱۷/۴	۴۸۲۵۹۹۶۴	۱۱۴۴۲۱۷۵	۳۱/۱	۲۲۲۳۵۸۱۸	-۱۰۰۱۸۸۱	-۴/۳
۱۳۹۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۴۶۵۳۸۸۷	۶/۶	۵۳۶۶۶۶۶۱	۵۳۸۶۶۹۷	۱۱/۲	۲۱۵۰۳۰۰۸	-۷۳۲۸۱۰	-۳/۳
۱۳۹۵	۷۹۹۲۶۲۷۰	۴۷۷۶۶۰۱	۶/۴	۵۹۱۴۶۸۴۷	۵۵۰۰۱۸۶	۱۰/۳	۲۰۷۷۹۴۲۳	-۷۲۳۵۸۵	-۳/۴

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

با توجه به نمودار زیر بالاترین و پایین ترین تغییر تعداد مطلق جمعیت کل کشور، به ترتیب مربوط به دوره های ۶۵-۱۳۵۵ و ۹۰-۱۳۸۵ بوده است. در دوره ۶۵-۱۳۵۵ تعداد ۱۵۷۳۶۲۶۶ نفر و در دوره ۹۰-۱۳۸۵ تعداد ۴۶۵۳۸۸۷ نفر به جمعیت کشور افزوده شده است.

نمودار ۶- تغییرات تعداد مطلق جمعیت کشور، طی سال های ۹۵-۱۳۵۵

جدول ۷۵- تغییرات تعداد جمعیت استان خراسان جنوبی به تفکیک وضع سکونت، در سال های ۹۵-۱۳۵۵

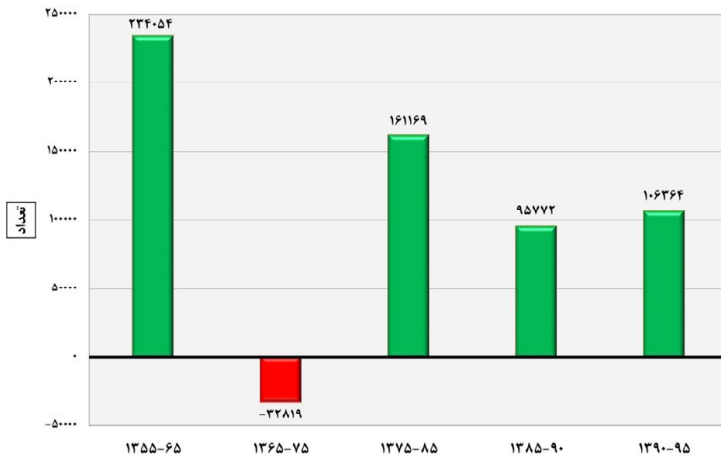
توضیحات	سال	کل			نقاط شهری			نقاط روستایی		
		تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)
	۱۳۵۵	۲۷۴۰۱۶	-	-	۱۱۶۸۸۰	-	-	۱۵۷۱۳۶	-	-
	۱۳۶۵	۵۰۸۰۷۰	۲۳۴۰۵۴	۸۵/۴	۱۱۸۹۹۰	۲۱۱۰	۱/۸	۳۸۷۱۴۵	۲۳۰۰۰۹	۱۴۶/۴
	۱۳۷۵	۴۷۵۲۵۱	۳۲۸۱۹-	-۶/۵	۱۸۰۶۷۴	۶۱۶۸۴	۵۱/۸	۲۹۳۹۹۴	-۹۳۱۵۱	-۲۴/۱
	۱۳۸۵	۶۳۶۴۲۰	۱۶۱۱۶۹	۳۳/۹	۳۲۶۶۹۵	۱۴۶۰۲۱	۸۰/۸	۳۰۹۷۲۵	۱۵۷۳۱	۵/۴
با در نظر گرفتن تقسیمات سیاسی سال ۱۳۹۵ برای سال ۱۳۹۰	۱۳۹۰	۷۳۲۱۹۲	۹۵۷۷۲	۱۵/۰	۴۱۴۱۷۳	۸۷۴۷۸	۲۶/۸	۳۱۸۰۱۹	۸۲۹۴	۲/۷
	۱۳۹۵	۷۶۸۸۹۸	۳۶۷۰۶	۵/۰	۴۵۳۸۲۷	۳۹۶۵۴	۹/۶	۳۱۵۰۷۱	-۲۹۴۸	-۰/۹
بدون در نظر گرفتن تقسیمات سیاسی سال ۱۳۹۵ برای سال ۱۳۹۰	۱۳۹۰	۶۶۲۵۳۴	۲۶۱۱۴	۴/۱	۳۷۱۰۵۴	۴۴۳۵۹	۱۳/۶	۲۹۱۴۸۰	-۱۸۲۴۵	-۵/۹
	۱۳۹۵	۷۶۸۸۹۸	۱۰۶۳۶۴	۱۶/۱	۴۵۳۸۲۷	۸۲۷۷۳	۲۲/۳	۳۱۵۰۷۱	۲۳۵۹۱	۸/۱

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۷- تغییرات تعداد جمعیت استان خراسان جنوبی، در سال های ۹۵-۱۳۵۵

با توجه به نمودار زیر بالاترین و پایین ترین تغییر تعداد جمعیت استان خراسان جنوبی، به ترتیب مربوط به دوره‌های ۱۳۵۵-۶۵ و ۱۳۶۵-۷۵ بوده است. در دوره ۱۳۵۵-۶۵ تعداد ۲۳۴۰۵۴ نفر به جمعیت استان اضافه شده و در دوره ۱۳۶۵-۷۵ تعداد ۳۲۸۱۹ نفر از جمعیت استان کم شده است. در دوره ۱۳۸۵-۹۰ استان خراسان جنوبی، دوباره با افت تعداد جمعیت مواجه شده است، اما در دوره ۱۳۹۰-۹۵ تحت تأثیر پدیده گشتاور جمعیتی، تعداد جمعیت استان نسبت به دوره ۱۳۸۵-۹۰ افزایش پیدا کرده است.

نمودار ۸- تغییرات افزایش تعداد مطلق جمعیت استان خراسان جنوبی، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

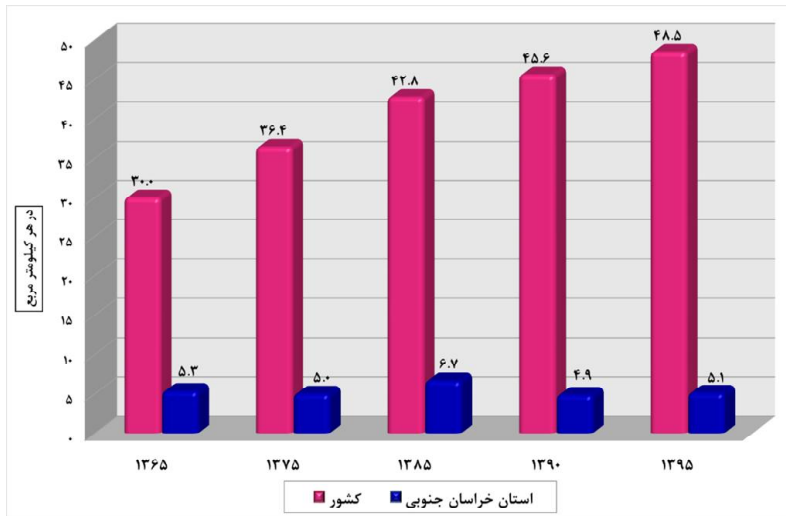
۳-۳-۲- تراکم جمعیت

جمعیت هر منطقه بر اساس عوامل متعددی نظیر آب و هوا، امکانات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سطح آن منطقه پخش و توزیع می‌شود. تراکم جمعیت را در اصطلاح عامیانه می‌توان به پر ازدحام و کم ازدحام بودن هر سرزمینی تعبیر کرد. تراکم جمعیت از تقسیم جمعیت به مساحت، برحسب کیلومتر مربع به دست می‌آید. در کشور ایران تراکم حسابی جمعیت در سرشماری‌های متعدد رو به افزایش است و علت آن ثابت بودن مساحت کشور و افزایش روزافزون جمعیت است.

در سال ۱۳۶۵ تراکم جمعیت در کل استان ۵/۳ نفر در هر کیلومتر مربع بوده است و این در حالی است که تراکم جمعیت در همان سال در کل کشور ۳۰ نفر در هر کیلومتر مربع است. بر اساس محاسبات به عمل آمده؛ طی ۳۰

سال بعد (۱۳۹۵) میزان تراکم جمعیت استان حدود یک‌دهم میزان تراکم جمعیت در کل کشور به دست آمده است.

تراکم جمعیتی استان خراسان جنوبی در سال ۱۳۹۵ حدود ۵/۱ نفر در هر کیلومترمربع و تراکم جمعیتی کشور ۴۸/۵ نفر در هر کیلومترمربع بوده است. به علاوه؛ در سال ۱۳۹۵ رتبه استان خراسان جنوبی به لحاظ شاخص تراکم جمعیت ۳۱ می‌باشد به عبارتی این استان، کم تراکم‌ترین استان کشور می‌باشد و نسبت به سایر استان‌ها و کل کشور از تراکم جمعیتی پایینی برخوردار است.

نمودار ۹- تراکم نسبی جمعیت کشور و استان خراسان جنوبی، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

در جدول زیر تراکم جمعیت شهرستان‌های استان خراسان جنوبی در سال ۱۳۹۵ نمایش داده شده است. ملاحظه می‌شود که از مجموع ۱۱ شهرستان استان؛ تعداد ۴ شهرستان، دارای تراکم شهرستان نیز دارای تراکم جمعیت پایین‌تر از میانگین استان، می‌باشند.

گفتنی است که دامنه تراکم جمعیت در این شهرستان‌ها بسیار متغیر است و از حدود ۶۵ نفر در هریک کیلومترمربع در شهرستان بیرجند تا ۱/۳ نفر به ازای هریک کیلومترمربع در شهرستان طبس در نوسان است. به طور کلی در ۶ شهرستان استان، تراکم جمعیت کمتر از ۵ نفر در هریک کیلومترمربع به دست آمده است. بنابراین می‌توان گفت به جزء شهرستان بیرجند در مابقی شهرستان‌های استان تراکم جمعیتی پایین است.

جدول ۷۶- تراکم نسبی جمعیت شهرستان‌های استان خراسان جنوبی، در سال ۱۳۹۵

تراکم جمعیت (در هر کیلومتر مربع)	مساحت	تعداد جمعیت	شهرستان
۴/۳	۵۹۹۳	۲۶۰۶۴	بشرویه
۶۵/۳	۴۰۰۴	۲۶۱۳۲۴	بیرجند
۱/۷	۱۶۰۲۹	۲۷۶۰۰	خوسف
۹/۳	۵۷۹۷	۵۳۷۱۴	درمیان
۴/۹	۸۲۲۶	۴۰۱۵۵	زیرکوه
۳/۶	۹۳۴۲	۳۳۳۱۲	سرایان
۵/۰	۸۱۹۹	۴۰۹۵۹	سریشه
۱/۳	۵۵۴۱۲	۷۲۶۱۷	طیب
۱۱/۱	۴۱۰۳	۴۵۵۲۳	فردوس
۱۵/۳	۷۶۰۱	۱۱۶۱۸۱	قائنات
۲/۰	۲۶۰۹۴	۵۱۴۴۹	نهبندان
۵/۱	۱۵۰۸۰۰	۷۶۸۸۹۸	استان خراسان جنوبی

مأخذ: محاسبه شده براساس اطلاعات مرکز آمار ایران و سالنامه آماری استان خراسان جنوبی

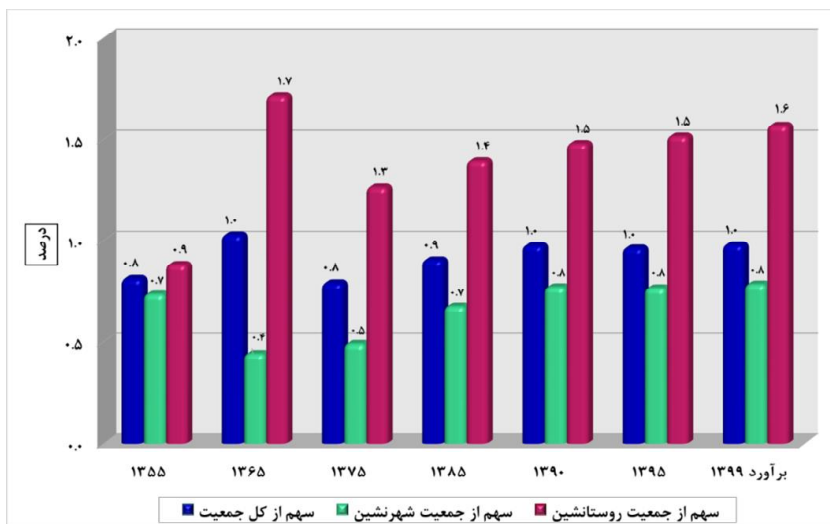
۳-۳-۴- سهم جمعیت استان از کشور

سهم جمعیتی هر منطقه نشان از نسبت جمعیت آن منطقه نسبت به جمعیت کل دارد. این سهم می‌تواند نشانگر میزان تأثیرگذاری بر جریان‌های جمعیتی، اجتماعی و اقتصادی در کل (استان یا کشور) باشد. لذا با توجه به تفاوت سهم جمعیتی در تأثیرگذاری روی روندهای ملی، توجه به این شاخص می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های کشوری و منطقه‌ای راهگشا باشد؛ بنابراین با توجه به تفاوت تعداد جمعیت استان‌ها و نیز تأثیر تفاوت سهم جمعیتی مناطق بر میزان تأثیرگذاری آن‌ها بر کل کشور، سهم جمعیتی استان خراسان جنوبی از کل کشور طی شش دوره سرشماری و همچنین برآورد سال ۱۳۹۹ به تفکیک وضع سکونت مورد بررسی قرار گرفته است. ملاحظه می‌شود که سهم کل جمعیت استان از جمعیت کشور همواره عدد نسبتاً ثابتی بوده است. سهم جمعیت نقاط روستایی استان از کشور، در طول سرشماری‌های اخیر، میل به افزایش داشته و برآورد سال ۱۳۹۹ نیز تأییدکننده این افزایش برای سال‌های آتی می‌باشد.

جدول ۷۷- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان خراسان جنوبی از جمعیت شهری و روستایی کشور، در سال های ۱۳۵۵-۹۹

شرح	سال						
	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	برآورد ۱۳۹۹
تعداد کل جمعیت کشور	۳۳۷۰۸۷۴۴	۴۹۴۴۵۰۱۰	۶۰۰۵۵۴۸۸	۷۰۴۹۵۷۸۲	۷۵۱۴۹۶۶۹	۷۹۹۲۶۲۷۰	۸۴۰۳۸۰۰۰
	۲۷۴۰۱۶	۵۰۸۰۷۰	۴۷۵۲۵۱	۶۳۶۴۲۰	۷۳۲۱۹۲	۷۶۸۸۹۸	۸۲۲۰۰۰
	۰/۸	۱/۰	۰/۸	۰/۹	۱/۰	۱/۰	۱/۰
تعداد جمعیت استان خراسان جنوبی	۱۵۸۵۴۶۸۰	۲۶۸۴۴۵۶۱	۳۶۸۱۷۷۸۹	۴۸۲۵۹۹۶۴	۵۳۶۴۶۶۶۱	۵۹۱۴۶۸۴۷	۶۳۳۹۰۰۰۰
	۱۱۶۸۸۰	۱۱۸۹۹۰	۱۸۰۶۷۴	۳۲۶۶۹۵	۴۱۴۱۷۳	۴۵۳۸۲۷	۴۹۸۰۰۰
	۰/۷	۰/۴	۰/۵	۰/۷	۰/۸	۰/۸	۰/۸
تعداد جمعیت روستائین	۱۷۸۵۴۰۶۴	۲۲۶۰۰۴۴۹	۲۳۳۲۷۶۹۹	۲۲۲۳۵۸۱۸	۲۱۵۰۳۰۰۸	۲۰۷۷۹۴۳۳	۲۰۶۴۸۰۰۰
	۱۵۷۱۳۶	۳۸۷۱۴۵	۲۹۳۹۹۴	۳۰۹۷۲۵	۳۱۸۰۱۹	۳۱۵۰۷۱	۳۲۴۰۰۰
	۰/۹	۱/۷	۱/۳	۱/۴	۱/۵	۱/۵	۱/۶

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۱۰- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان خراسان جنوبی از جمعیت شهری و روستایی کشور، در سال های ۱۳۵۵-۹۹

۳-۳-۴- میزان شهرنشینی و روستانشینی

میزان شهرنشینی و روستانشینی به نسبتی از جمعیت یک محدوده اطلاق می‌شود که در نقاط شهری یا روستایی سکونت دارند. وجود نابرابری در امکانات خدماتی و رفاهی در نقاط شهری و روستایی موجب شده است تا طی چند دهه اخیر، حجم جمعیت ساکن در مناطق شهری نسبت به مناطق روستایی به طرز قابل توجهی افزایش یابد. این افزایش جمعیت در مناطق شهری به علل مختلفی ایجاد شده است؛ باروری و مهاجرت دو عامل اصلی در این روند بوده و هستند.

ورود ارتباطات و تکنولوژی به روستاها علاوه بر ایجاد شناخت و آگاهی نسبت به مناطق شهری، موجب شد که در فعالیتهای روستایی مانند کشاورزی و دامداری مازاد نیروی انسانی رخ دهد که برای گذران زندگی و نیل به زندگی ایده‌آل، به سمت شهرها روانه شوند. این عوامل موجب شده است که در دهه‌های اخیر با نسبت‌های بالای شهرنشینی و در مقابل کاهش روستانشینی مواجه باشیم. بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، نسبت جمعیت شهرنشین کشور ۷۴ درصد و نسبت جمعیت روستانشین برابر با ۲۶ درصد بوده و در نتیجه میزان جمعیت شهرنشین در کشور در این سال، حدود ۳ برابر میزان جمعیت روستانشین بوده است.

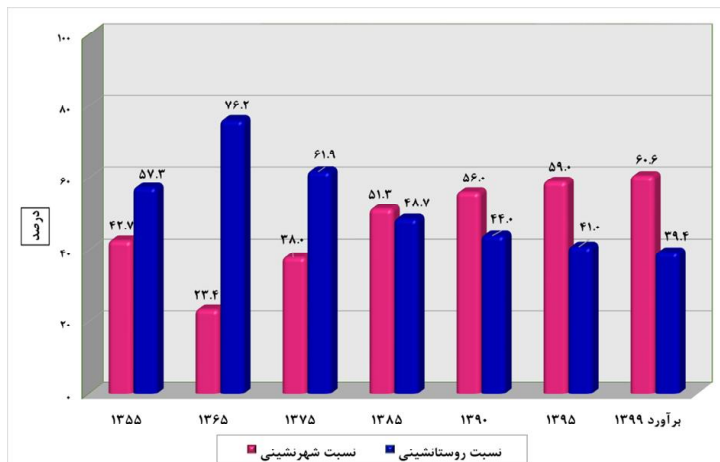
جمعیت شهرنشین استان خراسان جنوبی نیز طی بازه مورد بررسی (۴۴ سال) از حدود ۴۲/۷ درصد به ۶۰/۶ درصد افزایش یافته و در مقابل جمعیت روستانشین از حدود ۵۷/۳ درصد به ۳۹/۴ درصد، کاهش یافته است، به عبارتی نسبت جمعیت شهرنشین استان ۱/۴ برابر افزایش داشته و نسبت جمعیت روستانشین نیز به حدود دوسوم تقلیل یافته است.

بر اساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵، رتبه استان خراسان جنوبی به لحاظ میزان شهرنشینی؛ ۲۴ و به لحاظ میزان روستانشینی؛ ۸ می‌باشد، به عبارتی این استان در رده استان‌های با نسبت شهرنشینی کم و نسبت روستانشینی زیاد، قرار دارد که حتی با در نظر گرفتن روند مهاجرت‌ها و تغییر وضعیت برخی نقاط روستایی و تبدیل شدن آن‌ها به نقاط شهری، پیش‌بینی می‌شود که این وضعیت همچنان برای استان، در سال‌های آینده ادامه داشته باشد.

جدول ۷۸- مقایسه روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان خراسان جنوبی با کشور، در سال های ۹۹-۱۳۵۵

سال							شرح	
برآورد ۱۳۹۹	۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۵۵	کشور	نسبت شهرنشی
۷۵/۴	۷۴/۰	۷۱/۴	۶۸/۵	۶۱/۳	۵۴/۳	۴۷/۰	کشور	نسبت شهرنشی
۶۰/۶	۵۹/۰	۵۶/۰	۵۱/۳	۳۸/۰	۲۳/۴	۴۲/۷	استان خراسان جنوبی	نسبت شهرنشی
۲۴/۶	۲۶/۰	۲۸/۶	۳۱/۵	۳۸/۷	۴۵/۷	۵۳/۰	کشور	نسبت روستانشینی
۳۹/۴	۴۱/۰	۴۴/۰	۴۸/۷	۶۱/۹	۷۶/۲	۵۷/۳	استان خراسان جنوبی	نسبت روستانشینی

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۱۱- روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان خراسان جنوبی، در سال های ۹۹-۱۳۵۵

۳-۴-۵- متوسط رشد سالانه جمعیت

طی پنج دوره مابین سال های ۹۵-۱۳۵۵ رشد سالانه جمعیت استان خراسان جنوبی در مناطق شهری و روستایی نوساناتی قابل توجه پشت سر نهاده است. همان طور که در جدول نمایش داده شده است؛ رشد سالانه جمعیت استان خراسان جنوبی در دوره ۶۵-۱۳۵۵ بالاترین افزایش را داشته که بخش عمده آن، متأثر از افزایش میزان باروری های دهه ۶۰ بوده است. در دهه ۷۵-۱۳۶۵ شاهد افت شدید رشد سالانه جمعیت نسبت به دوره قبل هستیم و به رشد منفی رسیده است که به نظر می رسد مهاجرت عامل مهم و اثرگذار در این موضوع باشد. در

دوره‌های بعد رشد سالانه جمعیت استان همچنان با نوسانات شدید همراه بوده است.^{۱۰} طی سال‌های ۹۵-۱۳۹۰، رتبه استان خراسان جنوبی (با اضافه کردن جمعیت شهرستان طبس به جمعیت استان در سرشماری ۱۳۹۰ و با در نظر گرفتن تقسیمات سیاسی سال ۱۳۹۵ برای سال ۱۳۹۰)، به لحاظ شاخص رشد جمعیت ۱۹ بوده است، به عبارتی در رده استان‌های با رشد پایین جمعیتی قرار دارد. همچنین در مقایسه میان رشد جمعیت شهری و روستایی می‌توان اذعان نمود؛ به همان میزانی که از رشد جمعیت نقاط روستایی کاسته شده به رشد جمعیت نقاط شهری افزوده شده است، اما در دوره ۹۵-۱۳۹۰، رشد جمعیت نقاط روستایی استان نسبت به دوره قبل، افزایش یافته و رشد جمعیت نقاط شهری کاهشی گزارش شده است، هرچند که رشد جمعیت نقاط روستایی استان، در دوره آخر سرشماری نیز همچنان منفی بوده است. کند شدن مهاجرت‌های نقاط روستایی به شهرها و بالا بودن میزان باروری در نقاط روستایی در مقایسه با نقاط شهری را می‌توان دلیل این امر دانست.

جدول ۷۹- درصد رشد سالانه جمعیت استان خراسان جنوبی و کشور به تفکیک وضع سکونت، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵

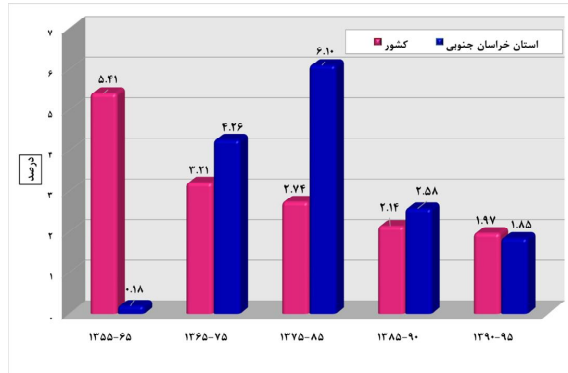
رشد سالانه جمعیت استان طی دوره ۹۵-۱۳۹۰ با در نظر گرفتن تقسیمات سیاسی سال ۱۳۹۵ برای سال ۱۳۹۰	دوره سرشماری				شرح	وضع سکونت
	رشد سالانه جمعیت استان طی دوره ۹۵-۱۳۹۰ بدون در نظر گرفتن تقسیمات سیاسی سال ۱۳۹۵ برای سال ۱۳۹۰	۹۰-۱۳۸۵	۸۵-۱۳۷۵	۷۵-۱۳۶۵		
۱/۲۴	۱/۲۴	۱/۲۹	۱/۶۲	۱/۹۶	۳/۹۱	کشور
۰/۹۸	۳/۰۲	۰/۸۱	۲/۹۶	-۰/۶۷	۶/۳۷	استان خراسان جنوبی
۱/۹۷	۱/۹۷	۲/۱۴	۲/۷۴	۳/۲۱	۵/۴۱	کشور
۱/۸۵	۴/۱۱	۲/۵۸	۶/۱۰	۴/۲۶	۰/۱۸	استان خراسان جنوبی
-۰/۶۸	-۰/۶۸	-۰/۶۳	-۰/۴۴	۰/۲۸	۲/۲۷	کشور
-۰/۱۹	۱/۵۷	-۱/۲۱	۰/۵۰	-۲/۷۴	۹/۴۹	استان خراسان جنوبی

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

در سال ۱۳۹۵، رتبه درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان خراسان جنوبی برابر با ۱۷ بوده است، به عبارتی این استان در رده استان‌های با رشد جمعیتی متوسط در نقاط شهری قرار دارد. همان‌طور که در نمودار

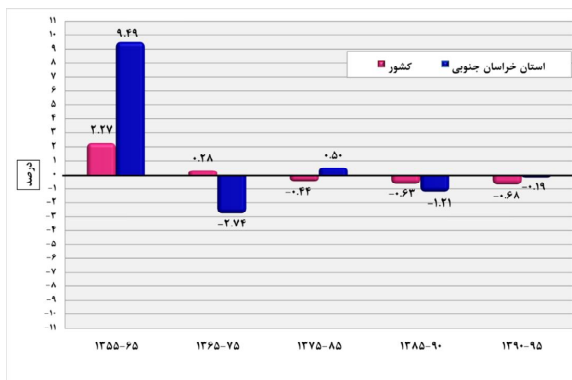
۱۰. نوسان شدید درصد رشد جمعیت استان خراسان جنوبی در دوره‌های ۹۰-۱۳۸۵ و ۹۵-۱۳۹۰ به علت تغییر تقسیمات سیاسی استان خراسان جنوبی می‌باشد. بدین گونه که در سرشماری سال ۱۳۹۰، شهرستان طبس جزء استان خراسان جنوبی نبوده و در سرشماری سال ۱۳۹۵ به استان خراسان جنوبی اضافه شده است. بنابراین با اضافه کردن جمعیت شهرستان طبس به استان خراسان جنوبی در سرشماری سال ۱۳۹۰، جمعیت سال ۱۳۹۰ استان به ۷۳۲۲۱۹ نفر خواهد رسید و رشد جمعیتی این استان در دوره ۹۵-۱۳۹۰ برابر با ۰/۹۸ درصد خواهد بود.

زیر نیز مشاهده می‌شود در دوره ۹۵-۱۳۹۰ درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان، کمتر از میانگین رشد جمعیت نقاط شهری کشور به دست آمده است.

نمودار ۱۲- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان خراسان جنوبی و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵

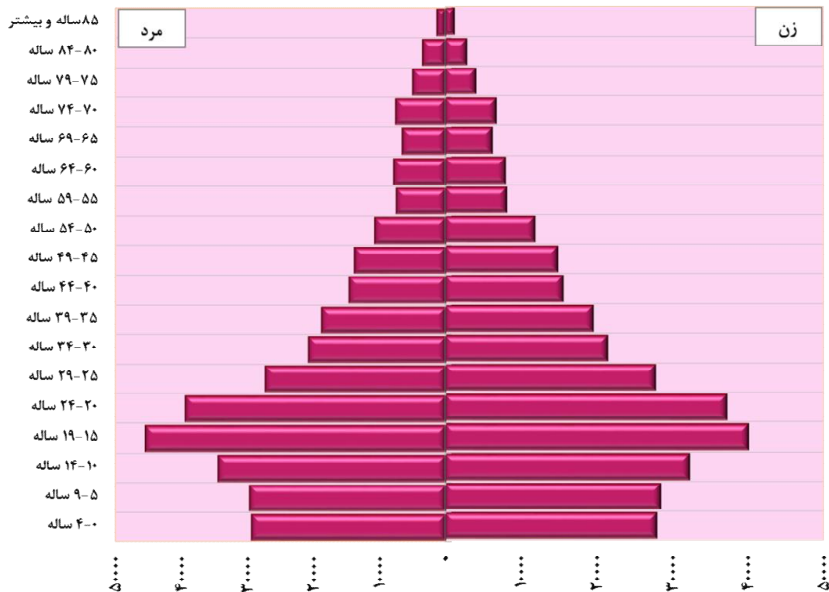
در سال ۱۳۹۵، رتبه درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان خراسان جنوبی برابر با ۱۱ بوده است، به عبارتی این استان در رده استان‌های با رشد جمعیتی متوسط در نقاط روستایی قرار دارد. نمودار زیر نشان می‌دهد که در دوره ۹۵-۱۳۹۰، درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان، بیشتر از میانگین رشد جمعیت نقاط روستایی کشور بوده است، هرچند که رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی کشور و استان، منفی به دست آمده است.

نمودار ۱۳- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان خراسان جنوبی و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵

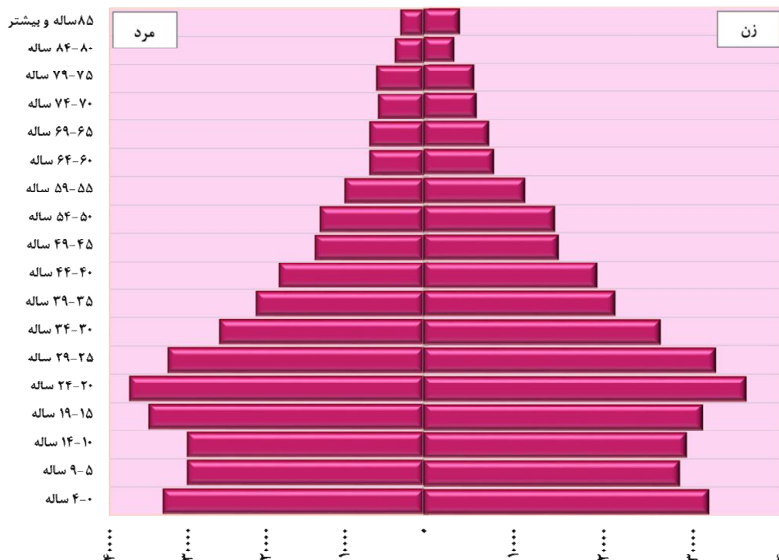
۳-۳-۴- هرم سنی جنسی جمعیت

ترکیب سنی جمعیت به صورت توزیع سنی و به تفکیک جنس با هرم سنی نشان داده می‌شود و به عبارت دیگر نمایش هندسی توزیع جمعیت برحسب سن و جنس با هرم سنی امکان‌پذیر است. شکل هرم سنی جنسی یک منطقه به سه عامل بستگی دارد: تعداد موالید در هر یک از نسل‌ها، تقلیل تعداد افراد در اثر مرگ و میر، مهاجرت به یک منطقه یا مهاجرت از آن منطقه. آنچه که از هرم سنی جنسی جمعیت سال ۱۳۸۵ استان خراسان جنوبی دریافت می‌شود این است که رشد جمعیت این استان مانند بسیاری از استان‌های کشور، کند شده است. حجم جمعیت گروه‌های سنی ۱۹-۱۵ ساله، ۲۴-۲۰ ساله و ۲۹-۲۵ ساله، نمایانگر تأثیر میزان بالای باروری دهه ۶۰ و اوایل دهه ۷۰ استان در هرم سنی جنسی جمعیت سال ۱۳۸۵ می‌باشد. به علاوه؛ این هرم نمایش‌دهنده تعداد نابرابر مردان و زنان در گروه‌های سنی ۱۹-۱۵ ساله، ۲۴-۲۰ ساله و ۲۹-۲۵ ساله و گروه‌های سنی نزدیک به رأس هرم است، مهاجرت علت نابرابری تعداد مردان و زنان در گروه‌های سنی میانی جمعیت و مرگ و میر علت نابرابری تعداد مردان و زنان در گروه‌های سنی پایانی جمعیت است. در سال ۱۳۸۵ نزدیک به ۶۳ درصد از جمعیت استان خراسان جنوبی در گروه‌های سنی کمتر از ۳۰ سال قرار داشته‌اند.

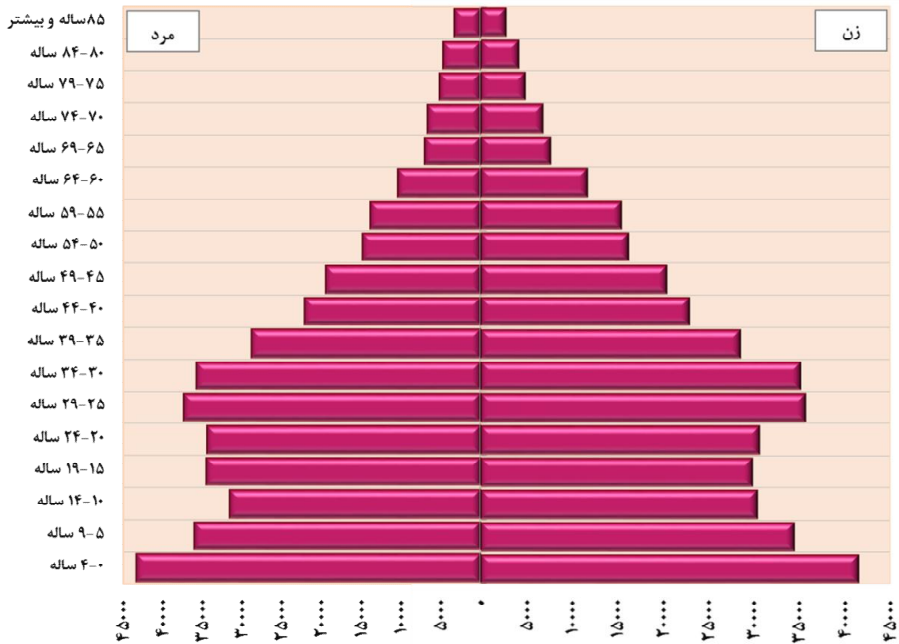

نمودار ۱۴- هرم سنی جنسی جمعیت استان خراسان جنوبی، در سال ۱۳۸۵

مقایسه هرم سنی جنسی جمعیت استان خراسان جنوبی در سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که تعداد متولدین از سال ۱۳۹۰ به بعد رو به افزایش گذاشته است، در واقع هرم سنی جنسی جمعیت استان در سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که در این سال، تعداد جمعیت ۴-۰ ساله بیشتر از تعداد جمعیت ۹-۵ ساله و تعداد جمعیت ۹-۵ ساله بیشتر از تعداد جمعیت ۱۴-۱۰ ساله بوده است، این پدیده به اثر «گشتاور جمعیتی» معروف است. بروز گشتاور جمعیتی به دلیل رسیدن متولدین دهه ۱۳۶۰ به سن ازدواج و باروری است و در واقع باروری بالای گذشته را منعکس می‌کند. به علاوه هرم سنی جنسی سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که متولدین دهه ۱۳۶۰ که اکنون به سن بزرگ‌سالی و فعالیت رسیده‌اند بخش قابل توجهی از تعداد جمعیت را نشان می‌دهند. در واقع پدیده‌ای به نام «پنجره جمعیتی» که در سطح کشور به وقوع پیوسته، در سطح استان خراسان جنوبی نیز وقوع یافته است و اگر از این فرصت جمعیتی بهره برده شود، استان خراسان جنوبی به سرعت راه‌های پیشرفت و توسعه را طی خواهد کرد. با توجه به هرم‌های سنی ارائه شده، می‌توان گفت که روند مذکور تا سال‌های زیادی ادامه خواهد یافت تا زمانی که نسل دهه ۶۰ تا ۷۰ از این سنین عبور نماید. همچنین با توجه به هرم سنی جنسی کنونی، می‌توان گفت که جمعیت استان خراسان جنوبی سالخورده نیست. نابرابری تعداد مردان و زنان در بسیاری از گروه‌های سنی در هرم سنی جنسی سال ۱۳۹۵ قابل مشاهده است.

نمودار ۱۵- هرم سنی جنسی جمعیت استان خراسان جنوبی، در سال ۱۳۹۰

نمودار ۱۶- هرم سنی جنسی جمعیت استان خراسان جنوبی، در سال ۱۳۹۵

۳-۳-۴-۷- گروه عمده سنی جمعیت

وضعیت توزیع جمعیت در گروه‌های سنی یا سنین مختلف، همان نحوه پراکندگی جمعیت برحسب سن است. سن یکی از متغیرهای اصلی جمعیت است و توزیع آن در گروه‌های مختلف سنی از نظر اقتصادی و اجتماعی حائز اهمیت است. به استناد نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، از کل جمعیت ۷۶۸۸۹۸ نفری استان خراسان جنوبی، فقط ۲۱۷۵۰۸ نفر در گروه سنی ۰-۱۴ ساله قرار داشته‌اند که در نتیجه اندازه میزان جوانی جمعیت^{۱۱} این استان در حدود ۲۸/۳ درصد به دست می‌آید. بررسی این رقم و مقایسه آن با

^{۱۱} . نسبت گروه سنی کمتر از ۱۵ سال به کل جمعیت ضریب جوانی جمعیت نامیده می‌شود که به "تست ورتهایم" مشهور است و از تقسیم جمعیت ۰-۱۴ ساله به کل جمعیت به دست می‌آید و نتیجه را جهت سهولت بیان در ۱۰۰ ضرب و به درصد بیان می‌کنند. هرچا که باروری بیشتر و میزان مرگ و میر کودکان کمتر باشد، اندازه این ضریب بیشتر خواهد بود و به همین دلیل از آن به عنوان یکی از ویژگی‌های توسعه یافتگی نیز استفاده می‌کنند. هر جمعیتی که ضریب جوانی آن ۴۰ درصد و بیشتر باشد به عنوان جمعیت دارای ساختار جوان نامیده می‌شود و قرار گرفتن این نماگر در سطح ۲۰ درصد و کمتر نشانه سالخوردگی جمعیت است. جمعیت‌هایی که ضریب جوانی آن‌ها بین ۲۰ تا ۴۰ درصد باشد دارای ساختارهای در حال گذار می‌باشند و این گذار معمولاً از جوانی به سالخوردگی است.

رقم مشابه در سال ۱۳۶۵ (معادل ۴۵/۶ درصد) حاکی از کاهش شدید میزان جوانی جمعیت استان در سال ۱۳۹۵ است.

گفتنی است که در سال ۱۳۹۵، استان خراسان جنوبی به لحاظ شاخص جوانی جمعیت، رتبه ۳ داشته و بعد از استان‌های سیستان و بلوچستان و هرمزگان، جوان‌ترین ساختار سنی جمعیتی در سطح کشور متعلق به این استان می‌باشد.

از دیگر ویژگی‌های جمعیتی، میزان کهن‌سالی جمعیت (سهم نسبی جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر در کل جمعیت) است. در مطالعه‌های جمعیت‌شناختی، سالمندی جمعیت به این معنا است که نسبت افراد سالخورده به کل جمعیت، در حال افزایش باشد.

به عبارت دقیق‌تر، جمعیت رو به سوی سالمندی، جمعیتی است که بین ۷ تا ۱۴ درصد آن جمعیت را گروه‌های سنی ۶۵ ساله و بیشتر تشکیل دهند. با توجه به تعداد جمعیت واقع در این گروه‌های سنی، در سال ۱۳۹۵، اندازه میزان کهن‌سالی جمعیت استان خراسان جنوبی معادل ۶/۹ درصد است. این میزان در سال ۱۳۶۵ معادل ۳/۷ درصد بوده است. مقایسه میزان کهن‌سالی استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵ حاکی از افزایش سهم و شمار مطلق جمعیت این گروه سنی است، با این حال؛ نمی‌توان اذعان داشت که جمعیت استان، جمعیتی سالمند است. در سال ۱۳۹۵، رتبه استان خراسان جنوبی به لحاظ شاخص سالمندی جمعیت، ۷ می‌باشد، به عبارتی این استان در رده استان‌های با میزان سالمندی بالا قرار دارد.

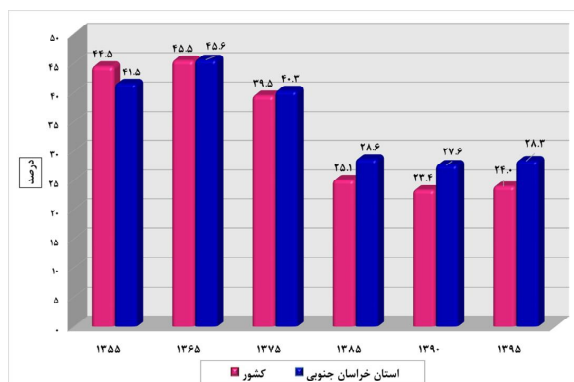
مابه‌التفاوت جمعیت جوان و کهن‌سال از کل جمعیت، جمعیت میان‌سال را تشکیل می‌دهد که جمعیت در سن کار و نیروی بالقوه فعال استان را شامل می‌شوند. در سال ۱۳۹۵، میزان جمعیت میان‌سال استان در حدود ۴۹۹ هزار نفر و سهم آنان از کل جمعیت استان نیز، ۶۴/۸ درصد است. سهم جمعیت میان‌سال استان در سال ۱۳۶۵، معادل ۵۰/۷ درصد بوده است. بررسی این ارقام نشانگر افزایش میان‌سالی جمعیت استان در سال یاد شده است. بدین ترتیب مشخص می‌شود که بیشترین حجم از جمعیت استان، در دوره میان‌سالی به سر می‌برند.

رتبه استان خراسان جنوبی به لحاظ درصد جمعیت واقع در سن کار و نیروی بالقوه فعال (جمعیت گروه سنی ۶۴-۱۵ ساله)، ۳۰ می‌باشد، به عبارتی بعد از استان سیستان و بلوچستان، کم‌ترین حجم جمعیت واقع در گروه سنی ۶۴-۱۵ ساله را در سطح کشور دارد.

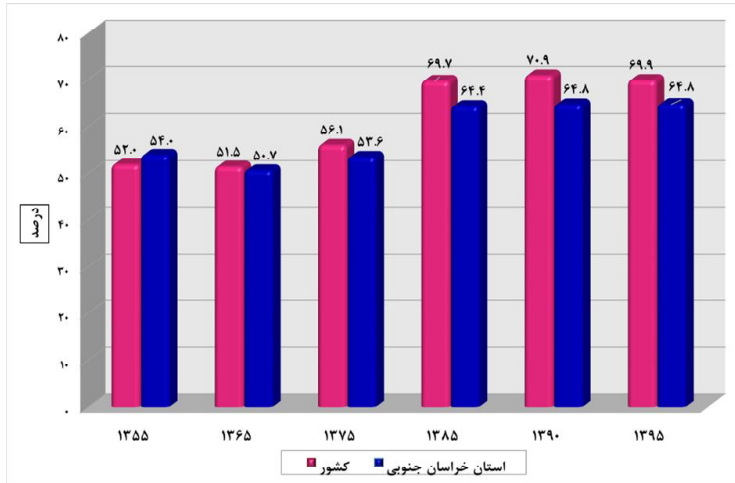
جدول ۸۰- تعداد و توزیع درصد جمعیت استان خراسان جنوبی و کشور بر حسب گروه‌های عمده سنی، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

شرح	سال	تعداد				توزیع درصد		
		۱۴-۰ ساله	۱۵-۶۴ ساله	۶۵ ساله و بیشتر	جمع	۱۴-۰ ساله	۱۵-۶۴ ساله	جمع
کشور	۱۳۵۵	۱۵۰۰۹۳۶۳	۱۷۵۱۲۹۱۱	۱۱۸۶۴۷۰	۳۳۷۰۸۷۴۴	۴۴/۵	۵۲/۰	۳/۵
	۱۳۶۵	۲۲۴۷۴۰۱۷	۲۵۴۴۵۵۶۲	۱۵۰۱۷۱۸	۴۹۴۲۱۲۹۷	۴۵/۵	۵۱/۵	۳
	۱۳۷۵	۲۳۷۲۵۵۴۵	۳۳۷۰۲۴۰۶	۲۵۹۵۱۸۱	۶۰۰۲۳۱۳۲	۳۹/۵	۵۶/۱	۴/۳
	۱۳۸۵	۱۷۶۸۱۶۲۹	۴۹۱۵۷۵۶۲	۳۶۵۶۵۹۱	۷۰۴۹۵۷۸۲	۲۵/۱	۶۹/۷	۵/۲
	۱۳۹۰	۱۷۵۶۱۷۷۸	۵۳۲۴۴۸۰۰	۴۲۹۶۷۶۹	۷۵۱۰۳۳۴۷	۲۳/۴	۷۰/۹	۵/۷
	۱۳۹۵	۱۹۱۹۲۶۶۵	۵۵۸۶۲۰۸۷	۴۸۷۱۵۱۸	۷۹۹۲۶۲۷۰	۲۴/۰	۶۹/۹	۶/۱
استان خراسان جنوبی	۱۳۵۵	۱۱۳۷۱۹	۱۴۸۰۴۱	۱۲۲۵۶	۲۷۴۰۱۶	۴۱/۵	۵۴/۰	۴/۵
	۱۳۶۵	۲۱۰۸۵۳	۲۷۴۴۹۲	۲۲۷۲۵	۵۰۸۰۷۰	۴۵/۶	۵۰/۷	۳/۷
	۱۳۷۵	۲۱۶۷۱۴	۲۴۰۹۵۲	۱۷۵۸۴	۴۷۵۲۵۱	۴۰/۳	۵۳/۶	۶/۱
	۱۳۸۵	۱۸۱۹۱۶	۴۰۹۷۹۵	۴۴۷۰۹	۶۳۶۴۲۰	۲۸/۶	۶۴/۴	۷/۰
	۱۳۹۰	۲۱۲۱۳۸	۴۹۷۹۳۹	۵۸۸۲۱	۷۶۸۱۹۸	۲۷/۶	۶۴/۸	۷/۷
	۱۳۹۵	۲۱۷۵۰۸	۴۹۸۴۵۵	۵۲۹۳۵	۷۶۸۱۹۸	۲۸/۳	۶۴/۸	۶/۹

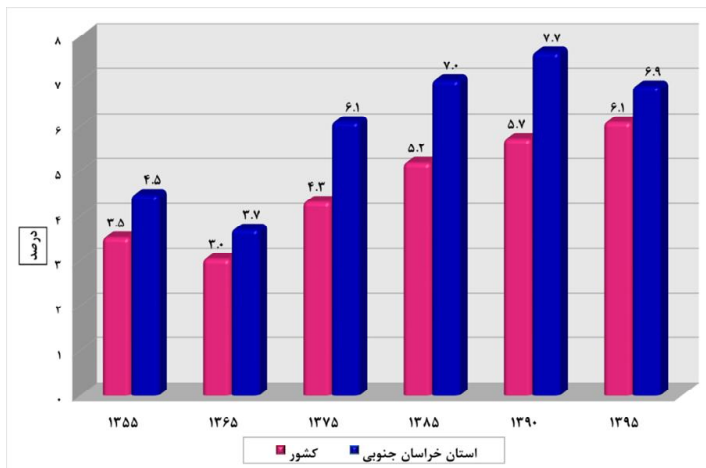
مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۱۷- روند تغییرات درصد جمعیت ۱۴-۰ ساله استان خراسان جنوبی و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

نمودار ۱۸- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۴-۱۵ ساله استان خراسان جنوبی و کشور، در سال های ۹۵-۱۳۵۵

نمودار ۱۹- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر استان خراسان جنوبی و کشور، در سال های ۹۵-۱۳۵۵

۳-۳-۴-۸- نسبت جنسی جمعیت

نسبت جنسی یک از شاخصه‌های ترکیب جمعیت است که از نسبت مردان به زنان به ازای هر صد زن به دست می‌آید. بر مبنای یافته‌های زیست‌شناختی، نسبت جنسی در سال‌های اولیه زندگی در بالاترین حد خود و در حدود ۱۰۴ تا ۱۰۶ است و با افزایش سن کاهش می‌یابد.

مقدار ۱۰۰ در حدود ۲۰ سالگی مشاهده می‌شود و سپس کاهش ادامه می‌یابد تا به سطح ۵۰ یا ۶۰ در سنین سالخوردگی می‌رسد. این الگو، به استثنای حالات شدید دخالت انسان یا وجود یک اختلال، باید در اکثر جمعیت‌ها به وقوع پیوندد.

بنابراین، چنانچه شرایط خاصی رخ ندهد (مثل مهاجرت شدید یا مرگ و میر بیشتر برای یک جنس) انتظار می‌رود نسبت جنسی همانند روند مورد انتظار باشد. افزایش یا کاهش نسبت جنسی جمعیت می‌تواند تبعات و آثار بسیاری را در زمینه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی جامعه داشته باشد. با توجه به اهمیت این شاخص، بررسی آن و تغییرات حاصله طی پنج دوره مورد بررسی مفید خواهد بود.

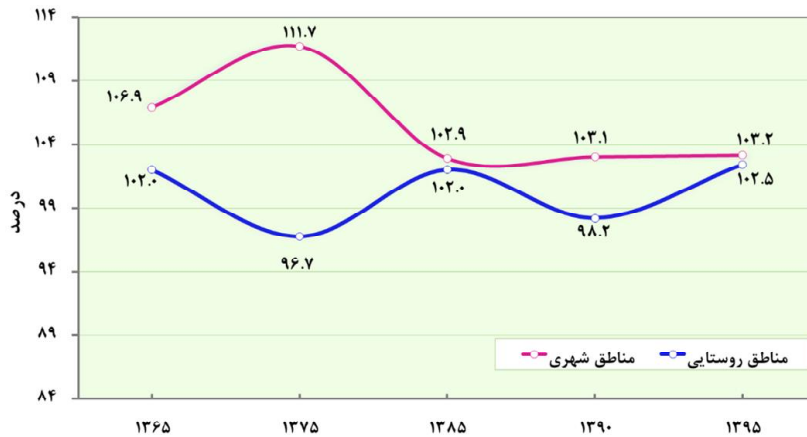
با توجه به اطلاعات ارائه شده از سوی مرکز آمار ایران و همان‌گونه که در جدول ذیل نمایش داده شده است طی پنج دوره مورد بررسی شاخص نسبت جنسی جمعیت در استان تغییرات قابل توجهی داشته است، این شاخص از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰ روندی کاهشی طی کرده و در سال ۱۳۹۰ به متعادل‌ترین وضعیت ممکن رسیده است، اما در سال ۱۳۹۵، شاخص نسبت جنسی، افزایش پیدا کرده است.

رتبه استان خراسان جنوبی به لحاظ شاخص نسبت جنسی ۱۴ می‌باشد، به عبارتی این استان در رده استان‌های با نسبت جنسی متعادل‌تری در مقایسه با بیشتر استان‌های کشور می‌باشد.

جدول ۸۱- نسبت جنسی جمعیت استان خراسان جنوبی و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

سال					جنس/نسبت جنسی	شرح	وضع سکونت	
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵				
۴۰۴۹۸۴۴۲	۳۷۹۰۵۶۶۹	۳۵۸۶۶۳۶۲	۳۰۵۱۵۱۵۹	۲۵۲۸۰۹۶۱	مرد	کشور	کل	
۳۹۴۲۷۸۲۸	۳۷۲۴۴۰۰۰	۳۴۶۲۹۴۲۰	۲۹۵۴۰۳۲۹	۲۴۱۶۴۰۴۹	زن			
۱۰۲/۷	۱۰۱/۸	۱۰۳/۶	۱۰۳/۳	۱۰۴/۶	نسبت جنسی			
۳۸۹۹۱۷	۳۳۲۷۳۹	۳۲۲۱۴۲	۲۴۰۱۹۲	۲۵۷۹۷۴	مرد	استان خراسان جنوبی		
۳۷۸۹۸۱	۳۲۹۷۹۵	۳۱۴۲۷۸	۲۳۵۰۵۹	۲۵۰۰۹۶	زن			
۱۰۲/۹	۱۰۰/۹	۱۰۲/۵	۱۰۲/۲	۱۰۳/۱	نسبت جنسی			
۲۹۸۴۱۴۱۴	۲۷۰۲۳۶۳۸	۲۴۵۷۶۴۴۲	۱۸۸۰۵۰۲۳	۱۳۷۶۹۶۱۷	مرد	کشور		نقاط شهری
۲۹۳۰۵۴۳۳	۲۶۶۲۳۰۲۳	۲۳۶۸۳۵۲۲	۱۸۰۱۲۷۶۶	۱۳۰۷۴۹۴۴	زن			
۱۰۱/۸	۱۰۱/۵	۱۰۳/۸	۱۰۴/۴	۱۰۵/۳	نسبت جنسی			
۲۳۰۴۷۳	۱۸۸۳۲۲	۱۶۵۷۱۴	۹۵۳۴۰	۶۱۴۸۰	مرد	استان خراسان جنوبی		
۲۲۳۳۵۴	۱۸۲۷۳۲	۱۶۰۹۸۱	۸۵۳۳۴	۵۷۵۱۰	زن			
۱۰۳/۲	۱۰۳/۱	۱۰۲/۹	۱۱۱/۷	۱۰۶/۹	نسبت جنسی			
۱۰۶۵۷۰۲۸	۱۰۸۸۲۰۳۱	۱۱۲۸۹۹۲۰	۱۱۷۱۰۱۳۶	۱۱۵۱۱۳۴۴	مرد	کشور	نقاط روستایی	
۱۰۱۲۲۳۹۵	۱۰۶۲۰۹۷۷	۱۰۹۴۵۸۹۸	۱۱۵۲۷۵۶۳	۱۱۰۸۹۱۰۵	زن			
۱۰۵/۳	۱۰۲/۵	۱۰۳/۱	۱۰۱/۶	۱۰۳/۸	نسبت جنسی			
۱۵۹۴۴۴	۱۴۴۴۱۷	۱۵۶۴۲۸	۱۴۴۸۵۲	۱۹۶۴۹۴	مرد	استان خراسان جنوبی		
۱۵۵۶۲۷	۱۴۷۰۶۳	۱۵۳۲۹۷	۱۴۹۷۲۵	۱۹۲۵۸۶	زن			
۱۰۲/۵	۹۸/۲	۱۰۲/۰	۹۶/۷	۱۰۲/۰	نسبت جنسی			

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۲۰- مقایسه نسبت جنسی جمعیت استان خراسان جنوبی به تفکیک وضع سکونت، در سال های ۹۵-۱۳۶۵

۳-۳-۴-۹- متوسط بعد خانوار

خانوار به افرادی که زیر یک سقف زندگی می کنند و معیشت آن ها با هم مشترک است، گفته می شود. بعد خانوار که تسامحاً به جای خانواده نیز به کار می رود، بیشتر یک مفهوم آماری و جمعیت شناختی است. عواملی همچون مهاجرت، ورود زنان به بازار کار، سنت ها و ارزش های رایج در گروه های قومی و نژادی مختلف، سطح توسعه اقتصادی و ساختار اقتصادی، نرخ مرگ و میر و زاد و ولد بر اندازه خانوار تأثیر دارند.

بررسی و شناخت بعد خانوار کاربردهای بسیاری در برنامه ریزی ها و سیاست گذاری های بخش های اجتماعی و مسکن، اشتغال، خدمات و تسهیلات کودکان در شهرها، امنیت غذایی و غیره در شهرها و روستاها دارد. بر این اساس در این بند به بررسی و تحلیل بعد خانوار پرداخته شده است.

متوسط بعد خانوار در استان خراسان جنوبی در سرشماری سال ۱۳۶۵ حدود ۴/۸ نفر به ازای یک خانوار شهری و حدود ۴/۷ نفر به ازای یک خانوار روستایی بوده که در سرشماری های بعد به سرعت روند نزولی طی کرده و به ۳/۵ نفر به ازای یک خانوار شهری و ۳/۳ نفر به ازای یک خانوار روستایی در سال ۱۳۹۵ رسیده است. همچنین بر اساس آخرین نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، متوسط بعد خانوار در استان خراسان جنوبی از کشور، کمی بیشتر می باشد.

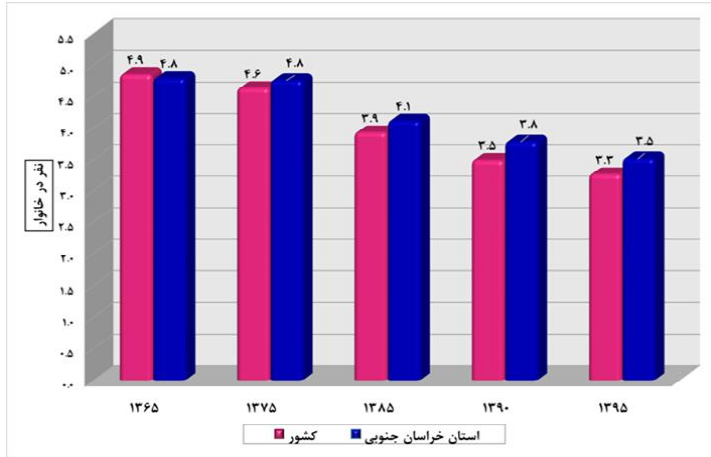
بر اساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۱۲/۶ درصد از خانوارهای استان خراسان جنوبی (۲۸۲۵۰ خانوار) زن سرپرست می‌باشند و از کل خانوارهای زن سرپرست این استان؛ بیش از ۵۷ درصد، یک‌نفره (خودسرپرست) می‌باشند، نسبت خانوارهای یک‌نفره در میان خانوارهای مردسرپرست استان معادل ۳ درصد بوده است.

لازم به ذکر است که رتبه استان خراسان جنوبی به لحاظ نسبت خانوارهای زن سرپرست ۱۳ است، به عبارتی این استان در مقایسه با دیگر استان‌های کشور، حجم زیادی از خانوارهایش دارای سرپرست زن بوده‌اند. نسبت خانوارهای زن سرپرست ساکن در استان خراسان جنوبی گواهِ بر لزوم توجه بیشتر به خانوارهای زن سرپرست این استان و مسائل و چالش‌هایی که پیش‌روی آنان است، می‌باشد.

جدول ۸۲- تعداد و متوسط بعد خانوارهای استان خراسان جنوبی و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

تعداد خانوار						
شرح	جنس	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کشور	کل	۹۶۷۲۶۷	۱۲۳۸۷۳۵	۱۷۳۵۲۶۸۶	۲۱۱۱۰۴۸۱	۲۴۱۹۶۰۳۵
	نقاط شهری	۵۵۲۷۴۷۵	۷۹۴۳۱۸۹	۱۲۲۸۲۹۲۶	۱۵۳۶۵۸۹۲	۱۸۱۲۵۴۸۸
	نقاط روستایی	۴۱۴۵۰۰۲	۴۴۰۵۸۱۴	۵۰۹۹۷۶۰	۵۷۴۴۵۸۹	۶۰۷۰۵۴۷
استان خراسان جنوبی	کل	۱۰۸۱۴۶	۱۰۵۲۱۰	۱۵۷۸۳۴	۱۸۲۴۴۳	۲۲۳۹۸۴
	نقاط شهری	۲۴۸۰۹	۳۷۹۳۳	۷۹۳۴۰	۹۸۲۲۶	۱۲۹۰۳۶
	نقاط روستایی	۸۲۹۶۴	۶۷۱۷۱	۷۸۴۹۴	۸۴۲۱۷	۹۴۹۴۸
متوسط بعد خانوار						
کشور	کل	۵/۱	۴/۸	۴/۱	۳/۶	۳/۳
	نقاط شهری	۴/۹	۴/۶	۳/۹	۳/۵	۳/۳
	نقاط روستایی	۵/۵	۵/۳	۴/۴	۳/۷	۳/۴
استان خراسان جنوبی	کل	۴/۷	۴/۵	۴/۰	۳/۶	۳/۴
	نقاط شهری	۴/۸	۴/۸	۴/۱	۳/۸	۳/۵
	نقاط روستایی	۴/۷	۴/۴	۳/۹	۳/۵	۳/۳

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۲۱- متوسط بعد خانوارهای نقاط شهری استان خراسان جنوبی و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

۳-۳-۴-۱۰- موازنه مهاجرتی

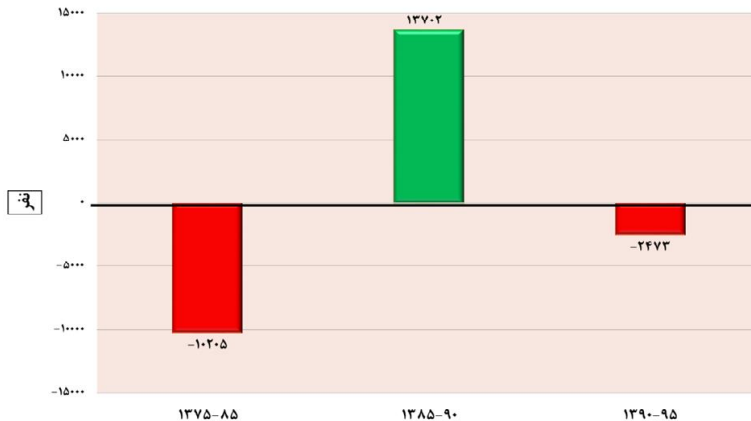
مهاجرت به عنوان یکی از عوامل اصلی پویایی جمعیت، سبب تغییر در ساختار سنی و جنسی و متوسط رشد سالانه جمعیت و تحولات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در مبدأ و مقصد می‌گردد. خالص مهاجرت از تفاضل مهاجرت به یک منطقه (مهاجریذیری) و مهاجرت از همان منطقه (مهاجرفرستی) به دست می‌آید. به عبارت دیگر، میزان خالص مهاجرت بر اساس تفاوت بین آن‌هایی که به یک جمعیت می‌پیوندند و آن‌هایی که آن جمعیت را ترک می‌کنند، محاسبه می‌شود.

بر اساس جدول زیر همچنان که نمایان است خالص مهاجرت استان خراسان جنوبی^{۱۲} در دوره‌های ۸۵-۱۳۷۵ و ۹۵-۱۳۹۰ منفی و در دوره ۹۰-۱۳۸۵ مثبت بوده است. خالص مهاجرت آخرین دوره سرشماری (۱۳۹۰-۹۵) حاکی است که به ازای هر صد نفری که از استان خارج شده، حدود ۹۲ نفر به استان وارد شده است. به علاوه آخرین آمار در دسترس در مورد علت مهاجرت‌ها حاکی است که جدای از بحث پیروی از خانوار؛ تحصیل، سربازی، انتقال شغلی و دستیابی به مسکن مناسب‌تر به ترتیب بیشترین علت مهاجرت به استان خراسان جنوبی ذکر شده است بنابراین جستجوی کار، در اولویت‌های علت مهاجرت، به این استان نبوده است کما اینکه با توجه به آخرین آمار ارائه شده توسط مرکز آمار ایران، بیش از ۱۰ درصد از مردان ۲۰ تا ۵۰ ساله ساکن در این استان، بیکار می‌باشند.

۱۲. جدول مربوط به خالص مهاجرت استان خراسان جنوبی برای تمامی دوره‌های مورد بررسی، منهای مهاجران درون استانی می‌باشد.

جدول ۸۳- مقایسه مهاجران وارد شده، خارج شده و خالص مهاجرت استان خراسان جنوبی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۷۵

دوره	مهاجران وارد شده	مهاجران خارج شده	خالص مهاجرت	نسبت خالص مهاجرت به جمعیت استان(درصد)	نسبت مهاجران وارد شده به مهاجران خارج شده(درصد)
۸۵-۱۳۷۵	۵۰۲۴۴	۶۰۴۴۹	-۱۰۲۰۵	-۱/۶	۸۳/۱
۹۰-۱۳۸۵	۳۱۲۰۱	۱۷۴۹۹	۱۳۷۰۲	۲/۱	۱۷۸/۳
۹۵-۱۳۹۰	۲۸۷۸۷	۳۱۲۶۰	-۲۴۷۳	-۰/۳	۹۲/۱

نمودار ۲۲- خالص مهاجرت استان خراسان جنوبی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۷۵

مأخذ: محاسبه شده بر اساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

به منظور نشان دادن سهم مهاجرت نسبت به سهم مولید و مرگ و میر (عوامل طبیعی) در تغییرات تعداد جمعیت استان، از شاخص نسبت مهاجرت به جمعیت استفاده می‌شود. در پنج ساله ۹۵-۱۳۹۰ تعداد مهاجران وارد شده به استان خراسان جنوبی ۶۲۳۶۵ نفر بوده که ۴۲۶۱۶ نفر از آن‌ها در نقاط شهری و ۱۹۷۴۹ نفر باقی‌مانده نیز در نقاط روستایی استان سکونت گزیده‌اند به عبارتی دیگر طی دوره مورد بررسی ۸/۱ درصد از جمعیت ساکن در نقاط شهری و ۹/۴ درصد از جمعیت ساکن در نقاط روستایی استان، مهاجر بوده‌اند. گفتنی است که میزان مهاجرت‌پذیری استان در دوره ۹۵-۱۳۹۰، در مقایسه با دوره‌های قبل به شدت افت داشته است. البته کاهش دوره سرشماری را نباید نادیده انگاشت. بالاترین میزان مهاجرت‌پذیری نقاط شهری و

نقاط روستایی مربوط به دوره‌ی ۸۵-۱۳۷۵ بوده که ۲۶/۲ درصد از جمعیت نقاط شهری و ۱۶ درصد از جمعیت نقاط روستایی، مهاجر بوده‌اند.

جدول ۸۴- تعداد و نسبت مهاجرپذیری استان خراسان جنوبی و کشور به تفکیک وضع سکونت، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۶۵

دوره	شرح	تعداد			نسبت مهاجرپذیری (به ازای صد نفر جمعیت کل شهری/روستایی)		
		کل	نقاط شهری	نقاط روستایی	کل	نقاط شهری	نقاط روستایی
۸۵-۱۳۷۵	کشور	۱۲۱۴۸۱۴۸	۸۹۹۹۷۰۹	۳۱۴۸۴۳۹	۱۷/۲	۱۸/۶	۱۴/۲
	استان خراسان جنوبی	۱۳۵۱۱۰	۸۵۵۸۳	۴۹۵۲۷	۲۱/۲	۲۶/۲	۱۶/۰
۹۰-۱۳۸۵	کشور	۵۵۳۴۶۶۶	۴۳۰۲۰۸۶	۱۲۳۲۵۸۰	۷/۴	۸/۰	۵/۷
	استان خراسان جنوبی	۸۴۶۹۲	۵۷۰۷۳	۲۷۶۱۹	۱۲/۸	۱۵/۴	۹/۵
۹۵-۱۳۹۰	کشور	۴۳۰۰۹۸۸	۳۵۶۴۷۳۵	۷۳۶۲۵۳	۵/۴	۶/۰	۳/۵
	استان خراسان جنوبی	۶۲۳۶۵	۴۲۶۱۶	۱۹۷۴۹	۸/۱	۹/۴	۶/۳

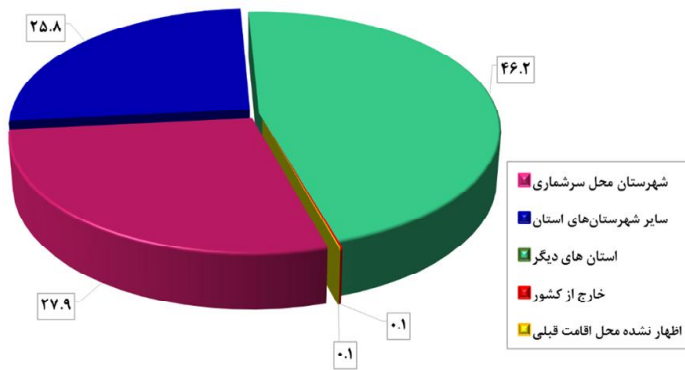
مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۱- مبدأ اقامت قبلی مهاجران

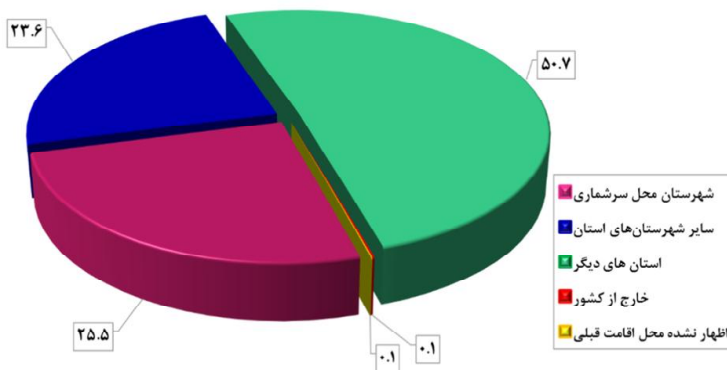
مهاجرت‌های داخلی خود به انواع مختلفی از قبیل مهاجرت‌های شهر به شهر، روستا به شهر، روستا به روستا، شهر به روستا، بین استانی، داخل استانی و ... قابل تقسیم هستند که هر کدام از منظر خاصی به موضوع مهاجرت می‌پردازند. در این بخش از گزارش، مهاجران استان خراسان جنوبی برحسب محل اقامت قبلی آنان مورد مطالعه قرار گرفته‌اند و علت پرداختن به این موضوع آگاهی از حجم مهاجرت‌های درون استانی و برون استانی می‌باشد. آگاهی از سهم مهاجرت‌های بین استانی و درون استانی می‌تواند نقش عمده‌ای در سیاست‌گذاری‌های جمعیتی و مهاجرتی یک منطقه داشته باشد.

مطابق با نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵ از کل مهاجران وارد شده به استان خراسان جنوبی؛ مبدأ اقامت ۴۶/۲ درصد، مهاجران بین استانی (مربوط به استان‌های دیگر) بوده‌اند. مهاجران مربوط به شهرستان محل سرشماری با ۲۷/۹

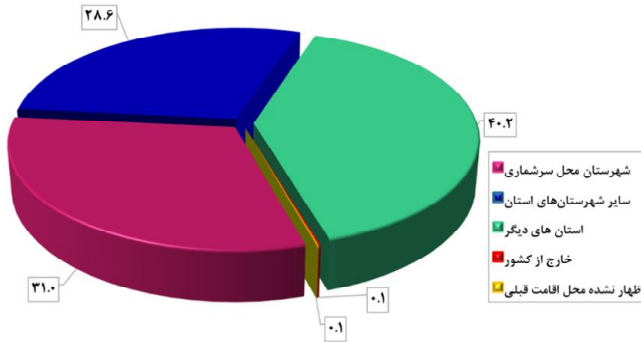
درصد در مرتبه دوم قرار گرفته‌اند و سهم مهاجرت‌های درون استانی در مراتب بعدی قرار دارد؛ بنابراین این استان در زمره‌ی استان‌هایی است که سهم مهاجرت‌های برون استانی آن، زیاد است. عمده مهاجران برون استانی وارد شده به استان خراسان جنوبی متعلق به استان‌های خراسان رضوی، سیستان و بلوچستان، تهران و خراسان شمالی هستند. با توجه به نمودارهای زیر می‌توان گفت که جابه‌جایی‌های درون استانی در میان زنان استان بسیار بالاتر از مردان می‌باشد و در سال ۱۳۹۵ نزدیک به ۶۰ درصد از جابه‌جایی‌های زنان استان خراسان جنوبی درون استانی می‌باشد، این رقم برای مردان حدود ۴۹ درصد به دست آمده است.

نمودار ۲۳- مبدأ اقامت قبلی مهاجران استان خراسان جنوبی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

نمودار ۲۴- مبدأ اقامت قبلی مردان مهاجر استان خراسان جنوبی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

نمودار ۲۵- مبدأ اقامت قبلی زنان مهاجر استان خراسان جنوبی، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

۳-۳-۴-۱۲- الگوی مهاجرت

بررسی آمار و اطلاعات مهاجرتی، طی دوره ۹۵-۱۳۹۰ نشان می‌دهد حجم قابل توجهی از مهاجران وارد شده به استان خراسان جنوبی، مبدأ اقامت قبلی شان شهر بوده و به شهرهای استان نیز وارد شده‌اند (۴۹/۴ درصد از کل مهاجران). حجم مهاجرت‌های شهر به روستا با ۲۰/۸ درصد از کل مهاجران، در مرتبه دوم قرار گرفته است، بررسی گروه سنی مهاجران وارد شده از شهرها به نقاط روستایی استان نشان می‌دهد که نزدیک به ۶۵ درصد از این مهاجران در گروه‌های سنی ۱۰ تا ۳۹ ساله قرار دارند و اکثریت نیز مرد هستند، بنابراین می‌توان اذعان داشت که این قشر از مهاجران، محصلان، دانشجویان، سربازان و کارگران فصلی هستند که به طور مقطعی در شهرها اقامت گزیده و در زمان سرشماری به روستای محل اقامت خویش بازگشته‌اند.

جدول ۸۵- تعداد و توزیع درصد مهاجران واردشده به استان خراسان جنوبی برحسب الگوی مهاجرت (بر اساس آخرین جابجایی انجام شده)، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

الگوی مهاجرت							شرح
جمع	اظهار نشده محل اقامت قبلی	خارج از کشور	شهر به روستا	روستا به روستا	روستا به شهر	شهر به شهر	
۶۲۳۶۵	۳۸	۷۸	۱۲۹۴۴	۶۷۹۷	۱۱۶۹۸	۳۰۸۱۰	تعداد
۱۰۰	۰/۱	۰/۱	۲۰/۸	۱۰/۹	۱۸/۸	۴۹/۴	توزیع درصد

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۳- ولادت‌های ثبت شده

ولادت یکی از شاخص‌های پویای جمعیتی است. فراوانی ولادت‌ها بیانگر جامعه‌ای است که جمعیت آن قابلیت باروری دارد، مطالعه باروری و ولادت را نمی‌توان از یکدیگر جدا کرد. اما علل و همچنین نتایج این دو پدیده جمعیتی همواره یکسان نیستند و اگر ولادت را بتوان یک پدیده جمعیتی و یا بیولوژیک دانست، عوامل گوناگونی چون عوامل فرهنگی، اجتماعی و سیاسی در امر باروری مؤثر هستند (کاظمی پور، ۱۳۸۳).

در سال ۱۳۸۵ تعداد ۱۳۰۳۷ ولادت برای استان خراسان جنوبی ثبت شده بود که این رقم به ۱۸۳۳۲ ولادت در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته و طی دو سال بعد (۱۳۹۷) به ۱۶۷۹۹ ولادت کاهش یافته است. همان‌طور که در جدول ملاحظه می‌شود در تمامی مقاطع مورد بررسی، میزان خام ولادت‌های ثبت شده در استان با اختلاف، بسیار بالاتر از متوسط کشوری به دست آمده است. افزایش تعداد و میزان ولادت‌های ثبت شده استان در طول سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ را می‌توان به موالید مربوط به دهه ۶۰ دانست که در این بازه زمانی به سن ازدواج و فرزندآوری رسیده‌اند.

**جدول ۸۶- تعداد و میزان ولادت‌های ثبت شده استان خراسان جنوبی و کشور به تفکیک
وضع سکونت، در سال‌های ۹۸-۱۳۸۵**

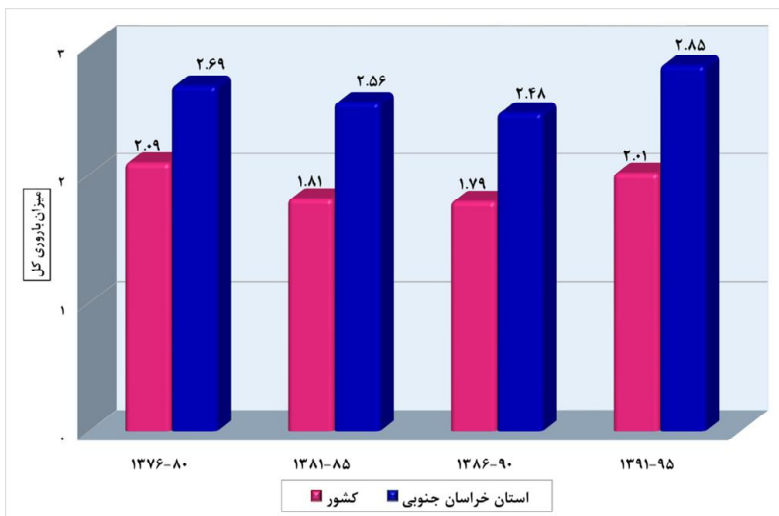
سال	شوخ	تعداد			میزان به ازای هزار نفر جمعیت کل شهری/روستایی		
		جمع	نقاط شهری	نقاط روستایی	جمع	نقاط شهری	نقاط روستایی
۱۳۸۵	کشور	۱۲۵۳۹۱۲	۸۴۵۰۵۰	۴۰۸۸۶۲	۱۷/۸	۱۷/۵	۱۸/۴
	استان خراسان جنوبی	۱۳۰۳۷	۷۱۵۲	۵۸۸۵	۲۰/۵	۲۱/۹	۱۹/۰
۱۳۹۰	کشور	۱۳۸۲۲۲۹	۱۰۸۷۹۸۸	۲۹۴۲۴۱	۱۸/۴	۲۰/۳	۱۳/۷
	استان خراسان جنوبی	۱۴۵۶۱	۱۰۲۳۷	۴۳۲۴	۲۲/۰	۲۷/۶	۱۴/۸
۱۳۹۵	کشور	۱۵۲۸۰۵۳	۱۱۷۶۰۳۲	۳۵۲۰۲۱	۱۹/۱	۱۹/۹	۱۶/۹
	استان خراسان جنوبی	۱۸۳۳۲	۱۳۲۹۲	۵۰۴۰	۲۳/۸	۲۹/۳	۱۶/۰
۱۳۹۷	کشور	۱۳۶۶۵۱۹	۱۰۴۷۹۲۵	۳۱۸۵۹۴	۱۶/۶	۱۷/۱	۱۵/۴
	استان خراسان جنوبی	۱۶۷۹۹	۱۱۶۱۵	۵۱۸۴	۲۱/۱	۲۴/۴	۱۶/۲

مأخذ: محاسبه شده براساس اطلاعات سازمان ثبت احوال کشور

۳-۳-۴- میزان باروری کل

یکی از مهم‌ترین شاخص‌های باروری، میزان کل باروری است. میزان کل باروری عبارت است از شمار فرزندانی که یک زن در طول دوران باروری خود با توجه به سن باروری (۴۹-۱۵ سال)، بدون به شمار آوردن مرگ و میرهای فرزندان به دنیا می‌آورد.

تغییرات میزان باروری کل استان خراسان جنوبی و کشور برحسب دوره‌های ۵ ساله، از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۵ در جدول ذیل نمایش داده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود روند باروری هم در کشور و هم در استان خراسان جنوبی از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۰، روندی کاهشی بوده است و در دوره ۹۵-۱۳۹۱ نسبت به دوره‌های قبل، اندکی افزایش یافته است. همان‌طور که در نمودار نیز قابل مشاهده است تمامی سال‌های مورد بررسی؛ میزان باروری کل در استان با اختلاف از میانگین میزان باروری کل کشور بالاتر است. در دوره ۹۵-۱۳۹۱ رتبه استان خراسان جنوبی به لحاظ این شاخص ۲ می‌باشد و جزء استان‌های با باروری بالا محسوب می‌شود.

نمودار ۲۶- میزان باروری کل استان خراسان جنوبی و کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۶

۳-۳-۴-۱۵- مرگ و میرهای ثبت شده

یکی دیگر از عوامل و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر روند رشد جمعیت میزان مرگ و میر است و دسترسی به آمار دقیق، صحیح و به روز این رویداد بسیار حائز اهمیت می‌باشد. این واقعه برای همه افراد و به صورت ناهم‌زمان در طول زندگی آن‌ها اتفاق می‌افتد.

میزان خام مرگ و میرهای ثبت شده برای استان خراسان جنوبی در سال ۱۳۸۵ برابر با ۵/۲ مرگ به ازای هزار نفر جمعیت بوده که طی سال‌های بعد با روندی نزولی به ۴/۷ مرگ کاهش یافته است. در سال ۱۳۹۷ میزان خام مرگ و میرهای ثبت شده استان، کمی بالاتر از متوسط کشوری گزارش شده است.

جدول ۸۷- تعداد و میزان مرگ و میر ثبت شده استان خراسان جنوبی و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۷-۱۳۸۵

سال	شرح	تعداد			میزان به ازای هزار نفر جمعیت کل شهری/روستایی		
		کل	نقاط شهری	نقاط روستایی	کل	نقاط شهری	نقاط روستایی
۱۳۸۵	کشور	۴۰۸۵۶۶	۲۵۷۴۳۶	۱۵۱۱۳۰	۵/۸	۵/۳	۶/۸
	استان خراسان جنوبی	۳۳۳۱	۱۷۰۲	۱۶۲۹	۵/۲	۵/۲	۵/۳
۱۳۹۰	کشور	۴۲۲۱۳۳	۳۰۵۴۷۵	۱۰۹۶۲۸	۵/۶	۵/۷	۵/۱
	استان خراسان جنوبی	۳۴۰۹	۱۵۳۳	۱۸۳۳	۵/۱	۴/۱	۶/۳
۱۳۹۵	کشور	۳۶۹۷۵۱	۲۷۴۸۷۰	۹۴۷۸۸	۴/۶	۴/۶	۴/۶
	استان خراسان جنوبی	۳۵۹۶	۲۰۴۲	۱۵۵۴	۴/۷	۴/۵	۴/۹
۱۳۹۷	کشور	۳۵۷۶۸۷	۲۶۷۳۸۴	۹۰۳۰۳	۴/۴	۴/۴	۴/۴
	استان خراسان جنوبی	۳۷۰۹	۲۰۱۰	۱۶۹۹	۴/۷	۴/۲	۵/۳

مأخذ: محاسبه شده براساس اطلاعات سازمان ثبت احوال کشور

۳-۴-۱۶- امید به زندگی

امید به زندگی به عنوان یکی از اندازه‌های خلاصه سلامت جمعیت، به همراه سایر شاخص‌های بهداشتی، نتیجه عملکردهای نظام سلامت را جهت تعیین اولویت‌ها، تخصیص منابع و ارزشیابی برنامه‌های سلامت مشخص می‌کنند. بررسی مقادیر امید به زندگی یک جمعیت در طول زمان یا در مکان‌های مختلف با زمان‌های مشابه، امکان مقایسه برآیند نهایی عوامل خطر منتهی به مرگ و عوامل پیشگیری‌کننده از مرگ و میر را فراهم می‌سازد. به همین جهت یکی از بخش‌های اصلی مورد بررسی در استان خراسان جنوبی، میزان امید به زندگی آن در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ می‌باشد. همراه با افزایش خدمات پزشکی و امکانات بهداشتی و ظهور درمان‌های نوین، روند افزایشی در میزان امید به زندگی رخ داده است. در طول سه دوره مورد بررسی میزان شاخص امید به زندگی استان خراسان جنوبی نیز همراه با افزایش بوده است. در استان خراسان جنوبی و همین‌طور کل کشور، همواره امید به زندگی زنان بیشتر از مردان بوده و البته سرعت رشد این شاخص در زنان نیز بیشتر از مردان بوده است.

در سال ۱۳۹۵ امید زندگی برای زنان و مردان استان به ترتیب برابر با ۷۳/۹ و ۷۰/۸ سال بوده است و امید به زندگی زنان استان با اختلاف، کمتر از امید به زندگی زنان کشور می‌باشد. به طور کلی طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵، شاخص امید به زندگی زنان و مردان استان؛ به ترتیب ۳/۹ و ۲/۸ سال افزایش یافته است.

جدول ۸۸- مقایسه امید به زندگی کل کشور و استان خراسان جنوبی به تفکیک جنس، در سال‌های ۹۵-۱۳۸۵

سال	کل کشور		استان خراسان جنوبی	
	مرد	زن	مرد	زن
۱۳۸۵	۷۱/۷	۷۳/۶	۶۸	۷۰
۱۳۹۰	۷۱/۵	۷۴	۶۹/۶	۷۲/۱
۱۳۹۵	۷۲/۵	۷۵/۵	۷۰/۸	۷۳/۹

مأخذ: بر اساس اطلاعات مرکز آمار ایران

۳-۴-۱۷- پیش‌بینی جمعیت تا سال ۱۴۱۵

برای انجام پیش‌بینی از روش «ترکیبی پیش‌بینی جمعیت» بهره گرفته شده است. در این روش که متداول‌ترین روش پیش‌بینی جمعیت می‌باشد بر اساس عملکرد مجموعه عوامل مؤثر بر تغییر و تحولات جمعیت یعنی باروری، مرگ و میر، مهاجرت و ترکیب سنی و جنسی جمعیت استفاده شده است.

بر اساس پيش بيني مركز آمار ايران، جمعيت استان خراسان جنوبي تا سال ۱۴۱۵ به ۹۹۹ هزار نفر خواهد رسيد، به عبارتي از سال ۱۳۹۵ تا ۱۴۱۵، به ازاي هر يك سال حدود ۱۲ هزار نفر به جمعيت استان اضافه خواهد شد. به علاوه، برآوردها حاكي است كه در سال ۱۴۱۵ جمعيت ساكن نقاط شهري استان خراسان جنوبي حدود ۶۷ درصد از كل جمعيت را شامل مي شود و نسبت جمعيت شهرنشين استان، حدود ۱۳ واحد کمتر از ميانگين نسبت جمعيت شهرنشين در كل كشور خواهد بود.

جدول ۸۹- پيش بيني تعداد جمعيت كشور و استان خراسان جنوبي، بر اساس برآوردهاي مركز آمار ايران تا سال ۱۴۱۵

سال	شرح	جمع			نقاط شهري			نقاط روستايي		
		مردوزن	مرد	زن	مردوزن	مرد	زن	مردوزن	مرد	زن
۱۴۰۰	كشور	۸۴۹۷۱۰۰۰	۴۲۹۳۷۰۰۰	۴۲۰۳۴۰۰۰	۶۴۳۹۷۰۰۰	۳۲۵۳۶۰۰۰	۳۱۸۶۱۰۰۰	۲۰۵۷۵۰۰۰	۱۰۴۰۱۰۰۰	۱۰۱۷۳۰۰۰
	استان خراسان جنوبي	۸۳۴۰۰۰	۴۲۵۰۰۰	۴۰۹۰۰۰	۵۰۹۰۰۰	۲۵۹۰۰۰	۲۵۰۰۰۰	۳۲۵۰۰۰	۱۶۶۰۰۰	۱۶۰۰۰۰
۱۴۰۵	كشور	۸۹۱۲۱۰۰۰	۴۴۹۵۰۰۰۰	۴۴۱۷۱۰۰۰	۶۸۹۸۲۰۰۰	۳۴۷۸۰۰۰۰	۳۴۱۹۵۰۰۰	۲۰۱۳۹۰۰۰	۱۰۱۶۳۰۰۰	۹۹۷۶۰۰۰
	استان خراسان جنوبي	۸۹۴۰۰۰	۴۵۸۰۰۰	۴۳۶۰۰۰	۵۶۳۰۰۰	۲۸۸۰۰۰	۲۷۵۰۰۰	۳۳۱۰۰۰	۱۶۹۰۰۰	۱۶۱۰۰۰
۱۴۱۰	كشور	۹۲۴۶۰۰۰۰	۴۶۵۶۲۰۰۰	۴۵۸۹۸۰۰۰	۷۲۸۷۷۰۰۰	۳۶۶۹۴۰۰۰	۳۶۱۸۳۰۰۰	۱۹۵۸۳۰۰۰	۹۸۶۸۰۰۰	۹۷۱۵۰۰۰
	استان خراسان جنوبي	۹۴۷۰۰۰	۴۸۷۰۰۰	۴۶۰۰۰۰	۶۱۶۰۰۰	۳۱۷۰۰۰	۲۹۹۰۰۰	۳۳۱۰۰۰	۱۷۱۰۰۰	۱۶۱۰۰۰
۱۴۱۵	كشور	۹۵۲۷۸۰۰۰	۴۷۹۰۸۰۰۰	۴۷۳۷۰۰۰۰	۷۶۳۴۷۰۰۰	۳۸۳۸۱۰۰۰	۳۷۹۶۵۰۰۰	۱۸۹۳۲۰۰۰	۹۵۲۷۰۰۰	۹۴۰۵۰۰۰
	استان خراسان جنوبي	۹۹۹۰۰۰	۵۱۶۰۰۰	۴۸۲۰۰۰	۶۶۹۰۰۰	۳۴۶۰۰۰	۳۲۳۰۰۰	۳۳۰۰۰۰	۱۷۰۰۰۰	۱۵۹۰۰۰

مأخذ: مركز آمار ايران

۳-۴-۱۸- جمع بندي

✓ استان خراسان جنوبي، با جمعيتي بالغ بر ۸۲۲ هزار نفر (برآورد مركز آمار ايران براي سال ۱۳۹۹)، ۰/۱ درصد از جمعيت كشور را شامل مي شود و از نظر جمعيتي در جايگاه ۲۸مين استان كشور قرار دارد. از جمله شاخص هاي قابل توجه در اين استان بالا بودن نسبت جمعيت روستائين در مقايسه با ديگر استان هاي كشور است، بطوريكه بر اساس برآورد مركز آمار ايران در سال ۱۳۹۹، بيش از ۳۹ درصد جمعيت استان را روستائينان تشكيل مي دهند و در سطح كشور، رتبه ۸ را به لحاظ نسبت جمعيت روستائين به خود اختصاص داده است.

- ✓ ساختار سنی جمعیت کنونی استان خراسان جنوبی بیانگر این موضوع است که این استان، بعد از استان‌های سیستان و بلوچستان و هرمزگان، جوان‌ترین جمعیت را در سطح کشور دارد و سهم قابل توجهی از جمعیت در سنین جوانی و میان‌سالی (فعال بالقوه) قرار دارد؛ میانگین سنی جمعیت (۲۹/۵ سال) و بالا بودن سهم جمعیت ۶۴-۱۵ ساله (۶۴/۸ درصد از کل جمعیت) گواه این مطلب هستند.
- ✓ استان خراسان جنوبی هفتمین استان در سطح کشور به لحاظ درصد جمعیت سالمند (۶۵ ساله و بالاتر) محسوب می‌شود و در سال ۱۳۹۹، حدود ۷ درصد از جمعیت این استان در سنین سالمندی واقع قرار داشته‌اند.
- ✓ کاهش رشد سالانه جمعیت به‌ویژه در نقاط روستایی از جمله مسائل جمعیتی نگران‌کننده در این استان محسوب می‌شود.
- ✓ پیش‌بینی‌های مرکز آمار حاکی است که اگر جمعیت استان با این روند ادامه پیدا کند در سال ۱۴۱۵ جمعیت برابر با ۹۹۹ هزار نفر خواهد بود.
- ✓ بالا بودن میزان خام ولادت‌های ثبت شده استان به‌ویژه در مناطق شهری در سال ۱۳۹۷ و سال‌های قبل از آن، از یک‌سو امیدبخش است اما از سوی دیگر، اگر در برنامه‌ریزی‌های مربوط به پیشرفت و آبادانی استان، مبنای توجه قرار نگیرد، نگران‌کننده است.
- ✓ استان خراسان جنوبی در رده استان‌های با میزان باروری بالا در سطح کشور، قرار دارد.
- ✓ آمار مهاجرت استان (با کسر مهاجرت‌های داخل استانی) نشان می‌دهد که جمعیت مهاجر وارد شده به استان (طی دوره ۹۵-۱۳۹۰) حدود ۳/۸ درصد جمعیت از استان و بدون کسر مهاجرت‌های درون استانی، ۸/۱ درصد از جمعیت استان را شامل می‌شود. این امر نشان می‌دهد که مهاجرت‌های استان خراسان جنوبی، بیشتر مربوط به جابه‌جایی‌های داخلی استان است.
- ✓ عمده مهاجرین برون استانی وارد شده به استان خراسان جنوبی به ترتیب مربوط به استان‌های خراسان رضوی، سیستان و بلوچستان، تهران و خراسان شمالی هستند.
- ✓ الگوی مهاجرت استان نیز حاکی است که حدود ۴۹/۴ درصد جابه‌جایی‌های جمعیتی در استان شهر به شهر بوده است و میزان مهاجرت شهر به روستا با حدود ۲۰/۸ درصد در مرتبه دوم قرار گرفته است.
- ✓ برتری الگوی مهاجرت شهر به شهر به معنای حرکت جمعیت از شهرهای کوچک به سمت شهرهای بزرگ به‌ویژه مراکز شهرستانی و در نتیجه بر هم خوردن توازن جمعیتی در سطح استان می‌باشد.
- ✓ از مجموع ۱۱ شهرستان استان، سهم جمعیتی ۳ شهرستان (بیرجند، قائنات و طبس) حدود ۵۹ درصد از کل جمعیت استان می‌باشد.

✓ در خصوص متوسط بعد خانوارهای ساکن در این استان باید گفت که بعد خانوار کمی بالاتر از میانگین کشوری گزارش شده است و نکته حائز اهمیت در مورد خانوارهای استان این است که؛ بر اساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۱۲/۶ درصد از خانوارهای استان (معادل ۲۸۲۵۰ خانوار) زن سرپرست هستند و از کل خانوارهای زن سرپرست بیش از ۵۷ درصد یک‌نفره (خودسرپرست) می‌باشند.

۳-۳-۵- وضعیت سواد و تعلیم و تربیت رسمی - عمومی

۳-۳-۵-۱- تعلیم و تربیت رسمی - عمومی

آموزش عمومی شامل دوره‌های ابتدایی، راهنمایی، متوسطه عمومی و فنی و حرفه‌ای می‌باشد و مسئولیت اجرای آن با وزارت آموزش و پرورش است. شایان‌ذکر است که از سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ با تغییر نظام آموزش عمومی مقاطع تحصیلی شامل ابتدایی، متوسطه دوره اول و متوسطه دوره دوم است. در این بخش تلاش خواهد شد، در ابتدا آمار بخش تعلیم و تربیت رسمی عمومی با تمرکز بر استان خراسان جنوبی ارائه شود و در نهایت ضمن احصاء مهم‌ترین مسائل و چالش‌های آموزش عمومی راهکارهایی برای بهبود این وضعیت پیشنهاد خواهد شد.

۳-۳-۵-۱-۱- آمار و اطلاعات

- در سال تحصیلی (۱۳۹۸-۹۹) ۱۷۸۶۱۹ دانش‌آموز در استان مشغول به تحصیل بوده‌اند که ۵۱/۸۰ درصد آن‌ها پسر و ۴۸/۲ درصد آن‌ها دختر می‌باشند که نسبت به سال گذشته ۳/۴ درصد افزایش داشته است.
- همچنین ۸۳٪ درصد این دانش‌آموزان در مدارس آموزش استثنایی، ۸/۶ درصد در دوره پیش‌دبستانی، ۵۱/۵ درصد در مدارس ابتدایی (پایین‌تر از میانگین کشوری با ۵۴/۶ درصد)، ۲۱ درصد در مدارس متوسطه دوره اول (پایین‌تر از میانگین کشوری با ۲۲/۷ درصد) و ۱۸/۱ درصد در مدارس متوسطه دوره دوم (بالاتر از متوسط کشوری با ۱۸ درصد) و ۱/۳۶ درصد در دوره اول و دوم متوسطه بزرگ‌سال مشغول به تحصیل می‌باشند.
- نرخ معلم نسبت به جمعیت دانش‌آموزی در دوره‌های مختلف تحصیلی استان خراسان جنوبی ۱۹,۴ درصد است. مطابق آمار ارائه شده توسط اداره کل آموزش و پرورش استان، برای دانش‌آموزان دوره ابتدایی ۲۲ (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۲۶/۵)، دانش‌آموزان متوسطه دوره اول ۱۹/۵۴ (پایین‌تر از

متوسط کشوری با ۲۱) متوسطه دوره دوم ۱۴ (پایین تر از متوسط کشوری با ۱۶/۶) نفر به ازای هر کلاس درسی می‌باشد. به طور کلی وضعیت تراکم دانش‌آموزی در استان در وضعیت مطلوبی قرار دارد. البته در برخی مناطق تراکم دانش‌آموزی بسیار پایین می‌باشد که باعث بالا رفتن هزینه آموزش می‌شود.

- در سال تحصیلی ۹۹-۹۸ نرخ پوشش تحصیلی دوره ابتدایی ۹۹/۴ درصد می‌باشد، که از این میزان ۹۹/۷ درصد دختر و ۹۹ درصد پسر هستند. نرخ پوشش تحصیلی پایه اول ابتدایی حدود ۹۸/۳۷ می‌باشد که از این میزان ۹۸/۳۰ درصد دانش‌آموزان پایه اول را دختران و ۹۸/۴۴ درصد را پسران تشکیل می‌دهند. نرخ جمعیت دانش‌آموزی در دوره اول متوسطه به ۹۵/۴۳ درصد می‌باشد که از این میزان ۹۴/۲۳ درصد را دختران و ۹۶/۶۱ درصد را پسران این تشکیل می‌دهند. نرخ پوشش تحصیلی دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه ۸۳/۳۱ درصد می‌باشد که نسبت برابری پوشش تحصیلی جمعیت دانش‌آموزان دختر به پسر دوره دوم متوسطه به ترتیب ۸۲/۲۴ درصد به ۸۴/۳۶ درصد است.

- بر اساس آمار سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور، سرانه مطلوب فضای آموزشی در کشور ۸/۴ مترمربع است. سرانه متوسط فضای آموزشی در کشور نیز ۵/۱۸ مترمربع است^{۱۳}. در استان خراسان جنوبی سرانه فضای آموزشی ۷/۲۳ متر می‌باشد و بالاتر از متوسط کشوری است. به طور کلی در خصوص سرانه فضای آموزشی استان خراسان جنوبی در وضعیت مطلوبی قرار دارد.

- بر اساس آمار اداره نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس خراسان جنوبی ۴۸ درصد مدارس استان باید مقاوم‌سازی شود، ۳۹ درصد مدارس استان مستحکم و استاندارد و ۱۳ درصد (۳۰۹ مدرسه با ۱۲۰۰ کلاس درس) تخریبی می‌باشد.

- بر اساس اطلاعات سالنامه آماری سال ۱۳۹۸ استان خراسان جنوبی حدود ۱۱۴۱۶ نفر شاغل در آموزش و پرورش هستند که شامل گروه معلمان (آموزگار، دبیر، هنرآموز و استادکار)، گروه مدیریت (مدیر، معاون پرورشی، معاون فناوری، معاون اجرایی، معاون امور عمومی و معاون آموزشی) و گروه کیفیت-بخشی (شامل مشاور، مربی امور تربیتی پرورشی، مراقب سلامت، سرپرست بخش، سرپرست آموزش، سرپرست شبانه‌روزی، مسئول سوادآموزی مجتمع، مسئول توان‌بخشی و متصدی سایت رایانه) می‌باشد. بر اساس گزارش معاون پژوهش، برنامه‌ریزی و نیروی انسانی اداره کل آموزش و پرورش، استان خراسان جنوبی با کمبود نیروی انسانی حدود ۲ هزار نفر روبرو می‌باشد.

^{۱۳}. در فضای آموزش شهری سرانه ۴،۹۶ متر مربع و در فضاهای آموزش روستایی سرانه ۵،۸۱ متر مربع است.

- بر اساس آمار اداره کل آموزش و پرورش استان، تقریباً ۷۹ درصد دانش‌آموزان استان به سامانه شاد و فضای مجازی برای آموزش دسترسی داشته‌اند. به تعبیر دیگر، بالغ بر ۳۵ هزار دانش‌آموز به دلایلی مانند عدم دسترسی به اینترنت و گوشی‌های هوشمند از دسترسی به سامانه شاد محروم شده‌اند.^{۱۴}
- بر اساس آمار اداره کل آموزش و پرورش استان، حدود ۱۱ هزار دانش‌آموز عشایر در ۶۰۰ مدرسه که ۷۰ مورد آن کانکسی است، مشغول به تحصیل هستند. در حال حاضر، ۹۶۰ معلم فرایند تدریس و آموزش در مدارس عشایری را بر عهده دارند.

جدول ۹۰- خلاصه اطلاعات آموزش و پرورش استان خراسان جنوبی

سال و مقطع تحصیلی	جمع	پسر	دختر	معلم	مدیریت و کیفیت بخشی	تعداد آموزشگاه	تعداد کلاس درس
۹۹-۱۳۹۸	۱۷۸۶۱۸	۹۲۵۳۱	۸۶۰۸۶	۸۵۵۷	۲۸۵۹	۲۷۸۵	۹۹۰۸
آموزش استثنایی	۱۴۸۳	۹۴۶	۵۳۷	۳۰۱	۱۰۹	۱۰۲	۲۴۲
پیش دبستانی	۱۵۵۰۰	۷۹۱۰	۷۵۹۰			۸۴۵	۱۴۸۸
ابتدایی	۹۱۹۰۵	۴۷۲۳۲	۴۴۶۷۳	۴۱۴۴	۱۰۳۸	۱۱۶۳	۴۶۴۴
متوسطه دوره اول	۳۷۳۳۲	۱۹۱۴۰	۱۸۱۹۲	۱۹۱۰	۷۶۲	۳۵۶	۱۶۱۹
متوسطه دوره دوم	۳۰۱۸۹	۱۵۵۱۸	۱۴۶۷۱	۲۲۰۲	۹۳۷	۲۶۶	۱۵۵۴
بزرگ سال (دوره اول متوسطه)	۱۲۸	۱۲۷	۱	.	۱	۸	۱۳
بزرگ سال (دوره دوم متوسطه)	۲۰۸۰	۱۶۵۸	۴۲۲	.	۱۲	۴۵	۳۴۸

۳-۵-۱-۲- مهم ترین مسائل آموزش و پرورش استان خراسان جنوبی

۱. نبود نیروی انسانی به عنوان مهم ترین مسئله آموزشی استان (کمبود ۲ هزار معلم در سطح استان)؛
۲. نرخ پوشش تحصیلی پایین در دوره متوسطه دوم به خصوص برای دختران
۳. وجود بافت فرسوده و تخریبی آموزشی حدود ۵۰ درصدی
۴. عدم دسترسی حدود ۳۵ هزار دانش‌آموز (۲۰ درصد دانش‌آموزان) به سامانه شاد به دلیل در دسترس نبودن اینترنت و گوشی‌های هوشمند

^{۱۴}. بر اساس گزارش کمیسیون آموزش و تحقیق مجلس شورای اسلامی حدود سه میلیون و پانصد هزار نفر از دانش‌آموزان به سامانه شاد دسترسی ندارند.

۵. مهاجرت بالا از روستا به شهر و خالی و بلااستفاده شدن فضاهای آموزشی در روستاها و تراکم بالای دانش‌آموزی در شهرک‌های اقماری حاشیه شهرها و دو شیفته شدن مدارس آن‌ها؛
۶. فقر شدید و کمبود امکانات و تجهیزات آموزشی در مدارس بخش روستایی به عنوان دلیل اصلی ترک تحصیل؛
۷. سرانه پایین مدرسه و اخذ شهریه غیرقانونی از والدین دلیلی دیگر بر ترک تحصیل دانش‌آموزان؛

۳-۳-۵-۱-۳- راهکارهای پیشنهادی

به منظور بهبود وضعیت تشریح شده در بالا و انجام اقدامات مقتضی در خصوص مسائل احصائی راهکارهای زیر ارائه می‌گردد:

۱. تأمین نیروی انسانی مورد نیاز آموزش و پرورش استان با استفاده از ظرفیت‌های قانونی مانند افزایش واحدهای دانشگاه فرهنگیان و.....؛
۲. افزایش نرخ پوشش تحصیلی با استفاده از تخصیص امکانات آموزشی به روستاها و حاشیه شهرها؛
۳. ترمیم، بازسازی و نوسازی سازه‌های فرسوده آموزشی در سطح استان و انجام اقدامات لازم در خصوص تأمین فضای آموزشی مورد نیاز با استفاده از ظرفیت‌های موجود مانند مجمع خیرین مدرسه‌ساز؛
۴. تمهید و تأمین زیرساخت‌های لازم برای تحقق آموزش مجازی به خصوص در بخش‌های روستایی و عشایری؛
۵. ارائه امکانات آموزشی به نواحی کم برخوردار به منظور جلوگیری از مهاجرت روستاها به شهرها؛
۶. تحلیل، بررسی و احصاء علل ترک تحصیل دانش‌آموزان و انجام اقدامات تمهیدی به منظور کاهش نرخ ترک تحصیل و افزایش درصد پوشش تحصیلی به خصوص در مقاطع متوسطه اول و دوم؛

۳-۳-۵-۲- وضعیت سواد در استان خراسان جنوبی

وضع سواد در بین افراد جامعه یکی از معیارهای مهم در تعیین میزان توسعه‌یافتگی کشورها بشمار می‌آید و بررسی روند تغییرات آن بیانگر چگونگی پیشرفت و توسعه نیروی انسانی در آن جامعه است. یکی از مهم‌ترین شاخص‌ها در این زمینه میزان باسوادی است. به طور کلی، بررسی این شاخص در سال‌های بعد از انقلاب حاکی از روند افزایشی آن و توجه به مسئله آموزش عمومی در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌های کشور است. با این مقدمه

کوتاه در این بخش تلاش خواهد شد تا وضعیت سواد در استان خراسان جنوبی مورد بررسی قرار گیرد و در نهایت دلالت‌های این مطالعه برای تدوین برنامه‌های راهبردی استان استخراج شود.

۳-۳-۵-۲-۱- آمار و اطلاعات

بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکونی ۱۳۹۵ میزان باسوادی مردان و زنان ۶ ساله و بیشتر به ترتیب معادل ۹۰/۴ و ۸۳ درصد بوده است. میزان باسوادی در نقاط شهری و روستایی به ترتیب ۹۲/۱ و ۷۹/۱ درصد بوده است. بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۵ نرخ باسوادی در جمعیت ۶ ساله ۷۴ درصد، ۸۱/۱ درصد، ۸۳ درصد و ۸۶/۸ درصد می‌باشد.

بر اساس داده‌های جدول زیر باسوادی مردان ۹۰/۴ درصد است که نزدیک به متوسط کشوری با ۹۱ درصد می‌باشد. نرخ باسوادی زنان ۸۳ درصد می‌باشد که از متوسط کشوری که ۸۴/۲ می‌باشد، پایین‌تر است. نرخ باسوادی شهری ۹۲/۱ درصد می‌باشد که از متوسط کشوری که ۹۰/۸ درصد می‌باشد، بالاتر است. و در نهایت نرخ باسوادی روستایی ۷۹/۱ درصد می‌باشد که از متوسط کشوری که ۷۸/۵ می‌باشد، بالاتر است. اختلاف درصد سواد زنان و مردان ۶ درصد و اختلاف درصد سواد بین جامعه شهری و روستایی استان ۱۳ درصد است. به طور کلی خراسان جنوبی رتبه ۱۵ وضعیت سواد در کشور را دارا می‌باشد. به طور کلی نرخ باسوادی استان از میانگین کشوری بالاتر است. بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ شهرستان بیرجند با ۹۱/۳ درصد و شهرستان سریشه با ۷۸/۶ درصد به ترتیب بیشترین و کمترین میزان باسوادی را در استان خراسان جنوبی دارا هستند.

بر اساس سرشماری نفوس و مسکن سال ۲/۷ درصد مردان و ۵/۴ درصد زنان گروه سنی ۱۰ تا ۴۹ سال استان بی‌سواد هستند. به تعبیر دیگر، بر اساس این آمار، تعداد ۱۹ هزار و ۴۰۴ نفر شامل ۶ هزار و ۷۰۶ نفر مرد و ۱۲ هزار و ۷۱۳ نفر زن در استان بی‌سواد بودند که با تلاش معاونت سوادآموزی این آمار به ۱۶ هزار و ۳ نفر کاهش یافته است. بر اساس آخرین آمار معاونت سوادآموزی اداره کل آموزش و پرورش خراسان جنوبی، حدود ۸ مرکز یادگیری محلی در خراسان جنوبی وجود دارد که در کنار آموزش سواد پایه به سوادآموزان این استان مواردی شامل حرفه‌آموزی و ایجاد اشتغال و تولید نیز جزء فعالیت آن‌ها است. بر اساس آمار سازمان نهضت سوادآموزی حدود ۵۱۲ مرکز یادگیری محلی در کشور وجود دارد که سهم استان خراسان جنوبی حدود ۱/۵۶ درصد می‌باشد.

بر اساس آمار اداره کل آموزش و پرورش استان، در سال ۱۳۹۸، ۱۳۰۴ نفر در دوره سوادآموزی، ۷۷۱ نفر در دوره انتقال و ۹۹۳ نفر در دوره تحکیم شرکت کرده‌اند که ۳۰/۵ درصد مردان و ۶۹/۵ درصد زنان بوده‌اند.

جدول ۹۱- وضعیت نرخ باسوادی در استان خراسان جنوبی

نرخ باسوادی (درصد)	جنس / سکونت گاه
۹۰/۴	مردان
۸۳	زنان
۹۲/۱	شهری
۷۹/۱	روستایی

۳-۳-۵-۲- مهم‌ترین مسائل سوادآموزی

۱. عدم استقبال از سوادآموزی توسط بزرگسالان
۲. عدم تعیین تکلیف در خصوص وضعیت استخدامی آموزشیاران و وجود حالت بلاتکلیفی و بی‌انگیزگی در بین کارکنان
۳. بازگشت به بی‌سوادی به علت عدم حضور در دوره‌های تحکیم و انتقال
۴. نبود سازوکار مشخص در شناسایی افراد بی‌سواد

۳-۳-۵-۳- راهکارهای پیشنهادی

- ۱- استفاده از جلسات توجیهی برای بی‌سوادان جهت تبیین اهمیت و کاربرد سواد در زندگی افراد
- ۲- تعیین تکلیف در خصوص وضعیت استخدامی و بیمه آموزشیاران به منظور ایجاد انگیزه بیشتر در نیروهای انسانی
- ۳- انجام اقدامات تمهیدی و حمایتی جهت انسداد مبادی بازگشت به بی‌سوادی
- ۴- طراحی و ایجاد سازوکار مشخص و عملیاتی جهت شناسایی کردن افراد بی‌سواد

۳-۳-۵-۳- وضعیت آموزش عالی در استان خراسان جنوبی

۳-۳-۵-۳-۱- داده‌ها و اطلاعات

- در حوزه آموزش عالی با توجه به تقسیم‌بندی‌های صورت گرفته مبتنی بر سیاست‌ها و ضوابط اجرایی حاکم بر آمایش آموزش عالی در جمهوری اسلامی ایران (مصوبه جلسه ۷۷۶ مورخ ۱۳۹۴/۱۲/۱۸ شورای عالی انقلاب فرهنگی) استان خراسان جنوبی در منطقه ۹ جایابی شده است: منطقه ۹ شامل استان‌های خراسان شمالی، خراسان رضوی، خراسان جنوبی و سمنان و دانشگاه‌های دامغان، شاهرود، گرمسار، سمنان، بجنورد، فردوسی مشهد، نیشابور، فنی و مهندسی فناوری‌های نوین قوچان، تربت

حیدریه، حکیم سبزواری، بیرجند، صنعتی بیرجند، کوثر بجنورد، بزرگمهر قائنات، دانشکده فنی و مهندسی گلپهاری، دانشکده کشاورزی و دامپروری تربت‌جام، دانشکده کشاورزی شیروان، فرزندگان سمنان (ویژه دختران)، دانشکده فنی و مهندسی (فناوری‌های نوین) سبزواری است.

• در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ تعداد کل دانشجویان استان ۴۳۱۴۴ نفر بوده است که از این تعداد ۲۲۰۵۰ نفر مرد و ۲۱۰۹۴ نفر زن بوده‌اند.

• در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸، از تعداد کل دانشجویان ۱۱/۹ درصد (۵۱۴۰ نفر) در مقطع کاردانی، ۶۸ درصد (۲۹۲۳۱ نفر) در مقطع کارشناسی، ۱۴/۶ درصد (۶۳۰۱ نفر) در مقطع کارشناسی ارشد و ۵/۵ درصد (۲۳۸۲ نفر) در مقطع دکتری حرفه‌ای و تخصصی مشغول به تحصیل بوده‌اند.

• بر اساس آمار، از تعداد کل دانشجویان استان:

۱. ۹/۴ درصد (۴۰۵۳ دانشجوی) در گروه پزشکی (بالاتر از متوسط کشوری با ۷/۲۶ درصد)؛
 ۲. ۴۷ درصد (۲۰۲۶۰ دانشجوی) در گروه علوم انسانی (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۴۸/۵ درصد)؛
 ۳. ۵/۷ درصد (۲۴۷۴ دانشجوی) در گروه علوم پایه (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۶/۲ درصد)؛
 ۴. ۲۷/۴ درصد (۱۱۸۰۶ دانشجوی) در گروه فنی مهندسی (بالاتر از متوسط کشوری با ۲۶/۵)؛
 ۵. ۴/۸ درصد (۲۳۹۴ دانشجوی) در گروه کشاورزی و دامپزشکی (بالاتر از متوسط کشوری با ۳/۷۶ درصد)؛
 ۶. ۱۰/۵ درصد (۲۱۵۷ دانشجوی) در گروه هنر (بالاتر از متوسط کشوری با ۳/۳۷ درصد) مشغول به تحصیل بوده‌اند.
- دانش‌آموختگان دوره های تحصیلی مختلف در سال ۹۸-۱۳۹۷، ۷۱۰۶ نفر بوده‌اند که از این تعداد:

۱. ۹/۷ درصد مربوط به پزشکی (بالاتر از متوسط کشوری با ۷/۳)،
۲. ۴۹/۵ درصد مربوط به علوم انسانی (بالاتر از متوسط کشوری با ۴۸/۶)،
۳. ۴/۷ درصد مربوط به علوم پایه (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۶/۲)،
۴. ۲۷/۳ درصد مربوط به فنی و مهندسی (بالاتر از متوسط کشوری با ۲۶/۶)،
۵. ۴ درصد مربوط کشاورزی و دامپزشکی (بالاتر از متوسط کشوری با ۳/۸)
۶. ۴/۹ درصد مربوط به هنر (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۷/۶) بوده است.

• بر اساس آمار ارائه شده در سال ۱۳۹۵ در استان خراسان جنوبی ۵۰ مؤسسه آموزش عالی وجود دارد (۱/۷ از موسسات آموزش عالی کشور) که شامل ۴ واحد دولتی (وزارت عتف)، ۱۲ واحد دانشگاه پیام‌نور، ۱۶ واحد علمی- کاربردی، ۳ واحد دانشگاه فرهنگیان، ۵ مؤسسه فنی و حرفه‌ای، ۱ واحد وزارت بهداشت، ۲ مؤسسه غیردولتی- غیرانتفاعی و ۷ واحد دانشگاه آزاد می‌باشد.

- در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸، تعداد آموزشگران دانشگاهی تمام وقت مؤسسات آموزش عالی، ۱۱۰۹ نفر بوده است. ۷۱/۸۶ درصد از آموزشگران مرد و ۲۸/۱۴ درصد زن بوده‌اند.
- نسبت دانشجو به استاد بر اساس آمار وزارت عتف حدود ۴۳/۵۶ می‌باشد که نسبت به متوسط کشوری که ۴۹/۷ نفر می‌باشد در سطح پایین تری قرار دارد.
- بر اساس آمار آمایش آموزش عالی سهم شاغلان با تحصیلات عالی به کل شاغلان استان حدود ۱۸/۶۶ درصد است و سهم شاغلان با تحصیلات عالی هر استان به کل شاغلان عالی کشور ۰/۹۱ می‌باشد.

۳-۳-۵-۲- مهم ترین مسائل آموزش عالی

- بر اساس گزارشات و تحلیل‌های ارائه شده مهم ترین مسائل آموزش عالی استان به شرح ذیل می‌باشد:
۱. اجرای شتابزده طرح ادغام واحدهای دانشگاهی بر اساس مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی بدون توجه به اثرات اجتماعی آن؛
 ۲. رشد کمی آموزش عالی^{۱۵} بدون توجه به ارتقای کیفی در سطح استان (اکثر دانشگاه‌های استان دانشگاه‌های غیردولتی می‌باشند که بر اساس گزارشات میدانی از کیفیت بالایی برخوردار نیستند و برخی از آن‌ها از امکانات ابتدایی نیز برخوردار نیستند).
 ۳. اشباع برخی رشته‌ها، کمبود برخی رشته‌ها و عدم تناسب نیاز بازار کار با خروجی مؤسسات آموزش عالی به دلیل نبود مطالعات آمایشی؛
 ۴. ارتباط ضعیف و ناکارآمد دانشگاه با بازار کار و ارتباط اندک پژوهش‌های دانشگاهی با نیازها و مسائل واقعی زیست‌بوم؛

۳-۳-۵-۳- راهکارهای پیشنهادی

۱. ادغام واحدهای دانشگاهی در سطح استان
۲. جلوگیری از رشد کمی آموزش عالی و تلاش در جهت ارتقای کیفی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در سطح استان؛
۳. انجام مطالعات آمایشی در سطح آموزش عالی و توسعه آموزش عالی در تناسب با نیازها و مزیت‌های استان؛
۴. جهت‌دهی به پژوهش‌های دانشگاهی در جهت پاسخگویی به مسائل، معضلات و نیازهای زیست‌بوم؛

^{۱۵} . بر اساس آمار وزارت علوم استان خراسان جنوبی جزو پنج استان برتر کشور از لحاظ رشد کمی آموزش عالی می‌باشد.

۵. تعمیق ارتباط صنعت با دانشگاه از طریق طراحی و تدوین پروژه‌های پژوهشی مشترک و بسترسازی برای همکاری خروجی‌های آموزش عالی به عنوان ورودی‌های صنعت

۴-۳- بررسی نظام اقتصادی و تولید

جمعیت استان خراسان جنوبی بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن آبان ماه ۱۳۹۵، ۷۶۸۸۹۸ نفر می‌باشد. از کل جمعیت استان، ۳۸۹۹۱۷ نفر (معادل ۵۰/۷ درصد) را مردان و ۳۷۸۹۸۱ نفر (معادل ۴۹/۳ درصد) را زنان تشکیل داده‌اند. همچنین ۴۵۳۸۲۷ نفر معادل ۵۹/۰ درصد در نقاط شهری و ۳۱۵۰۷۰ نفر معادل ۴۱/۰ درصد در نقاط روستایی سکونت داشته‌اند و یک نفر هم غیرساکن بوده است. به طور کلی این استان یک درصد از جمعیت کشور را دارد و جز استان‌ها با پایین‌ترین میزان تراکم جمعیتی است. در سال ۱۳۹۸، بر اساس نتایج طرح نیروی کار که توسط مرکز آمار ایران انجام گرفته، ۴۵/۱ درصد از جمعیت ۱۵ ساله و بیشتر استان از نظر اقتصادی فعال می‌باشند، به این معنی که نرخ مشارکت اقتصادی استان در سال ۱۳۹۸، ۴۵/۱ درصد است. این نرخ در استان در زنان (۲۰/۸ درصد) کمتر از مردان (۷۰/۰ درصد) می‌باشد. در این سال بر اساس نتایج طرح نیروی کار، نرخ بیکاری جمعیت در سن کار (۱۵ ساله و بیشتر)، ۶/۹ درصد می‌باشد. لازم به ذکر است که این نرخ در استان در زنان ۱۱/۳ درصد و در مردان ۵/۶ درصد می‌باشد. همچنین در این سال نرخ بیکاری جوانان ۱۵-۲۴ ساله، ۲۳/۰ درصد بوده که میزان آن نسبت به سال قبل ۳/۷ درصد کاهش یافته است. در سال ۱۳۹۸، بر اساس نتایج طرح نیروی کار، سهم اشتغال در بخش‌های عمده اقتصادی کشاورزی، صنعت و خدمات به ترتیب ۲۸/۱، ۳۱/۱ و ۴۰/۸ درصد بوده است که در این میان بخش خدمات بیشترین سهم اشتغال را به خود اختصاص داده است. شایان ذکر است در نقاط شهری بخش خدمات با ۵۸/۹ درصد بیشترین سهم اشتغال و در نقاط روستایی بخش کشاورزی با ۵۱/۵ درصد بیشترین سهم اشتغال را به خود اختصاص داده است. در سال ۱۳۹۸، به گزارش مرکز آمار ایران، بیشترین جمعیت بیکار ۱۵ ساله و بیشتر بر حسب وضع سواد و سطح تحصیلات به عالی (فوق دیپلم، لیسانس و بالاتر) با ۴۳/۶ درصد تعلق داشته است. در سال ۱۳۹۸، ۲۸۶۴ نفر متقاضی جهت ۴۸۵۶ فرصت شغلی به مراکز کاراییی مراجعه نموده‌اند که ۹/۵۳ درصد از متقاضیان به کار گمارده شده‌اند. ۱۳۴۸ نفر (۸۷/۲ درصد) از افراد به کار گرفته شده، در بخش خصوصی مشغول بکار شده‌اند. لازم به ذکر است ۴۹/۶ درصد از متقاضیان کار در مقطع سنی ۳۴-۲۵ ساله بوده‌اند که بیشترین سهم را در بین متقاضیان داشته‌اند. بررسی میزان درآمد یک خانوار شهری و روستایی نشان می‌دهد که متوسط درآمد سالانه پایین‌تر از میانگین کشوری است و این یکی از معضلات اصلی استان در زمینه درآمد سالانه است که تأثیر مستقیمی بر کیفیت و رفاه اجتماعی در سطح استان خواهد داشت. این موضوع به ویژه در مناطق روستایی از شدت بالاتری برخوردار است

و سطح رفاه عمومی استان را تحت تأثیر قرار داده است. نرخ مشارکت اقتصادی در استان پایین تر از متوسط کشوری و این امر پیامد مهاجرت نیروی کار استان به استان‌های هم جوار کشور است. استان خراسان جنوبی با جذب ۲۵۱۴۵۷ هزار دلار سرمایه‌گذاری خارجی در رتبه ۴ استان‌های کشور قرار دارد. لذا این موضوع حاکی از ظرفیت‌های بالای استان در جذب سرمایه‌گذاری خارجی می‌دهد. نرخ رشد سپرده‌های بانکی در استان خراسان جنوبی بیشتر از متوسط کشوری است و در رتبه ۸ استان‌های کشور قرار دارد. این موضوع نشان می‌دهد که سطح درآمد و در نتیجه قدرت پس‌انداز مردم در این استان افزایش پیدا کرده است. عدم گردش مطلوب سرمایه جهت پشتیبانی از ساختار تولید و بهره‌وری پایین نیروی کار موجب شده است که سرانه تولید ناخالص داخلی استان در سطح پایینی باشد و خراسان جنوبی جز شش استان با کمترین میزان سرانه تولید ناخالص داخلی است.

جدول ۹۲- نمای کلی وضعیت استان خراسان جنوبی در مقایسه با کشور در سال ۹۸

شاخص	بخش	خراسان جنوبی	کشور	رتبه در کشور
اندازه بازار خانگی	سهم جمعیتی (۱۳۹۵)	۱	۱۰۰	۲۸
	سهم جمعیت شهری (۱۳۹۵)	۰/۸	۱۰۰	۲۹
	سهم جمعیت روستایی (۱۳۹۵)	۱/۵	۱۰۰	۲۵
	تراکم نسبی جمعیت (نفر در کیلومتر مربع)	۵	۵۱	۳۱
	میزان شهرنشینی	۶۰/۳	۷۵/۱	۲۵
نرخ اشتغال	مناطق شهری	۹۲/۸	۸۸/۲	-
	مناطق روستایی	۹۳/۴	۹۲/۷	-
سهم اشتغال	کشاورزی	۲۸/۱	۱۷/۷۵	-
	صنعت	۳۸/۱	۳۱/۹۵	-
	خدمات	۴۰/۸	۵۰/۲۵	-
نرخ بیکاری	جمعیت کل	۶/۹	۱۰/۶	۲۱
	مناطق شهری	۷/۲	۱۱/۸	۳۱
	مناطق روستایی	۶/۶	۷/۳	۱۶
بار تکفل خالص	مناطق شهری	۲/۰۳	۲/۰۹	۱۸
بار تکفل ناخالص	مناطق شهری	۲/۴	۲/۷۱	۲۹
درآمد	متوسط درآمد سالانه یک خانوار شهری	۳۹۳۳۶۹	۵۴۱۰۰۷	۲۸
	متوسط درآمد سالانه یک خانوار روستایی	۱۹۷۵۵۳	۲۹۷۰۲۲	۳۰
ضریب جینی	مناطق شهری	۰/۳۲۲۹	۰/۳۸۲۸	۱۲
	مناطق روستایی	۰/۳۳۸۶	۰/۳۵۳۹	۶
نرخ مشارکت اقتصادی	جمعیت کل	۳۹/۲	۳۹/۹	۱۹
	مناطق شهری	۳۷/۵	۳۹/۲	۲۱
	مناطق روستایی	۴۱/۸	۴۲/۳	۱۶
سرمایه‌گذاری خارجی	میزان جذب سرمایه (هزار دلار) (۱۳۹۷)	۲۵۱۴۵۷	۵۱۰۶۶۴۲	۴
نرخ رشد سپرده‌های بانکی	-	۳۵/۳	۳۱/۴	۸
سرانه تولید ناخالص داخلی استان	هزار ریال به نفر (۱۳۹۶)	۱۱۵۳۴۵	۱۸۴۵۸۴	۲۵

تولید ناخالص داخلی

بررسی تولید ناخالص داخلی استان خراسان جنوبی نشان می‌دهد که به طور متوسط استان خراسان جنوبی کمتر از ۰/۵ درصد از تولید ناخالص داخلی ایران را طی دو دهه اخیر داشته است. بررسی این شاخص در تولید ناخالص داخلی بدون نفت که وضعیت اقتصادی استان را بهتر نمایش می‌دهد، نشان داد که در تمامی سال‌های مورد بررسی سهم تولید ناخالص داخلی بدون نفت استان خراسان جنوبی نزدیک به ۰/۶ درصد بوده است که همچنان خیلی ناچیز است. موضوع مهم دیگر این است که روند تولید ناخالص داخلی استان نشان می‌دهد که سهم تولید ناخالص داخلی (با و بدون نفت) استان از سال ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۷ روند نوسانی داشته است و تغییر خاصی در سهم تولید ناخالص داخلی استان نسبت به کشور به وجود نیامده است. لذا با توجه به اینکه استان خراسان جنوبی یک استان جدید است انتظار می‌رفت به مرور سهم استان در تولید ناخالص داخلی کشور افزایش پیدا کند. این موضوع حاکی از این است که از ظرفیت‌های بالقوه‌ای که استان دارد به صورت بهینه استفاده نشده است.

جدول ۹۳- تولید ناخالص داخلی (میلیون ریال)

سال	تولید ناخالص داخلی		تولید ناخالص داخلی بدون نفت	
	کل کشور	خراسان جنوبی	کل کشور	خراسان جنوبی
۱۳۷۹	۶۳۰۰۳۸۶۲۳	*	۵۱۲۳۴۰۲۰۰	*
۱۳۸۰	۷۳۳۹۰۸۹۸۲	*	۶۱۴۱۷۶۶۷۶	*
۱۳۸۱	۹۵۴۲۴۰۲۷۳	*	۷۷۸۸۵۶۴۵۴	*
۱۳۸۲	۱۱۸۹۲۸۶۸۷۹	*	۹۶۵۷۵۷۱۳۱	*
۱۳۸۳	۱۵۵۴۸۱۰۸۹۴	۶۵۸۹۹۳۸	۱۲۳۱۵۱۳۰۳۷	۰.۴۲
۱۳۸۴	۱۹۴۱۱۸۷۵۸۴	۸۹۸۴۱۷۹	۱۵۰۱۳۲۰۴۰۶	۰.۴۶
۱۳۸۵	۲۳۸۲۶۷۴۸۱۸	۱۱۷۱۴۶۲۹	۱۸۵۸۸۳۹۹۶۹	۰.۴۹
۱۳۸۶	۳۰۷۲۶۱۵۴۳۹	۱۵۷۲۳۰۰۵	۲۳۷۰۸۰۶۱۹۲	۰.۵۱
۱۳۸۷	۳۶۵۵۱۹۵۴۷۲	۱۸۸۶۹۰۷۷	۲۹۳۲۶۰۱۴۷۳	۰.۵۲
۱۳۸۸	۳۸۹۴۲۲۳۷۷۸	۲۲۳۰۹۲۷۸	۳۲۹۶۵۷۹۴۷۶	۰.۵۷
۱۳۸۹	۴۸۵۵۸۶۲۲۱۱	۲۲۵۴۲۱۷۹	۴۰۱۰۲۲۰۵۷۲	۰.۴۶
۱۳۹۰	۶۸۶۶۸۱۱۱۴۷	۲۷۷۲۰۷۶۴۶۷	۵۰۹۷۴۸۶۰۰۹	۰.۴۰
۱۳۹۱	۸۵۳۳۳۹۱۸۳۰	۳۵۶۸۶۰۶۳۲	۶۵۷۸۱۰۲۵۳۷	۰.۴۲
۱۳۹۲	۱۱۸۰۴۸۸۶۲۶۵	۴۸۹۶۲۸۸۳.۱۱	۸۹۹۷۹۸۵۹۲۷	۰.۴۱
۱۳۹۳	۱۲۵۵۰۹۶۰۰۲۶	۵۷۸۱۰۴۴۹۹۳	۱۰۲۶۸۷۹۰۷۵۸	۰.۴۶
۱۳۹۴	۱۲۱۸۰۰۱۶۱۲۹	۶۷۱۲۶۱۰۴۴	۱۰۷۹۸۱۵۸۷۸۱	۰.۵۵
۱۳۹۵	۱۴۹۰۶۲۵۷۳۳۴	۷۵۸۷۲۸۴۵۶۶	۱۲۸۶۴۲۸۹۲۴۹	۰.۵۱
۱۳۹۶	۱۷۹۷۱۸۷۱۱۵۳	۹۱۵۲۱۰۱۴۷۶	۱۵۱۹۴۲۹۲۴۳۷	۰.۵۱
۱۳۹۷	۲۵۸۲۹۷۱۲۴۴۶	۱۱۷۵۱۴۴۶۶.۴	۲۰۸۷۰۳۲۹۲۲۴	۰.۴۵

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ارزش افزوده به تفکیک بخش‌های اقتصادی استان خراسان جنوبی در مقایسه با کشور

بررسی میزان تولید ارزش افزوده در استان خراسان جنوبی نشان می‌دهد که این استان پایین‌ترین سهم از تولید ارزش افزوده در کشور را دارا است. به عبارتی این استان سهم بسیار پایین در تولید ارزش افزوده بخش‌های مختلف اقتصادی دارد و رتبه استان ۳۱ است. بالاترین میزان تولید ارزش افزوده استان در سال ۹۴ با ۰/۵۵ درصد و پایین‌ترین در سال ۹۲ با ۰/۴۲ درصد بوده است.

بخش کشاورزی و معدن

بررسی ارزش افزوده بخش کشاورزی نشان می‌دهد که سهم ارزش افزوده استان در بخش کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری تقریباً کمی بیش از یک درصد از کل کشور بوده است.

بررسی زیر بخش‌های بخش کشاورزی نشان می‌دهد که مزیت نسبی استان در بخش دام سنتی است این بخش‌ها به طور متوسط ۱/۸۳ درصد از ارزش افزوده کشور را در بازه زمانی مورد بررسی شامل می‌شود.

همچنین دیگر بخش‌های مانند زراعت و باغداری، پرورش حیوانات و مرغداری هم به طور متوسط سهم ارزش افزوده ۱ تا ۱/۵ درصد از ارزش افزوده کشور در این بخش‌ها را دارا می‌باشند که نسبت به بخش‌هایی مانند گاو‌داری صنعتی، پرورش زنبور عسل و ماهیگیری وضعیت بهتری دارند. بخش جنگل‌داری نیز به طور متوسط ۱ درصد از ارزش افزوده بخش جنگل‌داری کل کشور را تشکیل داده است و حاکی از این است که مزیت خاصی در این زمینه وجود ندارد. به طور متوسط رتبه استان در تولید ارزش افزوده کشور ۲۷ بوده است.

کمترین میزان ارزش افزوده در سال ۹۷ و بیشترین میزان ارزش افزوده در سال ۹۲ بوده است. به طور متوسط سهم ارزش افزوده استان خراسان جنوبی ۱/۲۱ درصد از ارزش افزوده بخش کشاورزی کشور است.

سهم استان از ارزش افزوده بخش استخراج سایر معادن ۲/۷۶ درصد از ارزش افزوده کشور در دوره مورد بررسی در این بخش است که حاکی از مزیت نسبی استان در استخراج سایر معادن است. بررسی میزان تأثیرگذاری استان نشان می‌دهد رتبه استان از نظر تأثیرگذاری در چند سال اخیر مطلوب بوده است و رتبه ۱۵ به ۱۰ کاهش یافته است.

جدول ۹۴- سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی و معدن استان خراسان جنوبی از کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۱.۰۴	۱.۰۶	۱.۲۲	۱.۲۱	۱.۲۳	۱.۲۶	۱.۳۴	۱.۳۰	کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری
۱.۰۶	۰.۹۳	۱.۱۱	۱.۲۶	۱.۲۷	۱.۲۴	۱.۳۹	۱.۳۲	زراعت و باغداری
۱.۲۶	۱.۸۱	۱.۷۳	۱.۳۸	۱.۳۸	۱.۵۶	۱.۴۸	۱.۵۰	پرورش حیوانات
۰.۱۱	۰.۱۴	۰.۱۵	۰.۱۵	۰.۱۶	۰.۱۵	۰.۱۶	۰.۱۶	گاوآردی صنعتی
۱.۵۳	۲.۲۳	۲.۱۴	۱.۶۴	۱.۶۱	۱.۹۳	۱.۷۷	۱.۸۱	دام سنتی
۱.۱۷	۱.۴۸	۱.۳۸	۱.۵۵	۱.۷۱	۱.۳۰	۱.۵۲	۱.۳۸	مرغداری
۰.۱۷	۰.۱۷	۰.۱۵	۰.۱۰	۰.۱۱	۰.۲۰	۰.۱۵	۰.۲۴	پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت‌های کشاورزی
۰.۸۷	۰.۹۵	۱.۰۳	۰.۹۷	۰.۷۴	۱.۰۵	۱.۰۴	۱.۰۰	جنگلداری
۰.۱۱	۰.۱۳	۰.۸۴	۰.۱۳	۰.۱۲	۰.۱۲	۰.۱۲	۰.۱۱	ماهیگیری
۰.۱۴	۰.۲۲	۰.۲۴	۰.۳۱	۰.۱۱	۰.۰۸	۰.۰۳	۱.۲۳	استخراج معدن
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	استخراج نفت خام، گاز طبیعی و خدمات پشتیبانی معادن
۲.۴۵	۳.۲۶	۴.۱۹	۵.۵۲	۲.۵۹	۲.۲۹	۰.۶۹	۱.۱۲	استخراج سایر معادن

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بررسی زیر بخش‌های کشاورزی نشان می‌دهد که با توجه به مزیت نسبی استان در بخش‌های دام سنتی، مرغداری و پرورش حیوانات سرانه تولید گوشت قرمز استان حدود ۷۵ درصد بالاتر از متوسط کشور است و از این نظر رتبه ۷ کشور را دارد.

اما مزیت اصلی استان در تولید سرانه گوشت مرغ است که با تولید سرانه حدود ۸۴ کیلو گوشت مرغ تقریباً ۳ برابر متوسط کشوری است و رتبه ۲ را در تولید سرانه گوشت مرغ دارد. در زمینه تولید آبزیان استان از متوسط کشوری پایین‌تر است و در بین استان‌های کشور رتبه ۲۳ را دارد. لذا می‌توان گفت مزیت اصلی استان در بخش کشاورزی در تولید گوشت مرغ و گوشت قرمز است. در بخش جنگل‌کاری با توجه به مساحت استان و مساحت جنگل در استان، در رتبه ۳۱ و آخرین استان از بین استان‌های کشور قرار گرفته است و نیاز است در این زمینه توجه لازم شود.

استان خراسان جنوبی در زمینه اراضی تحت پوشش سیستم آبیاری فشار رتبه ۶ کشور را دارد که با توجه به ظرفیت این استان در زمینه زراعت و باغداری و کمبود منابع آب کشور از وضعیت مناسبی برخوردار است اما همچنان در این زمینه نیاز به بهبود عملکرد است. از سوی دیگر به دلیل عدم توسعه بخش کشاورزی، سهم آب مصرف شده استان از منابع آب کشور در رتبه ۲۴ استان‌های کشور قرار دارد.

همان‌طور که سهم ارزش افزوده بخش معدن استان خراسان جنوبی در کشور از وضعیت خوبی برخوردار بود و سهم استان در معادن در حال بهره‌برداری در رتبه ۸ استان‌های کشور قرار دارد.

از طرف دیگر وضعیت استان در شاخص‌های نسبت تعداد شاغلان معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر)، سرانه ارزش تولیدات معادن در حال بهره‌برداری (میلیون ریال به نفر) سرانه ارزش افزوده معادن در حال بهره‌برداری (هزار ریال به نفر)، نسبت سرمایه‌گذاری (ارزش تغییرات اموال سرمایه‌ای) معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (هزار ریال به نفر) و سهم استان از شاغلان معادن در حال بهره‌برداری نسبت به دیگر استان‌های کشور در وضعیت بسیار مناسبی قرار دارد. لذا می‌توان گفت استان خراسان جنوبی در بخش معدن از مزیت نسبی بسیار خوبی برخوردار است.

جدول ۹۵- وضعیت شاخص‌های بخش کشاورزی و معدن در مقایسه با کشور

شاخص	خراسان جنوبی	کشور	رتبه در کشور
سرانه تولید گوشت قرمز (کیلوگرم به نفر)	۱۷/۵۴	۱۰/۳۴	۷
سرانه تولید شیر	۱۴۳/۸۸	۱۳۲/۴۳	۱۳
سرانه تولید گوشت مرغ	۸۳/۸۲	۳۲/۹۰	۲
سرانه تولید آبیژان	۱/۸۵	۱۵/۴۴	۲۳
نسبت تعداد شاغلان بخش شیلات (آبزی پروری) به کل جمعیت	۰/۴۳	۱/۱۱	۲۰
نسبت مساحت جنگل کاری به مساحت استان	۰/۰	۰/۰۳	۳۱
سهم استان از اراضی تحت پوشش سیستم آبیاری تحت فشار (۱۳۹۷)	۴/۹۴	۱۰۰	۶
سهم استان از اراضی تحت پوشش شبکه‌های آبیاری و زهکشی (۱۳۹۷)	۰/۱۵	۱۰۰	۱۹
سهم آب مصرف شده استان از منابع آب کشور	۱/۲	۱۰۰	۲۴
سهم استان از آب مصرف شده در بخش کشاورزی	۱/۲	۱۰۰	۲۳
نسبت تعداد معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (۱۳۹۷)	۲۷/۰۱	۵/۹۹	۲
سهم استان از معادن در حال بهره‌برداری	۴/۳۷	۱۰۰	۸
نسبت تعداد شاغلان معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر)	۹۳۴/۹۲	۱۲۱/۴۸	۲
سرانه ارزش تولیدات معادن در حال بهره‌برداری (میلیون ریال به نفر)	۹/۵۱	۴/۸۱	۴
سرانه ارزش افزوده معادن در حال بهره‌برداری (هزار ریال به نفر)	۸۹۶۸/۱۶	۳۷۵۲/۱۰	۴
نسبت سرمایه‌گذاری (ارزش تغییرات اموال سرمایه‌ای) معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (هزار ریال به نفر)	۳۶۹/۲۷	۲۳۷/۲۷	۵
سهم استان از شاغلان معادن در حال بهره‌برداری	۷/۴۶	۱۰۰	۳

منبع: مرکز آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌ها در مقایسه با کشور

بخش صنعت و ساختمان

ارزش افزوده بخش صنعت استان خراسان جنوبی به طور متوسط ۰/۳۶ درصد از ارزش افزوده بخش صنعت کشور را در دوره مورد بررسی تشکیل می‌دهد که حاکی از عدم توسعه یافتگی بخش صنعت در این استان است.

بررسی زیر بخش‌های بخش صنعت نشان می‌دهد که بخش‌های تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی، تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی و تولید پوشاک سه زیر بخش صنعتی استان هستند که سهم بیشتری از ارزش افزوده کشوری را به خود اختصاص می‌دهند و نشان دهنده این موضوع است که استان در این زیر بخش‌ها مزیت رقابتی بیشتری دارد.

بعد از سه بخش فوق بخش‌های آب‌رسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه و بخش‌های مرتبط با ساختمان نیز وضعیتی بهتری نسبت به دیگر زیر بخش‌های صنعت استان قرار دارند. بخش صنعت پایین‌ترین میزان تولید ارزش افزوده در بخش صنعت را تولید کرده و رتبه آخر در تولید ارزش افزوده بخش صنعتی دارد.

بررسی میزان اشتغال به تفکیک بخش‌های اقتصادی استان نشان می‌دهد که سایر محصولات کانی غیرفلزی بیشترین میزان اشتغال صنعتی استان را به خود اختصاص داده است. این بخش ۴۲/۳۳ درصد از اشتغال استان را تشکیل داده اما کمتر از یک درصد از ارزش افزوده بخش معادن غیرفلزی کشور را تشکیل داده است. اما محصولات غذایی و آشامیدنی‌ها از دیگر رشته فعالیت صنعتی با حدود ۱۱ درصد از اشتغال استان است. اما بررسی میزان ارزش افزوده این بخش در کشور در سطح پایینی قرار دارد. با توجه به مرتبط بودن این بخش با بخش کشاورزی می‌توان به کمبود صنایع تبدیلی در استان اشاره کرد.

مجموع این عوامل می‌توان بیان داشت بخش صنعت در استان به شکل مطلوبی گسترش نیافته است و عمده گسترش صنایع در استان در بخش صنایع با فناوری پایین و متوسط بوده است.

جدول ۹۶- سهم ارزش افزوده بخش صنعت و ساختمان استان خراسان جنوبی از کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۰.۲۹	۰.۳۶	۰.۳۴	۰.۴۰	۰.۴۰	۰.۳۳	۰.۳۷	۰.۳۵	صنعت
۰.۲۶	۰.۴۰	۰.۲۹	۰.۳۲	۰.۵۵	۰.۴۲	۰.۳۸	۰.۲۹	تولید محصولات غذایی
۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۰۴	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۷	۰.۰۵	تولید انواع آشامیدنیها
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	تولید فرآورده‌های توتون و تنباکو
۰.۶۸	۰.۷۶	۰.۷۲	۰.۷۳	۰.۹۴	۰.۹۱	۱.۰۶	۰.۸۶	تولید منسوجات
۱.۱۳	۱.۱۰	۱.۱۰	۱.۱۰	۱.۱۴	۱.۱۱	۱.۱۱	۱.۱۳	تولید پوشاک
۰.۰۲	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	تولید چرم و فرآورده‌های وابسته
۰.۳۸	۰.۳۸	۰.۳۸	۰.۳۷	۰.۳۸	۰.۳۷	۰.۳۷	۰.۳۷	تولید چوب و محصولات چوبی به جز میلان، حصیر و مواد حصیر بافی
۰.۰۰	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۰۴	تولید کاغذ و فرآورده‌های کاغذی
۰.۱۵	۰.۲۷	۰.۲۴	۰.۱۴	۰.۱۱	۰.۱۱	۰.۱۲	۰.۰۹	چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده
۰.۲۱	۰.۲۲	۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۲۱	۰.۱۲	۰.۲۰	۰.۲۹	تولید کک، فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت
۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۳	تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی
۰.۰۲	۰.۰۴	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۳	تولید داروها و فرآورده‌های دارویی و شیمیایی و گیاهی
۱.۰۳	۱.۷۴	۱.۷۴	۲.۵۱	۲.۱۸	۲.۱۶	۱.۸۳	۱.۲۵	تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی
۰.۹۶	۱.۴۴	۱.۴۱	۱.۳۱	۰.۹۸	۰.۷۳	۰.۸۹	۰.۹۴	تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی
۰.۰۶	۰.۰۴	۰.۰۶	۰.۱۰	۰.۱۱	۰.۱۱	۰.۱۰	۰.۱۲	تولید فلزات پایه
۰.۶۹	۰.۵۹	۰.۵۹	۰.۶۱	۰.۶۵	۰.۶۲	۰.۵۹	۰.۶۲	تولید محصولات فلزی ساخته شده، به جز ماشین‌آلات و تجهیزات
۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۲	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	تولید محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۳	۰.۰۱	۰.۰۲	تولید تجهیزات برقی
۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۷	۰.۰۵	۰.۰۷	تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر
۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم‌تریلر
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۷	۰.۰۲	۰.۰۶	۰.۰۵	تولید سایر تجهیزات حمل و نقل
۰.۶۰	۰.۵۸	۰.۵۷	۰.۶۰	۰.۶۵	۰.۶۵	۰.۶۳	۰.۶۵	تولید میلان
۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۷	۰.۱۰	۰.۰۸	تولید سایر مصنوعات
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات
۰.۰۷	۰.۱۰	۰.۱۰	۰.۲۱	۰.۱۵	۰.۱۳	۰.۱۸	۰.۲۱	تامین برق، گاز، بخار و تپویه هوا
۰.۱۹	۰.۱۸	۰.۱۴	۰.۴۰	۰.۳۶	۰.۳۵	۰.۳۶	۰.۳۸	تولید، انتقال و توزیع برق
۰.۰۵	۰.۰۷	۰.۰۹	۰.۱۹	۰.۱۳	۰.۱۲	۰.۱۷	۰.۲۰	تولید و توزیع گاز طبیعی
۱.۲۳	۱.۳۰	۱.۱۴	۰.۹۵	۱.۴۰	۱.۳۶	۰.۷۸	۰.۷۰	آبرسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه
۰.۶۵	۰.۹۴	۰.۵۸	۰.۷۱	۰.۵۴	۰.۵۹	۰.۵۴	۰.۷۰	ساختمان
۰.۴۰	۰.۵۲	۰.۴۰	۰.۴۳	۰.۴۰	۰.۴۲	۰.۴۳	۰.۴۱	ساختمان‌های مسکونی
۰.۷۷	۱.۰۵	۰.۶۲	۰.۷۹	۰.۵۸	۰.۶۷	۰.۵۹	۰.۸۱	سایر ساختمان‌ها

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

استان خراسان جنوبی از نظر تعداد کارگاه‌های صنعتی نسبت به کل جمعیت در سطح پایینی تری نسبت به متوسط کشور قرار دارد. از نظر این شاخص، در رتبه ۲۰ قرار دارد. نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی به کل جمعیت استان نیز از متوسط کل کشور کمتر است و در رتبه ۲۰ قرار گرفته است. اما نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی عمومی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت حاکی از این است که در این زمینه وضعیت استان کمی بهتر است اگر چه در این زمینه نیز استان رتبه ۱۵ از استان‌های کشور را دارا می‌باشد. سهم استان از شاغلان کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر کمتر از ۰/۵ درصد در مقایسه با کل کشور است و رتبه ۲۹ در بین استان‌های کشور را دارد که وضعیت مناسبی نیست. همچنین آب مصرف شده در بخش صنعت حدود ۰/۳ درصد کشور است که متناسب با ارزش افزوده و تعداد شاغلان بخش صنعت است.

جدول ۹۷- وضعیت شاخص‌های بخش صنعت در مقایسه با کشور

رتبه در کشور	کشور	خراسان جنوبی	شاخص
۲۰	۳/۷۴	۱/۷۶	نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر) (۱۳۹۶)
۲۰	۳/۷۲	۱/۷۴	نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی خصوصی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر)
۱۵	۲/۲۷	۲/۵۵	نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی عمومی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر) (۱۳۹۵)
۲۲	۲۱/۹۳	۹/۱۰	نسبت تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر) (۱۳۹۶)
۱۷	۲۶/۷۰	۱۱/۸۷	سرنانه ارزش افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر (میلیون ریال به نفر) (۱۳۹۶)
۲۷	۱۰۰	۰/۲۷	سهم استان از ارزش تولید کارگاه‌های صنعتی (۱۳۹۶)
۲۸	۱۰۰	۰/۴۵	سهم استان از تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر (۱۳۹۶)
۲۹	۱۰۰	۰/۲۹	سهم استان از ارزش افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر (۱۳۹۶)
۲۹	۱۰۰	۰/۴۰	سهم استان از شاغلان کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر
۳۰	۱۰۰	۰/۳	سهم استان از آب مصرف شده در بخش صنعت

منبع: مرکز آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌ها در مقایسه با کشور

بخش خدمات

سهم زیر بخش‌های خدمات استان نسبت به کشور حاکی از آن است که فعالیت‌های دامپزشکی یکی از مهم‌ترین بخش‌های خدمات است که به طور متوسط سهمی ۱/۷۶ درصدی از کل کشور را در بازه مورد بررسی به خود اختصاص می‌دهد. همچنین، روند سهم فعالیت‌های دامپزشکی از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷ افزایش یافته است که حاکی از روند روبه رشد این بخش در مقایسه با کل کشور است. سایر فعالیت‌های اطلاعات و ارتباطات بخش دیگری است که استان خراسان جنوبی در زمینه خدمات نسبت به دیگر بخش‌ها سهم بیشتری در کشور

دارد. بخش‌های آموزش (در همه زمینه‌ها) و مددکاری اجتماعی از دیگر بخش‌هایی است که سهم بیشتری از ارزش افزوده کشوری را به خود اختصاص می‌دهند.

جدول ۹۸- سهم استان خراسان جنوبی از ارزش افزوده بخش خدمات کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۰.۳۹	۰.۳۹	۰.۳۹	۰.۳۹	۰.۳۹	۰.۳۹	۰.۳۹	۰.۳۹	عمده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت
۰.۳۹	۰.۳۹	۰.۳۹	۰.۳۹	۰.۳۹	۰.۳۹	۰.۳۹	۰.۳۹	عمده فروشی، خرده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت
۰.۳۶	۰.۳۶	۰.۳۶	۰.۳۶	۰.۳۶	۰.۳۶	۰.۳۶	۰.۳۶	عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت
۰.۶۰	۰.۵۷	۰.۵۰	۰.۵۰	۰.۴۴	۰.۴۰	۰.۴۵	۰.۲۷	حمل و نقل و انبارداری و پست
۰.۶۰	۰.۵۵	۰.۴۹	۰.۵۵	۰.۴۷	۰.۴۳	۰.۴۸	۰.۴۰	حمل و نقل زمینی و حمل و نقل با خط لوله
۰.۷۳	۰.۴۳	۰.۶۲	۰.۷۷	۰.۶۸	۰.۶۸	۰.۵۱	۰.۳۵	حمل و نقل از طریق راه‌آهن بین شهری
۰.۶۱	۰.۵۷	۰.۵۰	۰.۵۶	۰.۴۸	۰.۴۴	۰.۵۰	۰.۴۲	سایر حمل و نقل زمینی
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	حمل و نقل از طریق لوله
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	حمل و نقل آبی
۰.۲۰	۰.۲۴	۰.۲۳	۰.۲۲	۰.۲۶	۰.۲۷	۰.۲۸	۰.۲۷	حمل و نقل هوایی
۰.۸۵	۱.۰۷	۰.۹۵	۰.۱۸	۰.۱۶	۰.۱۴	۰.۱۱	۰.۱۱	انبارداری و فعالیت‌های پشتیبانی حمل و نقل
۰.۶۰	۰.۵۹	۰.۶۰	۰.۶۱	۰.۶۰	۰.۶۰	۰.۶۰	۰.۶۲	فعالیت‌های پست و پیک
۰.۱۵	۰.۱۶	۰.۱۵	۰.۱۵	۰.۱۵	۰.۱۵	۰.۱۵	۰.۱۵	فعالیت‌های خدماتی مربوط به تامین جا و غذا
۰.۲۲	۰.۲۲	۰.۲۲	۰.۲۲	۰.۲۲	۰.۲۲	۰.۲۲	۰.۲۲	تأمین جا(اقامتگاه‌ها)
۰.۱۴	۰.۱۴	۰.۱۴	۰.۱۴	۰.۱۴	۰.۱۴	۰.۱۴	۰.۱۴	فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی‌ها(رستوران‌ها و...)
۰.۶۰	۰.۶۳	۰.۶۶	۰.۵۲	۰.۳۸	۰.۳۱	۰.۲۹	۰.۲۴	اطلاعات و ارتباطات
۰.۰۹	۰.۰۹	۰.۰۹	۰.۰۹	۰.۱۰	۰.۱۰	۰.۱۰	۰.۱۱	ارتباطات
۱.۲۸	۱.۴۴	۱.۷۳	۱.۴۸	۱.۳۰	۱.۰۴	۰.۹۷	۰.۷۵	سایر فعالیت‌های اطلاعات و ارتباطات
۰.۴۱	۰.۳۸	۰.۲۷	۰.۲۸	۰.۲۸	۰.۲۹	۰.۳۶	۰.۳۳	فعالیت‌های مالی و بیمه
۰.۴۲	۰.۴۱	۰.۲۲	۰.۲۵	۰.۲۶	۰.۳۲	۰.۳۵	۰.۳۶	بانک و موسسات مالی
۰.۵۸	۰.۴۷	۰.۴۷	۰.۴۷	۰.۴۷	۰.۴۶	۰.۵۳	۰.۴۵	بیمه
۰.۱۴	۰.۱۴	۰.۱۴	۰.۱۲	۰.۱۱	۰.۱۶	۰.۱۳	۰.۰۸	سایر فعالیت‌های خدمات مالی و بیمه
۰.۳۲	۰.۳۱	۰.۳۲	۰.۳۲	۰.۳۱	۰.۳۵	۰.۳۷	۰.۳۵	املاک و مستغلات
۰.۳۹	۰.۳۷	۰.۳۹	۰.۳۹	۰.۳۸	۰.۴۲	۰.۴۵	۰.۴۲	خدمات واحدهای مسکونی شخصی
۰.۲۱	۰.۲۱	۰.۲۱	۰.۲۱	۰.۲۳	۰.۲۶	۰.۲۵	۰.۲۵	خدمات واحدهای مسکونی اجاری
۰.۲۵	۰.۲۵	۰.۲۵	۰.۲۵	۰.۲۵	۰.۲۵	۰.۲۵	۰.۲۵	خدمات واحدهای غیرمسکونی
۰.۲۶	۰.۲۶	۰.۲۶	۰.۲۶	۰.۲۶	۰.۲۶	۰.۲۶	۰.۲۶	خدمات دلان مستغلات
۰.۲۷	۰.۲۷	۰.۲۹	۰.۲۶	۰.۲۶	۰.۲۶	۰.۲۶	۰.۲۶	فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی
۰.۱۲	۰.۱۱	۰.۱۲	۰.۰۶	۰.۰۸	۰.۰۵	۰.۰۶	۰.۱۰	تحقیق و توسعه
۰.۲۵	۰.۲۵	۰.۲۶	۰.۲۵	۰.۲۵	۰.۲۵	۰.۲۵	۰.۲۵	سایر فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی
۱.۸۱	۱.۷۵	۱.۷۰	۱.۷۷	۱.۷۶	۱.۷۸	۱.۶۹	۱.۸۶	فعالیت‌های دامپزشکی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ادامه جدول سهم استان خراسان جنوبی از ارزش افزوده بخش خدمات کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۰.۶۳	۰.۵۹	۰.۵۳	۰.۵۴	۰.۵۸	۰.۵۹	۰.۵۹	۰.۵۳	فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی
۰.۹۴	۰.۹۴	۰.۸۸	۰.۸۹	۰.۹۲	۰.۸۷	۰.۹۱	۰.۹۴	لذره امور عمومی، خدمات شهری و تامین اجتماعی
۰.۷۴	۰.۷۴	۰.۶۳	۰.۶۹	۰.۷۴	۰.۶۵	۰.۶۹	۰.۷۳	امور عمومی و خدمات شهری
۱.۱۱	۱.۲۲	۰.۹۴	۱.۰۸	۱.۲۲	۰.۹۸	۱.۰۸	۰.۹۷	امور عمومی
۰.۵۴	۰.۴۸	۰.۴۸	۰.۵۲	۰.۵۴	۰.۴۹	۰.۴۹	۰.۵۸	خدمات شهری
۱.۱۷	۱.۱۷	۱.۱۷	۱.۱۵	۱.۱۸	۱.۱۶	۱.۱۴	۱.۱۴	امور دفاعی و انتظامی
۱.۰۴	۱.۰۴	۱.۰۴	۱.۰۴	۱.۰۵	۱.۰۴	۱.۰۴	۱.۰۳	امور دفاعی
۱.۴۴	۱.۴۶	۱.۴۴	۱.۴۲	۱.۴۲	۱.۴۱	۱.۳۷	۱.۴۰	امور انتظامی
۰.۶۷	۰.۶۴	۰.۵۹	۰.۵۹	۰.۵۵	۰.۶۷	۰.۷۳	۰.۶۵	تامین اجتماعی اجباری
۱.۳۱	۱.۲۳	۱.۲۷	۱.۲۹	۱.۱۷	۱.۱۸	۱.۰۹	۱.۲۰	آموزش
۱.۷۳	۱.۵۶	۱.۳۵	۱.۶۲	۱.۴۹	۱.۵۰	۱.۲۷	۱.۴۷	آموزش ابتدایی
۱.۸۱	۱.۶۲	۱.۴۰	۱.۷۰	۱.۵۵	۱.۵۶	۱.۳۰	۱.۵۰	آموزش ابتدایی دولتی
۰.۳۳	۰.۳۳	۰.۳۳	۰.۳۳	۰.۳۳	۰.۳۳	۰.۳۳	۰.۳۳	آموزش ابتدایی خصوصی
۱.۲۷	۱.۲۴	۱.۵۶	۱.۴۷	۱.۳۴	۱.۳۴	۱.۲۵	۱.۴۳	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای
۱.۳۵	۱.۳۳	۱.۵۹	۱.۵۰	۱.۳۵	۱.۴۲	۱.۳۰	۱.۵۰	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای دولتی
۰.۳۲	۰.۱۴	۱.۰۹	۱.۰۸	۱.۱۹	۰.۱۴	۰.۱۴	۰.۱۷	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای خصوصی
۰.۹۱	۰.۸۲	۰.۸۱	۰.۷۶	۰.۷۵	۰.۷۵	۰.۷۰	۰.۷۱	آموزش عالی
۱.۱۴	۱.۰۷	۱.۰۸	۰.۹۷	۰.۹۷	۰.۹۵	۰.۸۵	۰.۸۳	آموزش عالی دولتی
۰.۵۱	۰.۴۶	۰.۴۵	۰.۴۵	۰.۴۶	۰.۴۷	۰.۴۸	۰.۵۱	آموزش عالی خصوصی
۰.۸۷	۱.۰۴	۱.۰۵	۱.۱۳	۰.۹۷	۰.۷۷	۰.۸۸	۰.۹۵	آموزش بزرگسالان
۱.۱۵	۱.۳۱	۱.۳۳	۱.۴۰	۱.۰۶	۰.۷۵	۱.۲۸	۱.۲۹	آموزش بزرگسالان دولتی
۰.۷۰	۰.۸۷	۰.۸۴	۰.۸۹	۰.۸۹	۰.۸۰	۰.۴۷	۰.۵۴	آموزش بزرگسالان خصوصی
۰.۹۸	۰.۹۰	۰.۸۲	۰.۸۵	۰.۸۰	۰.۷۷	۰.۷۱	۰.۷۵	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی
۰.۹۶	۰.۸۸	۰.۷۹	۰.۸۲	۰.۷۶	۰.۷۲	۰.۶۵	۰.۶۹	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان
۱.۲۸	۱.۲۲	۱.۰۷	۱.۱۸	۱.۰۱	۰.۹۵	۰.۸۵	۰.۸۵	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان دولتی
۰.۷۰	۰.۵۵	۰.۵۷	۰.۵۵	۰.۵۹	۰.۵۶	۰.۵۰	۰.۵۰	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان خصوصی
۱.۴۶	۱.۴۷	۱.۵۰	۱.۴۵	۱.۴۷	۱.۵۵	۱.۴۶	۱.۳۷	مددکاری اجتماعی
۰.۷۳	۰.۶۹	۰.۵۷	۰.۵۶	۰.۵۹	۰.۵۸	۰.۵۶	۰.۵۸	فعالیت‌های هنر، سرگرمی، تفریح و سایر خدمات
۰.۷۸	۰.۶۴	۰.۴۳	۰.۴۲	۰.۵۲	۰.۵۰	۰.۴۳	۰.۴۲	هنر، سرگرمی و تفریح
۱.۰۶	۱.۱۲	۰.۹۲	۰.۹۳	۰.۸۴	۰.۸۴	۰.۸۶	۰.۹۷	سازمان‌های مذهبی و سازمان‌های دارای عضو
۰.۲۸	۰.۲۸	۰.۲۸	۰.۲۸	۰.۲۸	۰.۲۸	۰.۲۸	۰.۱۴	تعمیر رایانه و کالاهای شخصی و خانگی
۰.۵۸	۰.۵۸	۰.۵۸	۰.۵۸	۰.۵۸	۰.۵۸	۰.۵۸	۰.۵۸	سایر فعالیت‌های خدماتی شخصی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ارزش افزوده بخش‌های اقتصادی استان خراسان جنوبی

بخش کشاورزی و معدن

به طور متوسط بخش کشاورزی در دوره مورد بررسی ۲۰/۶۹ درصد از ارزش افزوده استان را تشکیل داده است. بخش زراعت و باغداری ۱۴/۶۵ درصد از ارزش افزوده استان را به خود تخصیص می‌دهد و بخش‌های پرورش حیوانات و دام سستی نیز از بخش‌های مهم دیگر در این زمینه هستند. بررسی توزیع سطح برداشت محصولات زراعی استان در سال ۹۸ نشان می‌دهد که استان خراسان جنوبی ۱/۱ درصد از زمین‌های زراعی آبی و ۰/۱ از زمین‌های زرعی دیم در آن واقع شده و در کل ۰/۶ از زمین‌های زراعی کشور در این استان واقع شده است. از این رو رتبه استان از نظر میزان زمین زراعی در مقایسه با سایر استان‌های کشور ۲۸ است. توزیع میزان تولید محصولات زراعی نشان می‌دهد که میزان برداشت از زمین‌های زراعی آبی ۰/۸ درصد و تولید محصولات دیمی استان ۰/۳ درصد است. از این رو استان در بخش زراعت آبی با بهره‌وری پایین‌تری روبه‌رو است. در نهایت سهم استان از تولید محصولات زراعی کشور ۰/۷ درصد است و رتبه آن نیز بعد از استان کهگیلویه و یزد در سوم از نظر کمترین میزان بازده قرار دارد. توزیع سطح زمین محصولات باغبانی در سال ۹۸ نشان می‌دهد که سهم زمین‌های اختصاص یافته به باغ ۳ درصد از کل کشور به صورت آبی است و سهم باغ دیمی استان ۲/۸ درصد از کل باغات دیم کشور است که در مجموع ۳ درصد از باغات آبی و دیم کشور در استان خراسان جنوبی واقع شده است. رتبه استان از این نظر نهم است. اما بررسی سطح بازده محصولات با توجه به سطح زیر کشت در باغ‌های آبی ۰/۷ درصد و در باغ‌های دیم ۰/۳ درصد و در مجموع ۰/۶ درصد است. از این رو شاهد کاهش شدید محصولات باغ ر استان هستیم. اما بخش معدن به عنوان یکی از زیر بخش‌هایی که استان در این زمینه از ظرفیت مناسبی برخوردار است و به طور متوسط ۴/۶۹ درصد از ارزش افزوده کل استان را به خود اختصاص می‌دهد. در استان ۲۱۵ معدن فعال وجود دارد. بررسی معادن استان نشان می‌دهد که عمده مواد معدنی استان به کشورهای چین، ترکیه، ارمنستان، عراق و کشورهای حوزه خلیج فارس از قبل تحریم‌های اقتصادی صورت گرفته است و به جز حجم اندکی از مواد اولیه صنایع سیمان، آجر و سرامیک و برش سنگ-های معدنی به صورت فرآوری در استان صورت می‌گیرد و مابقی مواد صنعتی به صورت خام از کشور خارج می‌شود.

جدول ۹۹- ارزش افزوده بخش کشاورزی و معدن نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۱۹.۵۶	۱۷.۷۱	۲۱.۵۳	۲۱.۱۴	۲۲.۴۹	۲۳.۵۹	۲۱.۷۷	۱۷.۷۳	کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری
۱۴.۲۶	۱۱.۲۲	۱۴.۴۰	۱۵.۷۴	۱۶.۷۱	۱۶.۸۸	۱۵.۲۷	۱۲.۶۹	زراعت و باغداری
۵.۰۵	۶.۳۱	۶.۱۱	۵.۱۲	۵.۵۴	۶.۴۵	۶.۲۵	۴.۸۰	پرورش حیوانات
۰.۰۵	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۷	۰.۰۷	۰.۰۷	۰.۰۸	۰.۰۶	گاوآرداری صنعتی
۴.۱۹	۵.۳۸	۵.۳۴	۴.۲۸	۴.۵۰	۵.۴۸	۵.۱۵	۴.۰۵	دام سنتی
۰.۷۹	۰.۷۶	۰.۶۹	۰.۷۶	۰.۹۵	۰.۸۷	۱.۰۰	۰.۶۶	مرغداری
۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۲	پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت‌های کشاورزی
۰.۱۱	۰.۱۴	۰.۱۴	۰.۱۴	۰.۱۲	۰.۱۵	۰.۱۵	۰.۱۷	جنگلداری
۰.۱۴	۰.۱۴	۰.۸۸	۰.۱۴	۰.۱۳	۰.۱۱	۰.۱۰	۰.۰۷	ماهیگیری
۶.۰۵	۶.۶۱	۶.۳۸	۶.۴۳	۴.۱۹	۴.۳۱	۱.۵۱	۲.۰۲	استخراج معدن
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	استخراج نفت خام، گاز طبیعی و خدمات پشتیبانی معادن
۶.۰۵	۶.۶۱	۶.۳۸	۶.۴۳	۴.۱۹	۴.۳۱	۱.۵۱	۲.۰۲	استخراج سایر معادن

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بخش صنعت و ساختمان

بخش صنعت در استان خراسان جنوبی سهم ۱۱/۵۳ درصد از ارزش افزوده کل استان را به خود اختصاص می‌دهد. زیر بخش‌های مربوط به تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی و تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی سهم بیشتری از ارزش افزوده استان خراسان جنوبی را در مقایسه با دیگر زیر بخش‌های صنعتی به خود اختصاص می‌دهند.

با توجه به اینکه این دو زیر بخش در مقایسه با زیر بخش‌های دیگر سهم بیشتری نیز در ارزش افزوده کشوری را نیز به خود اختصاص می‌دهند، لذا مزیت صنعتی استان در این زیر بخش‌ها بیشتر است.

همچنین بخش ساختمان نیز سهم زیادی از ارزش افزوده استان را به خود اختصاص می‌دهد هر چند که این بخش سهم کمی در ارزش افزوده کشوری دارد، اما توجه به این بخش می‌تواند موتور رشد صنعت استان باشد.

جدول ۱۰۰- ارزش افزوده بخش صنعت و ساختمان نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۹.۷۶	۱۰.۸۲	۹.۹۹	۱۰.۶۸	۱۲.۹۶	۱۱.۹۲	۱۳.۴۸	۱۲.۵۹	صنعت
۱.۵۳	۲.۰۵	۱.۵۱	۱.۶۴	۲.۴۸	۱.۹۰	۱.۹۶	۱.۱۷	تولید محصولات غذایی
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۱	تولید انواع آشامیدنیها
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	تولید فرآوردههای توتون و تنباکو
-۰.۸۲	-۰.۸۰	-۰.۷۶	-۰.۷۳	۱.۱۰	۱.۲۱	۱.۴۶	۱.۲۹	تولید منسوجات
۰.۶۲	۰.۴۴	۰.۶۰	۰.۵۴	۰.۶۲	۰.۵۷	۰.۶۳	۰.۹۰	تولید پوشاک
۰.۰۱	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۰۰	تولید چرم و فرآوردههای وابسته
۰.۶۱	۰.۴۸	۰.۴۰	۰.۴۲	۰.۵۸	۰.۶۲	۰.۶۰	۰.۵۶	تولید چوب و محصولات چوبی به جز میلمان، حصیر و مواد حصیر بافتی
۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	تولید کاغذ و فرآوردههای کاغذی
۰.۰۳	۰.۰۶	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۳	چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده
-۰.۵۴	-۰.۳۷	-۰.۰۱	-۰.۰۲	-۰.۲۳	-۰.۳۴	-۰.۳۸	-۰.۵۶	تولید کک، فرآوردههای حاصل از پالایش نفت
۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۷	۰.۱۳	۰.۱۱	۰.۱۷	۰.۱۸	تولید مواد شیمیایی و فرآوردههای شیمیایی
۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	تولید داروها و فرآوردههای دارویی و شیمیایی و گیاهی
۱.۴۷	۱.۷۶	۱.۷۷	۲.۴۲	۲.۴۴	۲.۱۷	۲.۱۴	۱.۴۰	تولید فرآوردههای لاستیکی و پلاستیکی
۲.۴۲	۳.۳۸	۳.۳۰	۳.۱۰	۳.۳۱	۲.۷۶	۳.۸۰	۳.۹۷	تولید سایر فرآوردههای معدنی غیرفلزی
۰.۳۰	۰.۱۴	۰.۱۸	۰.۲۹	۰.۴۷	۰.۵۹	۰.۵۸	۰.۴۹	تولید فلزات پایه
۱.۰۶	-۰.۹۳	-۰.۹۹	۱.۰۸	۱.۲۰	۱.۲۱	۱.۲۹	۱.۴۹	تولید محصولات فلزی ساخته شده، به جز ماشین‌آلات و تجهیزات
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	تولید محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۲	۰.۰۱	۰.۰۲	تولید تجهیزات برقی
۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۶	۰.۰۵	۰.۰۹	تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر
۰.۰۱	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۳	تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم‌تریلر
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۰۱	تولید سایر تجهیزات حمل و نقل
-۰.۲۴	-۰.۲۶	-۰.۲۷	-۰.۲۴	-۰.۲۵	-۰.۲۵	-۰.۲۸	-۰.۳۴	تولید میلمان
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۳	تولید سایر مصنوعات
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات
۱.۰۶	۱.۱۱	۱.۲۰	۱.۶۵	۱.۷۲	۱.۷۴	۲.۱۰	۲.۶۹	تأمین برق، گاز، بخار و تهویه هوا
۰.۴۸	۰.۵۱	۰.۴۰	۰.۳۶	۰.۳۵	۰.۳۳	۰.۳۸	۰.۴۶	تولید، انتقال و توزیع برق
-۰.۵۹	-۰.۶۰	-۰.۸۰	۱.۲۹	۱.۳۶	۱.۴۲	۱.۷۲	۲.۲۳	تولید و توزیع گاز طبیعی
-۰.۷۷	-۰.۷۳	-۰.۵۹	-۰.۵۷	-۰.۸۱	-۰.۷۵	-۰.۵۴	-۰.۵۰	آبرسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه
۵.۴۰	۷.۱۲	۴.۸۷	۵.۶۳	۵.۱۵	۵.۸۴	۵.۷۷	۸.۷۶	ساختمان
۱.۰۴	-۰.۸۴	۰.۶۴	-۰.۷۷	-۰.۹۸	۱.۲۷	۱.۴۴	۱.۴۰	ساختمان‌های مسکونی
۴.۳۶	۶.۲۸	۴.۲۲	۴.۸۷	۴.۱۸	۴.۵۷	۴.۳۳	۷.۳۷	سایر ساختمان‌ها

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بخش خدمات

بخش عمده فروشی و خرده فروشی بیشترین ارزش افزوده را در بخش خدمات استان به خود اختصاص می‌دهد این بخش در سایر استان‌های نیز سهم زیادی از ارزش افزوده بخش خدمات را دارد. بخش املاک و مستغلات به طور متوسط ۸/۳۳ درصد ارزش افزوده استان را در دوره مورد بررسی به خود تخصیص می‌دهد. بخش‌های حمل و نقل، خدمات واحدهای مسکونی، اداره عمومی خدمات شهری، آموزش و مددکاری اجتماعی رتبه‌های بعدی بیشترین سهم از ارزش افزوده استان در بخش خدمات قرار دارند.

جدول ۱۰۱- ارزش افزوده بخش خدمات نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۹.۸۲	۸.۷۶	۸.۴۱	۸.۳۶	۱۰.۱۴	۱۱.۰۴	۱۰.۳۲	۱۰.۴۳	عمده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت
۹.۳۵	۸.۱۹	۷.۸۲	۷.۷۹	۹.۶۰	۱۰.۵۴	۹.۸۰	۹.۸۸	عمده فروشی، خرده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت
۰.۵۶	۰.۵۶	۰.۶۰	۰.۵۷	۰.۵۴	۰.۵۱	۰.۵۲	۰.۵۵	عمده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت
۷.۹۵	۷.۵۷	۷.۰۶	۶.۹۵	۶.۳۳	۵.۳۳	۶.۱۵	۴.۸۶	حمل و نقل و انبارداری و پست
۶.۸۵	۶.۳۴	۵.۸۸	۶.۶۵	۶.۰۱	۵.۰۷	۵.۹۳	۴.۶۲	حمل و نقل زمینی و حمل و نقل با خط لوله
۰.۱۹	۰.۱۱	۰.۱۴	۰.۱۹	۰.۱۶	۰.۱۸	۰.۱۵	۰.۱۱	حمل و نقل از طریق راه‌آهن بین شهری
۶.۶۶	۶.۲۳	۵.۷۴	۶.۴۶	۵.۸۵	۴.۸۹	۵.۷۷	۴.۵۲	سایر حمل و نقل زمینی
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	حمل و نقل از طریق لوله
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	حمل و نقل آبی
۰.۰۶	۰.۰۷	۰.۰۷	۰.۰۸	۰.۱۱	۰.۰۸	۰.۰۶	۰.۰۶	حمل و نقل هوایی
۰.۹۸	۱.۱۰	۱.۰۴	۰.۱۷	۰.۱۶	۰.۱۳	۰.۱۲	۰.۱۳	انبارداری و فعالیت‌های پشتیبانی حمل و نقل
۰.۰۵	۰.۰۶	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۵	فعالیت‌های پست و پیک
۰.۳۹	۰.۳۶	۰.۴۰	۰.۴۱	۰.۴۱	۰.۴۰	۰.۳۸	۰.۳۵	فعالیت خدماتی مربوط به تامین جا و غذا
۰.۰۸	۰.۰۷	۰.۰۸	۰.۰۹	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۰۹	۰.۰۹	تامین جا (اقامتگاه‌ها)
۰.۳۱	۰.۲۹	۰.۳۲	۰.۳۳	۰.۳۳	۰.۳۲	۰.۲۹	۰.۲۶	فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی‌ها (رستوران‌ها و ...)
۲.۱۹	۲.۴۶	۲.۵۹	۱.۸۶	۱.۴۶	۱.۱۶	۱.۰۳	۰.۹۳	اطلاعات و ارتباطات
۰.۱۹	۰.۲۲	۰.۲۴	۰.۲۳	۰.۳۰	۰.۲۹	۰.۳۰	۰.۳۴	ارتباطات
۱.۹۹	۲.۲۴	۲.۳۵	۱.۶۳	۱.۱۶	۰.۸۷	۰.۷۳	۰.۵۹	سایر فعالیت‌های اطلاعات و ارتباطات
۲.۱۶	۱.۳۳	۱.۰۸	۱.۱۱	۱.۲۲	۱.۷۴	۲.۱۴	۲.۱۳	فعالیت‌های مالی و بیمه
۱.۲۲	۰.۸۱	۰.۴۵	۰.۵۶	۰.۵۷	۰.۸۳	۱.۲۵	۱.۵۶	بانک و موسسات مالی
۰.۸۱	۰.۴۳	۰.۵۱	۰.۴۵	۰.۵۴	۰.۵۷	۰.۷۸	۰.۴۹	بیمه
۰.۱۴	۰.۰۹	۰.۱۱	۰.۰۹	۰.۱۲	۰.۳۳	۰.۱۰	۰.۰۸	سایر فعالیت‌های خدمات مالی و بیمه
۷.۶۵	۷.۳۵	۸.۰۹	۷.۸۳	۷.۶۴	۹.۰۱	۱۰.۰۵	۹.۰۲	املاک و مستغلات
۵.۳۳	۵.۰۰	۵.۶۸	۵.۴۸	۵.۰۶	۶.۰۳	۷.۳۳	۶.۳۴	خدمات واحدهای مسکونی شخصی
۱.۴۶	۱.۴۳	۱.۴۸	۱.۴۰	۱.۵۵	۱.۹۳	۱.۶۵	۱.۶۷	خدمات واحدهای مسکونی اجاری
۰.۸۷	۰.۸۲	۰.۸۳	۰.۸۶	۰.۹۴	۰.۹۵	۰.۹۳	۰.۸۸	خدمات واحدهای غیرمسکونی
۰.۰۹	۰.۰۹	۰.۱۰	۰.۰۹	۰.۰۹	۰.۱۰	۰.۱۴	۰.۱۳	خدمات دلالتان مستغلات
۰.۵۴	۰.۵۵	۰.۵۷	۰.۵۲	۰.۴۹	۰.۴۶	۰.۴۶	۰.۵۳	فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی
۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۵	تحقیق و توسعه
۰.۴۰	۰.۴۰	۰.۴۳	۰.۳۹	۰.۳۷	۰.۳۴	۰.۳۴	۰.۳۷	سایر فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی
۰.۱۰	۰.۱۱	۰.۱۱	۰.۱۱	۰.۰۹	۰.۱۰	۰.۰۹	۰.۱۱	فعالیت‌های دامپزشکی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ادامه جدول ارزش افزوده بخش خدمات نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	فعالیت
۰.۴۸	۰.۵۳	۰.۴۸	۰.۴۷	۰.۴۸	۰.۴۶	۰.۴۵	۰.۴۲	فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی
۸.۸۱	۹.۰۶	۸.۹۷	۸.۷۰	۸.۸۴	۷.۹۶	۸.۶۲	۱۰.۴۰	اداره امور عمومی، خدمات شهری و تامین اجتماعی
۳.۴۱	۳.۴۷	۳.۱۸	۳.۵۴	۳.۷۸	۳.۲۶	۳.۲۴	۳.۶۱	امور عمومی و خدمات شهری
۱.۷۸	۲.۰۰	۱.۵۲	۱.۷۰	۱.۸۳	۱.۵۶	۱.۷۲	۱.۸۵	امور عمومی
۱.۶۳	۱.۴۷	۱.۶۶	۱.۸۴	۱.۹۵	۱.۷۰	۱.۵۲	۱.۷۶	خدمات شهری
۵.۱۵	۵.۳۲	۵.۵۴	۴.۹۱	۴.۸۸	۴.۵۴	۵.۲۱	۶.۶۳	امور دفاعی و انتظامی
۳.۱۰	۳.۲۶	۳.۲۰	۳.۰۸	۳.۸۳	۲.۷۱	۳.۳۰	۴.۳۰	امور دفاعی
۲.۰۵	۲.۰۷	۲.۳۵	۱.۸۳	۲.۰۵	۱.۸۳	۱.۹۱	۲.۳۳	امور انتظامی
۰.۲۵	۰.۲۷	۰.۲۵	۰.۲۵	۰.۱۸	۰.۱۵	۰.۱۷	۰.۱۷	تامین اجتماعی اجباری
۷.۶۷	۸.۳۱	۸.۹۰	۸.۳۸	۷.۳۱	۶.۹۴	۸.۳۴	۹.۸۹	آموزش
۳.۳۷	۳.۵۷	۳.۱۵	۳.۰۵	۲.۵۶	۲.۴۷	۳.۸۶	۳.۲۷	آموزش ابتدایی
۳.۳۴	۳.۵۳	۳.۱۱	۳.۰۱	۲.۵۳	۲.۴۴	۲.۸۳	۳.۲۶	آموزش ابتدایی دولتی
۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۲	آموزش ابتدایی خصوصی
۲.۶۵	۳.۰۲	۳.۹۹	۳.۶۱	۲.۹۷	۲.۹۴	۳.۶۷	۴.۴۲	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای
۲.۵۹	۳.۰۰	۳.۸۳	۳.۴۷	۲.۸۱	۲.۹۳	۳.۶۵	۴.۳۹	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای دولتی
۰.۰۵	۰.۰۲	۰.۱۶	۰.۱۵	۰.۱۵	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۳	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای خصوصی
۱.۴۸	۱.۵۲	۱.۵۵	۱.۴۸	۱.۵۶	۱.۳۳	۱.۵۰	۱.۸۱	آموزش عالی
۱.۱۷	۱.۱۷	۱.۱۶	۱.۱۲	۱.۱۶	۰.۹۷	۱.۱۱	۱.۳۳	آموزش عالی دولتی
۰.۳۱	۰.۳۶	۰.۳۸	۰.۳۶	۰.۴۰	۰.۳۵	۰.۳۹	۰.۴۷	آموزش عالی خصوصی
۰.۱۶	۰.۲۰	۰.۲۲	۰.۲۴	۰.۲۳	۰.۲۱	۰.۲۱	۰.۴۰	آموزش بزرگسالان
۰.۰۸	۰.۱۰	۰.۱۲	۰.۱۴	۰.۱۲	۰.۱۱	۰.۲۳	۰.۲۹	آموزش بزرگسالان دولتی
۰.۰۸	۰.۱۰	۰.۱۰	۰.۱۰	۰.۱۰	۰.۱۰	۰.۰۸	۰.۱۰	آموزش بزرگسالان خصوصی
۸.۵۲	۸.۴۰	۷.۸۷	۸.۳۰	۷.۲۲	۶.۲۳	۵.۷۳	۵.۵۶	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی
۸.۰۰	۷.۸۲	۷.۱۹	۷.۵۷	۶.۵۰	۵.۴۲	۴.۸۷	۴.۷۲	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان
۴.۸۴	۵.۰۴	۴.۱۸	۴.۶۱	۳.۴۹	۲.۹۰	۲.۷۰	۳.۱۵	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان دولتی
۳.۱۶	۲.۷۷	۳.۰۱	۲.۹۶	۳.۰۱	۲.۵۲	۲.۱۷	۱.۵۸	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان خصوصی
۰.۵۲	۰.۵۹	۰.۶۸	۰.۷۳	۰.۷۲	۰.۸۱	۰.۸۶	۰.۸۴	مددکاری اجتماعی
۱.۲۳	۱.۲۲	۱.۰۳	۱.۰۳	۱.۱۳	۱.۱۳	۱.۱۶	۱.۱۷	فعالیت‌های هنر، سرگرمی، تفریح و سایر خدمات
۰.۵۳	۰.۴۱	۰.۲۹	۰.۳۲	۰.۴۱	۰.۴۱	۰.۳۸	۰.۳۴	هنر، سرگرمی و تفریح
۰.۳۰	۰.۳۶	۰.۳۰	۰.۲۹	۰.۲۹	۰.۲۹	۰.۳۳	۰.۴۲	سازمان‌های مذهبی و سازمان‌های دارای عضو
۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۱	تعمیر رایانه و کالاهای شخصی و خانگی
۰.۳۸	۰.۴۳	۰.۴۲	۰.۴۰	۰.۴۰	۰.۴۰	۰.۴۲	۰.۴۰	سایر فعالیت‌های خدماتی شخصی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

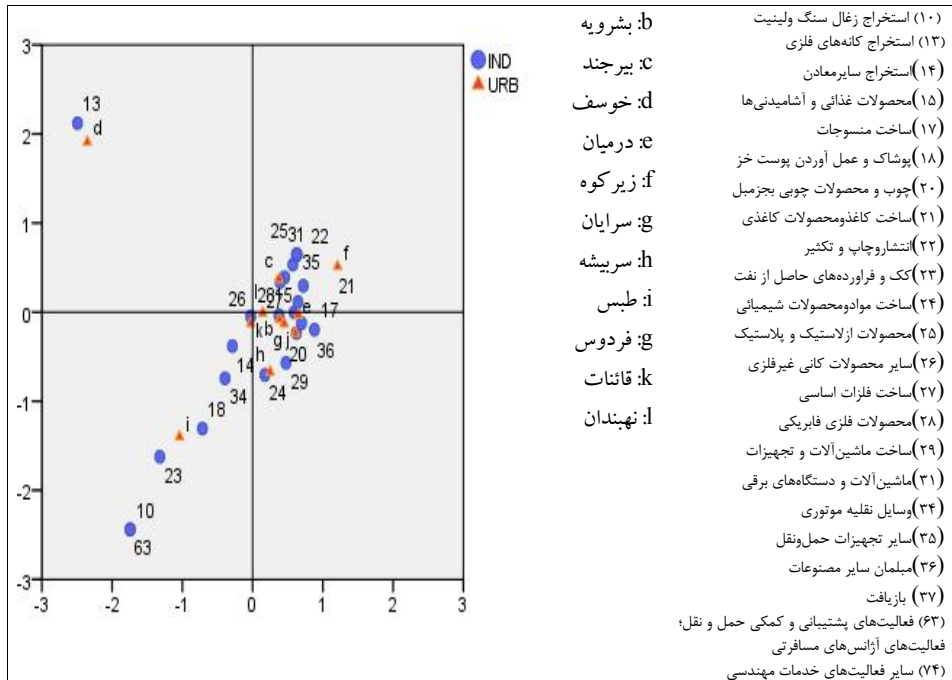
بررسی مزیت همکارانه شهرستان‌های استان خراسان جنوبی نشان می‌دهد که شهرهای خوسف و طبس به ترتیب بیشترین میزان نرخ مکمل‌گری میان شهرستان‌های استان را دارند. شهرستان‌های بشرویه، نهبندان و سرايان به ترتیب از کمترین میزان نرخ مکمل‌گری برخوردار هستند. بررسی نرخ مکمل‌گری استان نشان می‌دهد که سطح مکمل‌گری در استان بالا است. این بدین معنی است که گسترش فعالیت‌های صنعتی در راستای تفاوت‌های اقتصادی گسترش یافته است و این موضوع نشان از ظرفیت‌های بالای استان در زمینه صنعتی است.

جدول ۱۰۲- نرخ مکمل گری فعالیت‌های اقتصادی در سطح شهرستان‌های استان

شهرستان	نرخ مکمل گری	نرخ مکمل گری کل
بشرویه	۰.۰۱	۰.۶۲۷
بیرجند	۰.۱۵	
خوسف	۰.۳۲	
درمیان	۰.۱۶	
زیرکوه	۰.۱۹	
سرایان	۰.۰۴	
سربیشه	۰.۱۸	
طیلس	۰.۲۸	
فردوس	۰.۱۷	
قائنات	۰.۰۷	
نهبندان	۰.۰۲	

منبع: مرکز آمار ایران، وزرات صنعت، معدن و تجارت محاسبات نگارنده

بررسی قابلیت هم‌افزایی شهرستان‌های استان خراسان نشان می‌دهد که شهرستان طیلس در صنعت پوشاک، استخراج سایر معادن، کک و فرآورده‌های نفتی، فعالیت‌های حمل و نقل و پشتیبانی و استخراج زغال سنگ از قابلیت مکمل‌گری با سایر شهرستان‌های استان برخوردار است.

نمودار ۲۷- وضعیت شهرستان‌های استان خراسان جنوبی از نظر نرخ مکمل‌گری و هم‌افزایی

۳-۵- نظام سکونتگاهی

۳-۵-۱- نظام شهرنشینی

بررسی تحولات جمعیتی استان نشان می‌دهد در ۳۰ سال گذشته جمعیت آن از ۵۰۸۰۷۰ نفر در سال ۱۳۶۵ به ۷۶۸۸۹۸ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده که افزایش مطلق آن حدود ۲۶۰۸۲۸ نفر بوده است و متوسط رشد سالانه برابر ۱/۳۹ درصد را در طی دوره مذکور نشان می‌دهد که نزدیک به نرخ رشد سالانه کشور (۱/۶ درصد) در همین دوره است. لازم به ذکر است که طی دوره ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ سهم جمعیت استان از کشور تغییر محسوسی نکرده و تقریباً در حدود یک درصد بوده است. همچنین با در نظر گرفتن تغییرات شمار جمعیت استان در طول آخرین دوره ۹۵-۱۳۹۰، نرخ رشد سالانه جمعیت استان معادل ۰/۹۸ درصد به دست می‌آید که از نرخ رشد سالانه جمعیت کشور (۱/۲۴ درصد) در دوره مشابه کمتر است.

طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، ۵۹۱۴۶۸۴۷ نفر از جمعیت کشور را ساکنین شهری تشکیل می‌دهند و متوسط رشد سالانه جمعیت شهری کشور در دوره ۳۰ ساله اخیر (۹۵-۶۵) برابر با ۲/۶۴ درصد بوده است که از متوسط رشد جمعیت کل (۱/۶) بیشتر است. به عبارتی در این بازه زمانی، جمعیتی بالغ بر ۳۲/۳ میلیون نفر به جمعیت شهری کشور افزوده شد و سهم نسبی جمعیت شهرنشین از ۵۴/۲۹ به ۷۴ درصد افزایش یافته است.

جمعیت شهری استان خراسان جنوبی همانند جمعیت شهری کشور طی دوره ۹۵-۱۳۶۵ اما با روند فزاینده‌تری، همواره رو به افزایش بوده؛ به طوری که جمعیت شهری استان در سال ۱۳۶۵ معادل ۱۱۸۹۹۰ نفر بوده و با رشدی معادل ۴/۶ درصد به ۴۵۳۸۲۷ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است، بنابراین می‌توان گفت جمعیت شهری استان در این دوره حدود ۴ برابر شده است.

بررسی تحول شهرنشینی نشان می‌دهد که نسبت شهرنشینی کشور در سال ۱۳۶۵ معادل ۵۴/۳ درصد بوده و به ۷۴ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. به عبارتی، در مجموع ۳۰ سال اخیر (۹۵-۱۳۶۵) حدود ۲۰ درصد به میزان شهرنشینی کشور اضافه شده است. همان‌طور که در جدول زیر مشخص است مرتباً از سهم جمعیت روستایی کشور کاسته و به سهم جمعیت نقاط شهری افزوده شده؛ به طوری که در دوره‌های مختلف سهم جمعیت شهرنشین از روستانشین پیشی گرفته است. این روند تاکنون علی‌رغم کاسته شدن از شدت آن همچنان ادامه دارد؛ به طوری که در سال ۱۳۹۵ نرخ شهرنشینی به ۷۴ درصد افزایش یافته است.

متأثر از این تحولات، نسبت شهرنشینی در استان خراسان جنوبی نیز در چند دهه اخیر افزایش یافته و این نسبت از رقم ۲۳/۴ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۵۹ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است. آنچه در این بین قابل توجه است

پایین تر بودن نرخ شهرنشینی استان در مقایسه با کشور در تمامی دوره‌ها است که این نسبت با روند صعودی فزاینده‌ای روبه‌رو بوده است.

جدول ۱۰۳- تغییرات جمعیت کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

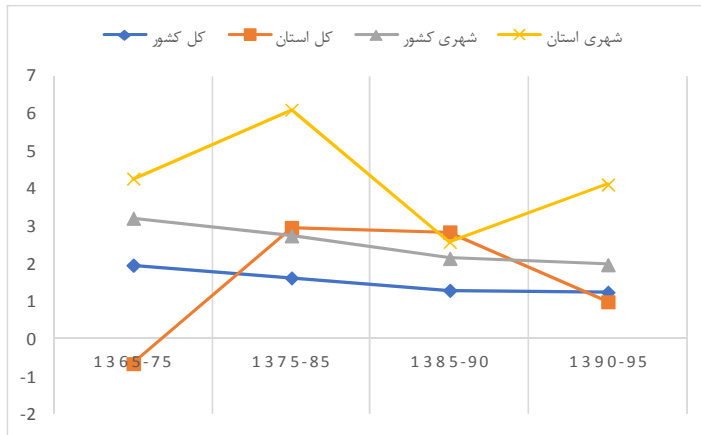
جمعیت کل					شرح
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	
۷۹۹۲۶۲۷۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۷۰۴۹۵۷۸۲	۶۰۰۵۵۴۸۸	۴۹۴۴۵۰۱۰	کشور
۷۶۸۸۹۸	۷۳۲۱۹۲	۶۳۶۴۲۰	۴۷۵۲۵۱	۵۰۸۰۷۰	استان
۰/۹۶	۰/۹۷	۰/۹۰	۰/۷۹	۱/۰۳	سهم استان از کشور
متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)					شرح
۱۳۶۵-۹۵	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۶۵-۷۵	
۱/۶	۱/۲۴	۱/۲۹	۱/۶۲	۱/۹۶	کل کشور
۱/۳۹	۰/۹۸	۲/۸۴	۲/۹۶	-۰/۶۷	کل استان

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن

جدول ۱۰۴- تغییرات جمعیت شهری و نرخ رشد کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

جمعیت شهری					شرح
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	
۵۹۱۴۶۸۴۷	۵۳۶۴۶۶۶۱	۴۸۲۵۹۹۶۴	۳۶۸۱۷۷۸۹	۲۶۸۴۴۵۶۱	کشور
۴۵۳۸۲۷	۳۷۱۰۵۴	۳۲۶۶۹۵	۱۸۰۶۷۴	۱۱۸۹۹۰	استان
۰/۷۷	۰/۶۹	۰/۶۸	۰/۴۹	۰/۴۴	سهم استان از کشور
نسبت شهرنشینی					شرح
کشور	کشور	کشور	کشور	کشور	
۷۴	۷۱/۳۹	۶۸/۴۶	۶۱/۳۱	۵۴/۲۹	شهری کشور
۵۹/۰	۵۰/۷	۵۱/۳	۳۸/۰	۲۳/۴	شهری استان
متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)					شرح
۱۳۶۵-۹۵	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۶۵-۷۵	
۲/۶۴	۱/۹۷	۲/۱۴	۲/۷۴	۳/۲۱	شهری کشور
۴/۶	۴/۱	۲/۶	۶/۱	۴/۳	شهری استان

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن

نمودار ۲۸- تغییرات رشد سالانه جمعیت کل و شهری کشور و استان

مطابق با نمودار فوق از بررسی و مقایسه نرخ‌های رشد جمعیت شهری کل کشور و استان در سال‌های مختلف نیز این گونه برداشت می‌شود که نرخ رشد جمعیت شهری استان خراسان جنوبی همواره با اختلاف فاحشی از متوسط کشور بیشتر بوده است؛ به طوری که طی دوره ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ نرخ رشد جمعیت شهری استان معادل ۴/۶ درصد برآورد شده و از متوسط رشد جمعیت شهری کشور (۱/۹۶ درصد) بیشتر بوده است. همچنین بالاتر بودن نرخ رشد جمعیت شهری استان نسبت به جمعیت استان نشان از مهاجرت‌های روستا شهری گسترده به نقاط شهری استان دارد.

۳-۵-۱-۱- بررسی تحولات جمعیتی کانون‌های شهری استان خراسان جنوبی

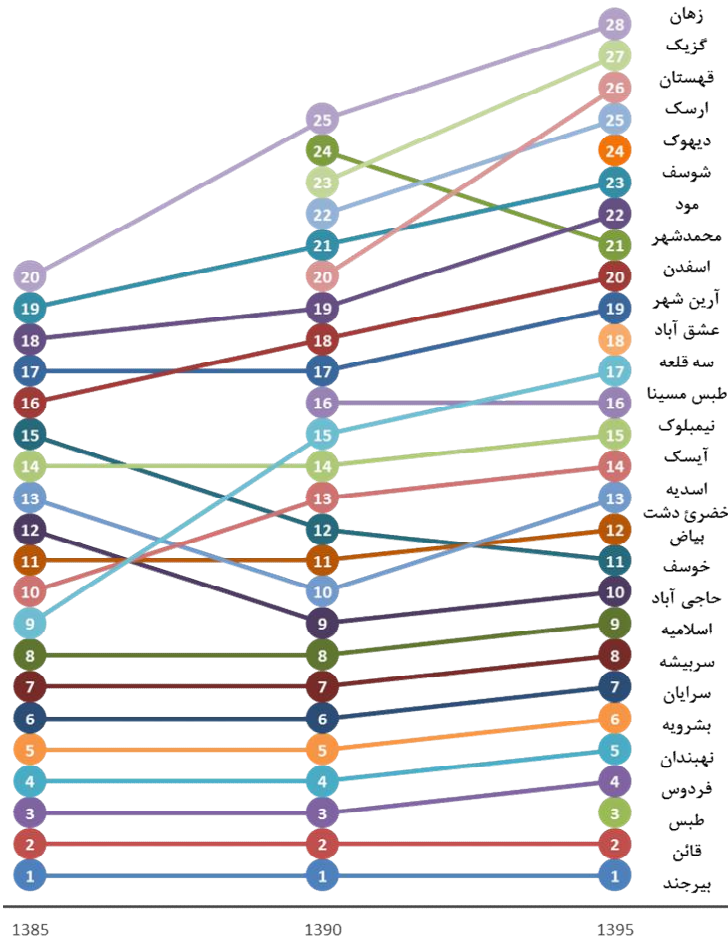
استان خراسان جنوبی تا سال ۱۳۸۳، به همراه خراسان شمالی و خراسان رضوی، استان خراسان را تشکیل می‌دادند و در آن سال با مصوبه مجلس شورای اسلامی و پس از تقسیم استان خراسان به سه استان، در سال ۱۳۸۳ ایجاد شد. این استان در سال ۱۳۸۵ متشکل از ۲۰ کانون شهری بوده است که با تبدیل پنج نقطه روستایی طبس مسینا، قهستان و گزیک در شهرستان درمیان، محمدشهر که تا سال ۱۳۸۶ روستایی با نام محمدیه بود واقع در شهرستان خوسف، ارسک در شهرستان بشرویه به نقاط شهری، تعداد شهرهای استان در سال ۱۳۹۰ به ۲۵ شهر بالغ گردید. در دوره پنج ساله ۹۵-۱۳۹۰ با ملحق شدن شهر طبس در غرب استان خراسان جنوبی که پیش‌تر جزوی از استان یزد بوده است، و تبدیل نقاط روستایی عشق آباد و دیهوک در شهرستان طبس به نقاط شهری، شمار شهرهای استان در سال ۱۳۹۵ به ۲۸ شهر افزایش یافت. بر اساس جدول زیر که جمعیت شهرهای استان خراسان جنوبی را از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ به نمایش می‌گذارد، باید گفت که در تمامی سال‌ها پرجمعیت‌ترین شهر استان، شهر بیرجند بوده که جمعیت آن از ۱۵۷۸۴۸ نفر در سال ۱۳۸۵ به ۲۰۳۶۳۶ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده

است. پس از بیرجند، شهر قائن به عنوان مرکز شهرستان قائنات دومین شهر بزرگ استان است که جمعیت آن از ۳۲۴۷۴ نفر در سال ۱۳۸۵ به ۴۲۳۲۳ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. لازم به ذکر است که تا قبل از ملحق شدن شهر طبس به استان خراسان جنوبی یعنی در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ شهر فردوس جایگاه سومین شهر را در نظام شهری استان داشته که در سال ۱۳۹۵ شهر طبس با جمعیتی معادل ۳۹۶۷۶ نفر در سال ۱۳۹۵، رتبه سوم جمعیتی را به خود اختصاص داده است.

جدول ۱۰۵- جمعیت نقاط شهری استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۸۵

شهر	۱۳۸۵		۱۳۹۰		۱۳۹۵	
	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت
بیرجند	۱	۱۵۷۸۴۸	۱	۱۷۸۰۲۰	۱	۲۰۳۶۳۶
قائن	۲	۳۲۴۷۴	۲	۴۰۲۲۶	۲	۴۲۳۲۳
طبس	-	-	-	-	۳	۳۹۶۷۶
فردوس	۳	۲۳۴۰۵	۳	۲۵۹۶۸	۴	۲۸۶۹۵
نهبندان	۴	۱۵۹۹۸	۴	۱۸۸۲۷	۵	۱۸۳۰۴
بشرویه	۵	۱۳۷۷۸	۵	۱۵۳۱۸	۶	۱۶۴۲۶
سرایان	۶	۱۱۰۹۸	۶	۱۳۲۴۷	۷	۱۳۷۹۵
سربیشه	۷	۶۱۴۱	۷	۸۲۰۳	۸	۸۷۱۵
اسلامیه	۸	۵۱۶۷	۸	۶۰۸۴	۹	۷۱۰۸
حاجی آباد	۱۲	۴۳۳۳	۹	۵۹۱۸	۱۰	۶۱۶۸
خوسف	۱۵	۳۱۸۶	۱۲	۴۹۲۰	۱۱	۵۷۱۶
خضری دشت بیاض	۱۱	۴۹۳۰	۱۱	۵۷۶۱	۱۲	۵۶۸۰
اسدیه	۱۳	۴۳۱۲	۱۰	۵۸۰۴	۱۳	۵۶۶۰
آیسک	۱۰	۵۰۲۳	۱۳	۳۷۵۶	۱۴	۵۱۴۳
نیمبلوک	۱۴	۳۸۸۶	۱۴	۴۳۹۳	۱۵	۴۷۶۲
طبس مسینا	-	-	۱۶	۴۱۳۳	۱۶	۴۵۹۶
سه قلعه	۹	۵۰۳۶	۱۵	۴۲۴۲	۱۷	۴۴۳۶
عشق آباد	-	-	-	-	۱۸	۳۹۶۵
آرین شهر	۱۷	۳۰۵۱	۱۷	۳۵۸۵	۱۹	۳۷۲۹
اسفدن	۱۶	۳۱۴۵	۱۸	۳۵۳۰	۲۰	۳۵۹۸
محمدشهر	-	-	۲۴	۱۷۰۷	۲۱	۳۵۹۰
مود	۱۸	۲۴۵۱	۱۹	۳۰۶۷	۲۲	۳۴۷۷
شوسف	۱۹	۲۳۳۸	۲۱	۳۰۱۰	۲۳	۳۱۸۱
دیپوک	-	-	-	-	۲۴	۲۹۵۹
ارسک	-	-	۲۲	۲۹۵۴	۲۵	۲۹۵۵
قهستان	-	-	۲۰	۳۰۲۸	۲۶	۲۳۲۲
گزیک	-	-	۲۳	۲۹۳۴	۲۷	۲۲۹۴
زهان	۲۰	۷۰۷	۲۵	۱۴۱۹	۲۸	۱۱۱۸

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نمودار ۲۹- تغییرات رتبه جمعیتی شهرهای استان طی دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵

بررسی رتبه جمعیتی شهرهای استان نشان دهنده ثبات رتبه جمعیتی شهرهای بزرگ‌تر استان (یک تا هشت) طی دوره ۱۰ ساله ۹۵-۱۳۸۵ است و جایجایی رتبه آن‌ها در سال ۱۳۹۵، تنها به دلیل الحاق شهر طیس (سومین شهر در نظام شهری استان) به استان خراسان جنوبی در سال ۱۳۹۱ است. اما تغییرات قابل توجه رتبه جمعیتی برخی از شهرهای استان کاملاً مشهود است؛ به نحوی که شهر سه قلعه و آیسک به ترتیب از رتبه نهم و دهم در سال ۱۳۸۵ به رتبه ۱۷ و ۱۴ در سال ۱۳۹۵ افول کرده‌اند. شهر حاجی‌آباد نیز با رتبه جمعیتی ۱۲ در سال ۱۳۸۵ به رتبه ۱۰ در سال ۱۳۹۵ دست یافته است.

۳-۵-۱-۲- وضعیت نخست شهری در استان خراسان جنوبی

وضعیت نخست شهری یک منطقه می‌تواند وضعیت توسعه را تحت الشعاع قرار دهد و به طور نامتناسبی نسبت به دیگر شهرها، بزرگ‌تر است. مروری بر روش‌ها و شاخص‌های بررسی میزان نخست‌شهری بیانگر آن است که تاکنون چندین شاخص برای این موضوع بیان شده است که شاخص چهار شهر مهتا یک از مهم‌ترین این روش‌ها است. شاخص مهتا در سال ۱۹۶۴ بهترین روش را برای نخست‌شهری، نسبت اندازه‌ی شهر نخست به چهار شهر اول پیشنهاد کرد. بعدها ریچاردسون شاخص چهار شهر را با معیارهای قاعده‌ی رتبه اندازه تطبیق داد؛ بدین صورت که اگر بر اساس قاعده‌ی رتبه اندازه‌ی شهری، اندازه مطلوب شهرها در نظام شهری این‌گونه باشد که شهر اول دو برابر شهر دوم، سه برابر شهر سوم و چهار برابر شهر چهارم باشد؛ بنابراین نسبت شهر اول به مجموع چهار شهر نخست نظام شهری باید برابر ۰/۴۸ باشد (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۵).

$$\frac{P_1}{P_1 + P_2 + P_3 + P_4}$$

بررسی این شاخص در استان خراسان جنوبی طی دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که وضعیت نخست شهری در تمامی سال‌ها بسیار نامطلوب بوده و نشان از فوق برتری شهر بیرجند در نظام سکونت‌گاهی استان داشته است.

جدول ۱۰۶- روند تغییرات شاخص نخست شهری در استان خراسان جنوبی

شرح	جمعیت شهر نخست	جمعیت شهرهای نخست، دوم، سوم و چهارم	شاخص نخست شهری
نخست شهری ۱۳۸۵	۱۵۷۸۴۸	۲۲۹۷۲۵	۰/۶۹
نخست شهری ۱۳۹۰	۱۷۸۰۲۰	۲۶۳۰۴۱	۰/۶۸
نخست شهری ۱۳۹۵	۲۰۳۶۳۶	۳۱۴۳۳۰	۰/۶۵

۳-۵-۱-۳- بررسی وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی کانون‌های شهری استان

امروزه شهرهایی که جریان‌ات فضایی را به خود جذب می‌کنند و به کانون‌های سکونتی حائز اهمیت تبدیل می‌شوند، با ارائه‌ی فرصت‌های اقتصادی، اجتماعی، تحصیلی و ... منجر به جذب بیشتر جمعیت می‌گردند. از این رو شناخت سلسله‌مراتب جمعیتی شهرها می‌تواند تصویری از سلسله‌مراتب اهمیت و تأثیرگذاری آن‌ها ارائه دهد. امری که پیش‌نیاز تعیین اندازه‌ی بهینه‌ی شهرها و اتخاذ راهبردهای برنامه‌ریزانه در این راستا است. بر اساس اطلاعات سرشماری‌های نفوس و مسکن انجام‌شده در کشور در دوره‌ی سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۸۵، وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی استان خراسان جنوبی در هر رده در قالب جدول زیر نشان داده شده است.

همان‌طور که مشخص است در سال ۱۳۸۵، تعداد شهرهای استان ۲۰ شهر بوده است که از این سال به بعد با تبدیل پنج نقطه روستایی به نقطه شهری در استان خراسان شمالی تعداد شهرهای استان در سال ۱۳۹۰ به ۲۵ شهر رسید. البته در سال ۱۳۸۵ از این تعداد ۱۴ شهر، جمعیتی زیر ۱۰ هزار نفر و سه شهر دیگر نیز جمعیتی کمتر از ۲۵ هزار نفر داشته‌اند و به این ترتیب تعداد شهرهای زیر ۲۵ هزار نفر ۱۷ نقطه شهری بوده است. به این ترتیب اگرچه سهم تعداد شهرهای این طبقه ۸۵ درصد از کل شهرهای استان بوده، سهم جمعیت این شهرها از مجموع جمعیت شهرنشین استان در حدود ۳۸ درصد بوده و سه شهر باقی‌مانده در حدود ۶۹ درصد از جمعیت شهرنشین استان را در خود جای داده‌اند.

در سال ۱۳۹۰ نیز مطابق روال گذشته بیشترین تعداد شهرها به رده جمعیتی زیر ۲۵ هزار نفر تعلق دارد که ۲۲ شهر با فراوانی ۸۸ درصد تنها ۳۴ درصد از مجموع جمعیت شهرنشین را به خود اختصاص داده را در بر می‌گیرد و ۶۶ درصد از جمعیت شهری تنها در سه شهر بیرجند، قائن و فردوس سکونت داشته‌اند. این وضعیت از تعدد شهرهای کوچک و کم جمعیت در پهنه استان حکایت دارد؛ به طوری که افزایش تعداد نقاط شهری کمتر از ۵ هزار نفر سبب شده سهم ناچیزی از جمعیت ساکن در نقاط شهری در تعداد قابل توجهی از سکونت‌گاه‌های شهری مستقر باشند. در این سال نیز همچون سال قبل هیچ یک از شهرهای استان در طبقه جمعیتی ۵۰ تا ۱۰۰ هزار نفر قرار نگرفته و دو شهر قائن و فردوس در طبقه ۲۵ تا ۵۰ هزار نفر جمعیت قرار دارند.

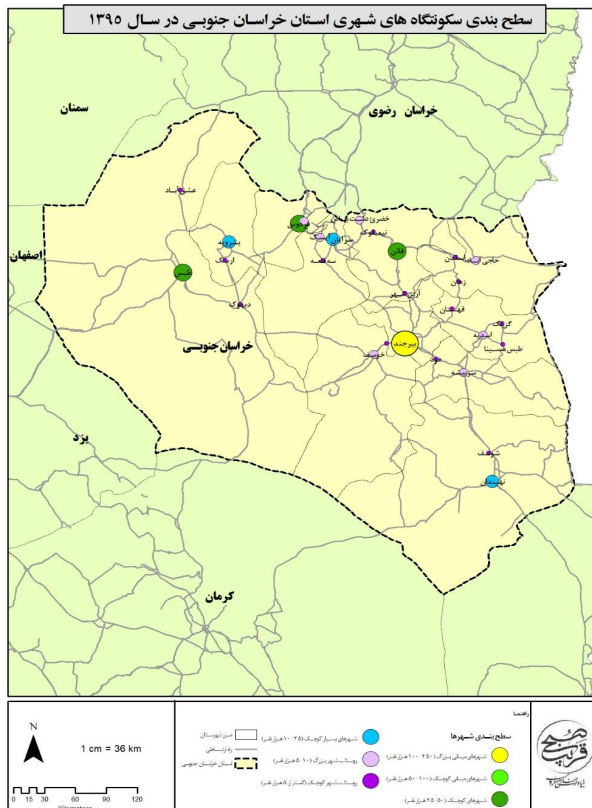
مهم‌ترین تغییری که در سال ۱۳۹۵ نسبت به ۱۳۹۰ به وقوع پیوست، افزایش شمار شهرهای استان از ۲۵ شهر به ۲۸ شهر بوده است. از آنجا که شهر طبس به عنوان نقطه شهری اضافه شده در این سال در طبقه جمعیتی ۲۵ تا ۵۰ هزار نفر جمعیت قرار داشته است، بر تعداد و جمعیت این طبقه جمعیتی اضافه شده است. به این ترتیب تعداد نقاط شهری این گروه جمعیتی از دو شهر در سال ۱۳۹۰ به سه شهر در سال ۱۳۹۵ ارتقاء یافته است. همچنین با قرارگیری دو شهر دیهوک و عشق‌آباد در گروه روستا-شهرهای کمتر از ۵ هزار نفر جمعیت، بر شمار شهرهای این گروه نیز افزوده شده است؛ به نحوی که ۲۱ روستا-شهر (جمعیت کمتر از ۱۰ هزار نفر) با فراوانی ۷۵ درصد، تنها ۲۰ درصد از جمعیت شهرنشین استان را در خود جای داده‌اند.

لازم به ذکر است که هیچ یک از شهرهای استان خراسان جنوبی در سال ۱۳۹۵ نیز همچون سال‌های قبل، در طبقه جمعیتی ۵۰ تا ۱۰۰ هزار نفر جمعیت قرار نگرفته و همواره شاهد شکاف جمعیتی در نظام شهری استان بوده‌ایم. شهر بیرجند نیز به عنوان تنها شهر دارای جمعیت ۱۰۰ تا ۲۵۰ هزار نفر همچنان در جایگاه قبلی خود مانده و به عنوان مرکز استان همواره در زمره شهرهای میانی بزرگ به حساب آمده است.

جدول ۱۰۷- روند تغییرات سطوح جمعیتی نقاط شهری استان طی سال های ۹۵-۱۳۸۵

سال	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
شهرهای میانی بزرگ (۲۵۰-۱۰۰ هزار نفر)	بیرجند	بیرجند	بیرجند
شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر)	-	-	-
شهرهای کوچک (۵۰-۲۵ هزار نفر)	قائن	قائن، فردوس	قائن، طبس، فردوس
شهرهای بسیار کوچک (۲۵-۱۰ هزار نفر)	فردوس، نهبندان، بشرویه، سرایان	نهبندان، بشرویه، سرایان	نهبندان، بشرویه، سرایان
روستا شهر بزرگ (۱۰-۵ هزار نفر)	سربیشه، اسلامیه، سه قلعه، آپسک	سربیشه، اسلامیه، حاجی آباد، اسدیبه، خضری دشت بیاض	سربیشه، اسلامیه، حاجی آباد، خوسف، خضری دشت بیاض، اسدیبه، آپسک
روستا شهر کوچک (کمتر از ۵ هزار نفر)	خضری دشت بیاض، حاجی آباد، اسدیبه، نیمیلوک، خوسف، اسفدن، آراین شهر، مود، شوسف، زهان	خوسف، آپسک، نیمیلوک، سه قلعه، طبس، مسینا، آراین شهر، اسفدن، مود، قهستان، شوسف، ارسک، گزیک، محمدشهر، زهان	نیمیلوک، طبس، مسینا، سه قلعه، عشق آباد، آراین شهر، اسفدن، محمدشهر، مود، شوسف، دهبوک، ارسک، قهستان، گزیک، زهان

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نقشه ۱۴- سطح بندی سکونتگاه های شهری استان خراسان جنوبی

به طور کلی می‌توان بر اساس طبقات جمعیتی شهرها، الگوی نامتوازن شبکه شهری استان خراسان جنوبی را به لحاظ جمعیت مشاهده نمود؛ به طوری که از ۲۸ کانون شهری استان در سال ۱۳۹۵، ۲۷ شهر (۹۶ درصد از شهرهای استان) شهرهای کوچک زیر ۵۰ هزار نفر هستند که ۶۷ درصد از جمعیت شهری استان را در سال ۱۳۹۵ در خود جای داده‌اند و در مقابل تنها شهر بیرجند با فراوانی ۴ درصد حدود ۳۳ درصد از جمعیت شهری را به خود اختصاص داده است که این خود حاکی از عدم تعادل و توازن در روند توزیع جمعیت در سلسله مراتب نظام شهری استان است. بر اساس آنچه گفته شد بررسی وضعیت توزیع جمعیت شهری در سلسله مراتب اندازه شهری بیانگر دو موضوع مهم به شرح زیر است:

- بررسی شاخص نخست شهری در سطح استان خراسان جنوبی نشان از فوق برتری شهر بیرجند نسبت به دیگر شهرهای استان در سال ۱۳۹۵ دارد، چراکه شهر بیرجند به عنوان مرکز استان خراسان شمالی با داشتن جمعیتی معادل ۲۰۳۶۳۶ نفر در سال ۱۳۹۵، بیشترین جمعیت شهری استان را در خود جای داده و از نظر اندازه جمعیتی با شهر دوم استان (قائن) که جمعیتی معادل ۴۲۳۲۳ نفر در سال ۱۳۹۵ داشته است، اختلافی بیش از ۴/۵ برابری دارد.
- از نظر سلسله مراتب اندازه شهرها، نظام سکونت‌گاهی استان دارای عدم توازن و تعادل در توزیع اندازه شهری است؛ به نحوی که هیچ یک از شهرهای استان در رده جمعیتی شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر) قرار نگرفته است.

۳-۵-۱-۴- الگوی استقرار سکونتگاه‌های شهری استان

استقرار و پیدایش یک شهر بیش از هر چیز تابع شرایط محیطی و موقعیت جغرافیایی و سپس عوامل اقتصادی و اجتماعی است. زیرا عوارض و پدیده‌های طبیعی در مکان‌گزینی، پراکندگی، حوزه نفوذ، توسعه فیزیکی، مورفولوژی شهری و امثال آن‌ها اثر قاطعی دارند و به عنوان یک عامل مؤثر عمل می‌کند. استان خراسان جنوبی از لحاظ ناهمواری‌ها، به دو قسمت «کوهستانی و مرتفع» در شمال و شمال غرب و قسمت «پست و هموار» در دشت‌های مرکز و جنوب استان تقسیم می‌شود. بلندترین نقطه‌ی استان، قله باقران در ارتفاعات مرکزی با ارتفاع ۳۶۱۵ متر می‌باشد و پست‌ترین نقطه استان در دشت کویر با ارتفاع ۶۵۰ متر از سطح دریا در جنوب قرار گرفته است. کوه‌های خراسان دنباله ارتفاعات البرز به سمت شرق است که به صورت قوس‌های موازی از «شاه‌کوه» آغاز شده و در جهت شمال غربی به سمت جنوب شرقی تا ارتفاعات «هندوکش افغانستان» امتداد می‌یابد. از لحاظ وضع ارتفاعات، ارتفاعات خراسان جنوبی امتداد شمالی - جنوبی دارند. منطقه کوهستانی استان در مرکز

و در شمال شرقی استان جای دارد و جهت آن شمال غربی جنوب شرقی و در سطح وسیعی تا مرز افغانستان و شمال استان سیستان و بلوچستان گسترده شده است.

سیاه کوه به ارتفاع ۲۸۵۷ متر در بخش کوه‌های شمالی، قله بُندَر به ارتفاع ۲۷۸۷ متر در کوه‌های مؤمن آباد در بخش کوه‌های مرکزی، و قله شاه کوه به ارتفاع ۲۶۳۳ متر از سطح دریا در بخش کوه‌های جنوبی، از مهم‌ترین ارتفاعات استان هستند.

جدول ۱۰۸ - طبقه‌بندی شهرهای استان بر اساس ویژگی‌های طبیعی و دسترسی به راه‌ها

جمع کل	شهرهای بیانی بزرگ (۲۵۰+ هزار نفر)	شهرهای بیانی کوچک (۱۰۰-۲۵۰ هزار نفر)	شهرهای کوچک (۲۵-۵۰ هزار نفر)	شهرهای بسیار کوچک (۲۵-۱۰ هزار نفر)	روستا شهر بزرگ (۱۰-۵ هزار نفر)	روستا شهر کوچک (کمتر از ۵ هزار نفر)	شرح
۳			۱	۱		۱	بین ۱۰۰ تا ۱۰۰۰ متر
۱۷	۱		۲	۲	۵	۷	بین ۱۵۰ تا ۱۰۰۰ متر
۸					۲	۶	بین ۲۵۰ تا ۱۵۰۰ متر
۲۸	۱		۳	۳	۷	۱۴	جمع کل تعداد شهرها
۳۶۰۰۶۷	۲۰۳۳۲۶		۳۶۶۷۶	۱۶۶۲۶	۲۹۵۹۵	۲۴۶۵	بین ۱۰۰۰ تا ۱۰۵۰۰ متر
۳۲۹۸۴			۷۱۰۱۸	۳۲۰۹۹	۱۳۳۹۵	۲۴۴۲۸	بین ۱۵۰۰ تا ۲۱۰۰۰ متر
۴۵۳۸۱۷	۲۰۳۳۲۶		۱۱۰۶۹۴	۴۸۵۲۵	۴۳۹۹۰	۴۶۹۸۲	بین ۲۵۰۰ تا ۱۵۰۰۰ متر
۱۶			۳	۱	۴	۸	جمعیت کل
۹	۱			۲	۳	۳	کمتر از ا درصد
۳							بین ۵ تا ۱۵ درصد
۲۸	۱		۳	۳	۷	۱۴	جمع کل تعداد شهرها
۱۸۱۵۴۷	۲۰۳۳۲۶		۱۱۰۶۹۴	۱۶۶۲۶	۲۳۳۲۷	۳۱۰۰۰	کمتر از ا درصد
۲۶۶۵۴۶				۳۲۰۹۹	۲۰۵۶۳	۱۰۲۴۸	بین ۵ تا ۱۵ درصد
۵۷۳۴						۵۷۳۴	جمعیت کل
۴۵۳۸۱۷	۲۰۳۳۲۶		۱۱۰۶۹۴	۴۸۵۲۵	۴۳۹۹۰	۴۶۹۸۲	بین ۱۵ تا ۵ درصد
۱۸	۱		۳	۳	۶	۵	فاصله ۱۰ کیلومتری بزرگراه
۶						۶	در فاصله ۱۰ کیلومتری راه اصلی
۴					۱	۳	در فاصله ۱۰ کیلومتری راه فرعی
۲۸	۱		۳	۳	۷	۱۴	جمع کل تعداد شهرها
۴۱۹۰۶۳	۲۰۳۳۲۶		۱۱۰۶۹۴	۴۸۵۲۵	۳۷۸۲۲	۱۸۳۸۶	در فاصله ۱۰ کیلومتری بزرگراه
۱۸۹۱۷						۱۸۹۱۷	در فاصله ۱۰ کیلومتری راه اصلی
۱۵۸۶۷					۶۱۶۸	۹۶۷۹	در فاصله ۱۰ کیلومتری راه فرعی
۴۵۳۸۱۷	۲۰۳۳۲۶		۱۱۰۶۹۴	۴۸۵۲۵	۴۳۹۹۰	۴۶۹۸۲	جمعیت کل

۳-۵-۲- نظام روستائینی

جمعیت روستائینی در سال‌های اخیر، همواره سهم کمتری از کل جمعیت کشور را داشته است و به طور متناوب این سهم کمتر شده است. طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن، رشد جمعیت روستایی کشور تنها در دهه ۷۵-۱۳۶۵ نرخ مثبت ۰/۳ را تجربه کرده است و سایر دوره سرشماری با رشد منفی روبه رو بوده است. در طول این دوره نسبت روستائینی در کشور از ۴۵/۲ به ۲۶ درصد کاهش یافته و مطابق سرشماری سال ۱۳۹۵ تنها ۲۰/۷ میلیون نفر از جمعیت ۷۹/۹ میلیون نفری کشور را ساکنان روستایی شامل می‌شود. به عبارت دیگر در بازه زمانی مورد مطالعه با وجود افزایش ۱/۶ برابری جمعیت کل کشور، جمعیت روستایی حدوداً هشت درصد کاهش یافته است و از سهم آن نسبت به جمعیت کل کشور حدود ۲۰ درصد کاسته شده است. بنابراین روند حاکم بر کل کشور در طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵، کاهش جمعیت روستایی در مقابل افزایش جمعیت کل کشور و در نتیجه کاهش چشمگیر سهم جمعیت روستائین نسبت به جمعیت کل است.

در استان خراسان جنوبی تعداد جمعیت روستایی استان در چند دهه اخیر روندی کاهشی داشته است؛ به طوری- که جمعیت روستائین استان در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۶۵ کمتر شده است و در ۳۰ سال گذشته از جمعیت روستایی استان ۷۲۰۷۵ نفر کم شده است. لازم به ذکر است که در دوره مطالعاتی ۹۵-۱۳۶۵ اگرچه سهم جمعیتی روستایی استان از کل جمعیت روستایی کشور دچار نوساناتی بوده است، اما به طور کلی روندی کاهشی داشته است؛ به گونه‌ای که استان خراسان جنوبی در سال ۱۳۶۵ با جمعیت روستایی ۳۸۷۱۴۵ نفر سهمی معادل ۱/۷۱ درصد از جمعیت روستایی کشور را به خود اختصاص داده، اما با کاهش حجم جمعیت روستایی استان در سال ۱۳۹۵ به ۳۱۵۰۷۰ نفر، سهم آن در کل جمعیت روستایی کشور نیز به ۱/۵۲ درصد کاهش یافته است.

در ارتباط با نرخ رشد جمعیت روستایی کشور می‌بایستی خاطر نشان کرد که برای اولین بار در دوره ۸۵-۱۳۷۵ روند تغییرات جمعیت روستایی کشور، معکوس و منفی شده در حالی که روند منفی نرخ رشد جمعیت استان خراسان جنوبی یک دهه زودتر به وقوع پیوسته و از دوره ۷۵-۱۳۶۵ آغاز شده است. این خود حاکی از آن است که روند تخلیه آبادی‌های استان از جمعیت و کاهش گرایش به روستائینی در استان خراسان جنوبی با شدت بیشتری نسبت به کشور دنبال شده است؛ به طوری که در دوره ۷۵-۱۳۶۵، متوسط نرخ رشد جمعیت روستایی استان، بسیار پایین‌تر از متوسط کشوری و تقریباً برابر با -۲/۷۱ درصد بوده و این در حالیست که متوسط نرخ رشد جمعیت روستایی کشور در همین دوره ۰/۲۸ محاسبه شده است. لازم به ذکر است که در پنج سال ۹۵-۱۳۹۰ جمعیت روستایی استان روند رو به افزایشی داشته و نرخ رشد جمعیت روستایی استان در این سال برابر با

۱/۵۷ درصد و این در حالیست که رشد جمعیت روستایی کشور ۰/۶۸- درصد بوده است. اما به طور کلی طی دوره ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ روند کاهش جمعیت روستان نشین استان با سرعت بیشتری در مقایسه با کشور اتفاق افتاده است؛ چراکه نرخ رشد جمعیت روستان نشین استان طی این دوره ۰/۶۸- درصد بوده و این در حالی است که در سطح کشور و طی دوره مذکور میزان این شاخص معادل ۰/۲۸- درصد برآورد شده است.

جدول ۱۰۹- تغییرات جمعیت روستایی طی دوره ۱۳۶۵-۱۳۹۵

جمعیت روستایی					شرح
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	
۲۰۷۷۹۴۲۳	۲۱۵۰۳۰۰۸	۲۲۲۳۵۸۱۸	۲۳۲۳۷۶۹۹	۲۲۶۰۰۴۴۹	کشور
۳۱۵۰۷۰	۲۹۱۴۳۵	۳۰۸۳۰۵	۲۹۳۹۹۴	۳۸۷۱۴۵	استان
۱/۵۲	۱/۳۶	۱/۳۹	۱/۲۷	۱/۷۱	سهم استان از کشور
نسبت روستائینی					شرح
۲۶	۲۸/۶۱	۳۱/۵۴	۳۸/۶۹	۴۵/۷۱	
۴۰/۹۸	۳۹/۸۰	۴۸/۴۴	۶۱/۸۶	۷۶/۲	استان
متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)					شرح
۱۳۶۵-۹۵	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۶۵-۷۵	
-۰/۲۸	-۰/۶۸	-۰/۶۷	-۰/۴۴	۰/۲۸	روستایی استان
-۰/۶۸	-۱/۵۷	-۱/۱۲	۰/۴۸	-۲/۷۱	

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نمودار ۳۰- تغییرات نرخ رشد جمعیت روستایی استان و کشور

۳-۶- نظام زیربنایی

استان خراسان جنوبی به واسطه موقعیت جغرافیایی و حاشیه‌ای و کویری و وسعت زیاد در شرق کشور با محدودیت‌هایی در زمینه توسعه زیربناها مواجه بوده است. شبکه حمل‌ونقلی استان بر پایه زیربناهای حمل‌ونقل جاده‌ای، ریلی و فرودگاهی است. در حال حاضر استان میادین نفت و گاز فعال ندارد و تأسیسات مربوط به نفت و گاز چشمگیر نیست و اما در زمینه تولید انرژی برق دارای نیروگاه سیکل ترکیبی است.

۳-۶-۱- نظام حمل و نقل و ارتباطات

شبکه‌های حمل‌ونقل شامل پنج حوزه اصلی حمل‌ونقل جاده‌ای، حمل‌ونقل هوایی، حمل‌ونقل ریلی، حمل‌ونقل آبی و حمل‌ونقل لوله‌ای است. با توجه به موقعیت استان خراسان جنوبی دو حوزه نخست از اهمیت بیشتری برخوردار هستند. از این رو در ابتدا وضعیت حمل‌ونقل جاده‌ای و سپس وضعیت حمل‌ونقل هوایی و ریلی در استان مورد بررسی قرار گرفته است.

۳-۶-۱-۱- حمل‌ونقل جاده‌ای استان خراسان جنوبی

استان خراسان جنوبی در زمینه زیرساخت‌های حمل و نقل جاده‌ای با محدودیت‌های متعددی رو به رو است، به نحوی که استان علیرغم جایگاه ارتباطی ویژه در محور شرق فاقد زیرساخت‌های آزادراهی است؛ بر اساس آمار ارائه شده:

- نسبت طول بزرگراه به جمعیت $۶۸/۷$ کیلومتر به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر است که وضعیت این شاخص مناسب‌تر از میانگین کشور است؛
- نسبت طول راه‌های شریانی به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر جمعیت برابر با ۲۴۶ کیلومتر است که از این نظر استان جایگاه مناسب‌تری نسبت به میانگین کشور دارد؛
- نسبت طول راه‌های ترانزیتی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت برابر با ۱۱۹ کیلومتر است که جایگاه استان نسبت به کشور مناسب‌تر است؛
- نسبت طول راه‌های روستایی به جمعیت روستایی ۲۲۲۴ کیلومتر به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر است که از نظر این شاخص نیز استان وضعیت مناسب‌تری دارد.
- استان از نظر تعداد تجهیزات راهداری، تعداد پایانه‌های باری و مسافربری نسبت به جمعیت وضعیت مناسب‌تری را نسبت به میانگین کشور دارد.

- استان از نظر تعداد کشته‌شدگان جاده‌ای نسبت به جمعیت با ۳۰ نفر کشته شده در تصادفات جاده‌ای به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر جمعیت دارای وضعیتی نامناسب‌تر نسبت به میانگین کشور است.

جدول ۱۱۰- مقایسه شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای استان و کشور

شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای در سال ۱۳۹۸	کشور	خراسان جنوبی	وضعیت نسبت به کشور
نسبت طول بزرگراه به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (کیلومتر به نفر)	۲۵/۸	۶۸/۷	مناسب‌تر
نسبت طول راه‌های شریانی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (کیلومتر به نفر)	۷۵/۶	۲۴۶/۳	مناسب‌تر
نسبت طول راه‌های ترانزیتی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (کیلومتر به نفر)	۳۱/۶	۱۱۹/۹	مناسب‌تر
نسبت طول راه‌های روستایی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت روستایی (کیلومتر به نفر)	۶۴۵/۲	۲۲۲۴/۳	مناسب‌تر
طول کل راه‌ها نسبت به ماشین‌آلات و تجهیزات راهداری (کیلومتر به دستگاه)	۱۵	۱۹/۴	مناسب‌تر
نسبت راه‌های ترانزیتی به پایانه‌های باربری (کیلومتر به پایانه)	۳۰۴/۵	۳۰۷/۳	مناسب‌تر
پایانه مسافربری به ازای ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (پایانه به ازای نفر)	۰/۴۲	۰/۷۸	مناسب‌تر
تعداد کشته‌شدگان جاده‌ای به ازای ۱۰۰ هزار نفر جمعیت	۱۴	۳۰	نامناسب‌تر

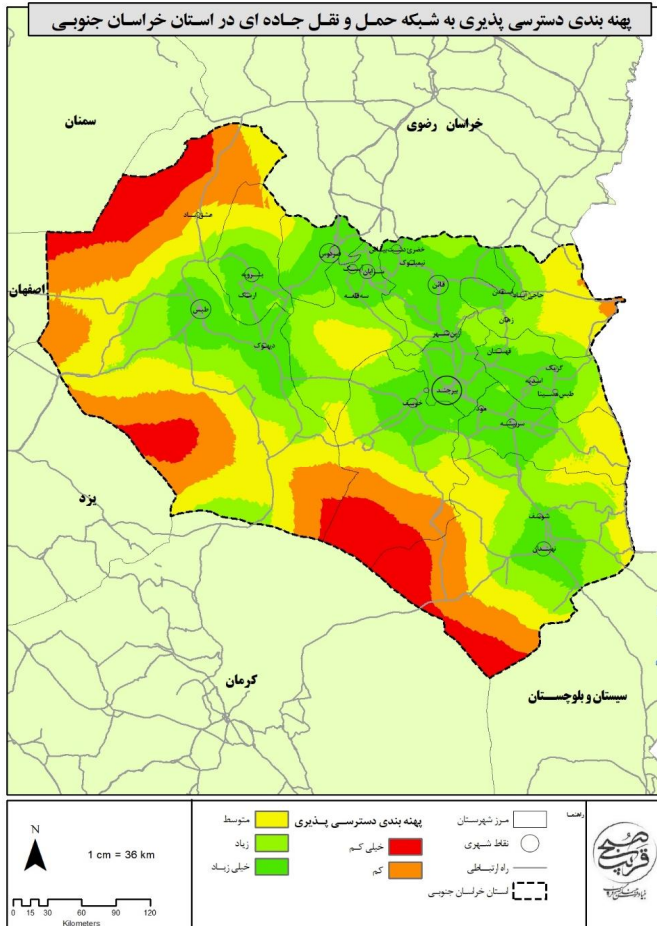
منبع: سازمان راهداری و حمل و نقل جاده‌ای کشور، ۱۳۹۸

عوامل مختلفی در شکل‌گیری شبکه راه‌های استان خراسان جنوبی تأثیر داشته است که در اینجا به خلاصه‌ای از مهم‌ترین این عوامل اشاره شده است.

- نخست شکل طبیعی زمین و پستی و بلندی‌های و موقعیت بیابانی استان در پهنه‌های جنوبی و غربی و شمالی و شرقی ارتباط پهنه‌های مختلف استان را یکدیگر را تحت تأثیر قرار داده و محورهای ارتباطی عمدتاً در مسیرها و دشت‌های هموار ایجاد شده است، در نتیجه عرصه‌هایی از استان که دارای موقعیت کویری و ناهمواری بیشتری بوده‌اند از دسترسی کمتری برخوردار هستند.
- موقعیت مرزی و فاصله زیاد از مرکز کشور و موقعیت حاشیه‌ای استان نیز یکی از عوامل محرومیت‌زای استان بوده است که زمینه‌ساز محرومیت‌های ارتباطی استان شده است.

۳-۶-۱-۲- پهنه‌بندی دسترسی پذیری

بررسی وضعیت دسترسی‌پذیری استان نشان دهنده الگوی مرکز پیرامون در دسترسی‌پذیری استان است، بر اساس همپوشی نقشه‌های مربوط به دسترسی‌پذیری شبکه حمل و نقل جاده‌ای، پیرامون شهرهای اصلی استان بیشتر است مناطق حاشیه‌ای دسترسی‌پذیری بسیار کمی دارند، الگوی کلی دسترسی‌پذیری در استان بر اساس الگوی جزیره‌ای با مرکزیت شهرهای اصلی استان و حول محورهای ارتباطی اصلی است.

نقشه ۱۵- پهنه بندی دسترسی پذیری در استان خراسان جنوبی

۳-۶-۱-۳- حمل و نقل هوایی و فرودگاهها

استان خراسان جنوبی دارای دو فرودگاه به شرح زیر است:

فرودگاه بیرجند

فرودگاه بین‌المللی بیرجند که در شمال شهر بیرجند واقع است، به مرور زمان گسترش یافته و در اردیبهشت‌ماه سال ۱۳۸۷، با انجام پرواز بیرجند-مدینه به فرودگاه بین‌المللی بیرجند ارتقا یافت. در سال ۱۳۸۵ اولین پرواز از

فرودگاه بیرجند به مقصد دمشق انجام شد. در تاریخ ۱۳۹۰ اولین پرواز به مقصد بغداد انجام شد. در حال حاضر ۲۸ پرواز در هفته (ورودی و خروجی) و توسط شش شرکت هواپیمایی ماهان، آسمان، ایران ایر، ایران ایرتور، آتا و کیش ایر در مسیرهای بیرجند-تهران، بیرجند-مشهد، بیرجند-دمشق، و بیرجند-مدینه - بیرجند - بغداد انجام می‌شود. همچنین به‌طور متوسط هر هفته یک پرواز عتبات در این فرودگاه انجام می‌شود. هواپیماهای مورد استفاده این شرکت‌ها به ترتیب فوکر ۱۰۰، ام‌دی، بوئینگ ۷۲۷، ایرباس ۳۲۰ و ایرباس ۳۰۰ و توپولوف ۱۵۴- است.

فرودگاه طبس

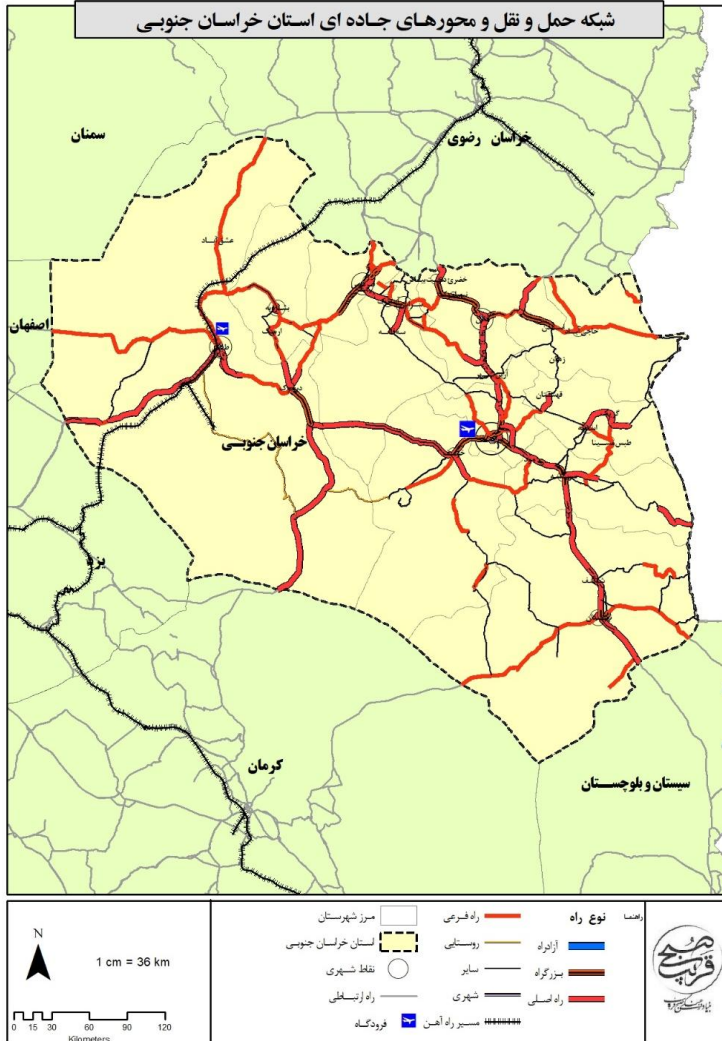
عملیات ساخت فرودگاه طبس از سال ۱۳۶۸ آغاز شد و در سال ۱۳۷۲ افتتاح شد. البته پروازهای فرودگاه دو سال پس از افتتاح رسمی و در سال ۱۳۷۴ برقرار شدند. فرودگاه طبس از ابتدای تأسیس زیر نظر اداره فرودگاه‌های استان خراسان قرار داشت تا اینکه پس از تغییر در تقسیمات کشوری، از ابتدای سال ۱۳۸۱ به اداره کل فرودگاه‌های استان یزد منتقل شد. البته در پایان فروردین سال ۱۳۹۲ با انتزاع از شهرستان طبس از استان یزد و الحاق این شهرستان به استان خراسان جنوبی، فرودگاه طبس در زیرمجموعه فرودگاه‌های استان خراسان جنوبی قرار گرفت. این فرودگاه امکان پذیرش چهار فروند هواپیمای بدنه متوسط و کوچک به‌طور هم‌زمان را دارد و از لحاظ تعداد و تنوع دستگاه‌ها و سیستم‌های هوانوردی و نقش‌آفرینی در هدایت پروازهای عبوری یکی از مهم‌ترین فرودگاه‌های جنوب شرق کشور محسوب می‌شود. فرودگاه طبس در تقسیم‌بندی فرودگاه‌های کشور به‌عنوان فرودگاهی کشوری، برای انجام پروازهای تجاری در نظر گرفته شده و همچنین، جهت انجام پروازهای آموزشی و در موارد نظامی نیز مورد استفاده سپاه و نیروی انتظامی قرار می‌گیرد.

۳-۶-۱-۴- حمل و نقل ریلی و راه آهن

استان خراسان جنوبی تا پیش از الحاق شهرستان طبس به این استان فاقد مسیر ریلی بود اما پس از الحاق این شهرستان به استان از مسیر ریلی شهرستان طبس برخوردار شد. این مسیر در طول مسیر خود معادن و صنایع و کارخانه‌های مختلف و شهرستان‌های بزرگ و کوچک از جمله: تربت حیدریه، فیض‌آباد، گناباد، فردوس، بشرویه، طبس، خواف، رشتخوار، چمن‌آباد، سلامی و ... را تحت پوشش قرار می‌دهد. مهم‌ترین کاربری این محور کاربری‌های ترانزیتی و حمل مواد معدنی است.

محور بافق - مشهد نیز استان خراسان رضوی را به استان‌های اصفهان - خراسان جنوبی- یزد - کرمان و هرمزگان متصل نموده و با کاهش حدود ۸۰۰ کیلومتری مسیر حمل و نقل ترانزیت را متصل می‌نماید و کریدور

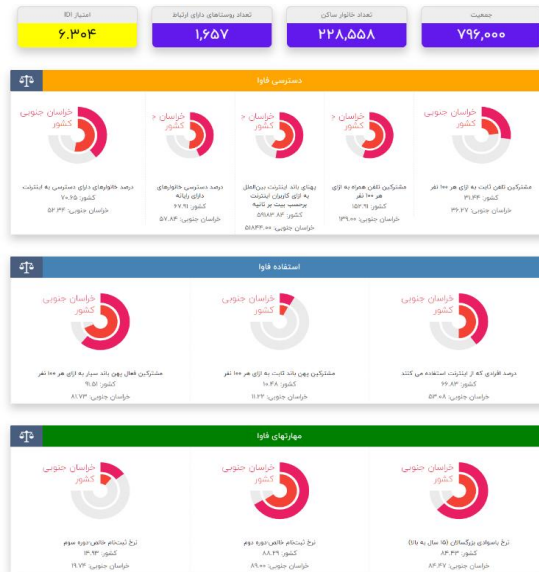
سرخس-بندر عباس را عملاً به طور قابل ملاحظه‌ای کوتاه‌تر نموده است که این مهم از نظر اقتصادی، کاهش مصرف سوخت، کاهش آلودگی محیط‌زیست، کاهش ترافیک و تصادفات جاده‌ای، اشتغال‌زایی و توسعه فرهنگی و اجتماعی شهرهای مجاور خطوط راه آهن حائز اهمیت می‌باشد. لازم به توضیح است که اتصال محور ریلی بیرجند به چابهار جز برنامه‌های در دست مطالعه شرکت راه آهن جمهوری اسلامی ایران به شمار می‌رود.

نقشه ۱۶- شبکه حمل و نقل استان خراسان جنوبی

۳-۱-۵- فناوری اطلاعات و ارتباطات

بررسی وضعیت استان خراسان جنوبی از نظر شاخص IDI در سال ۱۳۹۹ نشان دهنده جایگاه ۲۲ ام استان در بین استان‌های کشور است. بررسی زیرشاخص‌ها این بخش نشان می‌دهد که استان خراسان جنوبی در زیرشاخص مهارت استفاده از فناوری اطلاعات دارای رتبه ۱۱ ام، در زیرشاخص دسترسی به خدمات فناوری اطلاعات در جایگاه ۲۰ ام و در زیرشاخص میزان استفاده از خدمات فناوری اطلاعات در جایگاه ۲۵ ام در بین استان‌های کشور قرار دارد. لذا این استان ضعیف‌ترین استان کشور از نظر دسترسی و برخورداری از فناوری اطلاعات و ارتباطات است.

شکل ۱- شاخص فناوری اطلاعات در استان خراسان جنوبی ۱۳۹۹

منبع: درگاه پایش جامعه اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۹

۳-۲-۶- نظام انرژی و تأمین آب

با توجه به این که استان فاقد میادین و تأسیسات نفت و گاز است، تأسیسات انرژی استان بیشتر به بخش برق مرتبط است، لذا در این بخش وضعیت استان از نظر زیرساخت‌های برق و آب و گازرسانی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۳-۶-۲-۱- زیرساخت‌های مرتبط با برق

احداث نیروگاه گازی قاین و خطوط انتقال و پست‌های ۱۳۲ کیلوولت در حدود سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۶۸ نقطه عطفی در صنعت برق خراسان جنوبی محسوب می‌گردد. احداث خط انتقال ۴۰۰ کیلوولت شادمهر - گناباد - قاین و پست ۴۰۰ کیلوولت قاین در سال ۱۳۷۴ برق استان را با شبکه سراسری پیوند داد. ۱۶۳۰ روستای خراسان جنوبی در سال ۱۳۹۹ از نعمت برق برخوردارند که معادل ۹۹٫۸۵ درصد روستاهای استان است. که استان از این لحاظ، بالاتر از میانگین کشوری است و ۱۰۰ درصد روستاهای بالای ۱۰ خانوار استان به شبکه سراسری برق متصل‌اند و همچنین تعداد زیادی از روستاهای بالای ۵ خانوار هم که به شبکه برق‌رسانی نزدیک بوده‌اند از این نعمت برخوردار هستند.

کل ظرفیت نامی نیروگاه‌های استان برابر با ۷۹۷ مگاوات است و ظرفیت عملی ۵۹۷ مگاوات و بزرگ‌ترین نیروگاه استان نیروگاه سیکل ترکیبی قائن است و در سال‌های اخیر سرمایه‌گذاری در توسعه نیروگاه‌های خورشیدی صورت پذیرفته است.

نیروگاه سیکل ترکیبی شهید کاوه در ۴ کیلومتر جاده قائن-مشهد و در زمینی به مساحت ۱۲۰ هکتار واقع گردیده است. این نیروگاه مشتمل بر چهار واحد گازی تیپ V94.2 طرح نیام ساخت شرکت مپنا می‌باشد. توان اسمی هر یک از این واحدها برابر ۱۵۷/۵ مگاوات است و در مجموع این نیروگاه با توان ۶۳۰ مگاوات یکی از بزرگ‌ترین نیروگاه‌های شرق کشور است که برق استان خراسان جنوبی و بخشی از شبکه سراسری را تأمین می‌نماید. عملیات بخش گاز این نیروگاه در سال ۱۳۸۶ شروع و در اسفند سال ۱۳۸۸ به بهره‌برداری رسید. سوخت اصلی نیروگاه گاز طبیعی و سوخت جایگزین آن، گازوئیل بوده و بهره‌برداری، تعمیر و نگهداری از ایستگاه تقلیل فشار گاز بر عهده پرسنل نیروگاه می‌باشد.

در این نیروگاه امکان نصب دو واحد بخار ۱۶۰ مگاواتی وجود دارد که در صورت نصب و راه‌اندازی آن‌ها، ظرفیت اسمی نیروگاه به ۹۵۶ مگاوات و راندمان نیروگاه از ۳۴ درصد به ۴۸ درصد افزایش خواهد یافت.

۳-۶-۲-۲- زیرساخت‌های نفت و گاز

استان خراسان جنوبی منابع و تأسیسات نفت و گاز است، و بیشتر تأسیسات توزیع در این استان قرار دارد، که در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرد. این استان دارا ۱۰۴۵ کیلومتر خطوط انتقال گاز است، فاز اول گازرسانی به استان در آبان ماه سال ۸۶ به بهره‌برداری رسید و شهر قاین به‌عنوان اولین شهر استان در سال ۸۶ از نعمت گاز

طبیعی برخوردار گردید. فاز دوم گازرسانی به استان در سال ۸۷ با تزریق گاز مرکز استان (شهر بیرجند) به بهره‌برداری رسید. با اجرای پروژه‌های متعدد گازرسانی در سطح استان، تا پایان سال ۱۳۹۹، تعداد ۳۲ شهر و ۱۴۰۱ روستای استان مشتمل بر ۱۰۰ درصد خانوار شهری و ۹۴ درصد خانوار روستایی استان از نعمت گاز طبیعی برخوردار می‌باشند.

۳-۶-۲-۳- استحصال و تأمین آب

کویر لوت، کویر مرکزی، هامون-هیرمند و نمکزار خواف حوضه‌های آبریز خراسان جنوبی را تشکیل می‌دهند. میانگین بارندگی‌های استان در مدت مشابه بلندمدت (۲۵ سال گذشته) ۱۰۸ میلی‌متر بوده که میزان بارندگی سال‌های کنونی کاهش یافته است. مهم‌ترین مسئله مربوط تأمین منابع آب استان دسترسی روستاهای مرزی استان به آب است به نحوی که بسیاری از روستاها به دلیل کم‌آبی، در حال تخلیه و مخروبه شدن هستند. به طوری که بر اثر ۲ دهه خشکسالی یک هزار و ۶۷۳ روستای استان بر اثر خشکسالی خالی از سکنه شده است و ۵۰ درصد روستاهای بالای ۲۰ خانوار استان دارای تنش آبی هستند.

جدول ۱۱۱- میزان برداشت و مصرف منابع آب سطحی و زیرسطحی در سال ۱۳۹۲

عنوان	واحد	مقدار
منابع آب سطحی		
حجم منابع آب سطحی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۴۶۴
حجم سالانه آب رودخانه‌های مرزی	میلیون مترمکعب	۳۸/۴
حجم سالانه آب در چرخه (خروجی از استان یا ورودی به دریاچه‌ها، کف‌ها و کویرها)	میلیون مترمکعب	۲۸۸
حجم سالانه آب ورودی از طریق مرزهای استان یا انتقالی به استان	میلیون مترمکعب	۰
منابع آب زیرزمینی		
حجم منابع آب زیرزمینی از منابع تجدیدشونده	میلیون مترمکعب	۷۸۱
حجم برداشت سالانه آب از چاه‌ها	میلیون مترمکعب	۸۳۱
حجم سالانه تخلیه از چشمه‌ها	میلیون مترمکعب	۳۳۰
حجم سالانه تخلیه از قنوات	میلیون مترمکعب	۷۴
میزان کل برداشت و مصارف		
میزان مصرف سالانه از منابع آب زیرزمینی	میلیون مترمکعب	۱۰۸۱/۸
اضافه برداشت سالانه از منابع آب زیرزمینی	میلیون مترمکعب	۱۲۲
میزان برداشت سالانه از منابع آب سطحی استان	میلیون مترمکعب	۶۸/۷
حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی)	میلیون مترمکعب	۱۱۵۰/۴
مصارف سالانه کشاورزی	میلیون مترمکعب	۱۰۸۴/۳
مصارف سالانه شرب	میلیون مترمکعب	۵۵/۳
مصارف سالانه صنعت	میلیون مترمکعب	۱۰/۹

منبع: دفتر مطالعات پایه منابع آب، وزارت نیرو، ۱۳۹۲

بررسی میزان مصرف منابع در سال ۱۳۹۲ نشان دهنده سه موضوع اساسی است، نخست سهم برداشت از منابع زیرسطحی ۹۴ درصد و برداشت از منبع آب سطحی ۶ درصد آب مصرفی استان است. دوم اضافه برداشت از منابع آب زیرزمینی حدود ۱۱ درصد از کل برداشت از منابع آب زیرزمینی است و سوم سهم بالای مصرف در بخش کشاورزی است، به طوری که بیش از ۹۴ درصد منابع سطحی و زیرسطحی در بخش کشاورزی مصرف شده است و سهم بخش صنعت حدود ۱ درصد منابع موجود بوده است و حدود ۵ درصد مربوط به مصارف شرب بوده است.

۳-۷- بررسی نظام مدیریتی

۳-۷-۱- وضع موجود و مدل مفهومی

در این قسمت از مطالعات سیستم مدیریتی حاکم بر استان خراسان جنوبی بررسی و تحلیل می‌گردد. این سیستم همچون بستر (Platform) و چارچوبی است که کلیه فرآیندها و اقدامات توسعه‌ای، هم در حوزه نرم-افزاری (سازمانی، اداری، حقوقی و ...) و هم در حوزه سخت‌افزاری (اجرا، تدارکات، نظارت و ...)، از طریق این سیستم و نظام موجود صورت می‌گیرد. در واقع می‌توان گفت توسعه پایدار و متوازن استان از یک سو، به کلیه برآوردها، تحلیل‌ها و راهکارهای فنی و تخصصی توسعه استان و از سوی دیگر به نحوه اجرای نتایج و محصول مطالعات آمایش که حاصل کارآمدی و اثربخشی نظام مدیریتی است، وابسته است. دستیابی به اهداف طرح آمایش استان نیازمند استفاده حداکثری از ظرفیت‌های قانونی و حقوقی موجود در نظام مدیریتی و شناسایی خلأها و کمبودهای قانونی و اداری و رفع آنهاست، تا از این طریق امکان تحقق حداکثری پروژه‌ها و اقدامات برنامه‌ریزی شده در مطالعات آمایش استان فراهم گردد.

نظام برنامه‌ریزی و مدیریت در کشور به صورت متمرکز، از بالا به پایین و به صورت بخشی و تخصصی است. به عبارت دیگر، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی اجرایی و بودجه‌ریزی به صورت متمرکز از مرکز و در سطح ملی صورت می‌گیرد و سهم هر یک از وزارت‌خانه‌ها (دستگاه‌های اجرایی تخصصی) مشخص و به آنها ابلاغ می‌شود و آنها نیز به صورت سلسله‌مراتبی به دستگاه‌های متناظر در استان و شهرستان ابلاغ نموده و سپس فرآیندهای اجرایی را مطابق آیین‌نامه‌های سازمان برنامه و بودجه کشور، انجام می‌دهند. نظام پایش و نظارت عملکرد نیز متناسب با همین سیستم سلسله‌مراتبی از سطح خرد به کلان تهیه و جهت برنامه‌ریزی‌های آینده بکار گرفته می‌شود. در این نظام انجام هماهنگی‌های بین بخشی از طریق تشکیل ستادها، کمیته‌ها و کمیسیون‌های متشکل از نمایندگان دستگاه‌ها زیر نظر عالی‌ترین مقام مرتبط ملی، استانی یا شهرستانی، صورت می‌گیرد.

اجرای آمایش سرزمین در مقیاس استان خراسان جنوبی و شهرستان‌های آن در چارچوب نظام مدیریتی مذکور با چالش‌هایی مواجه است که مهم‌ترین آن‌ها به شرح زیر است:

- فقدان سازوکارهای اجرایی برای برنامه آمایش در استان خراسان جنوبی؛
- فقدان نظام تولید و انتشار داده‌های لازم برای تهیه، پایش و اجرای برنامه آمایش در سطوح فضایی مناسب؛
- فقدان سازوکار نظارت بر اجرای برنامه آمایش استان و نظارت بر فعالیت‌ها و اقدامات دستگاه‌ها و نهادها در سطوح مختلف استان؛
- عدم حضور نهادهای نماینده بخش خصوصی و مردمی و همچنین نهادهای محلی در فرآیند تهیه و تصویب برنامه آمایش استان؛
- نبود برنامه رویه‌ساز برنامه آمایش در نظام اجرایی دستگاه‌ها و نهادهای استان؛
- عدم نقش جدی احزاب و تشکلهای سیاسی و یا انجمن‌های صنفی و تشکلهای کارگری موجود در استان در تحولات مختلف استان به‌ویژه جریان‌ات و سازوکارهای مدیریتی آن؛
- عدم سازوکار لازم برای مشارکت مردم در مدیریت استان؛
- عدم توجه نظام مدیریت استان به پیامدهای اجتماعی اقدامات خود؛
- تأثیر بالای تأثیر نخبگان و افراد بانفوذ در تخصیص بودجه و فعالیت‌های عمرانی در سطح استان و نیز تأثیر بر جایگاه‌های مدیریتی؛
- پیروی مردم از نخبگان سیاسی و مذهبی خود و عدم ایجاد جریان‌ات مستقل؛
- عدم درک درست مسئولان و اعضای سازمان‌های غیردولتی از نهادهای غیردولتی و وابستگی نهادهای غیردولتی به پارانه و کمک‌های سازمان‌های دولتی؛
- عدم ثبات مدیریتی به دلیل غیرمتخصص بودن استانداران و مدیران ارشد استان؛
- توانمندی فنی و تخصصی پایین شوراها و کارگروه‌های استان و شهرستان زیر سایه مسائل سیاسی؛
- ضعف استان در حیطه جذب افراد جامعه به عضویت نهادهای مدنی؛
- کمبود جدی متخصصین و تحصیلکردگان حوزه اقتصادی و اجتماعی استان؛
- بافت تحصیلی به شدت ناهمگون کارکنان در سازمان‌های مختلف استان؛
- موضوع امنیت، یکی دیگر از مهم‌ترین موضوع‌های مؤثر بر توسعه استان از منظر نهادی؛
- تمرکز بیشتر بر امور زیربنایی و عمرانی نسبت به امور اجتماعی و اقتصادی؛
- نبود تفکر نظام‌مند و نهادینه برای مدیریت سرزمین در سطوح مدیریتی و برنامه‌ریزی؛

- عدم اعتماد کافی مردم به مسئولان استان و پایین بودن سطح پاسخگویی، شفافیت و مسئولیت پذیری آن‌ها؛
- تعارض بین مدیران مرکز استان با مراکز شهرستان‌ها؛
- وابستگی قابل توجه توسعه استان به منابع ملی؛
- تأثیرپذیری از رویدادها و فرآیندهای حاکم بر نظام مدیریتی استان مشهود؛
- فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان؛
- نبود نظام یکپارچه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان؛
- تشتت شدید در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی؛
- تعدد کارگروه‌های شورای برنامه‌ریزی استان و وظایف فراوان (بیش از ۸۰ وظیفه اصلی) آن‌ها و حذف برخی وظایف کلیدی نظیر تلفیق برنامه‌های کوتاه، میان و بلندمدت؛
- عدم توجه جدی شوراهای عالی و ستادهای استانی نظیر شورای عالی شهرسازی و معماری، ستاد بازآفرینی پایدار شهری، ستاد آموزش استان و غیره به آمایش سرزمین در سطح ملی و استانی؛
- نبود نتایج و دستاوردهای آمایش سرزمین به عنوان قوانین لازم‌الاجرا برای نهادهای دولتی و غیردولتی؛
- فقدان متولی جدی، کارآمد، مسئولیت‌پذیر و پاسخگو برای اجرای آمایش استان؛
- نبود نیروهای متخصص و میان‌رشته‌ای در راستای تحقق آمایش در استان؛
- کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم و مدیریت بهینه منابع موجود برای تحقق آمایش استان؛
- نبود ابزارها، سازوکارهای منسجم و نهادهای مسئول پایش و نظارت بر عملکرد آمایش و فرآیندهای آن (سامانه ساترا، اگرچه یک بستر مناسب است اما سازوکار نهادی نیست)؛
- فقدان مشارکت جدی نهادهای غیردولتی و نمایندگان مردم (نمایندگان مجلس شورای اسلامی و اعضای شورای عالی استان، شهرها و روستاها) در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری‌های برنامه توسعه استان؛
- نبود تقسیم وظایف و مسئولیت‌های نهادی غیردولتی و نهادهای عمومی در برنامه توسعه استان و پاسخگویی آن‌ها؛
- ضعف در مشارکت و همکاری نهادهای قضایی به عنوان ناظر و مدعی‌العموم در برنامه‌های توسعه استان؛
- فقدان توجه به فرصت‌ها و پتانسیل‌های به وجود آمده بعد از تهیه طرح از یک سو، و تغییر در شرایط و ویژگی‌های مکانی و فضایی از سوی دیگر در راستای بازنگری و به روزرسانی برخط برنامه توسعه استان؛

- نبود سازوکار حفظ و رعایت زمان‌بندی پروژه‌ها و اقدامات برآمده از برنامه توسعه استان و ایجاد سازوکار رفع مشکلات و موانع اجرایی؛
- ضعف در شناسایی و توجه جدی به مسائل و مشکلات مردم استان به عنوان مجریان و دخیلان اصلی توسعه استان و سازوکارهای لازم برای انتقال نظرات و دیدگاه‌ها در برنامه توسعه؛
- عدم فرآیند برنامه‌ریزی از پایین به بالا و ایجاد شرایط تأثیرگذاری آن بر استراتژی‌های کلی توسعه استان؛
- نبود نظام کارا و موثر در جهت حفظ کیفیت اجرای برنامه‌ها و اقدامات توسعه‌ای؛
- تداخل تصمیم‌گیری‌ها در مناطقی با تداخل مسئولیت‌های نهادهای متولی و مجری و وجود خلأهای تصمیم‌گیری؛
- ضعف در پیش‌بینی و شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهای امنیتی و ارائه راهکارها برای مواقع بحران با هدف کاهش حداقل تأثیرات بر فرآیند توسعه استان؛
- نبود سازوکارهای لازم برای کاهش ریسک جهت فعالیت بخش خصوصی و تعاونی؛

برای رفع موانع نظری و عملی اجرای آمایش استان نیازمند چارچوب نظری مناسب و منطبق با شرایط کشور است، تا از این طریق هم از حداکثر ظرفیت قانونی موجود کشور استفاده شود و هم خلأهای موجود شناسایی شده و فرآیندهای لازم برای ایجاد سازوکارهای قانونی مناسب در آینده برداشته شود. لذا با مطالعه منابع مختلف داخلی و خارجی از جمله ROM, D&E, TQM, KM, PDCA, IMS, PMBOK و سایر مطالب مرتبط، مدل مفهومی نظام مدیریتی آمایش استان مطابق نمودار صفحه بعد پیشنهاد شده است.

در این مدل کلیه مفاهیم کلیدی مرتبط با اجرای برنامه توسعه آمایش استان دیده شده است. هر یک از این ابعاد، خود یک نظام مدیریتی است که باید توسط نهادهای مرتبط در یک سازوکار اجرایی مناسب انجام شود. لازم به ذکر است که کلیه ۱۴ بعد (نظام) در کنار یکدیگر می‌تواند حداکثر اثرگذاری و کارآمدی را برای نتایج مطالعات آمایش استان داشته باشد. ایجاد خلل جدی در هر یک از این ابعاد، عملاً سایر ابعاد را با چالش جدی در هدایت و راهبری مواجه می‌کند.

شکل ۲- چارچوب مفهومی نظام مدیریت آمایش و توسعه فضایی استان

۳-۲-۲- تحلیل وضع موجود

استان خراسان جنوبی از جمله استان‌های دارای ظرفیت توسعه در کشور به‌ویژه در حوزه‌های معادن و گردشگری است. بخش قابل توجهی از این ظرفیت به دلیل مدیریت نامطلوب و ناکارآمد در سطوح مختلف استان به کار گرفته نشده است. مدیریت نامناسب استان موجب شده نزدیکی به مشهد به جای اثرات مثبت و پیشرو، اثرات منفی و جذب فرصت‌های استان خراسان جنوبی را به همراه داشته باشد. اجرای با کیفیت طرح آمایش، نیازمند سازوکارهای اجرایی مناسب و سازگار با طرح است، تا از این طریق امکان تحقق و اجرای نتایج طرح آمایش حاصل شده و اثرات مثبت آن در توسعه استان نمایان شود. در حال حاضر استان خراسان جنوبی دارای پروژه‌های ناتمام بسیاری است. بنابر اظهار نظر مسئولان استان در ۱۳۹۹، استان خراسان جنوبی بیش

از ۱۶۰۰ پروژه ناتمام است که برخی با گذشت بیش از یک دهه از عمرشان هنوز معطل اعتبار برای به سرانجام رسیدن هستند.

این استان دارای پروژه‌های زیاد ناتمام است که برخی منتظر بودجه، برخی منتظر بازنگری کار کارشناسی و برخی نیز منتظر مدیریت کارآمد هستند. پروژه‌هایی مانند انتقال آب از دریای عمان، راه آهن، بیمارستان‌های بشرویه و خوسف، اتصال به خط آهن سراسری، محورها دیهوک - طبس، نهبندان - سریشه و بیرجند - سریشه، بزرگ‌ترین هتل خراسان جنوبی، بازگشایی سه بازارچه خراسان جنوبی، توسعه بیمارستان نهبندان، برق‌رسانی به معادن استان، توسعه کارخانه‌های استان و وجود ۱۷۴ پروژه نیمه تمام ورزشی در خراسان جنوبی تنها گوشه‌ای از اقدامات انجام نشده است. در زیر به برخی از این پروژه‌ها اشاره می‌گردد:

۱. راه آهن بیرجند: این پروژه اکنون کمتر از ۲۰ درصد پیشرفت دارد.
۲. محورهای جاده‌ای: محورهای اصلی استان از جمله زاهدان - نهبندان، نهبندان - بیرجند، بیرجند به قاین، سریشه به درج، دیهوک به فردوس و بجستان، مسیر دیهوک به سمت راور و مسیر طبس به بشرویه و مسیرهای به سمت طبس - یزد نیازمند توسعه و بهسازی هستند که با کمبود جدی بودجه مواجه است.
۳. مدارس استان خراسان جنوبی: اداره کل نوسازی استان ۲۱۳ پروژه نیمه تمام در سطح استان دارد که از این تعداد ۳۵ پروژه مربوط به شهرستان بیرجند است. ۳۵ پروژه نیمه تمام شهرستان بیرجند، دارای ۳۸ هزار مترمربع است که از این تعداد ۲۷ پروژه به صورت مشارکتی در حال ساخت است.
۴. پروژه‌های ناتمام قاین: استخر شنای امید قاین الان بعد از ۱۰ سال هنوز افتتاح نشده و تمام لوازمش فرسوده شده است. هتل سه ستاره منطقه گردشگری قاین ۱۲ سال پیش (۱۳۸۸) در زمین اهدایی شهرداری کلنگ خورد و در مرحله فونداسیون و اسکلت نیمه تمام رها شد. سالن ورزشی کارگران قاین از ۸ سال پیش در مرحله اسکلت باقی‌مانده و آهن‌هایش پوسید و فقط حسرت برای کارگران زحمتکش باقی ماند. کتابخانه مرکزی قاین در حاشیه بولوار کتاب ۱۰ سال پیش کلنگ خورد و هنوز در مرحله اسکلت و دیوارچینی مانده بچه‌های ما که امیدی به استفاده از آن ندارند. سالن آمفی تئاتر و مجتمع فرهنگی اداره ارشاد قاین در دامنه کوه و منطقه گردشگری بوذرجمهر ۸ سال به حال خود رها شده است.
۵. پروژه‌های نیمه تمام ورزشی استان: ۹۳ پروژه ورزشی نیمه‌تمام در خراسان جنوبی با پیشرفت فیزیکی ۸۰ درصد وجود دارد. مهم‌ترین پروژه‌های در دست اقدام بالای ۸۰ درصد ورزشی خراسان جنوبی را

استخر سرپوشیده خوسف و بشرویه، سالن ورزشی شمال شهر بیرجند، سالن ورزشی تیغاب قائن و آیسک سرایان است.

۶. مسیر راه آهن: این مسیر از فیض آباد - گناباد - قاین - بیرجند - نهبندان - زاهدان است. این کریدو از چابهار تا یونسی حدود هزار و ۵۰۰ کیلومتر است. ۰ کیلومتر از این مسیر از چابهار تا زاهدان و از زاهدان تا یونسی حدود ۹۰۰ کیلومتر است. قطعه ۱۶ راه آهن بیرجند- یونسی به طول ۳۲ کیلومتر و با مبلغ قرارداد ۹۰ میلیارد تومان است که با مشکلات تأمین اعتبار مواجه است.

۷. استخر شنای بشرویه: پروژه استخر شنای بشرویه که با مساحت ۱۱۰۰ مترمربع در سال ۸۶ آغاز شد، تاکنون برای احداث آن یک میلیارد و ۴۰۰ میلیون تومان هزینه شده است و با ۶۰ درصد پیشرفت کار هنوز تکمیل نگردیده است.

۸. سالن آمفی تئاتر و اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی بشرویه: از سال ۱۳۸۶ شروع شده و هنوز تکمیل نشده است.

۹. بیمارستان ۴۶ تخت خواب بشرویه: از سال ۱۳۹۰ شروع شده و با ۷۲ درصد پیشرفت کار هنوز تکمیل نگردیده است.

۱۰. ۲۵ پروژه ناتمام در بشرویه: از جمله استخر شنای آموزش و پرورش، طرح‌های مشارکتی خیرساز آموزش و پرورش، ساخت ساختمان‌های اداری از جمله تأمین اجتماعی، راهنمایی و رانندگی، تبلیغات اسلامی، فرمانداری و ...، مجتمع فرهنگی هنری، بیمارستان جدید بشرویه، ساخت ساختمان ورزش های باستانی، استخر شنای تربیت بدنی، بهینه‌سازی و احداث سکوی تماشاچی ورزشگاه آزادی در چمن طبیعی، سالن های ورزشی دهستان رقه و غنی آباد، ساختمان مرکز بهداشت درمانی شهرک امام خمینی، جاده جدید ارتباطی بشرویه به طبس، تأمین روشنایی تقاطع کمربندی به جاده رقه، تکمیل سالن مدیریت بحران، تکمیل جاده ارتباطی کال نخاب به پلنگ آبا، پروژه‌های لوله‌کشی تحت فشار مزارع، بهینه‌سازی میدان‌های ورودی بشرویه، پروژه ساماندهی مزار شهدای گمنام، توقف پروژه ساخت مصلی بزرگ بشرویه، روند کند پروژه‌های اجرایی ترسیب کربن، پروژه ساخت سالن نمازخانه و ایستگاه راه آهن، پروژه‌های طرح جامع امام زادگان لازم‌التعمیم، پروژه گازرسانی به روستاهای باقی‌مانده از جمله کربند و تأمین آب شرب روستایی است.

۱۱. ورزشگاه ۱۵ هزار نفری بیرجند: از سال ۱۳۸۵ آغاز شده و با پیشرفت فیزیکی بالای ۸۰ درصد نیاز به تکمیل شدن دارد.

۱۲. موزه صحرای طبس: بیش از ۷۰ درصد پیشرفت کار دارد و از سال ۱۳۷۸ شروع شده و هنوز تکمیل نگردیده است. مابقی بخش‌های موزه صحرای طبس از جمله مجموعه تالار، مرکز نگهداری اسناد و سایر بخش‌ها تاکنون حدود ۴۰ درصد پیشرفت فیزیکی داشته است.

تأمین بودجه و تکمیل پروژه‌های عمرانی و غیرعمرانی نیمه تمام دولت از مشکلات جدی استان خراسان جنوبی است. این امر کلیه امورات مربوط به مدیریت زمان، کیفیت، تغییرات، ریسک، نتیجه‌گرایی و غیره را تحت تأثیر قرار داده و نامشخص کرده است. هیچ سازمان و نهادی نیز مسئولیت این عدم تحقق برنامه را به عهده نگرفته و پیشنهادهای در خصوص به روزرسانی آن انجام نداده و همه امورات تحقق پروژه‌ها و اقدامات را به بودجه دولت گره زده‌اند. این در حالی است که راه‌حل‌های متنوع و مختلفی تأمین مالی برای اجرای پروژه‌ها می‌توان برنامه‌ریزی و اجرا کرد.

به موارد فوق باید، بخش پروژه‌های غیرعمرانی نظیر پروژه‌های اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی را نیز که معمولاً از دید مسئولان مغفول می‌ماند، اضافه کرد. به این ترتیب متوجه مشکلات قابل توجه استان خراسان جنوبی با توجه به منابع و ظرفیت‌ها و فرصت‌های فراوان آن خواهیم شد. دولت با در اختیار داشتن نقش‌های مختلف نظارت و ارزیابی، تأمین مالی، انتخاب مجریان و پیمانکاران و تصمیمات اجرایی پروژه‌ها، عملاً به عنوان مجری و متولی اجرا شناخته شده و تا حد زیادی توانمندی و ظرفیت‌های بخش خصوصی را در زمینه‌های مختلف خلاقیت و نوآوری، تأمین مالی، ارتقای کیفی، مدیریت اجرا و بهره‌برداری بهینه و کارآمد نادیده گرفته است.

با نگاهی کوتاه به اجرای پروژه‌ها و برنامه‌ها در استان خراسان جنوبی می‌توان چالش‌ها و مشکلات جدی در اجرا و بهره‌برداری آن‌ها را در نظام مدیریت اجرا دانست که مهم‌ترین آن‌ها به شرح زیر است:

۱. ساختار قبیله و مذهبی موجود در استان خراسان جنوبی موجب کشمکش‌ها و تضادهای عملکردی و رفتاری در میان مدیران و کارشناسان نهادهای دولتی و غیردولتی شده است و این امر هم‌گرایی و وحدت سازمانی با مشکل مواجه کرده است.

۲. تمرکز شورای برنامه‌ریزی استان بر مسائل جزئی و خرد که باید در سطوح پایین‌تر انجام شود و عدم نگاه راهبردی و آینده‌گرانه در شورا کمتر دیده می‌شود. مصوبات شورای برنامه‌ریزی بسیار متأثر از نگاه و رویکرد استاندار و مدیران ارشد است و کمتر از برنامه و چارچوب نظری و علمی پیروی می‌کند. به عبارت دیگر بخش زیادی از مصوبات شورای برنامه‌ریزی کلی‌گویی بوده و جنبه ارشادی دارد و عملاً اجرایی بودن آن‌ها امکان‌پذیر نیست. همچنین جلسات شورای برنامه‌ریزی استان تابع برنامه زمانی مشخصی نیست.

۳. ضعف تخصصی استان بسیار مشهود است. بخش قابل توجهی از کارکنان دولت در استان دارای مدرک زیر لیسانس هستند. کارشناسان فنی ادارات نیز دارای تخصص‌های غیر مرتبط می‌باشند. با این شرایط، اجرای برنامه‌های تخصصی توسط چه کسانی باید صورت گیرد.
۴. نهادهای غیردولتی در حوزه‌های مختلف مدنی از جمله آموزش شهروندی، مطالبه‌گری، مشارکت سیاسی و نظارت غیررسمی بر عملکرد دولت در این استان پایین است و گرایش بیشتر به سمت چانه‌زنی و زدوبند سیاسی است.
۵. مدیریت آمایش استان در هیچ یک از دستگاه‌های اجرایی استان جایگاهی نداشته و اصولاً موضوعیت ندارد. به عبارتی دیگر سازوکارهای موجود بیشتر بر بخش برنامه‌ریزی و تهیه اسناد آمایش و توسعه تاکید دارد. در واقع هیچ سازوکاری برای پیگیری‌ها و شناسایی موارد رعایت و یا عدم رعایت ملاحظات آمایش استان در کارکرد متعارف دستگاه‌های اجرایی و اقدامات بخش خصوصی موجود نیست.
۶. مدیریت استان بین مرکز و پیرامون (مراکز شهرستان‌ها) دارای تعارض و چالش در فهم و اجرای فرآیندهای توسعه است.
۷. عملکرد سلیقه‌ای، خارج از برنامه و ناهماهنگ مدیران و کارشناسان دستگاه‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی با وظایف و مأموریت‌های سازمانی و برنامه‌ریزی برای انجام آن‌ها از معضلات این استان است.
۸. مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان خراسان جنوبی همه‌جانبه و فراگیر نیست و کمتر متناسب با وضعیت استان بوده و به بهبود فرایندها توجه دارد.
۹. ساختار فعلی شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان و همچنین سایر شوراهای استان، بسیار عریض و طویل و با کارگروه‌های فراوان زیرمجموعه بوده که عملاً تصمیم‌گیری و اتفاق نظر را با مشکل مواجه می‌کند. بررسی‌ها نشان داده است که این شوراها تأثیر مثبت و بلندمدتی بر توسعه استان نداشته و نیاز به تغییرات ساختاری و عملکردی در این شوراها به صورت جدی احساس می‌شود. همچنین هیچ‌گونه نهاد و سازوکار نظارتی بر عملکرد این شوراها وجود ندارد.
۱۰. عدم مشارکت و بهره‌مندی بخش خصوصی و مردم خراسان جنوبی در توسعه استان: متأسفانه اکثر سمن‌ها از مأموریت و وظایف خود آشنا نبوده و از این ظرفیت برای حل بخشی از مشکلات و معضلات استان که در توان همکاری آن‌هاست، استفاده نمی‌شود.

۱۱. نمایندگان مردم استان خراسان جنوبی نظیر نمایندگان مجلس شورای اسلامی و مهمتر نمایندگان در شورای عالی استان، شورای اسلامی شهرها و روستاهای استان و نمایندگان صنوف، نقش بسیار اندک و ناچیزی در تصمیم‌گیری‌های راهبردی و کلان استان دارند. در استان خراسان جنوبی همواره به دلیل نزدیکی به مشهد، مردم دیده نشده‌اند. این در حالی است که در مواقع بحرانی، همیشه این مردم استان بوده‌اند که هزینه و امکان عبور از بحران را فراهم کرده‌اند.

۱۲. در این استان نهادهای نظارتی همچون استانداری، سازمان برنامه و بودجه استان و واحدهای ارزیابی و نظارت دستگاه‌های اجرایی، هیچ‌گونه سیستم اجرایی دقیق و هدفمند و برنامه‌ریزی‌شده‌ای برای مدیریت زمان پروژه‌های اجرایی را ندارند. همواره در پروژه‌ها بخش CPM پروژه‌ها وجود دارد که پیشرفت کار را کنترل می‌کند. اما مدیریت زمان یعنی رفع چالش‌هایی که زمان پروژه را با تغییر مواجه می‌کند. تأخیر در اجرای پروژه‌ها تنها به دلیل تأمین منابع مالی نیست، بلکه عمدتاً به دلایل تصمیم‌گیری‌های نادرست و غیرواقع‌تأمین مالی و تأمین‌کنندگان مالی، نبود راهکارهای رفع چالش‌های قانونی و حقوقی نظیر مالکیت، بروکراسی اعطای مجوزها و صلاحیت‌ها و نظایر آن است. مدیریت زمان اقدامات توسعه‌ای در استان عملاً بدون متولی است.

۱۳. شرایط استان همواره در حال تغییر است. این تغییرات شامل تغییر در داده‌ها به دلایل مهاجرت و جابجایی، تغییر در فناوری، تغییر در پارادایم‌ها و رویکردهای مواجهه با مسئله، تغییر در نیروی انسانی و ماهر، تغییر در بودجه و اعتبارات، تغییر در قوانین و مقررات و موارد مشابه است. سازگار شدن فرآیند توسعه استان و انطباق پروژه‌های کلان و راهبردی که معمولاً بلندمدت هستند با این تغییرات، یک کار کارشناسی، فنی و مدیریتی (تصمیم‌گیرانه) است. در استان متولی رصد تغییرات، اثرات آن بر اقدامات و پروژه‌ها، رفع کمبودها و نیازهای جدید چه ارگان و سازمانی است؟ مدیریت تغییرات یکی از چالش‌های جدی دنیای امروز ماست که نیاز است سازوکار مناسبی برای آن دیده شود.

۱۴. بسیاری از پروژه‌هایی که توسط دولت و یا توسط بخش خصوصی یا تعاونی که دارای صلاحیت لازم یا نظارت کافی نبوده‌اند، اجرا شده‌اند، از کیفیت پایین در بهره‌برداری برخوردارند. بخش قابل توجهی از این پروژه‌ها به اهداف خود نرسیده و با صرف هزینه و زمان زیاد، در واقع ناموفق بوده‌اند. مدیریت کیفیت یک فرآیند است که پایش، نظارت و ارزیابی فناوری، نیروی انسانی، گردش کار، مواد و مصالح و ارائه خدمت را بررسی و مدیریت می‌کند. با نگاهی به کشورهای همسایه این استان، تمرکز بر کیفیت و تأثیر آن بر جذب مخاطب و سرمایه را می‌توان به آسانی مشاهده کرد. مدیریت کیفیت

توسعه استان به عهده چه سازمان و ارگانی است؟ لازم است که این امر مهم در سازوکاری مطمئن و فنی پیگیری و اجرایی گردد.

۱۵. هر دستگاه اجرایی و یا نهاد نظارتی و سیاست‌گذاری دارای قلمروهای فعالیتی و عملکردی است. یکی از چالش‌های جدی استان خراسان جنوبی تداخل زیاد این قلمروها و عدم انطباق تصمیم‌گیری‌ها در قلمروهای مشترک است. هر دستگاهی برای پیشبرد اهداف و مأموریت‌های سازمانی خود طرح‌ها و برنامه‌هایی را آماده و تصویب می‌کند. این درحالی است که راهکارهای پیشنهادی این طرح‌ها در قلمروهای مشترک، در بسیاری موارد متناقض، متضاد و خنثی‌کننده یکدیگر است به جای آنکه هم‌افزا و دارای سینرژیک باشد.

۱۶. توسعه استان خراسان جنوبی بدون توجه به رصد تغییر شاخص‌های توسعه امکان‌پذیر نیست. برای تصمیم‌گیری کارآمد و موثر لازم است که داده‌ها و اطلاعات در طول زمان از رصد شده تا بستر لازم برای تحلیل، چرایی و چگونگی معین گردد. بدون داده‌های کمی و کیفی هدفمند، تصمیم‌گیری، قدم زدن در تاریکی مطلق است و امید داشتن به شانس و اقبال است. اگرچه سامانه‌هایی برای رصد آمایش برنامه‌ریزی شده است اما ایجاد سامانه داده‌ها و اطلاعات به صورت روشمند و هدفمند کمک می‌کند که اولویت‌ها، چالش‌ها، میزان عدم قطعیت و قابلیت کنترل و برنامه‌ریزی، دخیلان و ذی‌نفعان و بسیاری موارد موثر دیگر در تحقق توسعه، مشخص گردد. این امر نیازمند مدیریت و سیستم داده‌ها و اطلاعات در درازمدت است. به طوری که با تغییرات مدیران و یا سیاست‌های اجرایی، این نظام مدیریت به کار خود ادامه دهد.

۱۷. برنامه‌ریزی توسعه استان خراسان جنوبی به صورت بالا به پایین انجام شده است. در بهترین حالت نظر افراد و گروه‌های غیردولتی دریافت شده است. این امر با ایجاد نظامی که منابع و دارایی‌هایی که قابلیت جذب و به کارگیری در توسعه استان را دارد، بسیار متفاوت است. بخش قابل توجهی از ظرفیت استان خراسان جنوبی در اختیار بخش غیردولتی است. ایجاد یک جایگاه پرنرنگ در برنامه توسعه استان برای این امر ضروری است. همچنین این منابع به شکلی تجمع شده و قابل دستیابی سریع نیست، لذا باید به شیوه‌ای مدیریت شود که در طول زمان به صورت انعطاف‌پذیر اضافه و کسر گردد. منابع و دارایی‌های خراسان جنوبی خارج از استان و کشور را نیز به این بخش اضافه شود، پیچیدگی موضوع و ضرورت مدیریت متمرکز آن در استان بیشتر احساس خواهد شد.

۱۸. بررسی تأمین اعتبارات در ۸۰ سال گذشته به روشنی نشان می‌دهد، بودجه‌ریزی با تخصیص اعتبارات دولتی همواره فاصله داشته است. روش‌های مختلفی برای حل این موضوع و جلوگیری از توقف توسعه

استان خراسان جنوبی وجود دارد. برای مثال ایجاد محرک‌های تشویقی جذب سرمایه‌گذار، ایجاد فضای امن سرمایه‌گذاری، کاهش موانع جذب سرمایه و فعالیت‌های اقتصادی، ایجاد تناسب بین اجرای اقدامات و پروژه‌ها با تخصیص اعتبارات، بهره‌گیری از منابع بانکی و تعاونی و موارد مشابه دیگر کمک می‌کند که مدیریت مالی و پولی توسعه استان خراسان جنوبی با کمترین چالش مواجه شود. لازم است از یک سو ریسک توسعه کاهش یابد و از سوی دیگر مدیریت مالی به صورت متمرکز در استان انجام شود. منابع مالی مسئولیت اجتماعی صنایع نیز از دیگر منابع قابل برنامه‌ریزی برای توسعه استان است. در حال حاضر هیچ کدام از این موارد به دقت اجرایی نشده است.

۱۹. نهادها و دستگاه‌های استان در بخش دولتی و غیردولتی دارای وظایف و آیین‌نامه‌هایی هستند که گاه با یکدیگر مشترک، متداخل و ناهم‌افزاست. این موارد موجب می‌شود که فعالیت‌های تصمیم‌گیری، اعطای مجوزها، اجرای پروژه‌ها و غیره با تأخیر زمانی زیادی صورت گیرد. مدیریت این چالش‌ها تا حد زیادی در داخل استان خراسان جنوبی امکان‌پذیر است. لازم است که مدیران عالی این امر را جدی گرفته و سازوکارهای لازم برای مدیریت آن را ایجاد کنند. استفاده از ظرفیت‌های قانونی موجود و ایجاد قوانین و مقررات جدید یکپارچه و هم‌افزا از موضوعات مهم توسعه استان خراسان جنوبی است.

۲۰. کلیه فعالیت‌های نهادهای دولتی، حکومتی، مردمی و تعاونی در نهایت باید منجر به توسعه بیشتر استان مطابق با پیش‌بینی‌های برنامه توسعه فضایی استان شود. در بسیاری مواقع نهادها و دستگاه‌ها تنها به دنبال اجرای پروژه‌ها هستند و هیچ‌گونه نگاه راهبردی برای دستیابی به اهداف برنامه نیستند. تصور می‌کند با اجرای صرف پروژه‌ها در بازه‌های زمانی مختلف می‌توان به توسعه استان رسید که خطایی جدی است. همواره در انجام کنش‌های کوتاه مدت (اجرای پروژه‌ها و اقدامات) باید نگاه راهبردی و بلندمدت داشت تا موانع و مشکلات فعلی و آینده را دید و حل کرد. لذا مدیریت نتیجه‌گرا از جمله مدیریت‌های دیگر مغفول مانده استان، بدون متولی جدی و از چالش‌های پیش‌روست. کلیه فعالیت‌های باید در نهایت منجر به نتیجه گردد. این امر نیازمند مدیریت فرآیند، نتیجه و بهبود است.

۲۱. در نظام برنامه‌ریزی کشور ما، تهیه طرح با اجرای آن دو موضوع جدا انگاشته شده است. این در حالی است که مدیریت بهبود شامل چهار مرحله اصلی برنامه، اجرا، ارزیابی، بازنگری است. چگونه می‌توان یک برنامه یا طرح را برای ده یا بیست سال به صورت قطعی و بدون انعطاف تهیه کرد؟ چگونه می‌توان تغییرات مختلف مالی، حقوقی، فنی، طبیعی و غیره را در آن اعمال کرد؟ چگونه می‌توان ریسک

اجرای آن را کاهش داد؟ و بسیاری ابهام‌های دیگر، بنابراین لازم است که یک برنامه در فرآیند بهبود تعریف و اجرایی گردد. این امر نیازمند یک مدیریت واحد و متمرکز و آگاه است.

در نهایت باید گفت که مدیریت یکپارچه آمایش و توسعه فضایی استان خراسان جنوبی بدون توجه به هر یک از ۱۴ بعد گفته شده امکان‌پذیر نیست. عدم توجه و داشتن سازوکار و برنامه برای هر یک از ابعاد منجر به ایجاد اثرات منفی در دیگر بخش‌ها خواهد شد و در نهایت اجرای برنامه را با چالش و مشکل مواجه خواهد کرد. لذا نمی‌توان برای یک یا چند محور چاره اندیشید و دیگر محورها را به آینده موکول کرد.

۳-۸- شناسایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها

۳-۸-۱- قابلیت‌ها و ظرفیت‌های منابع طبیعی

شرایط اقلیمی منحصر به فرد استان خراسان جنوبی باعث شده تا امکان تأمین درآمد مناسب و معقول باغداران استان در کاشت و تولید محصولات از قبیل عناب، زرشک، زعفران و سنجد باشد به طوری که این استان رتبه اول تولید محصولات باغی زرشک و عناب و رتبه دوم تولید زعفران را در سطح کشور داراست و در تولید چغندر قند، رتبه هشتم کشور را به خود اختصاص داده است. انار، پسته، بادام، سیب، گلابی، به، گیلاس، آلبالو، زردآلو، هلو، شلیل، خرما، توت، شاتوت، توت‌فرنگی، گردو و انجیر از دیگر محصولات باغی این استان است. همچنین مردم این منطقه به کشت گندم، جو، پنبه، حبوبات، محصولات چالیزی و گیاهان علفه‌ای اشتغال دارند.

استان خراسان جنوبی نقش قابل توجهی در تولید برخی از محصولات باغی کشور دارد؛ به طوری که استان خراسان جنوبی صاحب ۹۸ درصد سطح کشت عناب و زرشک کشور است که از این سطح کشت ۹۸ درصد عناب و ۹۶ درصد زرشک کشور تولید می‌شود. از سوی دیگر با میانگین سالانه ۴۵ تن زعفران، این استان دومین تولید کننده زعفران ایران محسوب می‌شود و ۲۳ درصد اراضی کشت زعفران ایران در این استان واقع شده است. همچنین اگر چه تاکنون پسته به عنوان محصول استراتژیک و مهم استان شناخته نمی‌شده است اما بررسی‌ها نشان می‌دهد که ارزش پسته تولیدی در استان خراسان جنوبی (که حدود ۸ درصد کل تولید کشور است) بالاترین رتبه را بر اساس شاخص قیمت کلی فروشی در بین محصولات کشاورزی استان به خود اختصاص داده است. رتبه پنجم تولید گل نرگس و رتبه ششم تولید انار نیز از دیگر شاخصه‌های کشاورزی استان است. همچنین علیرغم افزایش آفات کشاورزی در تولید پنبه و مصرف آب فراوان توسط این محصول این استان سومین تولید کننده پنبه در کشور است.

این استان دارای پتانسیل بالایی در بخش معادن می‌باشد به طوری که دارای تنها ذخایر منیزیت ایران (شهرستان بیرجند و شهرستان سریشه)، بزرگ‌ترین ذخیره و تنها معدن آزیست ایران (معدن حاجات نهبندان) بوده و ذخایر و معادن مهم بنتونیت (شهرستان فردوس، سه قلعه)، گرانیت (بیرجند و سریشه)، گل سفید (بیرجند)، بازالت (شهرستان سریشه) در خراسان جنوبی مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. یکی دیگر از مهم‌ترین معادن این استان، معدن مس قلع‌هزری واقع در جنوب غرب این استان (خوسف) است که به علت عیار طلای بالای آن در سطح جهان شناخته شده است. معادن ولاستونیت، کائولن، تراورتن، فلدسپات، بوکسیت، مارن، گچ، آهک، دولومیت، مرمریت، خاک صنعتی، سنگ لاشه و توف از دیگر معادنی هستند که در این استان در حال بهره‌برداری می‌باشند. همچنین با اضافه شدن شهرستان طبس به این استان زغال‌سنگ نیز از مواد معدنی مهم استان محسوب می‌گردد.

منظور از پتانسیل مواد معدنی در استان وجود شواهد و آثار معدنی در واحدهای سنگی استان صرف نظر از اقتصادی بودن آن می‌باشد که برای تبدیل شدن آن به معدن بایستی اطلاعات اکتشافی آن کامل گردد. استان خراسان جنوبی از نظر توان معدنی، نسبت به متوسط سطح کشور از توان بالقوه معدنی بالاتری برخوردار است زیرا به جهت نوع توپوگرافی، فعالیت‌های تکتونیکی، ماگماتیسم و عریان بودن رخنمون‌های سنگی ذخایر معدنی متنوع بوده و دستیابی به آن‌ها ساده است. ذخایر بالقوه و بالفعل متعددی در این استان شناسایی شده و پاره‌ای از آن‌ها در دست بهره‌برداری هستند. از عمده ذخایر فلزی می‌توان مس، کرومیت، آنتیموان، آرسنیک، سرب و روی، نقره و تنگستن همراه با قلع و از ذخایر غیر فلزی می‌توان به ذخایر منیزیت، آزیست، گل سفید، آندالوسیت، گرونا زغال‌سنگ، فلورین، خاک نسوز، کائولن، باریت و احتمالاً سنگ‌های قیمتی و نیمه قیمتی را نام برد. سنگ‌های تزئینی و نما به‌ویژه گرانیت سبز و سیاه منطقه بیرجند و سریشه دارای کیفیت بسیار مطلوب هستند. پتانسیل تبخیری‌ها، به‌خصوص گچ قابل توجه است. لازم به ذکر است که بزرگ‌ترین ذخایر منیزیت، گل سفید، آزیست شناخته شده کشور و همچنین یکی از بزرگ‌ترین حوضه‌های زغال‌دار و کائولن‌دار کشور در جنوب و شرق استان قرار دارد. در زون فیولییتی (محور نهبندان- شرق قائن) ذخایری از منیزیت، گلسفید، آزیست، گرانیت سبز و سیاه و نیز آثاری از طلا و نیکل شناسایی شده است. وجود ذخایر آهن و منگنز نیز در این زون قابل بررسی است. همچنین در نیمه شمالی بلوک لوت به سبب تنوع سنگ‌های آذرین خروجی، نفوذی، دگرگونی و رسوبی، ذخایری از مس، سرب و روی، آنتیموان و آرسنیک، جیوه، طلا و همچنین آندالوزیت و سیلیمانیت و سنگ‌های تزئینی و نما وجود دارد. انتظار می‌رود که اکتشافات در این زون به شناخت ذخایر بیشتری منتهی گردد.

۳-۸-۲- مزیت‌های موقعیتی و استراتژیکی

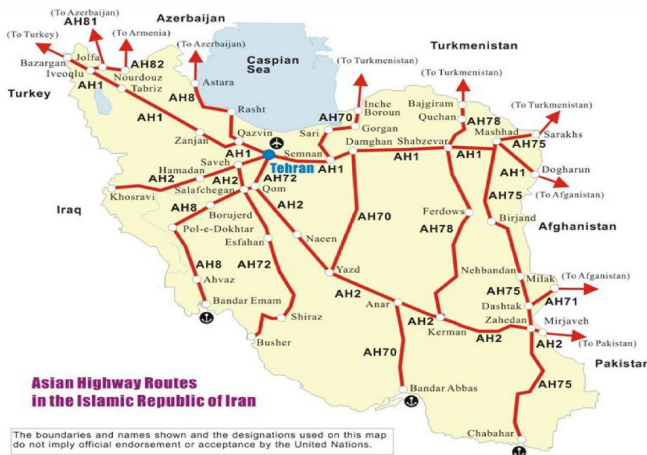
مزیت‌های موقعیتی و استراتژیکی استان خراسان جنوبی در حوزه‌های مزیت‌های مکانی و شبکه ارتباطی و مزیت‌های اقتصادی قابل دسته‌بندی هستند که عبارت‌اند از:

الف- موقعیت استان نسبت به کریدورهای بین‌المللی

طرح توسعه شبکه زیربنای حمل‌ونقل زمینی آسیا (ALTID): این طرح توسعه هماهنگ راه آهن آسیا (TAR) و توسعه شبکه بزرگراهی آسیایی (AH) را در دست اجرا دارد. استان خراسان جنوبی در مسیر اصلی AH78 قرار دارد که یکی از مهم‌ترین مسیرهای این شبکه هستند و با عنوان کریدورهای بین‌قاره‌ای مهم‌ترین عملکرد را دارند.

مسیر AH75: بزرگراهی است به طول ۱۹۲۰ کیلومتر که از تجن در ترکمنستان آغاز شده و در چابهار ایران پایان می‌یابد.

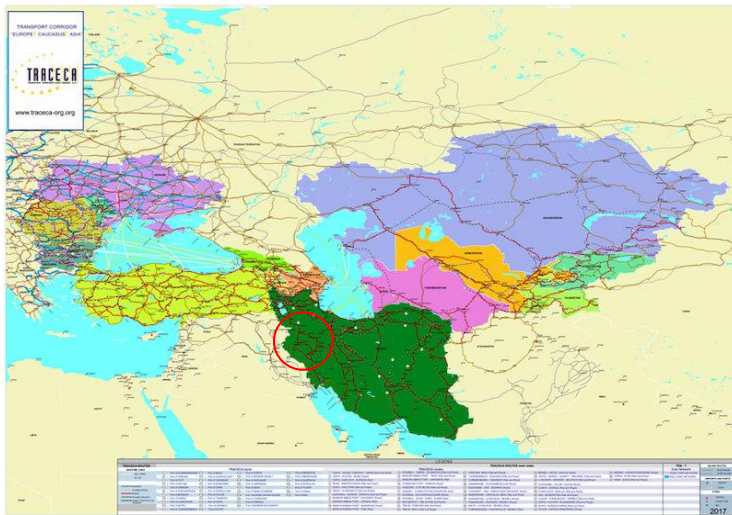
مسیر AH78: بزرگراهی در شبکه بزرگراه آسیایی با طول ۱۱۱۰ کیلومتر که از عشق‌آباد، ترکمنستان آغاز و با عبور از سبزوار و استان خراسان جنوبی و تا کرمان، ایران ادامه دارد.

شکل ۳- محورهای بزرگراه آسیایی عبوری از کشور

کریدور تراسیکا (TRACECA): که شامل سیستم حمل‌ونقل ترکیبی در منطقه آسیای مرکزی، قفقاز و اروپای شرقی است، که نقش مهمی در احیای یکی از مسیرهای راه تاریخی ابریشم ایفا می‌کند. در سال ۲۰۱۸،

۱۳ کشور بلغارستان، مولداوی، رومانی، اوکراین و ترکیه در اروپا، ارمنستان، جمهوری آذربایجان، و گرجستان در قفقاز جنوبی، ایران، تاجیکستان، ازبکستان، قزاقستان و قرقیزستان در آسیای مرکزی عضو این کریدور هستند. هدف این کریدور که از طرف اتحادیه اروپا با سرمایه اولیه ۱۵ میلیون یورو پشتیبانی مالی می‌شد، توسعه کریدور حمل و نقلی از اروپا، به سمت دریای سیاه، قفقاز، دریای خزر، و آسیای مرکزی بود. به واسطه موقعیت بسته (Land lock) برخی از کشورهای عضو و اهمیت دسترسی به دریای عمان برخی از زیرشاخه‌های این کریدور از استان خراسان جنوبی عبور و ارتباط کشورهای عضو را با شمال و جنوب کشور و شرق و غرب کشور برقرار می‌کند. لازم به ذکر است از سال ۲۰۰۹ فعالیت‌های توسعه سازمان مربوطه به حداقل کاهش یافته و ایران از مزیت‌های عضویت در این مجموعه بهره‌ای نبرده است.

شکل ۴- ارتباط ایران با کریدور بین‌المللی ترانسیکاسپیک و موقعیت استان خراسان جنوبی

ب- موقعیت مرزی و تجارت با افغانستان

استان خراسان جنوبی از مرز مشترک طولانی با کشور افغانستان برخوردار است و دارای بازارچه و مبادی مرزی متعددی است. در وضع فعلی مرز رسمی ماهیروود و بازارچه مرزی ۷۸ و سایت مرزی منطقه ویژه اقتصادی فعال و مبادلات تجاری در آن‌ها در حال انجام است، اما سایر بازارچه‌های مرزی استان که شامل دوکوهانه در شهرستان نهبندان، گلورده یا میل ۷۳ در شهرستان درمیان و مرز یزدان در شهرستان زیرکوه می‌باشد، به صورت

یکطرفه از سوی افغانستان تعطیل و فقط در برخی مقاطع زمانی فعالیت دارد. در مرز ماهیروود سه واحد گمرکی، پایانه مرزی، بازارچه مرزی و منطقه ویژه اقتصادی وجود دارد. بازار مصرف بالقوه محصولات صادراتی در افغانستان، امکان صادرات سوخت (انواع فرآورده‌های نفتی) به افغانستان با توجه به نیاز این کشور، فعال شدن صنایع و تولیدات دو کشور در شهرها و روستاهای حاشیه مرز، امکان انجام سرمایه‌گذاری اتباع افغانستان در بازارچه مرزی ماهیروود و همچنین سایت مرزی منطقه ویژه اقتصادی از مزیت‌های مرزی این استان است.

ج- معادن غنی و ارزشمند

خراسان جنوبی با وجود ذخایر غنی زغال‌سنگ، کک و آهن، منیزیت، بنتونیت، کرومیت، مرمیت، آندالوزیت، بازالت، پتاس، مس و طلا، خاک‌های صنعتی و شکل‌گیری چرخه فولاد در استان، با قرار گرفتن جزو پنج استان برتر معدنی کشور است. این استان با ۶۵۷ پروانه بهره‌برداری معدنی و ذخیره قطعی ۶ میلیارد و ۷۰۰ میلیون تن، در حوزه ذخیره رتبه هفتم کشور و در معادن فعال و اشتغال مرتبط رتبه چهارم کشور را به خود اختصاص داده است.

از ۶۵ نوع ماده معدنی شناخته شده در ایران، ۵۰ نوع آن در خراسان جنوبی وجود دارد و در هفت ماه امسال، رتبه اول صدور پروانه اکتشاف، رتبه دوم صدور پروانه بهره‌برداری و رتبه سوم گواهی‌نامه کشف متعلق به خراسان جنوبی بوده است. طبرس بزرگ‌ترین و مهم‌ترین شهرستان معدنی خراسان جنوبی است که ۷۶ درصد ذخایر زغالی کشور را در خود جای داده و بزرگ‌ترین حوضه زغال سنگ کک شو ایران در این منطقه است. علاوه بر این تنها ذخایر منیزیت ایران (شهرستان بیرجند و شهرستان سریشه)، بزرگ‌ترین ذخیره و تنها معدن آزیست ایران (معدن حاجات نهبندان) بوده و ذخایر و معادن مهم بنتونیت (شهرستان سرایان-سه قلعه)، معدن مس قلعه زری واقع در جنوب غرب این استان (خوسف) که به علت عیار بالای طلا در سطح جهان شناخته شده است، بخشی از توانمندی‌های استان در زمینه معادن است. بر این اساس حاصل مطالعات پهنه‌های اکتشافی در این استان شناسایی ۲۰۰ نقطه امیدبخش معدنی با مساحت بیش از ۲۰ هزار کیلومتر مربع تاکنون است.

د- کشاورزی و دامداری

از نظر کشاورزی در سال ۹۵ استان دارای ۱۵۴۷۱۰/۰۹ هکتار اراضی زراعی و باغی زیر کشت آبی و دیم برای محصولات زراعی با سطح ۷۷۳۰۷/۲۶ هکتار با تولید ۴۸۳۵۱۳/۶۸ تن و اراضی باغی ۷۷۴۰۲/۸۳ هکتار و با تولید ۱۱۴۴۴۳ تن است. از مهم‌ترین محصولات کشاورزی استان می‌توان به زرشک، زعفران، عناب، پنبه و گل نرگس اشاره نمود.

منابع آبی استان شامل ۳۲۹۹ حلقه چاه، ۲۱۸۹ رشته چشمه و ۶۲۵۲ رشته قنات با تخلیه سالانه ۱۱۲۳/۰۱ میلیون متر مکعب می باشد.

مزایا و قابلیت های بخش کشاورزی استان خراسان جنوبی به شرح زیر است:

- ۱- استقرار استان در مسیر شمال- جنوب و شرق- غرب و تأثیر آن در تمامی ابعاد توسعه بویژه کشاورزی
- ۲- وجود مزیت های نسبی برخی تولیدات کشاورزی به ویژه رتبه اول در تولید زرشک و عناب، رتبه دوم در تولید زعفران، رتبه پنجم در تولید گل نرگس و محصولات دامی مثل وجود چرخه کامل تولید گوشت مرغ، ذخایر غنی ژنتیکی دامی
- ۳- امکان استفاده از دشت ها و حاشیه کویر در پرورش دام نظیر شتر (حدود ۱۵ درصد جمعیت شتر کشور) و گوسفند بلوچی با تولید پشم بسیار مرغوب و بز کرکی با تولید کرک با ارزش اقتصادی بالا و برخی محصولات کشاورزی سازگار
- ۴- برخورداری از دانش بومی و سنتی در استفاده بهینه از منابع آب و خاک و اختصاص مقام اول کشوری در تعداد قنات
- ۵- امکان تشکیل و راه اندازی شرکت های سهامی زراعی و مراکز آموزش کشاورزی و مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی به منظور پرورش نیروی انسانی متخصص و اجرای طرح های تحقیقاتی مناطق خشک و بیابانی

۵ - تولید انرژی برق در نیروگاه قائن

نیروگاه سیکل ترکیبی شهید کاوه در کیلومتر ۴ جاده قائن-مشهد و در زمینی به مساحت ۱۲۰ هکتار واقع گردیده است. این نیروگاه مشتمل بر چهار واحد گازی تیپ ۷۹۴.۲ طرح نیام ساخت شرکت مپنا می باشد. توان اسمی هر یک از این واحدها برابر ۱۵۷،۵ مگاوات است و در مجموع این نیروگاه با توان ۶۳۰ مگاوات یکی از بزرگ ترین نیروگاه های شرق کشور است که برق استان خراسان جنوبی و بخشی از شبکه سراسری را تأمین می نماید. عملیات بخش گاز این نیروگاه در سال ۱۳۸۶ شروع و در اسفند سال ۱۳۸۸ به بهره برداری رسید. سوخت اصلی نیروگاه گاز طبیعی و سوخت جایگزین آن، گازوئیل بوده و بهره برداری، تعمیر و نگهداری از ایستگاه تقلیل فشار گاز بر عهده پرسنل نیروگاه می باشد.

در این نیروگاه امکان نصب دو واحد بخار ۱۶۰ مگاواتی وجود دارد که در صورت نصب و راه‌اندازی آن‌ها، ظرفیت اسمی نیروگاه به ۹۵۶ مگاوات و راندمان نیروگاه از ۳۴ درصد به ۴۸ درصد افزایش خواهد یافت. از مهم‌ترین اهداف راه‌اندازی این نیروگاه می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

- پایدارسازی شبکه برق از طریق جنوب خراسان
- پاسخ به نیاز روز افزون نرخ رشد مصرف منطقه ناشی از گسترش صنایع و خانگی

و- ظرفیت‌های توسعه انرژی تجدید پذیر

خراسان جنوبی با وجود زمینه مناسب اقلیمی و تابش آفتاب و باد در بیشتر مناطق و در اکثر فصول سال، قابلیت تولید انرژی‌های نو و پاک را دارد. اقلیم این استان سبب شده تا باد و آفتاب بهانه‌ای شده تا خراسان جنوبی جز مناطق ارزشمند کشور در تولید انرژی‌های نو تبدیل شود، خراسان جنوبی ۳۲۰ روز در سال آسمان آفتابی دارد و شدت تابش نور خورشید بهترین شدت را برای ایجاد نیروگاه خورشیدی دارد. خراسان جنوبی همچنین دارای دالان‌های بادی مناسب برای ایجاد نیروگاه بادی است و شرایط مستعد اجرای طرح‌های انرژی‌های بادی را دارد. براساس تحقیقات به عمل آمده میانگین سرعت باد برای به صرفه بودن تبدیل انرژی باد به برق حدود ۲۳ کیلومتر در ساعت است در حالی که سرعت باد در برخی مناطق خراسان جنوبی نزدیک به ۳۳ کیلومتر در ساعت است.

۳-۸-۳- مزیت‌های رقابتی و نسبی

مزیت نسبی

در سال ۱۳۸۵ شهرستان‌های بیرجند، سریشه و نهبندان در بخش صنعت صادرکننده بودند و دیگر شهرهای استان واردکننده بخش صنعت بودند. شهرهای درمیان، قائنات، سریان و فردوس در بخش کشاورزی صادرکننده بوده‌اند و شهرستان بیرجند، سریشه و نهبندان واردکننده محصولات کشاورزی بودند. سریشه و نهبندان صادرکننده و دیر شهرها واردکننده خدمات هستند. استان خراسان جنوبی در سال ۸۵ در بخش‌های صنعتی و خدمات واردکننده و در بخش کشاورزی صادرکننده بوده است. در سال ۹۰ نیز در بخش کشاورزی ترکیب صادرکننده و واردکنندگان محصولات کشاورزی مانند سال ۱۳۸۵ است و تغییر نداشته است. بخش خدمات نیز همچنان شهرهای بیرجند، سریشه و نهبندان صادرکننده و دیگر شهرها واردکننده هستند. در بخش صنعت شهر نهبندان که در سال ۱۳۸۵

صادرکننده بود به واردکننده تبدیل شده است و شهر قائنات از واردکننده به صادرکننده محصولات صنعتی تبدیل شده است. مقایسه میان سال ۸۵ و ۹۰ بیانگر آن است که این استان در بخش کشاورزی صادرکننده است و در بخش های صنعت و کشاورزی واردکننده هستند.

جدول ۱۱۲- سهم مکانی شهرستان های استان خراسان جنوبی

۱۳۹۰ LQ			۱۳۸۵ LQ			شهرستان
خدمات	کشاورزی	صنعت	خدمات	کشاورزی	صنعت	
۱/۱۳	۰/۳۶	۱/۰۶	۱/۱۲	۰/۶۶	۱/۱۶	بیرجند
۰/۸۳	۱/۴۹	۰/۹۰	۰/۹۷	۱/۱۵	۰/۰۰	درمیان
۱/۰۲	۰/۸۸	۱/۲۷	۱/۰۲	۰/۹۲	۲/۷۰	سربیشه
۰/۹۰	۱/۵۲	۱/۰۱	۰/۹۵	۱/۱۳	۰/۰۹	قائنات
۱/۰۵	۰/۷۹	۰/۷۳	۱/۱۹	۰/۴۷	۲/۷۸	نهبندان
۰/۶۰	۲/۷۸	۰/۸۱	۰/۵۵	۲/۲۹	۰/۲۳	سرایان
۰/۹۷	۱/۲۰	۰/۹۹	۰/۸۶	۱/۴۱	۰/۹۱	فردوس
۰/۸۲	۲/۳۲	۰/۸۷	-	-	-	بشرویه
۰/۹۸	۲/۱۴	۰/۵۷	۰/۹۹	۱/۱۲	۰/۶۴	استان خراسان جنوبی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

مزیت رقابتی

بررسی میزان تخصصی شدن در فعالیت های صنعتی استان نشان می دهد که از ۲۳ کد ایسیک فعال در استان، ۹ کد ایسیک به صورت تخصصی در استان وجود دارد. در شهرستان های بیرجند و طبس بیشترین صنایع تخصصی وجود دارد. در واقع می توان بیان داشت عمده صنایع با فناوری بالا در این دو شهرستان به صورت تخصصی در آمده است. شهرستان های فردوس، بشرویه و قائنات از دیگر شهرستان های استان با ضریب تخصصی فعالیت بالا هستند. ضریب تخصصی شدن در رشته فعالیت سایر تجهیزات حمل و نقل در شهرستان بیرجند بیشترین مقدار را دارد. سپس رشته فعالیت های ماشین آلات و دستگاه های برقی و انتشار، چاپ و تکثیر هر دو در شهرستان بیرجند ضریب تخصصی بالاتری دارند.

جدول ۱۱۳- ضریب تخصصی شدن فعالیت‌های صنعتی در استان خراسان جنوبی

شهرستان	ضریب تخصصی شدن	فعالیت
طبیس، فردوس	۰.۰۸۵	پوشاک و عمل آوردن پوست خز (۱۸)
بیرجند	۰.۱۳۹	انتشاروچاپ و تکثیر (۲۲)
بیرجند	۰.۱۰۰	محصولات ازلاستیک و پلاستیک (۲۵)
بیرجند، بشرویه	۰.۰۸۳	محصولات فلزی فابریکی (۲۸)
بیرجند	۰.۱۴۶	ماشین آلات و دستگاههای برقی (۳۱)
طبیس، قانات	۰.۰۹۰	وسایل نقلیه موتوری (۳۴)
بیرجند	۰.۱۵۲	سایر تجهیزات حمل و نقل (۳۵)
بیرجند، طبیس	۰.۱۱۹	بازیافت (۳۷)
طبیس	۰.۰۸۶	فعالتهای پشتیبانی و کمکی حمل و نقل؛ فعالتهای آژانسهای مسافرتی (۶۳)

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت محاسبات نگارنده

بررسی تمرکز اشتغال صنعتی در استان خراسان جنوبی نشان می‌دهد که تمرکز عمده اشتغال صنعتی در شهرستان بیرجند است. تعداد ۱۶۸ بنگاه در زمینه فعالیت‌های صنعتی در شهرستان بیرجند وجود دارد که معادل ۳۴/۰۱ درصد از اشتغال صنعتی در شهرستان بیرجند است. شهرستان قانات دیگر شهرستان استان با تمرکز اشتغال صنعتی ۱۵/۷۹ درصد است. بررسی تعداد بنگاه صنعتی نشان می‌دهد که ۷۸ بنگاه اقتصادی در این شهرستان وجود دارد. طبیس شهرستان بعدی از نظر تمرکز اشتغال صنعتی است. در استان خراسان جنوبی در مجموع ۴۹۴ کارگاه صنعتی در استان وجود دارد.

جدول ۱۱۴- ضریب تمرکز اشتغال صنعتی به تفکیک شهرستان‌های استان

شهرستان	ضریب تمرکز	شهرستان	ضریب تمرکز
بشرویه	۴.۴۵	سربیشه	۴.۸۶
بیرجند	۳۴.۰۱	طبیس	۱۴.۱۷
خوسف	۳.۶۴	فردوس	۱۲.۱۵
درمیان	۱.۶۲	قانات	۱۵.۷۹
زیرکوه	۰.۶۱	نهبندان	۳.۶۴
سرایان	۵.۰۶		

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت محاسبات نگارنده

بررسی مزیت نسبی استان نشان می‌دهد که در بخش کشاورزی در زیر بخش‌های پرورش دام سنتی، زراعت و باغداری، پرورش حیوانات و مرغداری ارزش افزوده بالایی برخوردار است. از این رو این بخش‌ها به عنوان مزیت نسبی استان در بخش کشاورزی شناخته می‌شوند. استان خراسان جنوبی دارای رتبه ۲ در تولید سرانه گوشت مرغ و رتبه ۷ در سرانه تولید گوشت قرمز در بین استان‌های کشور است. بررسی سطح کشت اراضی زراعی در استان نشان می‌دهد که ۰/۶ از اراضی زیر کشت کشور در این استان واقع شده است و این استان ۰/۷ از تولید محصولات زراعی کشور را دارد. از این استان از نظر بهره‌وری در زمینه تولید محصولات در سطح مطلوبی قرار دارد. بیشترین کشت عنب و زرشک در استان خراسان جنوبی قرار دارد به طوری که حدود ۹۰ درصد از کشت این دو محصول در استان صورت می‌گیرد. استان خراسان جنوبی با میانگین سالانه ۴۵ تن زعفران به عنوان دومین تولید کننده زعفران در کشور شناخته می‌شود. حتی این استان در زمینه تولید پسته نیز نقش مهمی دارد. بررسی میزان صادر کننده بودن استان در بخش‌های مختلف نیز نشان می‌دهد که استان در بخش کشاورزی به عنوان صادر کننده محسوب می‌شود در حالی که در بخش‌های خدمات و صنعت وارد کننده است. در بخش معدن استان دارای قابلیت‌های بالا برای توسعه است اما خروج ارزش افزوده یکی از مشکلات جدی استان است. بررسی معادن در استان نشان می‌دهد که معدن زغال سنگ طبس، گرانیت و خاک بنتونیت از مهم‌ترین معادن استان با قابلیت بالای اقتصادی هستند. استان خراسان جنوبی در بخش صنعت در زیر بخش‌های مربوط به تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی و تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیرفلزی دارای مزیت نسبی است. ضریب تمرکز اشتغال صنعتی در استان نشان می‌دهد که شهرستان‌های بیرجند و طبس بالاترین تمرکز اشتغال صنعتی و کارگاه‌های صنعتی را دارند. به عبارتی این شهرستان دارای مزیت گوناگون انباشت و تنوع هستند که این مزیت موجب جذب بنگاه‌های بیشتر می‌شود. تجمع بنگاه‌های اقتصادی در یک مکان موجب افزایش رقابت پذیری بیشتر صنایع می‌گردد. بررسی مزیت همکارانه استان نشان می‌دهد که نرخ مکمل‌گری در میان شهرستان‌های استان در سطح خوبی قرار دارد.

۳-۸-۴- شناخت قابلیت گردشگری

گردشگری مبتنی بر طبیعت بخش به سرعت رشد یابندهای در نظام بازار جهانی گردشگری می‌باشد. مکان‌های مورد نظر این نوع از گردشگری در استان خراسان جنوبی، عمدتاً شامل مناطق کویری از جمله کویر بشرویه؛ کویر دهسلم- نهندان و تالاب‌ها از جمله تالاب کجی نمکزار واقع در شهرستان نهندان و پارک‌های جنگلی، ذخیره‌گاه‌های جنگلی، سیماهای طبیعی جذاب و تماشایی و مناطق بکر و دست‌نخورده می‌باشد.

همچنین استان خراسان جنوبی دارای ده اثر طبیعی ملی ثبت شده است که هر یک از این آثار با توجه به ویژگی‌ها منحصر به فرد خود می‌توانند به عنوان یک جاذبه‌ی گردشگری دیده شوند. که شامل: سرو کهنسال بهلگرد، درختان کهن -سال زیتون فسون، درخت کهنسال بنه بلنجیر (۱ و ۲)، درخت کهنسال چنار دوشنگان، درخت کهنسال سرو فورگ، درخت کهنسال بنه رچ، درخت کهنسال سرو گسک، درخت کهنسال چنار مزار سلطان تیمور، درخت کهنسال چنار رزگ، درخت کهنسال یکه درخت.

جدول ۱۱۵- جاذبه‌های طبیعی گردشگری استان خراسان جنوبی به تفکیک شهرستان

شهرستان	طبیعی
بیرجند	منطقه گرونک- آبشار گیوک- آبشار چهارده-بند دره- بند عمر شاه -بند چهکنند- بند عشاق ییلاقی باقران- آبگرم دیگ رستم- درختان کهنسال
درمیان	منطقه شکار ممنوع درمیان- چنار کهنسال دوشینگان، چنار کهنسال مزار سلطان روستای درمیان
قائنات	غار ورزق -ارتفاعات کوه سیاه و آهنگران، جنگل شاه‌رخت_ آبشار زول، درختان کهنسال، منطقه شکار ممنوع شاسکوه
سرایان	غار اژدها (بتون) برخان‌های سه قلعه- مناطق ییلاقی دره کریمو، زاہر و بادمشکی- دق رباط- درخت چنار کهنسال چرمه- سد شهید پارسا
سربیشه	غارهای چنشت، چهل چاه و چهل دختر، آب معدنی آب‌ترش، آب معدنی گنده‌کان
نهبندان	منطقه شکار ممنوع جیک و زیدر- نمک‌زار سهل‌آباد- کلوت‌های غرب نهبندان - تپه‌های ماسه‌ای
طبس	باغ گلشن، کال جنی، منطقه حفاظت‌شده نایبندان، کویر حلوان، آب -رم مرتضی علی، طاق شاهعباسی، روستاهای سرند، دهمحمد، اصفهک، نایبند، خرو، هودر، پیر حاجات و روستای ازمیغان، باتلاق کویری، چشمه آب‌معدنی دیگ رستم، روستای ییلاقی سُرُند و ماوَدَر، آبشار تفتو، کویر رباط خان(ریگ شتران)، کویر روح مرغوم، دریاچه نمک خور

مأخذ: سازمان میراث فرهنگی و صنایع دستی و گردشگری کشور

در استان خراسان جنوبی جاذبه‌های کویری شامل: کویر همت‌آباد- زیرکوه، کویر سه قلعه- سرایان، کویر دهسلم نهبندان، کلوت به عنوان مشخصه بارز کویر لوت، کویر گرماب- لوت، کویر مظفریه- فردوس، کویر بشرویه. جنگل‌های استان با مساحتی معادل ۶۳۶۰۹۸ هکتار از نظر کیفی (تاج پوشش) وسعتی معادل ۳۱۱۲ هکتار را جنگل‌های نیمه انبوه و مساحتی معادل ۶۳۲۹۸۶ هکتار را جنگل‌های تنک به خود اختصاص داده‌اند.

آثار طبیعی ملی عبارت از پدیده‌های نمونه و نادر گیاهی یا حیوانی یا اشکال یا مناظر کم نظیر و کیفیت ویژه طبیعی زمین یا درختان کهنسال یادگار تاریخی می‌باشند که به منظور داشتن محدوده متناسبی تحت حفاظت قرار می‌گیرد. مهم‌ترین آثار ملی استان خراسان جنوبی به قرار زیر است:

۱- سرو کهنسال بهلگرد (شماره ثبت: ۱۳۲)؛ درختان کهنسال زیتون فسون (شماره ثبت: ۱۳۵)؛ درخت کهنسال بنه بلنجیر ۱ (شماره ثبت: ۱۵۶)؛ درخت کهنسال بنه بلنجیر ۲ (شماره ثبت: ۱۵۳)؛ درخت کهنسال چنار دوشینگان (شماره ثبت: ۱۳۵)؛ درخت کهنسال سرو فورگ (شماره ثبت: ۱۵۰)؛ درخت کهنسال بنه رچ (شماره ثبت: ۱۵۵)؛ درخت کهنسال سرو گسک (شماره ثبت: ۱۵۲)؛ درخت کهنسال چنار مزار سلطان تیمور (شماره ثبت: ۱۰۶)؛ درخت کهنسال چنار رزگ (شماره ثبت: ۱۳۹)؛ درخت کهنسال یکه درخت (شماره ثبت: ۱۵۳)؛

۲- پناهگاه حیات وحش ناپندان: بزرگ‌ترین پناهگاه وحش در ایران و مهم‌ترین زیستگاه یوزپلنگ آسیایی است. منبع اصلی آب این ناحیه، چشمه‌ها و چاه‌های فراوان موجود در آن است. وجود تپه‌های شنی متحرک و توده‌های جنگلی نسبتاً متراکم تاغ که عموماً در گستره خشکه‌رودها و مسیل‌ها و یا حواشی پلایا شکل گرفته‌اند، از ویژگی‌های منحصر به فرد این منطقه به حساب می‌آید.

۳- پناهگاه حیات وحش کجی نمکزار: در تمام فصول سال دارای آب بوده، محل امنی برای پرندگان مهاجر آبرزی می‌باشد و همه ساله تعداد زیادی از پرندگان مهاجر را در خود جای می‌دهد و نیز دارای برآمدگی‌های خشکی همراه با پوشش گیاهی مناسب برای تخمگذاری پرندگان می‌باشد. دلیل نام‌گذاری منطقه تالاب کجی نمکزار وجود روستای کجی در حاشیه تالاب و همچنین خود تالاب که از دور به صورت یک نمک‌زار دیده می‌شود. معمولاً برداشت نمک توسط اهالی منطقه از حاشیه تالاب صورت می‌گیرد.

۴- پناهگاه حیات وحش رباط شور: گونه‌های شاخص منطقه، کل و بز و آهو است که زیستگاه اصلی آن‌ها به ترتیب کوه رباط شور و ریگ رباط شور است. منطقه رباط شور دارای تنوع زیستی با ارزشی است. این منطقه زیستگاه مناسبی برای رده‌های مختلف جانوری بویژه پستانداران، پرندگان و خزندگان است. گونه‌های مختلفی از حیوانات فوق در این منطقه مشاهده شده‌اند که از آن جمله می‌توان به کل و بز، خرگوش، آهو، جوجه تیغی، گربه شنی، سیاه‌گوش، روباه معمولی، روباه شنی، زرده بر، خفاش، گرگ، شغال، کفتار، انواع جوندگان مانند تشی، پامسواکی و پرندگانی از قبیل کرکس، کبک، تیهو، هوبره، انواع کورک، دودوک، سبزقبا، چکاوک، سنگ چشم و سایر گنجشک‌سانان، انواع مختلفی از پرندگان شکاری بزرگ و کوچک از قبیل عقاب، سارگپه، دلیجه و خزندگانمانند لاکپشت، بزوجه، آگاما، انواع مار و مارمولک بیان داشت این منطقه بیشترین تنوع و تعدد خزندگان را در سطح استان دارا می‌باشد، بطوری که می‌توان از آن به موزه زنده خزندگان استان یاد کرد.

جدول ۱۱۶- مناطق حفاظت شده در استان خراسان جنوبی

ردیف	نام	سطح مدیریتی	وسعت (هکتار)	شهرستان
۱	آرک و گرنگ	حفاظت شده	۳۰۰۰۰	بیرجند
۲	درمیان	حفاظت شده	۷۹۳۱۱	درمیان- سربیشه
۳	شاسکوه	حفاظت شده	۷۰۳۰۰	قاین
۴	مظفری	حفاظت شده	۹۲۸۰۸	فردوس- بشرویه

۵- مناطق شکارممنوع: مناطق شکارممنوع اگر چه برای حمایت از یک یا چند گونه ایجاد می شوند در واقع مکملی برای زیستگاه های اصلی به شمار می روند. اما در صورت برخورداری از شرایط مطلوب بعد از طی دوره قانونی به مناطق چهارگانه تبدیل می شوند. این مناطق در استان خراسان جنوبی شامل منطقه شکار ممنوع دشت اسفدن، منطقه شکار ممنوع درح، منطقه شکار ممنوع کمرسرخ، منطقه شکار ممنوع باقران، منطقه شکار ممنوع آهنگران، منطقه شکار ممنوع عشق آباد، منطقه شکار ممنوع آرک و گرنگ، منطقه شکار ممنوع جیک و زیدر، منطقه شکار ممنوع لشگرگاه است.

گردشگری مبتنی بر آثار تاریخی و انسان ساخت در استان خراسان جنوبی بسیار فراوان است جدول زیر تعداد آثار ثبت شده به تفکیک شهرستان را نشان می دهد.

جدول ۱۱۷- آثار تاریخی و انسان ساخت ثبت شده در استان خراسان جنوبی

ردیف	شهرستان	تعداد	نمونه
۱	بشرویه	۶۹	آب انبار فاضل خان، عبدالصمد، میانده، دهنه، سروش، سنگی، شیخی، آسیاب عل آباد، میرزا، یافت تاریخی بشرویه، حسینیه بهرامی، حمام فاضلخان، خانه نصیری، خانه بدیع الزمان فروزافر، خانه خاوری
۲	بیرجند	۱۳۶	آب انبار اسماعیل خان، بغ و آرامگاه حسام الدوله، ارگ بهارستان، آسیاب آبی رگات بالا، حسینیه اسدی، خانه آراسته، اژدری، اعتمادی نیا
۳	خوسف	۷۵	خانه شهدادی، آب انبار خور، سیوجان، حمام خوسفی، ارگ عباس خان، خانه شکوهی، خانه علوی، قلعه افضل آباد
۴	درمیان	۵۹	برج درویش باقر، پناهگاه سردر، قلعه درخش، دخترنوغب، سیدان، ملک آباد، مسجد سیدان، گسک، نگینان، آب انبار حوض خواهر محمدخان
۵	زیرکوه	۱۵	بند تاریخی تچنود، سد فخران، مزار چهارگنبد، مسجد جامع افین، زهان
۶	سرایان	۳۹	آب انبار آهنگران، بالا، حسینیه، دوحصاران، خانه کلانتر، رباط خیرات احمدبیک، مسجد جامع سه قلعه، خانه رضائی، رباط مورشک
۷	سربیشه	۳۱	ارک آب ترش، بقایای قلعه سربیشه، خانه یاوری، رباط کوهک
۸	طیس	۶۱	ارگ طیس، آب انبار پهن، چهارسوق، قلعه باغ، برج ازبکوه، معدن قرعه، بقعه حسین بی موسی الکاظم، حوض سفید، خانه باغ غیائی
۹	فردوس	۸۴	آرامگاه امامزاده کریمشاه، آسیاب آبی حاجی خان، باغستان، تپه چنجه، بیدسگان، حمام خیروز، سردشت، خانه رسایی، مقدم، راهی
۱۰	قائنات	۴۴	مسجد جامع قائن، مزار رایک، قنات شاهیک، مدرسه علمیه قاین، قلعه خند، دختر جزنان، خانه قارنی، موسوی، مسجد گرمینج، آرامگاه ابوالمفاخر
۱۱	نهبندان	۴۷	بقایای معماری آتشکده، حوض انبار سمافات، قلعه خوانشرف، قلعه ده شیب، زنبل آباد، مسجد طارق، قلعه چاه وک، خوسف

مهم‌ترین عامل توسعه نیافتگی گردشگری استان را نبود زیرساخت‌ها و امکانات لازم از قبیل راه‌های مناسب هوایی، ریلی و زمینی، مکان‌های اقامتی درخور و مناسب و حمل و نقل درون استانی می‌دانند. لذا توجه به اکوسیستم‌های طبیعی و مناطق تحت مدیریت و اجرای سریع حفاظت منابع طبیعی و محیط‌زیست را ضروری دانستند. چنین مناطقی از لحاظ دید و منظر دارای توان بالقوه‌ای می‌باشد که با توجه به اقلیم منطقه و قرارگیری در کویر و ارتفاعات باقران یکی از توان‌های بالقوه است. تلاش برای پایداری طبیعت بکر و دست‌نخورده آن و اجرای تسهیلات لازم جهت جذب گردشگر لازم و ضروری است از این‌رو برنامه‌ریزی جامع در جهت توسعه گردشگری در مناطق بیابانی منجر به رونق اقتصادی، اجتماعی، کاهش بیکاری و افزایش فرصت‌های شغلی و افزایش سطح رفاه و درآمد مردم منطقه و کاهش شغل‌های کاذب و کاهش ناهنجاری‌های اجتماعی در مناطق کویری می‌گردد و خواهیم توانست در آینده نزدیک شاهد پیشرفت و ترقی مناطق محروم بیابانی باشیم. در این میان جنگل‌های طبیعی بینه واقع در تگک احمدشاهی شهرستان نهبندان جایگاه خاصی در رونق صنعت اکوتوریسم استان دارد.

رویکرد راهبردی

۴-۱- شناسایی مسائل راهبردی

مسائل راهبردی به رویدادها، وقایع و روندهای کلیدی، پیچیده و بی ساختار اطلاق می‌گردد که با پیامدهای چند رخساره‌ای و چند بعدی اثر چشمگیر بر راهبردهای آتی منطقه و خود منطقه دارند. با توجه به اثرات چشمگیر این مسائل بر منطقه به عنوان یک کل، شناسایی این مسائل یکی از پراهمیت‌ترین گام‌ها در برنامه‌ریزی راهبردی فضایی می‌باشد (محمدیان مصمم، ۱۳۹۸). در ادبیات جهانی رهیافت‌هایی که تصمیم‌گیران برای شناخت مسائل راهبردی بکار می‌گیرند عبارت‌اند از پویش محیطی، مدیریت مسائل، صورت‌بندی مسئله و تشخیص. در این طرح از رهیافت اعتدالی و سپارده برای شناسایی مسائل راهبردی استفاده می‌شود که در واقع با بهره‌گیری از ابعاد و معیارهای رهیافت‌های رایج جهانی است. بدین ترتیب که مسئله‌ای با شفافیت اندک، پیچیدگی، کنگی و عدم قطعیت بالا، اثرات شدیدتر، ماندگارتر و منفی‌تر، غیر عادی و جداگر، چندبعدی بودن و مقیاس اثرگذاری بالاتر و خارج از حوزه قدرت و اختیار و مسئولیت، مسئله‌ای راهبردی‌تر به شمار می‌رود (محمدیان مصمم، ۱۳۹۷). به منظور مشخص کردن این مسائل، بر اساس متغیرها و جهت آن‌ها کارشناس مربوطه از امتیاز ۱ (کمترین) تا ۱۰ (بیشترین) استفاده کرده و در نهایت با جمع امتیازات مسئله راهبردی استان را مشخص کرده است. در جداول زیر مسائل راهبردی استان در عرصه‌های مختلف مشخص و شرح داده شده است.

در عرصه مدیریتی-نهادی استان خراسان جنوبی با مسائل راهبردی نبود نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان، توانمندی فنی و تخصصی پایین شوراهای و کارگروه‌های استان و شهرستان زیر سایه مسائل سیاسی، عدم توجه نظام مدیریت استان به پیامدهای اجتماعی اقدامات خود، کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم برای تحقق آمایش استان، ساختار قبیله و مذهبی موجود در استان خراسان جنوبی موجب کشمکش‌ها و تضادهای عملکردی و رفتاری، فقدان سازوکارهای اجرایی برای برنامه آمایش در استان خراسان جنوبی، تشتت شدید و تداخل در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی، نبود برنامه رویه ساز برنامه آمایش در نظام اجرایی دستگاه‌ها و نهادهای استان، موضوع امنیت، یکی دیگر از مهم‌ترین موضوع‌های مؤثر بر توسعه استان از منظر نهادی و کمبود جدی متخصصین و تحصیلکردگان حوزه اقتصادی و اجتماعی استان مواجه است.

در حوزه اجتماعی-جمعیتی و آموزش استان خراسان جنوبی با مسائل راهبردی فقر و محرومیت، توسعه سکونتگاه غیررسمی، پایین آمدن رشد سالانه جمعیت در سال‌های آتی، تمرکز نامتوازن جمعیت، بالا بودن

حجم خانوارهای زن سرپرست، بالا بودن حجم زنان سرپرست خانوار تنها (خودسرپرست) و مهاجرفرستی استان طی ۴۰ سال متوالی مواجه است.

در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی مسائل راهبردی استان شامل محدودیت‌های منابع آب، خشکسالی و کمبود آب مورد نیاز برای توسعه به واسطه خشکی و برداشت بیش از حد منبع زیرسطحی، محدودیت‌های طبیعی ناشی از آب و هوا و نواحی کویری و کمبود آب در توسعه شهرها، نرخ رشد منفی جمعیت روستایی و تهدیدات ناشی از مهاجرت‌های روستا-شهری، دسترسی‌پذیری پایین اغلب پهنه‌های استان و مشکلات مربوط به دسترسی و عدم وجود آزادراه‌ها و محدودیت‌ها در شبکه ریلی استان و تمرکز تولید انرژی برق در نیروگاه قائم با وجود ظرفیت‌های طبیعی در توسعه انرژی تجدیدپذیر است.

در عرصه طبیعی و محیط زیستی نیز استان با مسائل راهبردی قرارگیری در پهنه خطر نسبی زلزله، بادهای ۱۲۰ روزه، اقلیم فرا خشک استان و خشکسالی بلندمدت، روند کاهش کمیت و کیفیت منابع آب و تنش و بحران شدید آبی مواجه است.

در عرصه اقتصادی نیز مسائل راهبردی استان شامل متوسط درآمد سالانه پایین خانوار به‌ویژه در مناطق روستایی، پایین‌ترین سهم در تولید ارزش افزوده کل کشور، خروج ارزش افزوده بخش سایر محصولات کانی غیرفلزی، بهره‌وری پایین محصولات غذایی و آشامیدنی‌ها، کمبود صنایع با فناوری بالا در استان، بهره‌وری پایین بخش باغداری استان، مهارت پایین شاغلان بخش صنعت و ضعف بازارچه‌های مرزی و منطقه ویژه اقتصادی مواجه است.

ردیف	عنوان	مسئله	ابعاد										میانگین					
			بعد تحلیلی															
			منبع مسئله	کشش مسئله	مختلای مسئله	مختلای مسئله	مختلای مسئله	مختلای مسئله	مختلای مسئله	مختلای مسئله	مختلای مسئله	مختلای مسئله						
۴	سازمانی		۱۵	۵	۸	۶	۵	۷	۴	۸	۵	۶	۷	۳	۷	۷	۱۱۸	
			۱۶	۵	۱۰	۶	۵	۵	۸	۷	۸	۴	۷	۶	۵	۷	۷	۱۰۹
			۱۷	۷	۸	۶	۸	۵	۵	۳	۸	۷	۳	۵	۵	۴	۷	۱۰۱
			۱۸	۶	۹	۶	۶	۶	۷	۴	۷	۴	۸	۵	۴	۷	۷	۱۱۷
			۱۹	۷	۸	۵	۵	۲	۲	۹	۸	۱۰	۳	۶	۵	۵	۴	۱۱۰
			۲۰	۶	۱۰	۸	۷	۷	۶	۹	۸	۱۰	۵	۶	۵	۵	۶	۱۲۱
			۲۱	۵	۸	۵	۵	۴	۸	۷	۳	۷	۳	۴	۵	۵	۴	۹۵
			۲۲	۷	۱۰	۶	۶	۵	۲	۵	۳	۷	۵	۴	۵	۴	۵	۱۱۶
			۲۳	۶	۹	۵	۵	۲	۲	۴	۸	۱۰	۳	۴	۵	۴	۵	۱۰۹
			۲۴	۸	۸	۳	۶	۴	۴	۸	۱۰	۷	۸	۲	۸	۸	۴	۱۱۴
			۲۵	۳	۱۰	۸	۵	۶	۶	۴	۱۰	۷	۹	۵	۸	۵	۴	۱۱۹
			۲۶	۸	۸	۶	۵	۳	۳	۶	۹	۸	۲	۲	۲	۲	۲	۱۰۱
			۲۷	۴	۳	۶	۶	۲	۲	۴	۸	۸	۵	۳	۵	۳	۳	۸۰
			۲۸	۸	۶	۸	۸	۷	۷	۶	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۵	۱۱۶
			۲۹	۹	۱۰	۱۰	۸	۷	۹	۱۰	۱۰	۱۰	۹	۸	۸	۸	۴	۱۵۲
			۳۰	۷	۱۰	۸	۸	۸	۸	۶	۸	۸	۸	۸	۸	۶	۴	۱۲۳
			۳۱	۵	۸	۶	۶	۶	۸	۸	۱۰	۸	۹	۴	۴	۴	۴	۱۱۰
			۳۲	۷	۸	۶	۷	۷	۷	۷	۹	۱۰	۹	۵	۵	۵	۷	۱۲۰
۳۳	۶	۴	۶	۶	۴	۴	۸	۶	۶	۶	۲	۲	۲	۲	۹۰			
۵	تعمیرگری قدری و تعمیر		۳۳	۷	۶	۴	۶	۴	۸	۶	۶	۶	۶	۳	۳	۳	۹۰	
			۳۲	۷	۸	۶	۷	۷	۷	۷	۹	۱۰	۵	۵	۵	۷	۱۲۰	
			۳۱	۵	۸	۶	۶	۶	۸	۸	۱۰	۸	۹	۴	۴	۴	۱۱۰	
			۳۰	۷	۱۰	۸	۸	۸	۸	۶	۸	۸	۸	۸	۸	۶	۱۲۳	
			۲۹	۹	۱۰	۱۰	۸	۷	۹	۱۰	۱۰	۹	۸	۸	۸	۴	۱۵۲	
			۲۸	۸	۶	۸	۸	۷	۷	۶	۷	۷	۷	۷	۷	۵	۱۱۶	
			۲۷	۴	۳	۶	۶	۲	۲	۴	۸	۸	۵	۳	۵	۳	۸۰	
			۲۶	۸	۸	۶	۵	۳	۳	۶	۹	۸	۲	۲	۲	۲	۱۰۱	
			۲۵	۳	۱۰	۸	۵	۶	۶	۴	۱۰	۷	۹	۵	۸	۵	۱۱۹	
			۲۴	۸	۸	۳	۶	۴	۴	۸	۱۰	۷	۸	۲	۲	۲	۱۱۴	
			۲۳	۶	۹	۵	۵	۲	۲	۴	۸	۱۰	۳	۴	۵	۴	۱۰۹	
			۲۲	۷	۱۰	۶	۶	۵	۲	۵	۳	۷	۵	۴	۵	۴	۱۱۶	
			۲۱	۵	۸	۵	۵	۴	۸	۷	۳	۷	۳	۴	۵	۵	۹۵	
			۲۰	۶	۱۰	۸	۷	۷	۶	۹	۸	۱۰	۵	۶	۵	۵	۱۲۱	
			۱۹	۷	۸	۵	۵	۲	۲	۹	۸	۱۰	۳	۶	۵	۴	۱۱۰	
			۱۸	۶	۹	۶	۶	۶	۷	۴	۷	۴	۸	۵	۴	۷	۱۱۷	
			۱۷	۷	۸	۶	۸	۵	۵	۳	۸	۷	۳	۵	۵	۴	۱۰۱	
			۱۶	۵	۱۰	۶	۵	۵	۸	۷	۴	۷	۳	۵	۵	۴	۱۰۹	
۱۵	۵	۸	۶	۵	۷	۴	۸	۵	۶	۷	۳	۳	۳	۱۱۸				

ردیف	عنوان	اهداف												
		بعد تطبیق												
		منبع مسئله	کاهش مسئله	مشکل‌های مسئله	مستلزمات مسئله	معیارهای مسئله	محدودیت‌ها	توانمندی‌ها	فرصت‌ها	تهدیدها	نیازها	توانمندی‌ها	فرصت‌ها	تهدیدها
۹۰	توسعه منابع مالی و مشارکت با بخش خصوصی و موسسات مالی	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	
۱۰۴	توسعه منابع مالی و مشارکت با بخش خصوصی و موسسات مالی	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	
۱۰۳	توسعه منابع مالی و مشارکت با بخش خصوصی و موسسات مالی	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	
۱۰۷	توسعه منابع مالی و مشارکت با بخش خصوصی و موسسات مالی	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	
۷۰	توسعه منابع مالی و مشارکت با بخش خصوصی و موسسات مالی	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	
۷۱	توسعه منابع مالی و مشارکت با بخش خصوصی و موسسات مالی	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	
۱۳۳	توسعه منابع مالی و مشارکت با بخش خصوصی و موسسات مالی	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	
۱۲۰	توسعه منابع مالی و مشارکت با بخش خصوصی و موسسات مالی	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	

جدول ۱۱۹ - شرح مسائل راهبردی در حوزه مدیریت

عنوان	شرح
تصمیم‌گیری قلمرومحور	نبود نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان
منابع دارایی‌ها	توانمندی نسبی و تخصصی پایین شوراها و کارگروه‌های استان و شهرستان زیر سایه مسائل سیاسی
بهبود	عدم توجه نظام مدیریت استان به پیامدهای اجتماعی اقدامات خود
مالی و پولی	کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم برای تحقق آمایش استان
مسئله محور	ساختار قومی و مذهبی موجود در استان خراسان جنوبی موجب کشمکش‌ها و تضادهای عملکردی و رفتاری
سازمانی	قفل‌مان سازوکارهای اجرایی برای برنامه آمایش در استان خراسان جنوبی
تصمیم‌گیری قلمرومحور	تشتت‌شدید و تداخل در تصمیمات و مداخلات قضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی
تصمیم‌گیری قلمرومحور	نبود برنامه رویه ساز برنامه آمایش در نظام اجرایی دستگاهها و نهادهای استان
ایمنی و امنیت	موضوع امنیت، یکی دیگر از مهم‌ترین موضوع‌های مؤثر بر توسعه استان از منظر نهادی
مسئله محور	کمبود جدی متخصصین و تحصیل‌کردگان حوزه اقتصادی و اجتماعی استان

جدول ۱۲۰ - تعیین مسائل راهبردی در حوزه جمعیتی-اجتماعی-آموزش

ردیف	ابعاد												مسئله				
	منبع مسئله			کش مسئله			محتوای مسئله (ماهیت مسئله)			بعد تحلیلی (ویژگی‌ها تحلیلی)							
	دوره زمانی	مکان	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد	تعداد		تعداد	تعداد	تعداد	تعداد
۱۱۴	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	علم آمارگی برای مشارکت با سازمانها
۱۱۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	عدم افتخار به ایرانی بودن
۱۱۶	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	فقدان مواد مخدر
۱۱۷	۴	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	طلاق
۱۱۸	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	فقر و محرومیت
۱۱۹	۷	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	سکونتگاه غیررسمی
۱۲۰	۸	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	پایین آمدن رشد سلاسه جمعیت در سالهای آتی
۱۲۱	۸	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	تمرکز ناموزن جمعیت
۱۲۲	۹	۷	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	بالا بودن حجم خانوارهای زن سرپرست
۱۲۳	۸	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	پایه بودن حجم زنان سرپرست خانوار تنها (مرد سرپرست)
۱۲۴	۹	۷	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	مهاجرتی استان طی ۲۰ سال منوالی
۱۲۵	۴	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	کمبود نیروی انسانی
۱۲۶	۱۰	۷	۸	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	پوشش تحصیلی پایین
۱۲۷	۱۰	۷	۸	۳	۷	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	فقدان مطالبات آمایشی
۱۲۸	۴	۵	۶	۷	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	شماره زگی در اتمام واحدهای دانشگاهی
۱۲۹	۴	۵	۶	۷	۵	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	کیفیت پایین فضای آموزشی
۱۳۰	۴	۶	۶	۸	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	عدم دسترسی به سازه شاد
۱۳۱	۳	۵	۶	۶	۵	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	ارتباط ضعیف صنعت و دانشگاه
۱۳۲	۱۰	۷	۸	۵	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	بیگاری فارغ التحصیلان
۱۳۳	۴	۵	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	انگیزه پایین در سواد آموزی

جدول ۱۲۱ - شرح مسائل راهبردی در حوزه اجتماعی - جمعیتی و آموزش

عنوان	شرح
فقر و محرومیت	بر اساس داده‌های سرشماری سال ۱۳۹۵، جمعیت کل ساکن در مناطق محروم استان خراسان جنوبی برابر با ۲۶۵،۵۷۳ نفر است. از این تعداد ۱۲۶،۸۷۱ نفر زن و ۱۳۸،۷۰۲ نفر مرد هستند
سکونتگاه غیررسمی	نتایج پژوهش پیاپی آن است که مناطق حاشیه‌نشین شهر بیرجند ۷/۲ درصد از مساحت (۱۸۹ هکتار و با تراکم ۱۸۵ نفر در هکتار) و ۲۲/۲ درصد جمعیت شهر بیرجند را به خود اختصاص داده است.
پایین آمدن رشد سالانه جمعیت در سال‌های آتی	درصد رشد سالانه جمعیت پایین‌تر از میانگین کشوری به دست آمده است (درصد رشد سالانه استان در دوره ۹۵-۱۳۹۰ برابر با ۰/۸۸ درصد بوده این رقم برای کشور معادل ۱/۲۴ بوده است). رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی نیز برابر با ۰/۸۹- درصد می‌باشد.
تمرکز نامتوازن جمعیت	از مجموع ۱۱ شهرستان استان، سهم جمعیتی ۳ شهرستان نزدیک به ۵۹ درصد از کل جمعیت استان می‌باشد.
بالا بودن حجم خانوارهای زن سرپرست	بر اساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۱۲/۹ درصد از خانوارهای استان (معادل ۲۸۲۵۰ خانوار) زن سرپرست می‌باشند که بیش از ۵۷ درصد از آنان یک‌نفره (خودسرپرست) هستند. رتبه استان به لحاظ نسبت خانوارهای زن سرپرست در سطح کشور ۱۳ می‌باشد یعنی در رده استان‌های بالای خانوار زن سرپرست قرار دارد.
مهاجر فرستی استان طی ۴۰ سال متوالی	طی ۲۰ سال (۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵)، استان خراسان جنوبی نزدیک به ۱۳ هزار نفر از جمعیت خود را به علت مهاجرت از دست داده است، طی دوره ۹۵-۱۳۹۰، به ازای هر ۱۰۰ نفر جمعیت خارج شده از استان، حدود ۹۲ نفر به استان وارد شده‌اند.

جدول ۱۲۳- شرح مسائل راهبردی در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی

مسئله	شرح
محدودیت‌های منابع آب، خشکسالی و کمبود آب مورد نیاز برای توسعه به واسطه خشکی و برداشت بیش از حد منبع زیر سطحی	میانگین بارندگی‌های استان در مدت مشابه بلندمدت (۲۵ سال گذشته) ۱۰۸ میلی‌متر بوده که میزان بارندگی سال‌های کمتری کاهش است و بیش از ۹۴ درصد منابع آبی استان از منابع زیرزمینی برداشت می‌شود، لذا وضعیت استان از نظر دسترسی به آب شرب و آب مورد نیاز کشاورزی همواره با مشکل مواجه است و خشکسالی بلند مدت وضعیت توسعه استان را با محدودیت‌های جدی مواجه ساخته است.
محدودیت‌های طبیعی ناشی از آب و هوا و نواحی کبریتی و کمبود آب در توسعه شهرها	موقعیت جغرافیایی و طبیعی استان خراسان جنوبی به گونه ای است که از محدودیت‌های طبیعی و منابع آب رنج می‌برد و توسعه شهرهای استان در بستر کبریتی با محدودیت‌های مانند کمبود منابع آب، غلظت گرد و غبار و ... مواجه است.
نرخ رشد منفی جمعیت روستایی و تهدیدات ناشی از مهاجرت‌های روستا-شهری	کلی طی دوره ۲۰ ساله ۱۳۶۵-۹۵ روند کاهش جمعیت روستا نشین استان با سرعت بیشتری در مقایسه با کشور اتفاق افتاده است؛ چرا که نرخ رشد جمعیت روستا نشین استان طی این دوره ۶۸-۰ درصد بوده و این در حالی است که در سطح کشور و طی دوره مذکور میزان این شاخص معادل ۲۸- درصد برآورد شده است.
ضعف در زیرساخت‌های دسترسی به فناوری اطلاعات و ارتباطات	استان خراسان جنوبی از نظر شاخص فناوری اطلاعات و ارتباطات در سال ۱۳۹۹ رده ۲۲ بین استان های کشور را داشته است و از نظر دسترسی به خدمات و زیرساخت‌های فناوری اطلاعات جز استان های با محدودیت بالا به شمار می‌رود به طوری که از این نظر در رده ۲۰ بین استان ها قرار دارد.
دسترسی‌پذیری پایین اغلب پهنه‌های استان و مشکلات مربوط به دسترسی و عدم وجود آزادراه‌ها و محدودیت‌ها در شبکه ریلی استان	با این که استان خراسان جنوبی روی محور توسعه شرق قرار گرفته و این سرزمین به عنوان مفصل ارتباطی خراسان رضوی و سرزمین های شمالی کشور با استان سیستان و بلوچستان و بندر چابهار عمل می‌کند. با وجود نقش ارتباطی بر اهمیت، منافذانه استان فاقد محور آزادراهی است و تنها شبکه ریلی استان مربوط به شهرستان طبس است و مرکز استان به شبکه ریلی دسترسی ندارد.
نمرکز تولید انرژی برفی در نیروگاه قائم با وجود ظرفیت‌های طبیعی در توسعه انرژی تجدیدپذیر	اقلیم این استان سبب شده تا باد و آفتاب پهنه‌ای شده تا خراسان جنوبی جز مناطق ارزشمند کشور در تولید انرژی‌های نو تبدیل شود، خراسان جنوبی ۳۳۰ روز در سال آستان آفتابی دارد و شدت تابش نور خورشید بهترین شدت را برای ایجاد نیروگاه خورشیدی دارد. با وجود این نیروگاه قائم جز نیروگاه‌های بزرگ استان است و الگوی تولید انرژی در استان بر اساس الگوی متمرکز تنظیم شده است.

جدول ۱۲۴ - تعیین مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط زیست

امتیاز نهایی	اهداف										
	منبع مسئله	کش مسئله	محتوی مسئله (اهمیت مسئله)	دوره‌های عملیاتی						بند مسئله	
				توسعه پایدار	حفاظت	تعمیر و بازسازی	تعمیر و بازسازی	تعمیر و بازسازی	تعمیر و بازسازی		
۱۱۸	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	فرارگیری استان در پهنه خطر نسبی زلزله
۱۳۰	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	یادمان ۱۲۰ روزه
۱۱۰	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	از بین رفتن اکوسیستم گیاهی و جانوری
۱۲۹	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	اقلیم فرا خشک استان و خشکسالی بلندمدت
۱۲۳	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	رونه کاهش کیفیت و کیفیت منابع آب
۱۱۳	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	تنش و بحران شدید آبی
۱۱۷	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	روند افزایش بیابان‌زایی و گرد غبار در برخی از شهرستان‌های جنوبی و غربی استان

جدول ۱۲۵ - شرح مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط زیست

مسئله راهبردی	شرح
فرارگیری استان در پهنه خطر نسبی زلزله	بیشتر مساحت استان خراسان جنوبی، به عبارتی در حدود چهارپنجم مساحت استان در منطقه خطر بالا و بسیار بالا و یک‌پنجم باقی‌مانده در منطقه خطر زمین‌لرزه متوسط و کم قرار گرفته است استان خراسان جنوبی به دلیل وجود گسل‌های فعال هر ۱۳ تا ۱۵ سال یک زلزله مخرب با بزرگی بیشتر از ۶٫۵ ریشتر مواجه بوده و هر ساله بیش از ۶۰۰ زمین‌لرزه کمتر از چهار ریشتر در استان به ثبت می‌رسد
یادمان ۱۲۰ روزه	یادمان ۱۲۰ روزه سیستان یکی از اصلی‌ترین عوامل آلودگی هوای استان خراسان جنوبی است و در اغلب اوقات شهرستان‌های نهبندان و سریشنه را که در جنوب استان قرار دارند، تحت تأثیر قرار می‌دهد
اقلیم فرا خشک استان و خشکسالی بلندمدت	در جنوب استان با توجه به میانگین سالانه بارش کمتر از ۵۰ میلی‌متر و تبخیر بیش از ۴۱۶ متر در سال از قبل شرایط فراطشک بوده است اما برای سایر مناطق استان نیز احتمال تغییر اقلیم خشک به فراطشک وجود دارد.
رونه کاهش کیفیت و کیفیت منابع آب	تنها ۶۰ میلیون متر مکعب از مصرف آب استان از آب‌های سطحی است (۹۵ درصد)، مهم‌ترین مشکلاتی که منابع آب استان با آن روبرو است، اقلیم و وجود لایه‌های نسکی و شکل حوضه‌های آبریز است که سبب شوری آب و خروج آن از استان می‌شود.
تنش و بحران شدید آبی	محدوده تنش و بحران شدید آبی قرار دارد. استان خراسان جنوبی با حجم پایین منابع آب تجدید شونده (۱۸۳ میلیون متر مکعب) و حجم بالای برداشت آب‌های تجدید شونده (۱۱۵۰ میلیون متر مکعب) در

جدول ۱۲۶- تعیین مسائل راهبردی در عرصه اقتصادی

انتخاب نمای	ابعاد												مسئله									
	منبع مسئله		کشن مسئله		محتوای مسئله (ماهیت مسئله)		بعد تحلیلی (دوایگی های تحلیلی)															
	بزرگ ریشه / ارتباط با سایر (استراتژی)	غیر عمدی بودن	بزرگ تاثیرات بلند مدت از کسب بهره	عدم قطعیت ناشی از کسب بهره	کنترل ناپذیری	چند بعدی بودن (اقتصادی / اجتماعی و ...)	تاثیر کارکردی	غیر عمدی بودن	رابطه و ارتباطات زیاد	کنسنگی زمانی / چندگانه ای با سایر	ندبات اثر و پیامد	تیرونی بودن (مجموعه)		تاثیر گذاری	تبعی بودن	بزرگ قابلیت درستی	عدم قطعیت	تکنیکی	سیاسی	سرمایه انسانی	تکنولوژی و علوم و مهندسی	
۱۲۴	۳	۴	۴	۵	۴	۹	۹	۹	۷	۹	۸	۶	۷	۵	۷	۴	۷	۶	۷	۷	۴	متوسط درآمد سالانه پایین خانوار به ویژه در مناطق روستایی
۱۲۶	۴	۵	۵	۶	۵	۹	۹	۸	۹	۸	۷	۷	۷	۶	۷	۷	۷	۷	۸	۵	۵	پایین ترین سهم در تولید ارزش افزوده کل کشور
۱۰۳	۲	۲	۲	۳	۵	۸	۸	۴	۶	۵	۵	۵	۵	۵	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	خروج ارزش افزوده در بخش سایر محصولات کانی غیر فلزی
۹۸	۱	۲	۲	۳	۴	۶	۶	۴	۷	۵	۶	۶	۶	۶	۶	۵	۵	۵	۵	۵	۵	بهره وری پایین محصولات غذایی و آشپزخانه‌ها
۱۰۶	۴	۴	۴	۴	۵	۷	۷	۷	۷	۶	۶	۶	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	کمبود صنایع با فناوری بالا در استان
۸۹	۱	۲	۲	۳	۴	۶	۶	۶	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	بهره وری پایین بخش باغداری استان
۹۰	۲	۲	۲	۳	۴	۵	۵	۴	۴	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	مهارت پایین شاغلان بخش صنعت
۱۲۴	۳	۴	۴	۵	۴	۹	۹	۹	۷	۷	۸	۶	۷	۵	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	ضعف بازارچه‌های مرزی و منطقه ویژه اقتصادی

جدول ۱۲۷-شرح مسائل راهبردی استان خراسان جنوبی در عرصه اقتصادی

عنوان مسئله	شرح مسئله
متوسط درآمد سالانه پایین خانوار به‌ویژه در مناطق روستایی	بررسی درآمد سرانه خانوار ختلوار در مناطق شهری در بازه زمانی ۹۴-۹۸ نشان می‌دهد که در سال ۹۴ درآمد سالانه یک خانوار ۱۱۳۳۵۴ هزار ریال بوده است که این میزان به ۳۹۳۳۶۹ هزار ریال در سال ۹۸ رسیده است. هر چند حدود ۱۸ هزار ریال افزایش داشته است اما در همین زمان متوسط درآمد سالانه خانوار مناطق شهری در کشور بیش از ۵۰ درصد افزایش داشته است. از این رو رتبه استان از ۲۶ به ۲۸ رسیده است و این پدیده معنی است که خراسان جنوبی چهارم استان از نظر پایین بودن درآمد سالانه یک خانوار شهری است. بررسی روند متوسط درآمد سالانه یک خانوار روستایی نیز به همین منوال بوده است. به عبارتی رتبه استان طی بازه زمانی مورد نظر کاهش یافته است. به طوری که در سال ۹۸ بعد از سیستان و بوشهر استان کمبود در عنوان دوم استان کشور از نظر درآمد خانوار روستایی در سطح پایین است.
پایین‌ترین سهم در تولید ارزش افزوده کل کشور	بررسی میزان ارزش افزوده بخش‌های مختلف اقتصادی استان نشان می‌دهد که بخش کشاورزی به طور ۱۲/۱ درصد از ارزش افزوده بخش کشاورزی کل کشور را شامل می‌شود و از این منظر رتبه استان ۱۷ است. در بخش معدن نیز رتبه استان از نظر تأثیرگذاری ۱۰ است. در بخش صنعت نیز کمترین میزان ارزش افزوده مربوط به خراسان جنوبی است. بخش خدمات نیز بعد از استان ایلام، خراسان جنوبی به عنوان دومین استان از نظر پایین‌ترین میزان ارزش افزوده بخش خدمات است. به طور کلی میزان ارزش افزوده استان طی بازه زمانی ۹۰-۹۷ کمتر از ۱۵۵۰ درصد بوده است. این موضوع به گسترش نامطلوب بخش‌های اقتصادی، خروج ارزش افزوده از استان به دلیل کمبود صنایع تبدیلی با قدرت فرآوری بالا اشاره دارد.
خروج ارزش افزوده در بخش سایر محصولات کانی غیر فلزی	بررسی اشتغال این بخش نشان می‌دهد که ۴۱۳۳ درصد از اشتغال صنعتی استان در این زمینه قرار دارد. در حالی که سهم ارزش افزوده این بخش از صنعت استان در کشور کمتر از یک درصد است. تعداد کارگاه صنعتی استان در این زمینه نیز ۳۳۰ کارگاه است که معادل ۴۶ درصد کارگاه‌های صنعتی است. از سوی دیگر بررسی میزان ارزش افزوده این بخش در اقتصاد استان نشان می‌دهد که در تمامی سال‌های مورد بررسی ۳/۸ درصد بالاتر نبوده است. از این رو در این بخش شاهد خام فروشی و خروج ارزش افزوده از استان هستیم.
بهره‌وری پایین محصولات غذایی و آشامیدنی‌ها	محصولات غذایی و آشامیدنی‌ها بررسی اشتغال صنعتی در این استان نشان می‌دهد که ۱۱/۴ درصد از اشتغال در این بخش قرار دارد که معادل ۱۰/۸۳ درصد از تعداد کارگاه‌های صنعتی در استان است. اما بررسی ارزش افزوده در این بخش نشان می‌دهد که در تمامی سال‌های مورد بررسی ۱/۸ درصد از ارزش افزوده استان در این بخش و از سوی دیگر بررسی این صنعت از نظر تأثیرگذاری در اقتصاد ملی ۰/۴ درصد است.
ضعف بازارچه‌های مرزی و منطقه ویژه اقتصادی	با وجود ۴ بازارچه مرزی و منطقه ویژه اقتصادی و صدها کیلومتر مرز بین‌المللی و قرارگیری در مسیر ترانزیت منطقه‌ای و بین‌المللی ولیکن استان در عرصه تجاری و بازرگانی ضعیف عمل کرده است.

۴-۲- تدوین اهداف بنیادین

اهداف بنیادین سند، اهدافی هستند که در جهت حل مسائل راهبردی استان خراسان جنوبی در پیش گرفته شده‌اند. در جدول زیر اهداف بنیادین سند به تفکیک محورهای مطالعاتی آورده شده است.

جدول ۱۲۸- اهداف بنیادین سند راهبردی توسعه خراسان جنوبی

اهداف بنیادین	محور
<ul style="list-style-type: none"> - نظام جامع مدیریت در کل چرخه آب بر اساس اصول توسعه پایدار در حوضه‌های آبریز استان - اشاعه الگوی بهینه‌سازی تولید و مصرف پایدار مواد و انرژی - اصلاح مدیریت کشاورزی و ارتقاء بهره‌وری آب - جلوگیری از بیابان‌زایی و تخریب زمین - استفاده بهینه از انرژی‌های نو - حفاظت، احیاء و بهره‌برداری خردمندانه از منابع طبیعی، محیط‌زیست و میراث فرهنگی برای نیل به توسعه پایدار - کاهش اثرات منفی زیست محیطی در تصمیم‌گیری‌ها، سیاست‌ها و برنامه‌ها و طرح‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی در سطوح مختلف 	منابع طبیعی و محیط‌زیست
<ul style="list-style-type: none"> - توسعه بخش معدن و صنعت - توسعه بخش دام‌پروری و ماکیان - توسعه نقش ترانزیتی و لجستیکی - گسترش صنایع با فناوری بالا - گسترش صنایع خلاق - تنوع‌گرایی در ساختار تولید - افزایش تاب‌آوری اقتصادی - رقابت‌پذیری اقتصادی - تأمین انرژی استان از طریق انرژی پاک - توسعه تجارت مبتنی بر صنایع خلاق 	اقتصادی
<ul style="list-style-type: none"> - حفظ و ارتقاء بیشتر سرمایه‌های اجتماعی - بالا بردن آماردگی مردم استان در جهت مشارکت با سازمان‌ها - افزایش میزان افتخار به ایرانی بودن در استان - کاهش و جلوگیری از افزایش روند آسیب‌های اجتماعی به خصوص قاچاق مواد مخدر در استان - توسعه متناسب با ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی استان و استفاده از ظرفیت‌های محلی - برقراری عدالت اجتماعی - توسعه اقتصادی - برقراری عدالت اجتماعی - کاهش آسیب‌های اجتماعی - دستیابی به رشد متعادل و مطلوب جمعیت طی ۲۰ سال آینده - تحقق عدالت آموزشی - تأمین زیرنظام‌های تعلیم و تربیت - بهبود زیرنظام‌های بخش سوادآموزی 	اجتماعی-جمعیتی

اهداف بنیادین	محور
<p>- متناسب سازی رشته های دانشگاهی با نیازهای زیست بوم استان</p> <p>- تأمین زیر نظام های اساسی تحقق آموزش مطلوب با رعایت اصل عدالت آموزشی</p>	
<p>- ارتقا و توسعه عادلانه زیر بناهای اصلی استان و افزایش پیوندهای ملی و بین المللی</p> <p>- مدیریت پایدار منابع طبیعی بخصوص آب بر اساس ظرفیت های محیط</p>	زیربنایی
<p>پیروی مردم از نخبگان سیاسی و مذهبی خود</p> <p>تقویت هماهنگی بین ستادها و کمیته های استانی</p> <p>ارتقای مدیریت امنیت و ایمنی در حوزه های مختلف توسعه</p> <p>برنامه ریزی راهبردی و تمرکز بر مسائل اصلی توسعه استان</p> <p>آشکار و روشن سازی مأموریت ها و وظایف نهادها و دستگاه های فعال در استان</p> <p>مدیریت با ثبات و آشنا با وضعیت اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و طبیعی استان و ثبات در تصمیم گیری</p> <p>مشارکت حداکثری نهادها در تصمیم گیری و اجرا</p> <p>ایجاد سازو کار اجرای برنامه آمایش و نظارت بر اقدامات و فعالیت های آن</p> <p>اجرای نمودن حداکثری برنامه ها و پروژه ها در همه حوزه ها با اولویت پروژه های ناتمام</p> <p>استفاده از آخرین دستاوردهای فنی و تخصصی در مدیریت کیفیت</p> <p>مشارکت جدی احزاب، تشکل های سیاسی، انجمن های صنفی و کارگری در تصمیم سازی ها و تصمیم گیری های استان</p> <p>انطباق مصوبات شورای برنامه ریزی و توسعه استان با وظایف و مأموریت های اصلی آن</p> <p>نظارت بر عملکرد شوراها و کمیته ها و پرداختن به وظایف اصلی و مهم در تصمیم گیری و نه صرفاً هماهنگی</p> <p>مدیریت یکپارچه، بین بخشی، میان رشته ای و مبتنی بر قلمروهای فضایی</p> <p>فهم صحیح و دقیق مجریان از برنامه ها و اهداف</p> <p>تأمین منابع مالی و پولی مناسب و به موقع و کاهش ریسک</p> <p>آموزش نیروهای متخصص و بین رشته ای جهت راهبری توسعه استان</p> <p>ایجاد نظام پایش، نظارت، ارزیابی و بهبود</p> <p>برنامه ریزی مشارکتی و از پایین به بالا</p> <p>تمرکز مدیریت بر نتایج و بروندادها</p> <p>تمرکز مدیریت بر مسئله های اولویت دار استان</p> <p>الزام قوانین و مقررات پشتیبان اجرای آمایش استان</p> <p>هماهنگی با تغییرات و فرصت ها و تهدیدهای جدید</p>	مدیریتی- نهادی
<p>توسعه درون زام مبتنی بر پیوندهای ملی، فراملی و درون منطقه ای</p> <p>ایجاد توازن در نظام شهری و روستایی</p> <p>دستیابی به عدالت فضایی در توزیع خدمات و امکانات</p>	نظام سکونتگاهی

۳-۴- تدوین چشم انداز

در برنامه ریزی راهبردی، چشم انداز محرکی انگیزشی، هدف غایی و تصویر و دید شرایط ایده آل، مطلوب و منحصر به فرد منطقه یا سازمان در آینده است که از ویژگی ها و وضوح، خلاصه گی، امید، آینده سو، چالش انگیز، خاطره انگیز و تحقق پذیر، مطابقت با ارزش ها و فرهنگ و زمان بندی برخوردار است.

با توجه به اهداف و اسناد فرادست، استان خراسان جنوبی:

استان خراسان جنوبی به عنوان سرزمین خورشید و قطب معدنی کشور، به پاس تکنولوژی‌های نوین و زیرساخت‌های مدرن و پیشرو نقشی بی‌بدیل در تولیدات کشاورزی رقابتی و ترانزیت ملی و بین‌المللی ایفا می‌کند. علاوه بر این، کاربست فناوری‌های سبز و نو موجبات احیا و بهبود کارکردهای حیاتی سیستم‌های طبیعی پشتیبان حیات را فراهم آورده است و نظام شهری و روستایی متوازن و متعادل به پاس توسعه روستاها و شهرهای میانی و کوچک شکل گرفته است. علاوه بر این، صنایع رقابت‌پذیر و نوآور مکمل نقش کشاورزی و معدنی توسعه یافته و بازرگانی و تجارت استان به دلیل توسعه همکاری‌های فراملی و بازارهای بین‌المللی، توسعه بازرچه‌ها و منطقه ویژه رونق بسیاری دارد.

۴-۴- ماموریت‌های اصلی

ماموریت‌ها در واقع علت وجودی، هدف و شرح کارهای منحصر به فردی است که منطقه برای نیل به چشم‌انداز خود انجام می‌دهد. بنابراین ماموریت‌ها با کلماتی همچون حمایت، بهینه کردن، خلق، درگیری، یاری، کمک، فراهم کردن، برآورده کردن، تأمین ترویج و غیره آغاز می‌شود. در واقع، ماموریت کلان خراسان جنوبی، پایدار کردن پیشرفت و آبادانی آن است و در کنار آن موارد زیر نیز به عنوان ماموریت‌های استان مطرح می‌باشد:

- خلق فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی عادلانه برای جمعیت عشایر؛
- رونق و مقاومتی کردن اقتصاد منطقه؛
- ریشه‌کنی فقر و تأمین معیشت ایمن و باثبات برای تمامی گروه‌ها؛
- بهره‌برداری خردمندانانه و پایدار از قابلیت‌ها و مواهب خدادادی؛
- کاهش آسیب‌پذیری در برابر مخاطرات طبیعی و سایر شوک‌های بیرونی؛
- کاهش و یا از بین بردن عدم تعادل‌ها و بی‌عدالتی‌های فضایی؛
- توسعه منابع و سرمایه‌های انسانی جوان و با فرهنگ، متخصص، مشارکت‌جو، مولد و سالم؛
- حفظ، حمایت و ترویج ویژگی‌های ارزشمند سبک زندگی سال و مولد روستایی و عشایری؛
- برقراری عدالت و دربرگیرندگی اقتصادی، اجتماعی-فضایی؛
- حفظ، ارتقا و ترویج سبک زندگی ایرانی-اسلامی؛
- تأمین نیازهای اساسی همگان و ایجاد برابری در دسترسی به فرصت‌ها و تسهیلات؛
- توانمندسازی و مقتدرسازی محرومان و در حاشیه ماندگان و بی‌صدایان؛

- خلق مدیریت قلمرویی یکپارچه و سبز؛
- ارتقای تعاملات اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی؛

۴-۵- بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید

پس از بررسی و تحلیل و شناسایی مسائل راهبردی، در نهایت به منظور تعیین نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، از روش تحلیل راهبردی (سوات) استفاده شد. این روش در ادبیات برنامه‌ریزی راهبردی، ابزاری مؤثر برای تحلیل، هدایت و کنترل محیط مورد برنامه‌ریزی به شمار می‌آید. این روش بر این اصل استوار است که هر پدیده در یک محیط رقابتی تحت تأثیر سازماندهی ساختار درونی خود و عوامل ناشناخته و خارج از کنترل در محیط بیرونی (محیط پیرامون) قرار دارد. بنابراین سنجش و تحلیل راهبردی می‌تواند شکاف بین شرایط موجود و مطلوب را به منظور دستیابی به الگوی پایدار، زیست‌پذیر و رقابتی تعیین و سپس ارزیابی نماید. هدف تحلیل راهبردی استان خراسان جنوبی، شناسایی عوامل درونی و بیرونی مؤثر بر آن در دستیابی به اهداف توسعه است که در محورهای مدیریتی-نهادی، اقتصادی، اجتماعی-جمعیتی، منابع طبیعی و محیط‌زیست، زیربنایی و نظام سکونتگاهی به تحلیل آن می‌پردازد.

محدود نظام مدیریتی

جدول ۱۲۹- عوامل درونی و بیرونی در نظام مدیریتی توسعه فضایی استان

عوامل بیرونی	عوامل درونی	نقاط قوت (Strengths)	زمینه
<p>تهدیدها (Threats)</p> <ul style="list-style-type: none"> - تأثیر قابل توجه نخبگان استان به ویژه نخبگان مذهبی در تغییرات اجتماعی، مدیریت مالی استان و مشارکت افراد و گروه‌های استانی؛ - کاهش تمایلات مشارکت‌جویانه مردم به خاطر تأاتاتی مجموعه مدیریتی استان در پاسخ به خواسته‌های مردم و برآورده ساختن نیازهای آن‌ها؛ - ضعف استان در جذب جذب افراد جامعه به عضویت نهادهای مدنی؛ - فقدان گرایش قضایی در تصمیم‌گیری‌ها و چندپارگی نهادهای خدمات‌رسان در سطح ملی و استانی؛ - عدم ایجاد سازوکار لازم برای مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی و اجرای طرح توسعه استان؛ - ضعف در نظارت کیفی بر توسعه استان و اتلاف منابع ملی و استانی؛ - ریسک بالای مشارکت در توسعه استان و اجرای ناهنجار برنامه‌ها؛ - ضعف در قوانین پشتیبان جذب منابع و ظرفیت‌های داخلی و خارج از استان؛ - ایجاد پدیده‌های نامطلوب اجتماعی، 	<p>فرصت‌ها (Opportunities)</p> <ul style="list-style-type: none"> - پیروی مردم از نخبگان سیاسی و مذهبی خود و عدم ایجاد جریان‌های مستقل؛ - مایل سازنده و دوسویه با نظام مدیریتی مشهد؛ - رفع موانع حقوقی و قانونی در جهت گسترش ارتباطات اقتصادی و فرهنگی با سایر نقاط کشور؛ - استفاده از ظرفیت‌های تخصصی و فنی بخش خصوصی داخلی و خارج از استان جهت تحقق مدیریت یکپارچه در سطح پایش، نظارت، ارزیابی و تصمیم‌سازی؛ - یکپارچه‌سازی داده‌ها و اطلاعات موجود در نهادهای دولتی و غیردولتی و ایجاد سامانه هدایت و کنترل توسعه استان؛ - وضع چارچوب‌های قانونی برای استفاده از ظرفیت‌های مالی و پولی بانک‌ها و موسسات مالی و اعتباری جهت کاهش ریسک سرمایه‌گذاری؛ - وضع قوانین مدیریتی و حقوقی جهت کاهش ریسک فعالیت اقتصادی و غیراقتصادی نظیر ارائه مجوزها، تسهیلات، تخفیفات و غیره؛ - هدفمند نمودن و استفاده از مصوبات ستادهای ملی نظیر ستاد باز آفرینی شهری، ستاد اقتصاد مقاومتی، هیأت دولت و غیره جهت هماهنگی و تسهیل امور در استان؛ - ایجاد کمیته‌های نظارتی در ابعاد مختلف 	<p>نقاط ضعف (Weakness)</p> <ul style="list-style-type: none"> - فقدان سازوکار اجرایی برنامه آمایش استان؛ - بافت تحصیلی به شدت نامتوازن کارکنان در سازمان‌های مختلف استان؛ - توانمندی فنی و تخصصی پایین شوراها و کارگروه‌های استان و شهرستان زیر سایه مسائل سیاسی؛ - اعتماد پایین مردم به مدیران و مسئولان استان؛ - عدم درک درست مسئولان و اعضای سازمان‌های غیردولتی از نهادهای غیردولتی و وابستگی نهادهای غیردولتی به پارانها و کمک‌های سازمان‌های دولتی؛ - عدم اعتماد کافی مردم به مسئولان استان و پایین بودن سطح پاسخگویی، شفافیت و مسؤلیت‌پذیری آن‌ها؛ - تأثیر بالای تأثیر نخبگان و افراد بانفوذ در تخصیص بودجه و فعالیت‌های عمرانی در سطح استان و نیز تأثیر بر جایگاه‌های مدیریتی؛ - مدیریت ناکارآمد در به‌روشنی از نزدیکی به مشهد و تبدیل شدن آن به تهدید؛ - عدم توجه مدیریت استان به حفظ نخبگان استانی و جذب آن‌ها به استان مشهد؛ - تعارض بین مدیران مرکز استان با مراکز شهرستان‌ها؛ - تناسب کم مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان با وظایف و مأموریت‌های اصلی آن؛ - توزیع نابرابر فرصت‌ها و منابع در سطح استان خراسان جنوبی؛ - عدم نظارت بر فعالیت‌ها و مصوبات شوراها، کمیته‌ها و کمیسیون‌های موجود و فعال در استان؛ - عریض و طویل بودن کارگروه‌ها و تعداد زیاد اعضای آن‌ها و مشکلات در گفتگو، تعامل و تصمیم‌گیری؛ - بی‌بانی در نظام تصمیم‌گیری؛ - نبود نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان؛ 	<p>نظام مدیریت</p> <ul style="list-style-type: none"> - ایجاد سازوکارهای قانونی جهت استقرار تعادل در استان؛ - استقرار از آژوری و ترکیب بر گزینی در نظام اداره استان؛ - اجرای سند ملی توسعه استان و تعیین تکلیف فعالیت‌ها و محورهای توسعه؛ - فعال بودن ستادها و کمیته‌های استانی در جهت بررسی و رفع مشکلات و موانع؛ - تمرکز بر توسعه اقتصادی مبتنی بر فناوری به جای رویکرد صرف استفاده از منابع؛ - وجود قوانین و مقررات نهادی جهت پایش، نظارت، ارزیابی و بهبود و نیاز به به‌کارگیری صحیح از آن‌ها؛

تهدیدها (Threats)	عوامل بیرونی (Opportunities)	عوامل درونی (Weakness)		نقاط قوت (Strengths)	زمینه
		عوامل درونی (Weakness)	نقاط ضعف (Weakness)		
<p>تهدیدها (Threats):</p> <ul style="list-style-type: none"> اقتصادی، محیط زیستی اقدامات و پروژه‌ها به دلیل عدم ارزیابی قبل و حین اثرات و انجام اصلاحات لازم؛ عدم پایداری در نظام تصمیم‌گیری؛ افزایش غلبه رویکرد نخبه‌گرایی به مدیریت و عدم توجه به تصمیم‌گیری مشارکتی با نهادهای مدنی؛ جذب سرمایه و نیروی انسانی متخصص به استان‌های اطراف؛ 	<p>فرصت‌ها (Opportunities):</p> <ul style="list-style-type: none"> مدیریت آمایش استان در چارچوب اختیارات نهادهای حاکمیتی (استانداری) و تهیه برنامه بهبود - تبادل اطلاعات و تجربیات با سایر استان‌های موفق در اجرای برنامه آمایش استان؛ 	<p>عوامل درونی (Weakness):</p> <ul style="list-style-type: none"> عدم توجه مدیریت استان به حفظ نهنگان استانی و ایجاد ثبات سیاسی و مدیریتی؛ عدم توجه و برنامه‌ریزی جدی مدیریت جهت تکمیل پروژه‌های ملی، استانی و زیرساختی؛ تهیه اسناد متعدد توسعه در سطح استان و تداخل تصمیم‌گیری‌ها در برخی موارد نظیر سند ملی توسعه استان، طرح ناحیه؛ نبود هماهنگی و هم‌افزایی مدیریتی در تصمیم‌گیری‌ها تداخل قلمروهای مدیریتی؛ برنامه‌ریزی توسعه استان بدون تمرکز بر اولویت‌های مسائل استان از نگاه مردم و نهادهای مردمی؛ ابهام و عدم شفافیت در مسائل استثنایی و اثرات و الزامات آن بر توسعه استان؛ فقدان برنامه‌ریزی پایش به بالا و برنامه‌ریزی با مشارکت مردم و نمایندگان شهری و روستایی آن‌ها؛ ضعف در ایجاد چارچوب استفاده از منابع و دارایی‌های بخش خصوصی و مردمی در توسعه استان؛ فقدان نیروهای متخصص و فنی مورد نیاز و کافی برای راهبری توسعه استان؛ نبود سازوکار منسجم نظارت، ارزیابی و بهبود عملکرد سازمانی در راستای اجرای برنامه توسعه استان؛ عدم تأمین منابع مالی مورد نیاز با توجه به تولید ناخالص استان؛ نبود سیستم جامع داده‌ها و اطلاعات جهت رصد توسعه و شناسایی به موقع مشکلات و چالش‌ها؛ پروژه محور بودن توسعه و عدم توجه به نتایج و پایداری و سطح دستیابی به اهداف توسعه استان؛ فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان؛ نبود سازوکار پایش زمانی پروژه‌ها و اقدامات و ایجاد تغییرات با توجه به شرایط؛ عدم توجه به ذخیره و مانترنس نتایج و کاهش کارآمدی اقدامات؛ 	<p>نقاط ضعف (Weakness):</p> <ul style="list-style-type: none"> عدم توجه مدیریت استان به حفظ نهنگان استانی و ایجاد ثبات سیاسی و مدیریتی؛ عدم توجه و برنامه‌ریزی جدی مدیریت جهت تکمیل پروژه‌های ملی، استانی و زیرساختی؛ تهیه اسناد متعدد توسعه در سطح استان و تداخل تصمیم‌گیری‌ها در برخی موارد نظیر سند ملی توسعه استان، طرح ناحیه؛ نبود هماهنگی و هم‌افزایی مدیریتی در تصمیم‌گیری‌ها تداخل قلمروهای مدیریتی؛ برنامه‌ریزی توسعه استان بدون تمرکز بر اولویت‌های مسائل استان از نگاه مردم و نهادهای مردمی؛ ابهام و عدم شفافیت در مسائل استثنایی و اثرات و الزامات آن بر توسعه استان؛ فقدان برنامه‌ریزی پایش به بالا و برنامه‌ریزی با مشارکت مردم و نمایندگان شهری و روستایی آن‌ها؛ ضعف در ایجاد چارچوب استفاده از منابع و دارایی‌های بخش خصوصی و مردمی در توسعه استان؛ فقدان نیروهای متخصص و فنی مورد نیاز و کافی برای راهبری توسعه استان؛ نبود سازوکار منسجم نظارت، ارزیابی و بهبود عملکرد سازمانی در راستای اجرای برنامه توسعه استان؛ عدم تأمین منابع مالی مورد نیاز با توجه به تولید ناخالص استان؛ نبود سیستم جامع داده‌ها و اطلاعات جهت رصد توسعه و شناسایی به موقع مشکلات و چالش‌ها؛ پروژه محور بودن توسعه و عدم توجه به نتایج و پایداری و سطح دستیابی به اهداف توسعه استان؛ فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان؛ نبود سازوکار پایش زمانی پروژه‌ها و اقدامات و ایجاد تغییرات با توجه به شرایط؛ عدم توجه به ذخیره و مانترنس نتایج و کاهش کارآمدی اقدامات؛ 	<p>نقاط قوت (Strengths):</p>	<p>زمینه:</p>

در محور اقتصادی

جدول ۱۳۰- عوامل درونی و بیرونی در نظام اقتصادی

تهدیدها (Threats)	عوامل بیرونی (Opportunities)		عوامل درونی (Strengths)		نقطه قوت (Strengths)	زمنیه
	فرصت‌ها (Opportunities)	عوامل بیرونی (Opportunities)	عوامل درونی (Strengths)	نقطه ضعف (Weakness)		
<ul style="list-style-type: none"> - وجود استان اصفهان و خراسان رضوی به عنوان رقیب در زمینه توسعه صنعتی - وجود پدیده قاچاق کالا و مواد مخدر - ناامنی در برخی از مرزهای مشترک با کشور افغانستان - دیدگاه بخشی به سیاست‌های کلان - مشکل مبادلات ارزش با توجه به شرایط تحریم - مشکل کرونا و پاندمی‌های اقتصادی آن 	<ul style="list-style-type: none"> - همجواری با شش استان کشور جهت توسعه بخش‌های اقتصادی استان - امکان توسعه بخش معدن و صنایع معدنی با بهره‌گیری از توان صنعتی استان اصفهان و کرمان - امکان ایجاد زنجیره ارزش و همکاری و مکمل‌گیری با استان اصفهان، خراسان رضوی و کرمان در زمینه توسعه صنعتی - همجواری با کشور افغانستان و امکان دسترسی به بازار مصرف این کشورهای جهت تقویت ساختار اقتصادی استان - امکان ایجاد صنایع مشترک با کشور افغانستان - امکان گسترش تجارت بین‌المللی با تاکید بر صنایع دستی همچون فرش - وجود چهار بازارچه مرزی و امکان توسعه صادرات غیر نفتی از رهگذر این بازارچه‌ها - کرانه‌های مسیر با مرکز افغانستان جهت گسترش مبادلات تجاری - باز مصرف بالقوه کشور افغانستان - بهره‌گیری از شباهت فرهنگی برای گسترش تجارت - امکان استفاده از ظرفیت‌های تجاری و بزرگ مصرف کشورهای آسیای میانه به ویژه در زمینه صادرات غیر نفتی - استقرار در مسیر بزرگراهی آسیا 	<ul style="list-style-type: none"> - روند افزایش بار یکدل خالص - ضعف کارکرد ترانزیتی - عدم توسعه منطقه اقتصادی ویژه - کاهش اشتغال بخش کشاورزی و صنعت - روند افزایش ضریب جینی در استان - همکاری محدود اقتصادی فراملی - رتبه آخر در تولید ارزش افزوده بخش صنعت کشور - پایین بودن متوسط درآمد سالانه یک خانوار شهری از میانگین کشور - پایین بودن متوسط درآمد یک خانوار روستایی از میانگین کشور - پایین‌ترین سهم در ارزش افزوده کل کشور - رتبه دوم از نظر پایین‌ترین میزان تولید ارزش افزوده بخش خدمات در کشور - پایین‌ترین میزان تولید ارزش افزوده کشور - رتبه سوم از نظر پایین‌ترین سهم استان از شاغلان کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر در کشور - رتبه سوم از نظر پایین‌ترین سهم استان از ارزش افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر - سهم پایین استان از تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر - سهم پایین استان از ارزش تولید کارگاه‌های صنعتی - فقدان شبکه آزادراهی 	<ul style="list-style-type: none"> - افزایش اشتغال بخش خدمات - روند افزایش نرخ مشارکت اقتصادی - روند کاهشی نرخ بیکاری - سهم بالا در جذب سرمایه‌گذاری خارجی در سال ۹۷ - سرانه مطلوب تولید گوشت قرمز - رتبه دوم سرانه تولید گوشت مرغ - سهم بالای استان از اراضی تحت پوشش سیستم آبیاری تحت فشار کشور - سهم بالا استان از معادن در حال بهره‌برداری کشور - نسبت بالای تعداد شاغلان معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر) - نسبت بالای تعداد شاغلان معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت - نسبت بالای تعداد شاغلان معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت - سرانه بالای ارزش تولیدات معادن در حال بهره‌برداری - سرانه بالای ارزش افزوده معادن در حال بهره‌برداری - رتبه سوم سهم استان از شاغلان معادن در حال بهره‌برداری کشور - وجود ۲ مرکز رسمی و چهار بازارچه مرزی - مزیت نسبی در تولید محصولات کشاورزی همچون زعفران، زرشک و ... - وجود دو فرودگاه - وجود منطقه ویژه اقتصادی جهت تسهیل صادرات - رتبه نخست صنایع ذغال سنگ، منیزیت و خاک‌های نسوز 			
نظام اقتصادی						

در محور منابع طبیعی و محیط زیست
جدول ۱۳۱- عوامل درونی و بیرونی در نظام طبیعی و محیط زیستی توسعه فضایی استان

تهدیدها (Threats)	عوامل بیرونی	فرصت‌ها (Opportunities)	عوامل درونی		زینبه
			نقاط ضعف (Weakness)	نقاط قوت (Strengths)	
<ul style="list-style-type: none"> - خشکسالی‌های بی‌دریغ ۲۲ ساله اخیر و کاهش بارندگی و پیشروی کویر - سیک بودن بافت خاک و ناپایداری بون ساختمان خاک غالب اراضی کشاورزی استان - تغییر اقلیم نیمه خشک و خشک به اقلیم خشک و فرابخشک - روند کاهش اراضی جنگلی - تداوم روند خشکسالی و کاهش کیفیت و کمیت منابع آب - روند کاهش کمیت و کیفیت منابع آب - تشدید نفوذ اثرات منفی ناشی از طوفان‌های شن در محدوده استان در آینده - وجود گسل‌های فعال متعدد در استان و احتمال بروز زلزله‌های بزرگ - کم توجهی مسئولین استان نسبت به مسائل محیط زیست 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود گونه‌های مقاوم به خشکسالی و استراتژیک زعفران، زرشک و عناب که تأثیرگذار در سطح بین‌المللی هستند (۳۰٪ تولید زعفران کشور در استان و ۹۸٪ زرشک و عناب کشور در استان تولید می‌شود) - وجود اقلیم و شرایط خاص کوهستانی فرصت گیاهان دارویی خاص را در منطقه به وجود آورده که البته فرآوری روی آن‌ها صورت نمی‌گیرد همچون استخراج عصاره عطر، دارو و اسانس و ...) - امکان استفاده از کویر (پرورش شتر و بز کرکی، اکوتوریسم در کویر، فعالیت‌های نجومی و ...) - وجود ۳۱۰ روستا آبی در استان می‌تواند استان را تبدیل به قطب انرژی‌های نوری خورشیدی کند و وجود باده مناسب در ارتفاع ۶ متر می‌تواند مکان مناسبی برای تولید انرژی بادی محسوب گردد. - وسعت و گستره طبیعی استان که امکان در اختیار داشتن فضای بیشتر و متنوع‌تری برای توسعه فراهم می‌کند 	<ul style="list-style-type: none"> - پرآکنش نامناسب زمانی و مکانی بارندگی - فرارگیری بخش‌های غربی و جنوب غربی استان در بهینه سبل خیزی - پاداهای ۱۲۰ روزه - وقوع خشکسالی در استان و کمبود منابع آب در سال‌های اخیر - عدم استفاده بهینه از منابع آب استان در بخش کشاورزی - پایین رفتن آب‌های زیرزمینی و کمبود آب در حد بحرانی در بسیاری از مناطق استان - اقلیم خشک استان و از جمله استان گرم کشور - بارندگی پایین‌تر از میانگین کشور - مصرف زیاد آب در بخش کشاورزی (۹۳ درصد کل آب‌های مصرفی) - فرارگیری استان در بهینه‌سازی نسبی زلزله - ساخت‌وساز غیر اصولی در سبیل رودخانه‌های دائمی و فصلی - راندن‌مان بسیار پایین به‌ویژه در مناطق آبی و تخصیص ناموازن در بخش‌های مختلف مصرف - تنش و بحران شدید آبی 	<ul style="list-style-type: none"> - تنوع توپوگرافی استان - وجود مناطق تحت حفاظت محیط زیست - وجود معادن فلزی، سنگ‌های تزئینی و سایر کانی‌ها - تنوع اقلیمی استان در شمال و جنوب استان - تنوع پوشش گیاهی استان - پراکندگی مطلوب مواد معدنی در سراسر استان - امکان استفاده از آب‌های غیر متعارف در بخش کشاورزی - ۸۰۰۰ منبع آبی و امکان توسعه آبروی‌روری - وجود اراضی حاصلخیز و موزه‌های آبریز درجه دو در استان امکان توسعه بیشتر کشاورزی در استان - اراضی مستعد برای توسعه کشاورزی در برخی دشت‌ها 	<p>نظام طبیعی و محیط زیست</p>	

در محور اجتماعی-جمعیتی-آموزشی
جدول ۱۳۲- عوامل درونی و بیرونی در نظام اجتماعی-جمعیتی و آموزشی توسعه فضایی استان

تهدیدها (Threats)	عوامل درونی		زمینه
	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	
<ul style="list-style-type: none"> - میزان پایین افتخار به ایرانی بودن موجب بی‌تفاوتی نسبت به آینده کشور شده و این مساله بر جنبه‌های دیگر مانند آسیب‌های اجتماعی و سرمایه‌های اجتماعی تأثیر خواهد گذاشت. - افزایش آسیب‌های اجتماعی و امکان سرایت آن به عموم مردم در استان - امکان مشارکت پایین مردم با سازمان‌ها در صورت نیاز، به دلیل عدم آمادگی آن‌ها در مشارکت با سازمان‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> - امکان بسیج مردم و استفاده از ظرفیت‌های آن‌ها در جهت افزایش مشارکت به دلیل اعتماد بالا به سازمان‌ها و اعتقاد به وجود عدالت و برابری در استان - امکان افزایش تعاملات اجتماعی و فرهنگی با کشور افغانستان به دلیل قرابت‌های فرهنگی و هم‌مرز بودن با این کشور - امکان افزایش سازمان‌های مردم‌نهاد و افزایش مسئولیت‌های آن‌ها در استان به دلیل میزان بالای مشارکت در فعالیت‌های داوطلبانه در استان - امکان کاهش میزان قاچاق مخدر در استان با توجه به اعتقاد مردم به موفقیت نظام در حل مشکلات و استفاده از ظرفیت‌های مردمی و سازمان‌های مردم‌نهاد در رفع این مشکلات - امکان بالا بردن آمادگی مردم در مشارکت با سازمان‌ها از طریق توانمند کردن و افزایش سطح آگاهی مردم استان 	<ul style="list-style-type: none"> - عدم آمادگی در مشارکت با سازمان‌ها و نهادها - میزان پایین افتخار به ایرانی بودن در بین مردم - افزایش میزان قاچاق مواد مخدر در استان - افزایش میزان آسیب‌های اجتماعی در استان 	<ul style="list-style-type: none"> - بالا بودن سرمایه اجتماعی (در همه سطوح) در استان - اعتقاد به موفقیت نظام در حل مشکلات - اعتقاد به وجود عدالت و برابری در استان - اعتماد بالا به سازمان‌ها - اعتماد تعمیم یافته بالا - سطح بالای اعتماد عمومی در استان - میزان بالای مشارکت در فعالیت‌های داوطلبانه - احساس امنیت بالا
<ul style="list-style-type: none"> - رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در استان - مهاجرتی به استان‌های دیگر و 	<ul style="list-style-type: none"> - مزیت نسبی در تولید محصولات باغی و زراعی - مزیت نسبی در دامداری و دامپروری و دام 	<ul style="list-style-type: none"> - بیکاری - محرومیت نسبی در دستیابی به امکانات آموزشی، زیرساخت‌های شهری، اشتغال و ... 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود شهرک‌ها و نواحی صنعتی در مناطق محروم - وجود جاذبه‌های گردشگری

عوامل بیرونی		عوامل درونی		زمینه
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	نقاط قوت (Strengths)	
<ul style="list-style-type: none"> رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در آنجا فقر معیشتی و تأثیرات نامطلوب بر سلامتی ساکنین استان 	<ul style="list-style-type: none"> سنگین مزیت نسبی در پرورش شتر و بز کرکی مزیت نسبی در پرورش شترمرغ مزیت نسبی در تولید محصول زعفران مزیت نسبی در پرورش گاو (گرم‌ابریشم) مزیت نسبی در ایجاد واحدهای بسته‌بندی مزیت نسبی در پرورش زنبورعسل مزیت نسبی در تولید صنایع دستی مزیت نسبی در تولید گیاهان دارویی مزیت نسبی در وجود بازارچه‌های مرزی فعال در بخش‌های محروم 	<ul style="list-style-type: none"> پایین بودن نرخ مشارکت اقتصادی تبدیل اراضی کشاورزی به مناطق مسکونی سهم‌ارت پایین افراد خنکسالی‌های بی‌دری ناامنی مرزهای شرقی کشور و جنگ طولانی در کشور همسایه فاصله زیاد شهرهای استان با یکدیگر و تراکم کم جمعیتی استان فقر مطلق در زمینه تأمین معاش سهم‌جرفرستی توزیع نامتوازن امکانات در سطح استان 	<ul style="list-style-type: none"> وجود ظرفیت‌های معدنی و معادن وجود مرز مشترک با کشور افغانستان قرارگیری در کریدور شمال-جنوب شرف به غرب کشور وجود گمرک فعال استان وجود ۴ بازارچه مرزی 	<ul style="list-style-type: none"> حاشیه‌نشین و محلات فردوست
<ul style="list-style-type: none"> رشد سکونتگاه‌های غیررسمی افزایش آسیب‌های اجتماعی بالا رفتن قیمت زمین به دلیل افزایش تقاضا در مناطق شهری افزایش فقر 	<ul style="list-style-type: none"> بهره‌گیری از موقعیت ترازیمی و همسایگی با کشور افغانستان در جهت توسعه صادرات گسترش گردشگری به واسطه پتانسیل‌های محیط طبیعی 	<ul style="list-style-type: none"> رشد مهاجرت از روستا به شهر توزیع نامتوازن امکانات در سطح استان فقر شهری و روستایی بی‌کفایتی خشکسالی کاهش بهرهوری کشاورزی توزیع فضایی نامتعادل جمعیت 	<ul style="list-style-type: none"> جاذبه‌های گردشگری طبیعی استان موقعیت ترازیمی استان وجود مرز مشترک با کشور افغانستان وجود بازارچه‌های مرزی 	<ul style="list-style-type: none"> بررسی ویژگی‌ها جمعیتی
<ul style="list-style-type: none"> از دست رفتن جمعیت استان به واسطه مهاجرت ایجاد بحران در حوزه‌های مسکن، اشتغال، آموزش و... به واسطه رشد جمعیت نقاط شهری افزایش مسائل و آسیب‌های 	<ul style="list-style-type: none"> فراهم بودن نیروی محرک توسعه و بالندگی استان به واسطه نیروی انسانی جوانی که در دسترس قرار دارد. 	<ul style="list-style-type: none"> عدم توازن جمعیتی در سطح شهرستان‌های استان ناآبربری تعداد جمعیت مردان و زنان در هرم سنی و جنسی جمعیت پایین بودن درصد رشد سالانه جمعیت بالا بودن درصد جمعیت روستائین بالا بودن سهم خانوارهای زن سرپرست 	<ul style="list-style-type: none"> بالا بودن حجم جمعیت گروه سنی کمتر ۶۴-۱۵ ساله (جمعیت بالقوه فعال) بالا بودن میزان باروری کل 	

عوامل بیرونی		عوامل درونی		نقاط قوت (Strengths)	زمینه
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	عوامل درونی		
اجتماعی در سطح استان به واسطه بالا بودن نسبت خانوارهای زن سرپرست و علم دسترسی اعضای این خانوارها به امکانات و خدمات رفاهی		بالا بودن سهم خانوارهای زن سرپرست یک‌نفره (خودسرپرست) بالا بودن میزان خام مرگ و میر مهاجر فرستی استان بالا بودن سهم مهاجران وارد شده به استان با مبدأ اقامت دیگر استان‌های کشور	تراکم پایین دانش آموز نرخ بالای بوشش تحصیلی در دوره متوسطه دوم نیاز به مقاوم‌سازی حدود ۵۰ درصد مدارس کمبود کادر آموزشی (هزار معلم) عدم دسترسی حدود ۷۹ درصد دانش‌آموزان به سامانه شاد (۳۵ هزار دانش آموز) وجود حدود ۷۰ مدرسه کانکسی در سطح استان تراکم بسیار پایین دانش‌آموزان در روستاها به دلیل مهاجرت از روستا به شهر اختلاف بالای سطح سواد در شهرها و روستاها انگیزه پایین سوادآموزی انگیزه پایین آموزشیاران بازگشت بی‌سوادی	وجود ۵۰ موسسه آموزش عالی در سطح استان پیش از ۴۳۱۴۴ دانشجوی شاغل در مقاطع مختلف تحصیلی پایین بودن نسبت استاد به دانشجو	آموزش عالی
کاهش کیفیت آموزش به دلیل کمبود کادر آموزشی احتمال آسیب‌رسانی به معلمان، دانش‌آموزان و کادر آموزشی هنگام فعالیت آموزشی بی‌انگیزگی آموزشیاران نهضت و افت کیفیت آموزش افت کیفیت آموزش سوادآموزی به دلیل نبود امکانات آموزشی مانند فضای آموزشی و... تداوم بی‌سوادی در طولانی مدت	بهبود وضعیت سواد در استان در طی ده سال اخیر بهبود وضعیت دسترسی به آموزش در طی سال‌های اخیر	نرخ نسبتاً پایین بوشش تحصیلی در دوره متوسطه دوم نیاز به مقاوم‌سازی حدود ۵۰ درصد مدارس کمبود کادر آموزشی (هزار معلم) عدم دسترسی حدود ۷۹ درصد دانش‌آموزان به سامانه شاد (۳۵ هزار دانش آموز) وجود حدود ۷۰ مدرسه کانکسی در سطح استان تراکم بسیار پایین دانش‌آموزان در روستاها به دلیل مهاجرت از روستا به شهر اختلاف بالای سطح سواد در شهرها و روستاها انگیزه پایین سوادآموزی انگیزه پایین آموزشیاران بازگشت بی‌سوادی	تراکم پایین دانش آموز نرخ بالای بوشش تحصیلی در دوره متوسطه دوم نیاز به مقاوم‌سازی حدود ۵۰ درصد مدارس کمبود کادر آموزشی (هزار معلم) عدم دسترسی حدود ۷۹ درصد دانش‌آموزان به سامانه شاد (۳۵ هزار دانش آموز) وجود حدود ۷۰ مدرسه کانکسی در سطح استان تراکم بسیار پایین دانش‌آموزان در روستاها به دلیل مهاجرت از روستا به شهر اختلاف بالای سطح سواد در شهرها و روستاها انگیزه پایین سوادآموزی انگیزه پایین آموزشیاران بازگشت بی‌سوادی	وجود ۵۰ موسسه آموزش عالی در سطح استان پیش از ۴۳۱۴۴ دانشجوی شاغل در مقاطع مختلف تحصیلی پایین بودن نسبت استاد به دانشجو	آموزش عالی
عدم تناسب آموزش‌ها با نیازها هدر رفت منابع آموزش عالی و پاسخگو نبودن آموزش عالی به نیازهای خاص استان پایین بودن کیفیت آموزش به خصوص در دوران کرونا	بهبود کمی آموزش عالی در طی سال‌های اخیر	نرخ نسبتاً پایین بوشش تحصیلی در دوره متوسطه دوم نیاز به مقاوم‌سازی حدود ۵۰ درصد مدارس کمبود کادر آموزشی (هزار معلم) عدم دسترسی حدود ۷۹ درصد دانش‌آموزان به سامانه شاد (۳۵ هزار دانش آموز) وجود حدود ۷۰ مدرسه کانکسی در سطح استان تراکم بسیار پایین دانش‌آموزان در روستاها به دلیل مهاجرت از روستا به شهر اختلاف بالای سطح سواد در شهرها و روستاها انگیزه پایین سوادآموزی انگیزه پایین آموزشیاران بازگشت بی‌سوادی	تراکم پایین دانش آموز نرخ بالای بوشش تحصیلی در دوره متوسطه دوم نیاز به مقاوم‌سازی حدود ۵۰ درصد مدارس کمبود کادر آموزشی (هزار معلم) عدم دسترسی حدود ۷۹ درصد دانش‌آموزان به سامانه شاد (۳۵ هزار دانش آموز) وجود حدود ۷۰ مدرسه کانکسی در سطح استان تراکم بسیار پایین دانش‌آموزان در روستاها به دلیل مهاجرت از روستا به شهر اختلاف بالای سطح سواد در شهرها و روستاها انگیزه پایین سوادآموزی انگیزه پایین آموزشیاران بازگشت بی‌سوادی	وجود ۵۰ موسسه آموزش عالی در سطح استان پیش از ۴۳۱۴۴ دانشجوی شاغل در مقاطع مختلف تحصیلی پایین بودن نسبت استاد به دانشجو	آموزش عالی

در محور زیربنایی و نظام سکونتگاهی
جدول ۱۳۳- عوامل درونی و بیرونی در نظام نظام زیربنایی و سکونتگاهی توسعه فضایی استان

تهدیدها (Threats)	عوامل بیرونی		عوامل درونی		زیننه
	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	نقاط قوت (Strengths)	موقعیت استراتژیک	
تولید متعمر مرکز انرژی در پروگامه قانس	<ul style="list-style-type: none"> - موقعیت مرزی در ارتباط با افغانستان - دسترسی به دریای بندر چابهار و استان سیستان و بلوچستان، - موقعیت مناسب نسبت به محور توسعه شرقی کشور 	<ul style="list-style-type: none"> - عدم دسترسی به محورها آزادراهی - محدودیت دسترسی مرکز استان به محور ریلی - کیفیت پایین زیرساخت‌های جاده‌ای و کشته‌شدگان زیاد جاده‌های نسبت به میانگین کشوری - وضعیت نامناسب آب مصرفی در شهرهای استان - کمبود منابع آب در استان 	<ul style="list-style-type: none"> - نقش مفصلی برای ارتباط استان‌های شمالی با بندر چابهار - وضعیت مناسب شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای - توسعه زیرساخت‌های برق و گاز و دسترسی‌پذیر ساکنین استان به این زیرساخت‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> - ذخایر معدنی غنی در استان معادن ارزشمند زغال‌سنگ و طلا و مس - عبور کریدورهای بین‌المللی از داخل استان و ارتباط مناسب با این کریدورها - ظرفیت‌های بخش کشاورزی و دامداری و پرورش شتر و شتر مرغ - ظرفیت‌های بالا در توسعه گردشگری کویر - موقعیت مرزی و وجود گذرکات در ارتباط با افغانستان 	<ul style="list-style-type: none"> - وضعیت مناسب شاخص نخست شهری - بالا بودن ظرفیت‌های کشاورزی در سکونتگاه‌های شهری و روستایی
محدودیت منابع آب و وضعیت نامناسب سطح آب‌های زیرزمینی و اضافه برداشت از منابع	<ul style="list-style-type: none"> - موقعیت مرزی در ارتباط با پاکستان و افغانستان - دسترسی به منطقه ساحلی مکران در استان و ظرفیت‌های غنی این منطقه 	<ul style="list-style-type: none"> - محدودیت‌های طبیعی و آب و هوایی در توسعه شهرها - محدودیت‌های مربوط به کمبود منابع آب - مهاجرت‌های روستا-شهری و بالای بودن میانگین دوره سی ساله نسبت به میانگین کشوری - خالی بودن رده جمعیتی شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر) 	<ul style="list-style-type: none"> - موقعیت مرزی در ارتباط با پاکستان و افغانستان - دسترسی به منطقه ساحلی مکران در استان و ظرفیت‌های غنی این منطقه 	<ul style="list-style-type: none"> - محدودیت‌های طبیعی و آب و هوایی در توسعه شهرها - محدودیت‌های مربوط به کمبود منابع آب - مهاجرت‌های روستا-شهری و بالای بودن میانگین دوره سی ساله نسبت به میانگین کشوری - خالی بودن رده جمعیتی شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر) 	<ul style="list-style-type: none"> - محدودیت‌های طبیعی و آب و هوایی در توسعه شهرها - محدودیت‌های مربوط به کمبود منابع آب - مهاجرت‌های روستا-شهری و بالای بودن میانگین دوره سی ساله نسبت به میانگین کشوری - خالی بودن رده جمعیتی شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر)
مخاطرات ناشی از مهاجرت‌های روستا-شهری	<ul style="list-style-type: none"> - موقعیت مرزی و همجواری با کشور افغانستان - همجواری با استان‌های بزرگ صنعتی مانند اصفهان، خراسان رضوی، سمنان - ظرفیت بالای بخش معادن و صنایع معدنی در اشتغال 	<ul style="list-style-type: none"> - محدودیت‌های طبیعی و آب و هوایی در توسعه شهرها - محدودیت‌های مربوط به کمبود منابع آب - مهاجرت‌های روستا-شهری و بالای بودن میانگین دوره سی ساله نسبت به میانگین کشوری - خالی بودن رده جمعیتی شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر) 	<ul style="list-style-type: none"> - موقعیت مرزی در ارتباط با پاکستان و افغانستان - دسترسی به منطقه ساحلی مکران در استان و ظرفیت‌های غنی این منطقه 	<ul style="list-style-type: none"> - محدودیت‌های طبیعی و آب و هوایی در توسعه شهرها - محدودیت‌های مربوط به کمبود منابع آب - مهاجرت‌های روستا-شهری و بالای بودن میانگین دوره سی ساله نسبت به میانگین کشوری - خالی بودن رده جمعیتی شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر) 	<ul style="list-style-type: none"> - محدودیت‌های طبیعی و آب و هوایی در توسعه شهرها - محدودیت‌های مربوط به کمبود منابع آب - مهاجرت‌های روستا-شهری و بالای بودن میانگین دوره سی ساله نسبت به میانگین کشوری - خالی بودن رده جمعیتی شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر)

تدوین راهبردها و سیاستها

۵-۱- راهبردها و سیاست‌ها

در این بخش با بهره‌گیری از نتایج تحلیل‌ها در ابعاد مختلف و همچنین مسائل و اهداف راهبردی، راهبردها و سیاست‌های اصلی سند توسعه استان خراسان جنوبی تدوین شده است. علاوه بر تدوین راهبردها، سیاست‌های فضایی نیز برای هر یک از راهبردها تدوین گشته تا به طور تفصیلی‌تر حوزه‌های کنش را مشخص سازد. این راهبردها و سیاست‌ها بر اساس مسائل راهبردی استان خراسان جنوبی و اهداف بنیادین تدوین شده می‌باشد.

در حوزه مدیریتی ایجاد ساختار نهادی شایسته، سازگار، دارای محور، یکپارچه و نیرومند در کلیه ابعاد مدیریت توسعه فضایی استان خراسان جنوبی، ایجاد و افزایش ظرفیت قانونی و حقوقی مدیریت توسعه فضایی استان خراسان جنوبی، آموزش و به‌کارگیری نیروهای متخصص و متناسب با راهبری توسعه فضایی استان خراسان جنوبی، تأمین منابع مالی و پولی در سطح ملی و استانی با رویکرد مشارکت حداکثری راهبردهای اصلی می‌باشند.

در عرصه سکونتگاهی توسعه پیوندهای فراملی بر مبنای منافع مشترک، توسعه پیوندهای ملی و همکاری بین استانی، توسعه پیوندهای شبکه‌ای درون استانی، توزیع عادلانه خدمات در مراکز شهری و روستایی، توسعه الگوهای مبتنی بر فناوری اطلاعات و شهر الکترونیک راهبردها به منظور ساماندهی نظام شهری و روستایی استان می‌باشند.

با توجه به اهمیت تولید و بخش اقتصاد استان خراسان جنوبی راهبردهای این حوزه گسترده‌تر بوده و شامل ایجاد صنایع تبدیلی در بخش معدن، اجاد زنجیره ارزش در زمینه معدن و پیوند صنایع با استان خراسان رضوی و اصفهان، ایجاد مزارع پنل خورشیدی، توسعه منطقه ویژه منطقه آزاد صادرات محور، تقویت جذب سرمایه‌گذاری، بهره‌گیری از فناوری‌های نوین در زمینه استخراج معادن، توسعه بخش خصوصی مبتنی بر رقابت‌پذیری، توسعه صنایع پایین‌دستی در بخش معدن و صنعت، تغییر کشت از محصولات پر مصرف به کم مصرف، ارتقای شاخص‌های رقابت-پذیری با تاکید بر رقابت‌پذیری قلمرویی، توسعه کشت مبتنی بر خاک‌ورزی، دسترسی آزاد به بازارهای فرامنطقه‌ای، تنوع‌گرایی و تخصص‌گرایی در بخش صنعت، افزایش بهره‌وری با تاکید بر فناوری‌های نوین، برگزاری دوره‌های تخصص مهارت‌آموزی کارکنان به‌ویژه در بخش صنعت است.

در عرصه زیربنایی راهبردها شامل ارتقا نقش ارتباطی استان در پیوندهای سرزمینی و فراسرزمینی، تقویت پیوندهای ارتباطی با منطقه استان های همجوار، محرومیت‌زدایی همه جانبه با اولویت‌بخشی به توسعه

زیرساخت‌ها آب، توسعه زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و راهبرد استفاده از ظرفیت‌های صادرات انرژی به کشورهای همسایه می‌باشد.

در عرصه اجتماعی راهبردها شامل مشارکت بیشتر مردم در سازمان‌های مردم‌نهاد، نظارت مستمر بر آسیب‌های اجتماعی و کنترل آن، آگاه‌سازی مردم نسبت حقوق خود و همچنین افزایش مطالبه‌گری، ارتقای سطح دانش و آگاهی در استان، توسعه صنعت گردشگری، حمایت از صنایع دستی در استان، حفظ و ارتقاء سطح سرمایه اجتماعی در استان، افزایش میزان افتخار به ایرانی بودن و اهمیت به هویت ملی، بهره‌گیری از ظرفیت‌های گردشگری، اشتغال‌زایی و مهارت‌افزایی، گسترش صنایع، تأمین زیرساخت‌ها در نقاط مختلف استان و کاهش نابرابری، پیشگیری از مهاجرت، ارتقای بهره‌وری آبیاری، ارتقای نرخ مشارکت اقتصادی، تقویت نهادهای اجتماعی و ایجاد ساختارهای مدنی مناسب، افزایش توانمندسازی اجتماعی، اشتغال‌زایی و مهارت‌افزایی، پذیرش سکونتگاه‌های غیررسمی موجود و ارائه خدمات زیربنایی به محدوده‌های شکل گرفته، کنترل رشد و توسعه بی‌رویه شهر و مدیریت زمین، کاهش نرخ مهاجرت، حمایت از کشاورزی استان، جلوگیری از مهاجرت جمعیت جوان به‌ویژه در مناطق روستایی و شهرهای کوچک، کاهش میزان خام‌مرگ و میر، افزایش پوشش تحصیلی، ارتقای سطح کیفی فضاهای آموزشی، تأمین نیروی انسانی برای آموزش و پرورش، ارتقا کمی و کیفی آموزش‌های مجازی ارائه شده، بهبود وضعیت تراکم دانش‌آموزی، افزایش سطح انگیزه سوادآموزی، افزایش انگیزه حرفه‌ای آموزش‌یاران، ادغام واحدهای دانشگاهی، آمایش محور شدن آموزش عالی، تعمیق رابطه صنعت با دانشگاه می‌باشد.

در بعد محیط زیستی نیز راهبردهای بسترسازی برای اجرای مدیریت یکپارچه منابع آب در حوضه‌های آبریز استان و علاج بخشی آن‌ها، ایجاد پایداری و تاب‌آوری در برابر مخاطرات، حفظ و احیای جنگل‌ها و مراتع، بیابان‌ها و تالاب‌های استان

کنترل منابع آلاینده آب و خاک، حفاظت محیط زیستی اجتماع محور، بسترسازی برای توزیع عادلانه منابع آب استان برای توسعه کشاورزی، اصلاح الگوی کشت با در نظر گرفتن مزیت نسبی استان، بسترسازی برای توسعه روش‌های نوین تولید آب، اتخاذ تدابیر و سیاست‌های لازم جهت مدیریت بحران منابع طبیعی و زیست محیطی تدوین شده است.

جدول ۱۳۴- راهبردها و سیاست‌های سند توسعه استان خراسان جنوبی در محورهای مختلف

سیاست فضایی	راهبرد	بعد
<p>- تمرکز و یکپارچگی در تصمیم‌گیری از طریق تشکیل کمیته راهبری توسعه استان؛</p> <p>- رفع موانع و تعارضات اجتماعی و فرهنگی در نظام مدیریتی استان؛</p> <p>- الزام کلیه ستادها و کمیته‌های استانی به اجرای سند توسعه فضایی استان و ارائه برنامه اجرایی به کمیته راهبری و تأیید و تصویب آن برای اجرا؛</p> <p>- ارجاع کلیه تصمیمات نهادی و ستادی مغایر با سند توسعه فضایی استان و یا ضرورت بازنگری در تعدادی از برنامه‌های سند به کمیته راهبری و تصمیم‌گیری نهایی توسط آن و الزام اجرایی آن؛</p> <p>- مشارکت حداکثری کلیه ذخیلان توسعه فضایی استان در تصمیم‌گیری‌ها؛</p> <p>- تهیه برنامه نظارت کمیته راهبری بر اجرای برنامه توسعه استان؛</p> <p>- استفاده از ظرفیت‌های فنی و تخصصی خارج از نهادهای دولتی به دلیل کمبود نیروی انسانی ماهر و کافی برای رصد توسعه فضایی استان؛</p> <p>- رفع موانع قانونی و حقوقی اجرای سند توسعه فضایی استان؛</p> <p>- شفافیت در الزامات و مقررات امنیتی و سیاسی موثر بر توسعه فضایی استان؛</p> <p>- ارتقای دانش فنی و تخصصی نیروهای فعال در نهادها و ستادها؛</p> <p>- تهیه راهنماها و دستورالعمل‌های اجرایی برنامه توسعه فضایی استان و آموزش دوره‌ای آن به مجریان؛</p> <p>- به‌کارگیری مشاوران فنی و تخصصی برای راهبری توسعه فضایی استان؛</p> <p>- بودجه‌ریزی مشارکتی؛</p> <p>- تعیین سهم و نحوه تخصیص اعتبارات و بودجه در بخش‌های مختلف؛</p>	<p>- ایجاد ساختار نهادی شایسته، سازگار، دارای محور، یکپارچه و نیرومند در کلیه ابعاد مدیریت توسعه فضایی استان خراسان جنوبی؛</p> <p>- ایجاد و افزایش ظرفیت قانونی و حقوقی مدیریت توسعه فضایی استان خراسان جنوبی</p> <p>- آموزش و به‌کارگیری نیروهای متخصص و متناسب با راهبری توسعه فضایی استان خراسان جنوبی؛</p> <p>- تأمین منابع مالی و پولی در سطح ملی و استانی با رویکرد مشارکت حداکثری؛</p>	مدیریتی
<p>- همکاری مشترک با کشور افغانستان در زمینه کشاورزی بر مبنای منابع و منافع مشترک (آب، زمین، نیروی کار)</p> <p>- تقویت روابط بین استانی و توسعه صنایع معدنی در استان</p> <p>- تقویت پیوندهای شهری-روستایی</p> <p>- توسعه صنایع کوچک و متوسط در روستاها</p> <p>- توسعه خدمات بازرگانی و گمرکی در محورهای مرزی</p> <p>- توسعه شهرهای استان بر مبنای دسترسی به خدمات الکترونیک و فناوری اطلاعات و ارتباطات</p> <p>- تقویت دسترسی‌پذیری به خدمات برتر و اولیه در شهرهای محروم</p>	<p>- توسعه پیوندهای فراملی بر مبنای منافع مشترک</p> <p>- توسعه پیوندهای ملی و همکاری بین استانی</p> <p>- توسعه پیوندهای شبکه‌ای درون استانی</p> <p>- توزیع عادلانه خدمات در مراکز شهری و روستایی</p> <p>- توسعه الگوهای مبتنی بر فناوری اطلاعات و شهر الکترونیک</p>	نظام سکونتگاهی
<p>- پیگیری سیاست‌های هم‌افزایی میان بخش‌های مختلف اقتصادی</p> <p>- توسعه خدمات پشتیبان تولید برای حمایت از صادرات و جذب شرکت‌های فراملی و چند ملیتی</p> <p>- بهره‌گیری از پتانسیل‌های کوبر برای توسعه ماکیان</p> <p>- توسعه صنایع تبدیلی در بخش کشاورزی در شهرستان‌های قانات و سرايان</p> <p>- تأکید بر سیاست‌های توسعه درون‌زا</p> <p>- توسعه مراکز رشد و پارک‌های علم و فناوری</p> <p>- توسعه خوشه محور صنایع و توجه به ابعاد گوناگون فضای اقتصادی استان</p> <p>- دستیابی به صنایع با فناوری بالا با اولیت صنایع فولاد، پتروشیمی، خودروسازی، قطعه‌سازی</p> <p>- توسعه صنایع تبدیلی در زمینه کشاورزی زعفران و تولید ابریشم در ترب حیدریه</p>	<p>- ایجاد صنایع تبدیلی در بخش معدن</p> <p>- ایجاد زنجیره ارزش در زمینه معدن و پیوند صنایع با استان خراسان رضوی و اصفهان</p> <p>- ایجاد مزارع پتل خورشیدی</p> <p>- توسعه منطقه ویژه و ایجاد منطقه آزاد صادرات محور</p> <p>- توسعه بازارچه‌های مرزی</p> <p>- تقویت جذب سرمایه‌گذاری</p> <p>- بهره‌گیری از فناوری‌های نوین در زمینه استخراج معادن</p> <p>- توسعه بخش خصوصی مبتنی بر رقابت‌پذیری</p> <p>- توسعه صنایع پایین‌دستی در بخش معدن و صنعت</p> <p>- تغییر کشت از محصولات پر مصرف به کم مصرف</p> <p>- ارتقای شاخص‌های رقابت‌پذیری با تأکید بر رقابت‌پذیری قلمرویی</p> <p>- توسعه کشت مبتنی بر خاک‌ورزی</p> <p>- دسترسی آزاد به بازارهای فرامنطقه‌ای</p> <p>- تنوع‌گرایی و تخصص‌گرایی در بخش صنعت</p> <p>- افزایش بهره‌وری با تأکید بر فناوری‌های نوین</p> <p>- برگزاری دوره‌های تخصص مهارت‌آموزی کارکنان به‌ویژه در بخش صنعت</p>	نظام اقتصادی و فعالیت

سیاست فضایی	راهبرد	بعد
<p>- افزایش مبادلات تجاری و بازرگانی از طریق مرز و توسعه پیوندهای تجاری با کشور افغانستان</p> <p>- فعالسازی گمرکات مرتبط با کشور افغانستان</p> <p>- توسعه همه جانبه محورهای ارتباطی و افزایش کیفیت راههای اصلی استان بخصوص محور شمالی-جنوبی</p> <p>- توسعه خوشه‌های فعالیتی بر اساس انطباق با محورهای عبوری</p> <p>- رفع محرومیت‌های زیرساختی در دسترسی به آب و گاز</p> <p>- توسعه زیرساخت‌های فناوری اطلاعات</p> <p>- آموزش ساکنین در زمینه فناوری اطلاعات و ارتباطات</p> <p>- ایجاد محور ریلی شمالی-جنوبی و محور ریلی ساحلی در استان و اتصال بیرجند به این محور</p> <p>- اتصال شبکه ارتباطی استان به افغانستان</p> <p>- توسعه زیرساخت‌های تولید انرژی و انتقال انرژی به کشورهای همسایه</p> <p>- توسعه نیروگاه‌های انرژی تجدیدپذیر</p>	<p>- ارتقا نقش ارتباطی استان در پیوندهای سرزمینی و فراسرزمینی</p> <p>- تقویت پیوندهای ارتباطی با منطقه استان های همجوار</p> <p>- محرومیت‌زدایی همه جانبه با اولویت‌بخشی به توسعه زیرساخت‌ها</p> <p>آب</p> <p>- توسعه زیرساخت‌های فناوری اطلاعات</p> <p>- استفاده از ظرفیت‌های صادرات انرژی به کشورهای همسایه</p>	<p>نظام زیربنایی، حمل و نقل و ارتباطات</p>
<p>- کنترل آسیب‌های اجتماعی و توجه به این مساله با نظارت دقیق و مستر بر آن</p> <p>- برخورد شدید با قاچاقچیان مواد مخدر و کاهش میزان قاچاق در استان</p> <p>- توسعه صنعت گردشگری و حمایت از صنایع دستی و جذب گردشگر در استان و استفاده از ظرفیت‌های موجود و همچنین آشنایی مردم استان با تاریخ و پیشینه استان و کشور</p> <p>- بالا بردن آگاهی مردم نسبت ایران و تاریخ و موقعیت آن در جهت افزایش تعلق و عرق ملی در استان</p>	<p>- مشارکت بیشتر مردم در سازمان‌های مردم‌نهاد</p> <p>- نظارت مستمر بر آسیب‌های اجتماعی و کنترل آن</p> <p>- آگاهسازی مردم نسبت حقوق خود و همچنین افزایش مطالبه‌گری</p> <p>- ارتقای سطح دانش و آگاهی در استان</p> <p>- توسعه صنعت گردشگری</p> <p>- حمایت از صنایع دستی در استان</p> <p>- حفظ و ارتقاء سطح سرمایه اجتماعی در استان</p> <p>- افزایش میزان افتخار به ایرانی بودن و اهمیت به هویت ملی</p>	<p>اجتماعی-فرهنگی</p>
<p>- ایجاد قطب توریسم در استان</p> <p>- افزایش مهارت‌های افراد و برگزاری دوره‌های فنی و حرفه‌ای در زمینه‌های کارآفرینی و مهارت‌های اشتغال و...</p> <p>- توانمندسازی اقتصادی ساکنین مناطق محروم</p> <p>- توسعه صنایع و رشته‌های صنعتی</p> <p>- حمایت و تشویق به تشکیل صندوق‌های اعتباری در سطح محلات</p> <p>- تقویت زیرساخت‌های شهری در تمامی مراکز شهری</p> <p>- ایجاد جاذبه در مناطق مهاجرفرست و ارائه تسهیلات مسکن</p> <p>- افزایش امکانات بهداشتی، درمانی، خدماتی و رفاهی در مناطق محروم</p> <p>- آموزش روش‌های نوین آبیاری به کشاورزان</p> <p>- ترغیب و جذب افراد جهت مشارکت در امور اقتصادی</p>	<p>- بهره‌گیری از ظرفیت‌های گردشگری</p> <p>- اشتغال‌زایی</p> <p>- مهارت‌افزایی</p> <p>- گسترش صنایع</p> <p>- تأمین زیرساخت‌ها در نقاط مختلف استان و کاهش نابرابری</p> <p>- پیشگیری از مهاجرت</p> <p>- ارتقای بهره‌وری آبیاری</p> <p>- ارتقای نرخ مشارکت اقتصادی</p>	<p>فقر و محرومیت</p>
<p>- گسترش نهادهای مردم‌نهاد و دفاتر تسهیل‌گری به منظور ارتقای توانمندی‌های ساکنین</p> <p>- افزایش تاب‌آوری اجتماعی، افزایش مشارکت و اعتماد اجتماعی</p> <p>- توسعه مرکز فنی و حرفه‌ای و توسعه مراکز کارآفرینی</p> <p>- ارائه تسهیلات رفاهی و زیربنایی به سکونتگاه‌های غیررسمی</p> <p>- آسان‌سازی فرایند دسترسی به شبکه‌های زیرساختی و کاهش تعرفه‌های انشعابات گاز و ...</p> <p>- اعمال سیاست‌های تشویقی جهت مقاوم‌سازی مسکن</p> <p>- ایجاد جاذبه در مناطق مهاجرفرست و ارائه تسهیلات به ساکنین</p> <p>- ارائه تسهیلات جهت مسکن ارزان قیمت</p> <p>- ارائه تسهیلات به کشاورزان</p> <p>- آموزش کشاورزان در زمینه‌های فناوری‌های نوین</p>	<p>- تقویت نهادهای اجتماعی و ایجاد ساختارهای مدنی مناسب</p> <p>- افزایش توانمندسازی اجتماعی</p> <p>- اشتغال‌زایی و مهارت‌افزایی</p> <p>- پذیرش سکونتگاه‌های غیررسمی موجود و ارائه خدمات زیربنایی به محدوده‌های شکل گرفته</p> <p>- کنترل رشد و توسعه بی‌رویه شهر و مدیریت زمین</p> <p>- کاهش نرخ مهاجرت</p> <p>- حمایت از کشاورزی استان</p>	<p>حاشیه‌نشینی و محلات فرودست شهری</p>
<p>- کاهش نرخ بیکاری و ایجاد فرصت‌های شغلی</p> <p>- دسترسی آسان مردم مناطق محروم به خدمات آموزشی و رفاهی و کمک به پیشرفت و آبادانی مناطق محروم</p> <p>- ارتقاء امکانات و خدمات بهداشتی و درمانی در سطح استان</p>	<p>- جلوگیری از مهاجرت جمعیت جوان به ویژه در مناطق روستایی و شهرهای کوچک</p> <p>- کاهش میزان خام‌مرگ و میر</p>	<p>جمعیتی</p>

سیاست فضایی	راهبرد	بعد
<p>- حمایت از زنان خودسرپرست</p> <p>- ارائه تسهیلات کافی به جوانان در زمینه ازدواج و فرزندآوری</p>		
<p>- تحلیل، بررسی و احصاء علل ترک تحصیل دانش آموزان و انجام اقدامات تمهیدی به منظور کاهش نرخ ترک تحصیل و افزایش درصد پوشش تحصیلی به خصوص در مقاطع متوسطه اول و دوم؛</p> <p>- ترمیم، بازسازی و نوسازی سازه‌های فرسوده آموزشی در سطح استان و انجام اقدامات لازم در خصوص تأمین فضای آموزشی مورد نیاز با استفاده از ظرفیت‌های موجود مانند مجمع خیرین مدرسه‌ساز؛</p> <p>- استفاده از امکانات و بودجه‌های استانی و ملی در جهت تأمین فضای آموزشی؛</p> <p>- تأمین نیروی انسانی مورد نیاز آموزش و پرورش استان با استفاده از ظرفیت‌های قانونی مانند افزایش واحدهای دانشگاه فرهنگیان و ...؛</p> <p>- تمهید و تأمین زیرساخت‌های لازم برای تحقق آموزش مجازی به خصوص در بخش‌های روستایی و عشایری؛</p> <p>- بهبود وضعیت ترک تحصیل دانش آموزی در سطح روستاها با تجمع مدارس و جلوگیری از مهاجرت از روستا به شهر</p> <p>- تعیین تکلیف در خصوص وضعیت استخدامی و بیمه آموزشیاران به منظور ایجاد انگیزه بیشتر در نیروهای انسانی</p> <p>- استفاده از جلسات توجیهی برای بی‌سوادان جهت تبیین اهمیت و کاربرد سواد در زندگی افراد</p>	<p>- افزایش پوشش تحصیلی</p> <p>- ارتقای سطح کیفی فضاهای آموزشی</p> <p>- تأمین نیروی انسانی برای آموزش و پرورش</p> <p>- ارتقای کمی و کیفی آموزش‌های مجازی ارائه شده</p> <p>- بهبود وضعیت تراکم دانش آموزی</p> <p>- افزایش سطح انگیزه سوادآموزی</p> <p>- افزایش انگیزه حرفه‌ای آموزشیاران</p>	<p>تعلیم و تربیت رسمی عمومی و آموزش بزرگسالان</p>
<p>- تدوین الگوی مطلوب ادغام واحدهای دانشگاهی با تأکید بر اثرات اجتماعی (آندوین پیوست اجتماعی)</p> <p>- انجام مطالعات آمایشی در سطح آموزش عالی و توسعه آموزش عالی در تناسب با نیازها و مزیت‌های استان و جهت‌دهی به پژوهش‌های دانشگاهی در جهت پاسخگویی به مسائل، معضلات و نیازهای زیست‌بوم؛</p> <p>- تقویت ارتباط صنعت با دانشگاه از طریق طراحی و تدوین پروژه‌های پژوهشی مشترک و بسترسازی برای همکاری خروجی‌های آموزش عالی به عنوان ورودی‌های صنعت</p>	<p>- ادغام واحدهای دانشگاهی</p> <p>- آمایش محور شدن آموزش عالی</p> <p>- تعمیق رابطه صنعت با دانشگاه</p>	<p>آموزش عالی</p>
<p>اجرای عملیات بیومکانیکی بیابان‌زدایی (مانند نهال‌کاری و بذرباشی) احداث بادشکن‌ها به منظور کاهش سرعت باد و فرسایش بادی .</p> <p>اجرای عملیات‌های آبخیزداری و احیای جنگل‌های دست کاشت با قطع و برش گونه‌ها و ساقه‌های خشک‌شده</p> <p>اجرای طرح‌های آبخیزداری در استان خراسان جنوبی</p> <p>-مدیریت یکپارچه حفاظت و پیش‌گیری از آلودگی سفره های آب زیر-زمینی استان</p> <p>-مدیریت تغییرات اقلیم و مقابله با تهدیدات زیست‌محیطی نظیر بیابان‌زایی، گرد و غبار و بویزه ریزگردها، خشک‌سالی و ...</p> <p>-تعادل‌بخشی و حفاظت کیفی آب‌های زیرزمینی از طریق اجرای عملیات آبخیزداری، آبخیزداری و ...</p> <p>- اصلاح الگوی مصرف از طریق مشوق‌ها و آموزش</p> <p>- مدیریت هوشمند ریسک و کاهش آسیب‌پذیری در برابر زلزله</p> <p>- ایجاد سازوکار قانونی مشارکت مردم بومی در حفظ محیط‌زیست</p> <p>- توسعه بینش و آگاهی‌های محیط زیستی مردم محلی و مسئولان</p> <p>- بازبینی قوانین و مقررات محیط زیستی</p>	<p>-بسترسازی برای اجرای مدیریت یکپارچه منابع آب در حوضه‌های آبریز استان و علاج بخشی آن‌ها</p> <p>- ایجاد پایداری و تاب‌آوری در برابر مخاطرات؛</p> <p>-حفظ و احیای جنگل‌ها و مراتع، بیابان‌ها و تالاب‌های استان</p> <p>کنترل منابع آلاینده آب و خاک</p> <p>-حفاظت محیط زیستی اجتماع محور</p> <p>- بسترسازی برای توزیع عادلانه منابع آب استان برای توسعه کشاورزی</p> <p>-اصلاح الگوی کشت با در نظر گرفتن مزیت نسبی استان</p> <p>-بسترسازی برای توسعه روش های نوین تولید آب</p> <p>- اتخاذ تدابیر و سیاست های لازم جهت مدیریت بحران منابع طبیعی و زیست محیطی</p>	<p>منابع طبیعی و محیط‌زیست</p>

منابع و مأخذ

۱. اداره کل هواشناسی استان خراسان جنوبی، <http://www.skhmet.ir/>
۲. اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری خراسان جنوبی، <http://www.nrskh.ir/>
۳. اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان خراسان جنوبی، <https://sko.doe.ir/>
۴. استانداری استان خراسان جنوبی، وزارت کشور، <https://www.sko.ir/>
۵. اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق (۱۳۹۶) بنیاد برکت.
۶. امانی، مهدی (۱۳۸۹)، مبانی جمعیت‌شناسی، انتشارات سمت، تهران، چاپ ۹.
۷. جغرافیای استان خراسان جنوبی (۱۳۹۹)، جغرافیای استان خراسان جنوبی، تهران: دفتر تدوین و تالیف کتاب‌های درسی (وزارت آموزش و پرورش).
۸. خط فقر در ایران در سال ۱۳۹۵ و مروری بر روش محاسبه آن (۱۳۹۷) معاونت پژوهش‌های اقتصادی، مرکز پژوهش‌های مجلس.
۹. خلاصه مدیریتی مطالعات استانی طرح توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار (تکاپو) استان خراسان جنوبی (۱۳۹۶) معاونت توسعه کارآفرینی و اشتغال، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۱۰. دفتر تقسیمات کشوری (۱۳۹۸)، نقشه و جدول تقسیمات کشوری ایران، تهران: وزارت کشور.
۱۱. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۸۵)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.
۱۲. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۰)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.
۱۳. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۵)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.
۱۴. سازمان ثبت‌احوال کشور (۱۳۹۷)، «سالنامه آماری سازمان ثبت‌احوال کشور»، تهران.
۱۵. سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (۱۳۹۷)، اطلس راهنمای استان‌های ایران، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح).
۱۶. سازمان جهاد کشاورزی استان خراسان جنوبی، <https://kj-agrijahad.ir/>
۱۷. سازمان زمین‌شناسی و اکتشافات معدنی کشور، نقشه راه علوم زمین و معدن استان خراسان جنوبی، ۱۳۹۵
۱۸. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان خراسان جنوبی، ۱۳۹۹، برنامه آمایش استان خراسان جنوبی ۱۳۹۹
۱۹. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان خراسان جنوبی (۱۳۹۸). سالنامه آماری استان خراسان جنوبی.
۲۰. سازمان نقشه‌برداری کشور (۱۳۹۴)، اطلس نقشه و اطلاعات مکانی (استان خراسان جنوبی)، تهران: سازمان نقشه‌برداری کشور (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور).

۲۱. سالنامه آماری کشاورزی استان خراسان جنوبی ۱۳۹۸-۱۳۹۷
۲۲. سایت شرکت سهامی آب منطقه‌ای استان خراسان جنوبی، <https://www.skhrw.ir/>
۲۳. شرکت مدیریت منابع آب ایران، دفتر مطالعات پایه منابع آب، <http://wrbs.wrm.ir/>
۲۴. شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور (۸۶-۱۳۸۵) سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
۲۵. شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۴). ضوابط اجرایی حاکم بر آمایش آموزش عالی در جمهوری اسلامی ایران (مصوبه جلسه ۷۷۶).
۲۶. شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۴). طرح آمایش آموزش عالی (در چارچوب نقشه جامع علمی کشور).
۲۷. شهیدی، علی و لعل، شهلا (۱۳۹۸)، بررسی چالش‌ها و ارائه راهکارهای عملی سازگاری با کم آبی در صنعت آب استان خراسان جنوبی، همایش ملی راهبردهای سازگاری با کم آبی در مناطق خشک و نیمه خشک.
۲۸. مرکز آمار ایران (۱۳۵۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۲۹. مرکز آمار ایران (۱۳۶۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۳۰. مرکز آمار ایران (۱۳۷۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۳۱. مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۳۲. مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۳۳. مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۳۴. مرکز آمار ایران (۱۳۹۸). بررسی وضعیت سواد و تحصیل جمعیت زیر ۶ سال و بیشتر بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵-۱۳۹۵.
۳۵. مرکز آمار ایران (۱۳۹۹). سالنامه آماری سال ۱۳۹۸ کشور. بخش آموزش.
۳۶. مرکز آمار ایران (۱۳۹۹). گزارش وضعیت اجتماعی و فرهنگی ایران.

سند راهبردی انقلاب اقتصادی

در تدوین سند راهبردی انقلاب اقتصادی بر اساس آمایش سرزمین، لزوم شناخت اولیه و پایه از مسائل و مشکلات موجود، جهت برنامه‌ریزی‌های نظام مند؛ مبتنی بر پتانسیل‌ها، استعدادها و مزیت‌های اقتصادی، اجتماعی، زیربنایی، محیط زیستی و مدیریتی هر استان، ما را ناگزیر به انجام پژوهش در ۳۱ مجلد و برای هر استان یک جلد مجزا نموده است. امید است که پژوهش راهبردی صورت گرفته زیربنای پیشرفت و رشد اقتصادی هر استان در مراحل بعد قرار گیرد.

۳۷. نگاهی به فقر چندبعدی و بررسی وضعیت آن در ایران (بی تا) دفتر مطالعات رفاه اجتماعی، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.

38. Corbin, J., Strauss, A. (2008). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
39. Creswell, J.W. (1994) Research Design: Qualitative & Quantitative Approaches, London: SAGE Publications.
40. Hanson, W. E., Creswell, J. W., Clark, V. L. P., Petska, K. S., Creswell, J. D. (2005). Mixed methods research designs in counseling psychology. *Journal of counseling psychology*, 52(2), 224.
41. Johnson, R., Onwuegbuzie, A. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, 33, 14-12.
42. Johnson, R., Onwuegbuzie, A., Turner, L. (2007). Toward a Definition of Mixed Methods Research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1, 112-21.
43. Persian Gulf Studies. (2019). Strategy and Geopolitics of the Persian Gulf, Tehran: University of Tehran
44. Reinharz, S. (1 992). Feminist Methods in Social Research. New York: Oxford University Press.
45. The Encyclopedia of The Middle East. (2020). The Encyclopedia of The Middle East and North Africa, London: Routledge